

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський державний університет
Всеукраїнське товариство Івана Огієнка

ІВАН ОГІЄНКО
І СУЧАСНА НАУКА
ТА ОСВІТА

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Серія історична та філологічна

Випуск IV

Кам'янець-Подільський
2007

УДК 001(477)(092)+378
ББК 72(4 Укр.) я 434+74.58
I 18

Державним комітетом телебачення і радіомовлення України (свідоцтво серія КВ № 9201 від 28.09.2004 р.) збірник зареєстровано як науково-навчальне видання.

Постановою президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 збірник зараховано до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Рецензенти:

історичні науки — Григоренко О.П., доктор історичних наук, професор;
філологічні науки — Шгонь Г.М., доктор філологічних наук, професор

Відповідальний редактор: *Сохацька Є.І.*, канд. філологічних наук, доцент

Редакційна колегія (історична):

Завальнюк О.М., кандидат історичних наук, професор (голова);
Баженов Л.В., доктор історичних наук, професор;
Каденюк С.О., доктор історичних наук, професор;
Котилів С.А., доктор історичних наук, професор;
Ляхоцький В.П., доктор історичних наук, професор;
Тюрменко І.І., доктор історичних наук, професор;
Філінюк А.Г., кандидат історичних наук, доцент

Редакційна колегія (філологічна):

Тимошик М.С., доктор філологічних наук, професор;
Шумило Н.М., доктор філологічних наук, професор;
Поліщук Я.О., доктор філологічних наук, професор;
Кеба О.В., доктор філологічних наук, професор;
Свідер П.І., доктор філологічних наук, професор;
Кудрявцев М.Г., доктор філологічних наук, професор;
Бондарчук Л.І., кандидат філологічних наук, доцент (секретар);
Левківський М.В., доктор педагогічних наук, професор

I 18 Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. IV. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. — 340 с.

У збірнику вміщено матеріали, які репрезентують основні напрями сучасного огієнкознавства: історичний, філософський, релігійний, філологічний, культурологічний та книгознавчий. Статті, присвячені дослідженню творчої спадщини Івана Огієнка та її реценції в сучасному суспільно-культурному житті, мають новаторський та пошуковий характер, відповідають сучасному рівневі української науки.

Для науковців, вчителів, студентів, а також тих, хто цікавиться історією духовності українського народу та українською культурою.

УДК 001(477)(092)+378
ББК 72(4 Укр.) я 434+74.58

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського державного університету (протокол №2 від 27 вересня 2007 р.)

© К-ПДУ, 2007

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Четвертий випуск збірника «Іван Огієнко та сучасна наука та освіта» виходить у рік святкування 125-річчя від дня народження Івана Огієнка, визначного державного і політичного діяча, просвітителя і педагога, фундатора і організатора Кам'янець-Подільського державного університету.

Ювілей гідно пошанований Указом Президента України Віктора Ющенка «Про вшанування пам'яті Івана Огієнка» за №85/2007 від 7 лютого 2007 року.

Як і в попередніх збірниках, витримується новаторсько-пошуковий аспект дослідження. Домінуючими аспектами науково-творчих пошуків огієнкознавців залишаються: релігійно-філософський (З.Тіменик, Я.Поліщук, О.Огірко); культурологічний (Н.Черниш, О.Найман, М.Лецькін), мовознавчий (В.Лизанчук, І.Фаріон) та політичний (О.Завальнюк, А.Трембіцький, Є.Сохацька, О.Дідківська).

Бажаючи надати збірнику прикладного характеру, введена рубрика «До історії Огієнківського руху», в якій публікуються матеріали про нелегкий шлях входження імені І.Огієнка в український культурно-інформаційний простір.

Новинкою збірника є введення рубрики «Першоджерела», де будуть вміщуватися оригінальні праці І.Огієнка, зокрема його релігійні проповіді, присвячені питанням української духовності. Видається нам, що така рубрика доцільна й виправдана, зважаючи як на сучасну національно-ідентифікаційну кризу, так і на недоступність до оригінальної спадщини діяча. Відомо ж бо, що архів І.Огієнка знаходиться у Вінніпезі, у консисторії Української Православної Церкви в Канаді.

Сподіваємося, що й надалі збірник об'єднуватиме усіх тих, кому прийнятні україномовні пріоритети й державна незалежність.

Євгенія Сохацька,

*голова Ради Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка,
лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка,
керівник Центру огієнкознавства Кам'янець-
Подільського державного університету.*

ПРО ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ІВАНА ОГІЄНКА

З метою вшанування пам'яті видатного українського вченого, громадського та церковного діяча Івана Огієнка та з нагоди 125-річчя від дня його народження ПОСТАНОВЛЯЮ:

1. Кабінету Міністрів України розробити за участю Національної академії наук України та затвердити план заходів із вшанування пам'яті Івана Огієнка, передбачивши, зокрема:

видання зібрання вибраних праць Івана Огієнка та Біблії в його перекладі;

проведення науково-практичних конференцій, круглих столів, семінарів та уроків, присвячених творчому спадку та діяльності Івана Огієнка;

карбування та введення в обіг у встановленому порядку ювілейної монети на відзнаку 125-річчя від дня народження Івана Огієнка;

випуск в обіг поштової марки і конверта, присвячених 125-річчю від дня народження Івана Огієнка, та здійснення спецпогашення поштової марки.

2. Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям вивчити питання про присвоєння окремим навчальним та науковим закладам і установам імені Івана Огієнка, а також відповідне найменування чи перейменування в установленому порядку вулиць та площ у населених пунктах України.

3. Міністерству закордонних справ України за участю Української всесвітньої координаційної ради вивчити можливість увічнення пам'яті Івана Огієнка в країнах, де він проживав, та внести в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції.

4. Державному комітету телебачення та радіомовлення України забезпечити широке висвітлення заходів, пов'язаних із вшануванням пам'яті Івана Огієнка, організувати цикли тематичних радіо- та телепередач, присвячених його життю та діяльності.

Президент України
В. ЮЩЕНКО

м. Київ
7 лютого 2007 року
№85/2007

Газета «Урядовий кур'єр». —
2007. — 13.ІІ. —
№27 (3440). — С.12.

ІВАН ОГІЄНКО Й ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

УДК 808.5+82-84

Г.М.Сагач

Центр риторики «Златоуст» МАУП (м. Київ)

ГОМІЛЕТИКА ІВАНА ОГІЄНКА І СУЧАСНІСТЬ

У статті акцентовано увагу на духовно-моральних проблемах сучасності, ролі духовної освіти та гомілетики Івана Огієнка у формуванні духовної культури особистості та суспільства посттоталітарної України.

Ключові слова і словосполучення: глобалізація, духовно-моральна культура, криза духу, гомілетика, Церква і суспільство.

«Говоріть тільки слово будівне!»
(Еф. 4:24)

«Я злився зі своїм народом. Його рани — мої рани, його болі — мої болі».

(Іван Огієнко)

«Проповідь — щось подібне до мосту над прірвою, яка розділяє особисті потреби, з одного боку, і біблійні істини, з другого».

(Х.Робінсон)

Виклики сучасної глобалізації актуалізують наукове і релігійне осмислення проблем освіти, у тому числі вищої духовної і світської, конкретизації їх ролі й призначення в розв'язанні освітніх проблем, виробленні адекватних, ефективних, продуктивних, теологічних підходів до освітньої політики Української держави та Церкви, зберігаючи прогресивний досвід минулого, зокрема на рівні гомілетичної спадщини кращих проповідників Слова Божого, зокрема митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка).

Великий розумом, духом і серцем митрополит Іларіон осмислив ієрархію ціннісних орієнтацій особистості: «Людина складається з двох головних частин: вічного Духа й смертного тіла. І людність з

найдавнішого часу бачила своє щастя в них: одні, а таких величезна більшість, у задоволенні потреб свого тіла, а другі, їх дуже мало, у задоволенні потреб Духа» (Огієнко І. (митрополит Іларіон). Українське монашество. — К., 2002. — С.49). Крім того, він підкреслював ненадійність земних багатств, благодійність духовних скарбів:

*Багатства земні ненадійні,
І не приносять щастя гроші,
Духовні ж скарби благодійні,
Й несуть надзоряні розкоші!*

Процес демократизації посттоталітарного суспільства України ХХІ століття органічно пов'язаний із гуманізацією та гармонізацією відносин у всіх сферах соціокультурного життя, коли людина є метою, а не засобом культуротворчого процесу.

Нині відбувається радикальна зміна пріоритетів у структурі системи цінностей усього людства, про що яскраво й ґрунтовно писав Питирим Сорокін у фундаментальній праці «Соціокультурна динаміка»: почуттєва система цінностей розпадається, самознищується, народжуючи із своїх глибинних надр «ідеаціональну» культуру нового циклу із цінністю надчуттєвої реальності — через Бога, душу, моральний закон.

Нинішнє покоління жителів планети має виконати особливу місію — достойно перейти з епохи раціоналізму до епохи духовності з приматом духовного над матеріальним, **подолати кризу духу** як найстрашнішу кризу людини і людства, бо духовно-моральна проказа породжує великі страждання й душевні муки, негативно відбивається на житті суспільства, природи, призводить до панування егоїзму в політиці, економіці, нестримного прагнення до влади і збагачення, панування техносфери над ноосферою: «Переживаємо кризу Віри, кризу Любові, кризу Людини, — зазначає Євген Сверстюк у книзі «На святі надій».

Людина розумна, як і людина економічна, на стикку епох виявилася нездатною подолати усілякі кризи і катастрофи, а тому загострився інтерес до виховання людини духовно-моральної, яка усвідомлює необхідність абсолютних цінностей та ідеалів з метою уникнення глобальної катастрофи, поступово приходиться до усвідомлення першопричин чи першооснов усього, переживаючи революційний стрибок у свідомості, розглядаючи виявлені в явищах сутності не самі по собі, а як виявлення Прасутності, Божого Промислу.

Новий етап духовного розвитку, зокрема через духовну освіту, дарує людині стійкий смисл існування. «Зневіра у Світову Волю прирікає до безсмысленості, і, потребуєчи смислу, ми потребуємо її. Це принциповий момент. Надання світу осмысленості залежить від нас. Безсмысленість — не даність, а наш вибір», — вважає відомий професор-психолог Олександр Зеліченко.

В Україні, як і в інших країнах СНД, борються сили Добра і зла, Розквіту й занепаду, Життя й смерті, — вони схрестилися у жорстокому двобої, ніби ілюструючи провіденційні слова апостола Іоанна, а

в пізніші часи слова геніальної поетеси Ліни Костенко: «Чую увертюру Апокаліпсису».

Наукова громадськість, усі прогресивні сили суспільства шукають вихід цивілізаційним способом із системної кризи, шукають пріоритети, виявляють осердя всіх криз — **кризу духу**, подолання якої становить **духовно-моральну безпеку суспільства XXI століття**.

Поглиблюється конфлікт раціональних та ірраціональних цінностей, матеріальної та духовної царини, бо, як свідчать дослідження сучасних українських науковців, у свідомості частини населення панують хаос, розбрат, насильство, беззаконня через важкий перехід від homo sapiens до homo spiritus.

Суспільство має усвідомити консолідуючу роль релігійного фактора в демократичній, поліконфесійній Україні з метою плекання соборної спільноти на цінностях духовно-моральної культури, з **метою збереження Макрохристиянської цивілізації**.

Християнський гуманізм та базові гуманістичні ідеї сучасного світського суспільства становлять фундаментальну аксіологію в добу, яку охрестили «постхристиянською»: вони перебувають у перманентному діалозі, зокрема, на рівні Православної Церкви та сучасного посттоталітарного суспільства (Див. праці О.Лосева, прот. О.Меня, В.Соловйова, Антонія, Митрополита Сурожського, В.Алексеева, прот. В.Заєва, диякона А.Кураєва, канд. богосл. свящ. Д.С.Мартишина та ін.).

Очевидно, що тільки синкретичне поєднання позитивних набутків християнства та гуманізму в культурі, ноосфері, спіріосфері спроможне вивести Україну на загальноєвропейський та світовий рівні.

Особливу роль у духовно-моральному житті особистості й суспільства грає проповідник, його високе гомілетичне слово. Архієпископ Кентерберійський Доналд Когган у книзі «Служителі благодаті» писав: «Яке чудо Божественного Промислу в тому, що між Божим прощенням і людським гріхом стоїть проповідник! У тому, що між Божою істиною і пошуком людської душі стоїть проповідник! Його завдання — перекинути міст між людським гріхом і прощенням, людською слабкістю і всемогутністю, устремлінням людського серця і Божественним одкровенням».

Відродження проповідницької творчості як духовної місії спостерігається в європейських країнах протягом останніх десятиріч, зокрема, проповідник Е.М.Баундтс писав, що за проповіддю стоїть людина, вся людина. Проповідь — це не годинна вистава: це вилив життя. Аби підготувати проповідь, необхідно 20 років, тому що необхідно 20 років, щоб сформувати людину.

Відомий англійський проповідник Джон Стотт писав про природу істинного проповідництва, яка не має нічого спільного із формальною діяльністю: проповідь піднімається, як водний вулкан, з **глибин серця**. Сам Ісус Христос звертав увагу на цей принцип. Тільки нев'януча сила життя Святого Духа в нас стає джерелом річок живої води, які потечуть із нас. Усі гомілети різних країн і народів відзначали, що слово проповідника йому не належить, бо прийшло від Бога,

а тому мета проповідника — не його слава, а слава Христа, його впевненість — не у власних силах, а в силі Святого Духа.

Цим Божественним даром володіли перші християнські пророки, зокрема Мойсей, який слухав Господа, приймав Його слово з вірою, підкорявся Йому і передавав іншим, незважаючи на ворожість оточення і свою самотність. Як відомо, перших пророків було 7 000 осіб, які не схилилися перед Ваалом. Вони мужньо протистояли язичницькій свідомості свого часу, вийшли на битву за істину та соціальну справедливість. Пророки публічно змагалися з царями та владоїмущими, викривали їхні гріхи і пороки.

Ідеалом мужнього служіння словом є святий Іоанн Златоуст, який жив у кінці IV століття. Він сміливо викривав гріхи і пороки городян, імператриці та імператора, за що пережив вигнання і смерть. Він жив, як говорив, а своїм гомілетичним служінням він допомагав людям спастися у Вічності. Він попереджав, що кожен стане перед Богом і дасть Йому свій звіт: «Якщо ви вперті, я забороняю вам ступати ногою на цей священний поріг і причащатися безсмертних таїнств — це стосується блудників та вбивць... Нехай тут не буде ні багатія, ні владоїмущого, який гордо піднімає брови; такі для мене, як ніщо, як просто тінь чи сон».

Золотим фондом духовно-морального досвіду українського народу є професійна поліфункціональність, зокрема гомілетична спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона), визначного оборонця православної віри і Церкви, подвижника української культури, титана думки й майстра слова, який був удостоєний почесного звання Великого Митрополита: «Прийнявши ім'я свого великого попередника з передстолиць, митрополит Канадський, Іларіон, вславився великою вченістю і безмежною відданістю українській Церкві, як вірний син її. Із-під його пера вийшло величезне число книжок богословського і наукового характеру, а вінком його праці був переклад священної книги Біблії з давньоєврейської і грецької мов на українську мову (1921-1955 рр.), чим він вповні заслужив назву «Великий Митрополит» (Герус С. Ранні намагання української церкви до незалежності. — Роль великих митрополитів: Іларіона I й Іларіона II).

Митрополит Іларіон усе своє подвижницьке життя втілював на практиці величну ідею служіння своєму народові через служіння Церкві, Богові, тому його ім'я вписане золотими літерами на скрижальх історії України як автора фундаментальних церковно-богословських праць: «Українська церква за час Богдана Хмельницького» (Вінніпег, 1956); «Українська церква за час Руїни» (Вінніпег, 1956); «Хвалімо Бога українською мовою» (Вінніпег, 1962); «Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родин» (Вінніпег, 1964); «Релігійність творів Шевченка» (Вінніпег, 1964); «Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія» (Вінніпег, 1965) тощо.

Патріотичними зусиллями Фондації ім. митрополита Іларіона (Огієнка) вийшли друком такі праці Івана Огієнка: «Історія Украї-

нської мови» (2001), «Українська культура», «Тарас Шевченко» (2002), «Розп'ятий Мазепа» (2003), «Богдан Хмельницький» (2004), «Свята Почаївська Лавра» (2005), «Слово про Ігорів похід» (2006), «Рятування України» (2007).

Чільне місце в духовному доробку борця за ідеали українського народу належить його проповідницькій спадщині, яка вміщена, зокрема, в унікальному збірнику **«Мої проповіді»**, виданому у Вінніпегу (Канада) в 1973 р.

Проповіді митрополита Іларіона — це чисте і невичерпне джерело богонатхненних промов, звернених до глибин душі українського народу, до священників як «опікунів народної душі», до сучасників та нащадків. Вони виступають не лише видатною історико-культурною та релігійно-учительською пам'яткою, але й взірцем національно-державницького підходу до важливих, актуальних проблем духовно-морального життя України, нетлінним взірцем гомілетичного таланту автора-патріота, видатного майстра благодатного слова: «Своїм усім і писемним словом — популярним і науковим — він освітлював шлях українському народові у світлі Христових заповітів, бо знав, що тільки в Бозі повнота життя, добробуту і щастя!», — писав митрополит Вінніпегу і всієї Канади Андрей (Див.: Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського Ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. — К., 1996. — С.118).

Не може не вражати панорамна широта й глибина наукового, духовного, громадського зацікавлення митрополита Огієнка, який брав активну участь у визвольних змаганнях, будівництві національної державності України, словом і справами своїми прислужився духовному відродженню рідного народу як у самій Україні, так і на чужині.

Чільне місце в духовно-релігійному доробку невтормого працівника українського ренесансу митрополита Іларіона посідають етико-філософські, релігійно-богословські проблеми добра і зла, сумління, совісті, милосердя, релігійної свідомості, віри тощо. Він утверджував ідеали добра за допомогою сумління, яке є центром внутрішнього морального світу людини, в працях, проповідях: «Сумління», «Живімо з совістю чистою!», «Роботу Господню провадьмо чеснотно!», «Слово во время люте», «Обоження людини» та ін.

Тривожать душу, хвилюють серце дослідника й спадкоємця духовної спадщини митрополита Іларіона його полум'яні слова про совість, яка є від Бога, яка виробляється в людині через довголітне оточення, від родинного виховання, від освіти, в громаді й державі, але «совість подохла в Советах», де лукавство, лицемірство стали комуністичною мораллю, а це призвело до мільйонів закатованих, замучених людей. До глибин душі й серця проникають полум'яні слова митрополита Іларіона: «Маймо совість! Цебто правду Божу в собі. Совість — головна ознака християнської культури» (Митрополит Іларіон. Мої проповіді. — Вінніпег, 1973. — С.13).

Неспокійним, часом трагічним було духовне життя українців, зокрема православних, на Холмщині й Підляшші, де тривалий час

ревно трудився митрополит Іларіон, словом своїм підносив ідеї братерської згоди, щирої любові, взаємного сусідського розуміння між українською громадою та польським римокатолицьким духовенством. На цій «упослідженій та забутий» землі, за словом митрополита, мають запанувати мир, духовна злагода, він закликав усіх «працювати в своєму Винограднику», просив європейську та світову громадськість «втерти вікові рясні сльози» православних в ім'я Господа Бога.

Надзвичайно вагоме культурно-просвітницьке та духовно-релігійне значення мають проповіді митрополита Іларіона «Ідеологія української церкви», «Іван Хреститель», «Поєднання церков», «Підвалини й істота нашої церкви», «Нема пророка в Отчизні своїй», «Канони святі й непорушні» тощо, в яких автор аргументовано й послідовно викладає підвалини православної Церкви — Церкви Апостольської і Первозванної, автокефальної, незалежної від світської влади, церкви національної, народної, високоосвіченої, яка створила культуру своєму народові. Митрополит Іларіон палко відстоює високе правне становище українського духівництва, яке завжди посідало привілейоване положення в українському суспільстві як його освічений стан, як будівничий клас Держави, як національне, авторитетне, народне явище в духовному житті українського суспільства.

Особливу увагу український велет Духу приділяв ролі молитви в духовному житті людини, як засобу спілкування людини з Богом. Він підкреслював, що молитва для душі — те саме, що повітря та їжа для життя тіла, а її припинення приносить душі невидиму смерть. Іван Огієнко писав: «... молитва є бесіда з Богом, прохання пристойного добра в Бога, від якого сподіваємося отримати його. Вона є піднесення до Бога, благочестивий, спрямований до Бога настрій; духовне шукання небесного; лікування святої душі; служіння, приємне Богові; ознака покаяння та твердого уповання... Молитва зміцнює Віру й надію, навчає терпіння, зберігання заповідей і особливо прохання небесного добра. Вона вирощує багато плодів, перерахування яких було б зайвим... Така велика користь від молитви, що вона складає поживу й життя душі. Усе сказане обґрунтовується на Святому Писанні, і той, хто вимагає доказів цьому, подібний божевільному або сліпому, який під час ясно-го півдня має сумнів у сонячному світлі» (Митрополит Іларіон. Православна віра. — Вінніпег, 1957. — С.64).

Золоту сторінку вписав митрополит Іларіон у нетлінну духовну скарбницю українського народу талановитими проповідями національно-культурного спрямування, в яких він поставив масштабні проблеми формування національної свідомості та самосвідомості українського народу, виховання високого патріотизму через шанування рідної мови, рідних звичаїв, своєї Віри й Церкви, через щире любов до народу, до землі, пісні тощо.

Яскраво полемічно й палко засуджує він зрадників рідного народу як «пропавших одщепенців», «перекидьків», «нешасливих людей», стверджуючи приклад Христа, який заповідав: «Я не руйнувати Закона прийшов, а доповнити» (Матв., 5.17).

Творення української культури митрополит Іларіон вважав «найпершою основою народу», бо вона творить «правдиву національну еліту — духовно міцну, етично здорову, в житті витривалу й національне карну».

На думку духовного велета українського народу, необхідно ревно плекати науку, сприяти виданню наукових журналів, належно шанувати вчених, бо «учений — це та з ласки Божої вибрана людина, що віддано покохала науку над усе, що саможертвенно виріклася цьогосвітніх принад для добра своєї науки».

Великого значення надавав митрополит Іларіон високій ролі духовенства у збереженні й розвитку рідної мови, бо «віра й мова найміцніше зв'язані з собою й разом творять головну ознаку народності», вони — «спільний дуалістичний вияв однієї національної душі, тому Церква мусить стати найміцнішою твердиною плекання рідної мови», — стверджував патріот-митрополит. Більше того, він вважав, що без рідної мови немає Церкви.

Не втратили свого значення до наших днів глибокі роздуми митрополита Іларіона про гомілетичну культуру священників (проповідь «Духовенство й рідна мова»): священник у всіх народів говорить тільки доброю літературною мовою, стаючи взірцем і школою літературної мови прихожан, бо «проповідь соборною мовою заціплює народіві глибоке почуття всенаціональної єдності, підносить йому духа й гарантує його до витривалості», — стверджував митрополит Іларіон.

Він рішуче повстає проти мовного винародовлення, такого шкідливого для Церкви, щоб запобігти національній катастрофі.

Талант красномовця, майстра гомілетичної проповіді виявився в діалектичній, органічній єдності змісту й форми його проповідницької спадщини. Митрополит Іларіон постійно дбав про високий богонатхненний потенціал своїх промов, акцентуючи увагу на прищепленні любові молоді до рідної мови (проповіді «Родина найперше навчає української мови», «Служімо українському народові найперше», «Родина — це домашня церква» тощо).

Він був одним із найвидатніших мовознавців ХХ століття, вважав, що наріжним каменем державотворчості є турбота про національну мову: не стане мови — не стане національності: вона геть розпоршиться між дужчим народом... От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань (Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу (репринтне відтворення видання 1918 року). — К., 1991. — С.240).

У цілому проповіді митрополита відзначаються могутнім геоцентризмом, поєднаним із яскраво вираженим антропоцентризмом, геніальною простотою вираження думки при глибині змісту, етико-естетичною образністю, богонатхненністю слова, афористичністю гнучкої фрази: «Не роби брату своєму, чого не хочеш собі», «Вартіша проста людина з розвиненою совістю, аніж інтелігент без совісті», «Бог — це совість у людині», «Совість — сторож поступків людини», «Не спокушайте сумління інших», «Зрозуміти — то простити» тощо.

У служінні рідному народові митрополит Іларіон вважав вищу мету людського життя: «Хто любить свій народ, той йому щиро служить», — постійно твердив він.

Проповіді митрополита будять думку й совість, активно формують щирю любов до Бога, до України, спонукають творити добро в ім'я народу, а тому є живодайним **джерелом гомілетичної довершеності** до наших днів.

Педагогічна, наукова та професійна діяльність Івана Огієнка є моделлю духовного ідеалу українця, який пройшов усі шаблі успішності на посаді вчителя комерційної школи, професора, ректора університету, міністра освіти УНР, митрополита Української Церкви. Він був прекрасним лектором і оратором, про що є документальні свідчення. О.Пашенко згадує про візит Івана Огієнка до Подільської губернії в 1918 році, де він прочитав лекцію «Українська культура» у міському театрі: «Замовчали ті, хто не вірив, що можна «малоросійським» викладати науку. Захоплені були всі, хто чув кольоритну промову проф. Огієнка. Перед очима пробігали одні образи за другими поборників нашої культури, зазначались трудні етапи розвитку її. Довго потім пригадувались ці промови, і як тільки хто з ворогів починав доказувати свій погляд на «малоруське наречіє», то лиш стоїло нагадати лекцію проф. Огієнка, щоб прихильник «наречія» більше про нього не згадував» (Свято Поділля: Видання Подільського Українського товариства «Просвіта». — Кам'янець-Подільський, 1918. — 22 жовтня. — С.3).

Звитяжний лицар слова й духу, пророк українського народу митрополит Іларіон надихає своїх нащадків до жертвовного служіння Богу й Україні: «Наймиліша жертва для Господа — то служба ближньому, служба й усім ближнім — народові. Це те найбільше, чого вимагає від нас Господь і що ми можемо й мусимо Йому віддавати».

Гомілетична спадщина українського Златоуста митрополита Іларіона надихає нові й нові покоління патріотів України благодатним словом служити істині, добру, красі во славу Господа й України. Анна Фігус-Ралько з Канади з боєм пише про необхідність достойного увічнення пам'яті митрополита Іларіона: «Щоразу, коли буваю на цвинтарі Глен Іден, де похований митрополит Іларіон, моє серце огортає щемкий смуток: могила його виглядає самотньою і сиротливою. Тіло його — у чужій землі, серед чужих. А душа його, видно, там, в Україні. Єдиною втіхою може бути лише тверда віра, що колись прах митрополита Іларіона все ж перевезуть в Україну, якою він жив, заради якої він свідомо й жертвовно йшов на свою Голгофу» (Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. — Науковий збірник. Вип. III. — Кам'янець-Подільський, 2006. — С.6).

Православні подвижники духу від найдавніших і до наших часів, як митрополит Іван Огієнко, знали усі глибини людського серця, що жодним чином не під силу світській науковій психології, педагогіці, етиці чи будь-якій іншій гуманітарній науці. Розрив віри і науки став драмою для суспільства й людства.

Тероризм (тиранія) інформаційного простору світського суспільства протистоять благодаті віри, надії, любові, благодаті «розрізнення духів», сяє найчистішим вогнем Христового світла: воно несе любов замість ненависті й агресії, дарує спасіння у вічності замість короткочасного земного «кар'єрного успіху» й «чорного процвітання», як у західних псевдогероїв. Замість «я хочу» у християн лунає: «Я мушу, Господи!» , замість свободи без Бога обирається відповідальне служіння Богу й людям. Отже, від Христа нас може відлучити тільки наше недуховне життя, наше окуяство, наша осуджена Господом теплохладність.

Усе людство ясно усвідомлює, що Бог любить увесь створений Ним світ, кожну людину, які мають бути переображені божественною любов'ю, вірою, надією. Талановиті проповідники закликають, що головною метою проповіді є утішання людей, є відкриття заблуканому світові Божий план спасіння.

Церкві дана нездоланна влада від Бога допомагати світові. Чи чуємо ми її голос? Діалог із суспільством секулярними верствами) — добродесний шлях до подолання системної кризи. Дай нам, Боже, сили й мудрості, аби духовно зрости і з'єднатися із Христом, Який є Альфа і Омега. Коли все наше життя знаходиться у залежності від Альфи і Омеги, тоді **все освячено**.

Системну кризу постмодернізму глобалізованого світу можна подолати соборною дією Церкви і суспільства, істинної еліти України силою духу й віри, вивищенням сердець, зокрема і засобами сакральної гомілетики, яка нині відроджується, як птах Фенікс.

Митрополита Іларіона називали «духовним велетнем», «великим світільником рідної культури», «титаном думки»: «Його праця містить у собі такі тривкі і вічні вартості, що з них повними пригорщами будуть черпати грядущі наші покоління. І виховуючись на жертовному його прикладі, наші нащадки будуть далі промоувати українській правді шлях у світ аж до кінцевої її перемоги» (Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. — К., 1986. — С.120).

The article focuses of the spiritual and ethical problems of the present day, the role of ethical education of Ivan Ogienko in the formation of spiritual culture of the personality and society in the posttotalitarian Ukraine.

Key words and word-combinations: globalism, spiritual and ethical culture, the crisis of the spirit, the Church and the society.

Отримано: 13.08.2007 р.

М.І.Слободян

Львівський інститут МАУП, м. Львів

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ І.ОГІЄНКА (МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА)

У статті на основі аналізу праць І.Огієнка досліджуються моральні чесноти як основа духовно-морального удосконалення людини.

Ключові слова і словосполучення: огієнкознавство, митрополит, богослов, моральні чесноти, добро, любов, щастя, віра, надія, терпіння, страждання, правда, духовність, духовні цінності.

І.Огієнко — одна з найяскравіших постатей українського національного відродження, зразок беззавітного служіння Україні, її народові.

У неймовірно складних умовах цькування та переслідування він брав активну участь у визвольних змаганнях українського народу, будівництві національної держави. Великий патріот України був переконаний у тому, що першочерговим обов'язком кожного українця є невтомна праця на благо своєї Батьківщини. Більшу частину свого життя І.Огієнко провів за межами України, але довголітня розлука з Батьківщиною, її народом не погасили його любові до рідного краю. Звикають до чужини тільки ті, для яких рідний край той, у якому їм добре живеться. І.Огієнко в еміграції відчував Україну всім своїм серцем і душею, гідно представляв її у світі, гордо ніс імення українець.

За своє життя вчений написав майже дві тисячі праць, які пройняті духом високої моральності, національної свідомості, гідності, українського патріотизму, гордості за свою Батьківщину-Україну.

Українські вчені вже зробили вагомий внесок у дослідження творчої спадщини І.Огієнка. Це М.Тимошик, І.Тюрменко, Є.Сохачька, З.Тіменик, В.Ляхоцький, А.Марушкевич та ін. Мета нашого дослідження показати виховний потенціал творчої спадщини І.Огієнка, його розуміння, тлумачення моральних чеснот, які він вважав основою духовно-морального удосконалення людини.

Уболіваючи за долю українського народу, долю Батьківщини, вчений був глибоко переконаний у тому, що першочерговим обов'язком кожного українського інтелігента є підвищення власного культурного рівня і всього свого народу, невтомна турбота про духовне відродження нації. Він ставив важливі завдання розвитку освіти, виховання, науки, культури рідного народу, підготовки його до усвідомлення своєї великої історичної місії — побудувати власну незалежну державу і своєї не менш важливої духовної місії — наблизити Царство Боже на землі. І.Огієнко вважав, що жодне з поставлених завдань не може бути виконане, якщо народ у своїй масі залишиться духовним невігласом, і що це під силу народові тільки тоді, коли більшість його представників стануть людьми *«удосконаленого духа»*,

людьми «великої духовної культури», високої національної свідомості, національної гідності, національного обов'язку.

У наукових працях, виступах, зверненнях до українського народу він викладає свої погляди на людину, її життя, смисл людського життя, його мету, розкриває зміст поняття «правдива людина». Згадуючи давньогрецького філософа Діогена, який в білий день з ліхтарем ходив по ринку і шукав правдиву, справжню людину, І.Огієнко проводить аналогії із значно пізнішим часом, коли жив і творив сам, і доходить до невтішного висновку про те, що «коли б ми й тепер критично шукали правдиву людину, то теж нема певноти, чи легко знайшли б ми її» [2, с.3]. Правдива людина, на його думку, це така людина, яка не гониться за матеріальним багатством, надає перевагу у житті духовному, а не матеріальному, на перший план висуває потреби духу, а не тіла. «Людина, — наголошує мислитель, — складається з двох головних частин: вічного духа і смертного тіла. І людність з найдавнішого часу бачила своє щастя в них: одні, а таких величезна більшість, у задоволенні потреб свого тіла, а другі, їх дуже мало, у задоволенні потреб духа... Плекати головно духа svojого — це завдання мудрої людини, а одночасно — зменшувати потреби свого тіла» [12, с.49]. Перемога духа над тілом дається не легко і приходиться не скоро. На жаль, світ іде іншим, легшим шляхом. На перший план висуваються все більше матеріальні цінності, переважає споживацька психологія. У сучасному світі бракує покори, смирення, терпіння, любові, які І.Огієнко називає найголовнішими християнськими чеснотами і які б мали бути властиві, на його думку, кожній людині. Тоді світ зміниться, стане кращим. Світ сьогодні настільки ускладнився, що не кожна людина знає, як її жити, щоб бути справжньою, правдивою людиною. Митрополит Іларіон радить шукати відповіді на ці питання у філософії Христа, у Святій Євангелії, які вказують шлях до духовного відродження. Христос вчить нас обожнюватися. «Безсмертну душу мусимо поставити вище від смертного тіла, як вище, вічне від хвилевого, яке б приманливе не було це хвилеве» [2, с.5].

Перемозі духа над тілом, наголошує релігійний мислитель, сприяє духовний піст. Він пояснює відмінність матеріального і духовного посту, розкриває зміст останнього. «Духовний піст — це не тільки утримання від м'ясної їжі, а стримання свого язика від говоріння неправдивого, уникнення грішних думок, побільшена молитва. Але найбільший піст — ціложиттєвий піст — це простота життя» [9, с.29]. Піст удосконалює розум людини, підсилює її дух.

Наука Христа принесла світові нову мораль: добро, терпіння, страждання, любов, віру, надію, щастя, безкорисне служіння своєму народові, правду. Христос вчить будувати новий світ на любові, правді, братерстві. Виходячи з вчення Христа, І.Огієнко зазначає: «Блаженний народ, у кого любов процвітає! Щастя та сила панують у нього. Достаток та правда в оселях його!» [1, с.14]. Негаразди, невдачі, які випадають на долю українського народу, він пояснює тим, що українцям не вистачає любові до Бога, до ближнього. Любов до Бога при-

носить щастя людині. *«Де любов, там і Бог, а де Бог, там і щастя»* [1, с.21]. Бог побудував світ на любові, а тому любов у кінцевому підсумку переможе. Христос усе життя віддав на службу народові і прийняв розп'яття заради любові до нього. *«Любов, наголошує мислитель, — правдива основа життя, і життя, не на любові основане, впаде»* [2, с.46]. Яскравим свідченням цього є розпад радянської імперії — СРСР, імперії зла, безбожності, атеїзму. Любов удосконалює людський дух і очищує серце, допомагає зносити страждання, які випадають на долю кожної людини. Немає людини на світі, яка б не мала якогось хреста. І вся справа в тому, щоб спокійно і достойно нести цього хреста. І.Огієнко радить до всіх своїх страждань ставитись так, щоб вони удосконалювали, приносили заспокоєння і щастя людині. *«Уміти спокійно терпіти страждання — це найбільша людська наука на світі, і легко живеться тому, хто вміє любити свого хреста. Терпеливість у терпінні — велика чеснота»* [2, с.30]. Разом із тим він розрізняє терпіння взагалі і мудре терпіння, вважає, що людину гартує, удосконалює лише мудре терпіння.

Митрополит Іларіон у своїх наукових працях, проповідях багато уваги приділяє актуальній у всі часи проблемі щастя людини. У праці *«Філософські містерії»* цій проблемі присвячена окрема містерія. Щастя як філософсько-етична категорія пов'язується ним із проблемою сенсу людського життя. Одні люди бачать щастя у матеріальному багатстві, а інші — у духовному.

І.Огієнко наголошує на тому, що людина, яка обставляє своє життя марнотною пишнотою, розкішною, рідко буває щаслива. Вона боїться суспільних змін, її постійно у житті супроводжують переживання за багатство, страх втратити його. А тому, вчить він, щастя слід шукати у простоті життя, у вічному єднанні з Богом, у виконанні його заповідей, які вказують шлях духовного удосконалення людини. Людину роблять щасливою чисті, спокійні помисли, чисте й мирне серце, чисте сумління. Таке щастя вічне, кожному доступне. Його може досягнути кожен, хто того бажає, і його ніхто й ніколи не може відібрати. Справжнє щастя, вважає мислитель, — *«це внутрішній спокій людини, той спокій, що приносить нам найвищу душевну насолоду і є наслідком удосконаленого духа. Щастя — це стан душі, спосіб життя, досягнутий рівень свідомості, який творить царство Боже всередині нас. По-справжньому щаслива людина радісна й лагідна, завжди живе з Богом, завжди Йому служить своїм удосконаленим духом»* [2, с.94]. Але найвище щастя людини І.Огієнко бачив у її служінні своєму народові, вмінні переносити разом з ним всі його страждання і бути витривалою у терпінні. Надзвичайно важливо *«покласти душу за свободу»* і *«прийняти розп'яття»* за благо народної справи [7, с.157]. Найвищий приклад праці для народу він бачив в особі Ісуса Христа, який прийшовши на цей світ, усе своє життя служив народові і нам це заповідав. *«Коли не вміємо служити Народові, вчимося від нашого найбільшого вчителя, — Самого Ісуса Христа. Найкраща служба Богові — це служба Народові!.. Коли б мене хтось сьогодні*

спитав, яким чином можна найтевніше увійти до Царства Небесного, я б йому без надуми відповів: «Службою народів!» Це найбільша сучасна Христова заповідь — служити своєму народові» [3, с.2].

Ці слова митрополита Іларіона є надзвичайно актуальними для сучасної України, коли значна частина державних, політичних діячів, прикриваючись інтересами українського народу, обманюють його, заявляють, що служать йому, виконують передвиборчі обіцянки, а насправді думають лише про свої інтереси, про зростання власного матеріального добробуту, в якому бачать своє щастя. Говорячи про такі християнські чесноти як любов і щастя, митрополит Іларіон їх вияв поєднує безпосередньо із долею народу й України: боротьба за щастя народу удосконалює душу, а витоки цієї боротьби беруть початок із любові до всього рідного, українського. Таку любов він підносить до найвищого морального рангу — блаженства.

Щоб достойно служити народові, треба мати мудрість та розум. Їх набувають навчанням і вихованням. Важливо вміти осмислити життя і своє місце в ньому. І.Огієнко закликає навчатися розуму й мудрості від Христа, бо саме він може дати їх нам найповніше. «Як від сонця конче виходить світло, так від Христа конче виходить правда, — й освічує найменші закутинки нашого життя, і в світлі її видно найменшу неправду, як видно порошинку в сонячному промінні» [3, с.10].

Головними рушійними силами, двигунами усього нашого життя на цьому світі вчений вважає християнські чесноти Правду, Віру, Надію, Любов. Правда визволяє людину, народ, державу з пут темряви і робить їх вільними. Правда визволяє нашу свідомість, а «знання Правди, що дається через науку, робить людину Божою дитиною» [7, с.43]. Правду в людині він поєднує з її совістю. «Совість та Правда — це Бог у мені» [9, с.28]. Правда виховує повновартісних людей. «Без правди світ існувати не зміг би, він тільки животів би в руїнах» [9, с.30]. Правду митрополит також поєднує з любов'ю, називає їх основами світу, найріднішими сестрами. «Любов та правда — ...основи світу..., вони мусять бути... разом, як дві сестри найрідніші» [9, с.30]. Любов трактується ним, як одна з найголовніших Божих чеснот, як потуга, що волею Бога повинна панувати в світі, роблячи його добрішим. Любов здатна розв'язати найскладніші проблеми людського життя. «Коли перестане на світі любов — світ не встоїть і впаде» [9, с.29]. Тільки любов'ю, як вічним життям, будується світ. Що стосується таких чеснот як Віра й Надія, то вони, на думку І.Огієнка, повинні бути реальними, а не тільки уявними, втілюватись у життя. Віру він також трактує як «провідне світло для серця й душі» людини [9, с.27]. Вона, як те сонце, і світить, і гріє. Віра є «основою повновартісної людини, перша основа свободи людства» [9, с.27]. Вірі протиставляються безвір'я, безнадія, які розкладають, гублять, нищать людину. «Віра, Надія, Любов — це ті три чесноти, що ними твориться повновартісна людина» [9, с.32].

У контексті богословської традиції релігійний мислитель трактує категорії добра і зла. Розуміння добра і зла — найбільший розум.

Він характеризує добро як *«те, що нікому не приносить шкоди, а саме щастя...»* [9, с.28]. Добро — це Бог, сила, в якій зростає людина. Добро — споконвічне, як і сам Бог, воно *«панує в світі всюди»*. Зло — результат дії Сатани, який *«напустив на людей ману»* [7, с.89]. Добро в кінцевому результаті перемає зло. Добро існує в людині, яка є *«подобою Божою»*. Однак вона внаслідок реалізації своєї свобідної волі здатна робити вибір між добром і злом. На жаль, інколи вона робить цей вибір на користь останнього. У поезії І.Огієнка людська душа просить Господа навчити її вмінню відрізнати добро від зла *«рід добру від злої і мати над злом перемогу»* [7, с.95]. Людський розум волею Бога закликає людину *«не думати про зло»*, а шукати добра. Засобами подолання зла мислитель називає добро і любов. Він закликає: *«Переконайте добром тих, хто думає або робить зло!»* [9, с.32]. Любов здатна перетворити *«холод на тепло»*, змінити людину, очистити її, дати насагу до життя [7, с.148-149]. Богослов аналізує взаємопов'язаність добра і зла, вважає, що *«зло — це недорозвинене добро»* [9, с.34], вчить людину боротися із злом, творити добро і жити так, *«ніби будь-якої хвили маєш піти з життя»* [7, с.177]. Тільки любов'ю, як вічним життям, будується світ. Любов як одна з найголовніших Божих чеснот волею Бога повинна панувати в світі, робити людину добршою. Божа любов є необмеженою. Навіть тоді, коли людина схибить, зійде на манівці, Бог її *«у важку хвилину не покине... і на поміч тихо злине»* [7, с.44].

На жаль, у сучасному світі ми відчуваємо брак любові. І важко не погодитись із твердженням про те, що *«любов виходить з моди в світі»*. Любов зникає, утворюється пустота, яку заповнюють черствість, байдужість, бездуховність, зло.

Сьогодні і в українському суспільстві ми відчуваємо брак любові до Бога, до ближнього, до Батьківщини, в якій влада не може забезпечити гідного життя українському народові. На рівні масової свідомості відбувається ототожнення цілком різних речей — влади і України, що знаходить вияв у питаннях, які, на жаль, можна почути сьогодні: *«А що дала мені незалежна Україна?»*

Розчаровані, обурені станом справ на рідній землі українці покидають свою Батьківщину і в пошуках кращого життя емігрують в інші країни. В цих умовах, надзвичайно актуальним є заклик І.Огієнка: *«Щастя народу, його добре життя й розвиток тільки на Рідній Землі!»* [9, с.48].

Сьогодні, коли йде розбудова незалежної української держави, важливо, щоб кожна людина, яка живе в Україні, вважає її своєю Батьківщиною, усвідомила складність завдань, проблем, які необхідно вирішувати на шляху відродження, розбудови української держави, брала активну участь у їх розв'язанні. А це може зробити людина, яка має не лише високий рівень освіти, знань у тій чи іншій сфері суспільного життя, а й високий рівень моралі, духовності взагалі. Саме такі люди здатні будувати українську Україну. Моральність, духовність людини вимірюється конкретними справами на благо Бать-

ківщини. І взірцем у цьому для нас є життя і творчість великого патріота України — І.Огієнка (митрополита Іларіона). Його життя і діяльність на ниві українського державотворення варті наслідування.

У поемі «Мойсей» І.Франка є дуже глибинна за змістом фраза:

*Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.*

Ці слова можуть слугувати своєрідною епітафією до життя і діяльності І.Огієнка — людини високого розуму, високої моральності, багатой духовності.

Творча спадщина І.Огієнка містить у собі великий виховний потенціал, є тим джерелом наснаги, в якому сучасна українська людина може віднайти загублені або призабуті основи духовності.

Список використаних джерел:

1. *Іларіон, Архиепископ.* «Прийміте всі духа премудрости, Духа Розуму, Духа страху Божого». Слово на Богоявлення. — Холм., 1943.
2. *Іларіон, Архиепископ.* Як жити за Христом у світі. Великопісні пассійні слова. — Холм., 1943.
3. *Іларіон, Митрополит.* Служімо своєму народові / (Слово Високопреосвященнішого Іларіона, Архиепископа Холмського й Підляського на III з'їзді о.о. Деканів дня 10 лютого 1942 р.). — Холм., 1942.
4. *Митрополит Іларіон.* Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. — Вінніпег, 1965.
5. *Митрополит Іларіон.* Книга нашого буття на чужині. Бережимо все своє рідне. Ідеологічно-історичні нариси. — Вінніпег, 1956.
6. *Митрополит Іларіон.* Навчаймо дітей своїх української мови. — Вінніпег, 1961.
7. *Митрополит Іларіон.* Твори. Філософські містерії. — Вінніпег, 1957.
8. *Огієнко І.* До українського народу від міністра ісповідань // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження. Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1972 р.). До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський — Київ, 1997.
9. *Огієнкові афоризми і сентенції.* — Львів, 1996.
10. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів, 1995.
11. *Огієнко І.* Українська культура. — К., 1992.
12. *Огієнко І.* (Митрополит Іларіон). Українське монашество. — К., 2002.
13. *Українська душа.* — К., 1992.

The article is based on the Ogienko's works analysis and investigates a question of moral standard as a base of spiritual man improvement.

Key words and word-combinations: ogiyenkoznavstvo, metropolitan, theologian, moral standard, good, love, happiness, faith, hope, patience, suffering, fruth, spirituality, spiritual values.

Отримано: 7.06.2007 р.

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ ТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА СПРАВА

Викладено відомості щодо основних етапів становлення та розвитку національної енциклопедичної справи. Висвітлено участь видатних діячів української науки і культури у підготовці енциклопедичних статей для зарубіжних довідників різноманітної тематики. Основну увагу приділено енциклопедичній спадщині А.Кримського — духовного побратима І.Огієнка, яка становить майже 500 статей, призначених переважно для «Енциклопедичного словника» Ф.Брокгауза та І.Ефрона, а також довідників, виданих О. та І.Гранат. Проаналізовано участь А.Кримського у підготовці першої національної енциклопедії «Украинский народ в его прошлом и настоящем».

Ключові слова і словосполучення: енциклопедична справа, енциклопедична стаття, тематика матеріалів, науковий рівень, фактичні відомості, авторська майстерність

У сучасних умовах відтворення цілісності національної культури вчені все частіше звертаються до непересічної спадщини тих діячів, чий внесок у поступ української нації у різноманітних сферах суспільного життя є незаперечним. Хоча винятково плідна наукова, літературна та громадська діяльність А.Кримського — визначного критика, майстерного перекладача, талановитого письменника, глибокого науковця, сфера зацікавлень якого — сходознавство, мовознавство, етнографія, фольклористика, лексикографія, етнологія, культурологія, — загалом ґрунтовно і багатоаспектно опрацьовані (див., наприклад [1, 5]), поза увагою дослідників все ще залишається низка важливих проблем, пов'язаних з його видавничим доробком, передусім в енциклопедичній сфері. Нині, коли вчені прагнуть відтворити на тлі історичних подій цілісну, повну та незаангажовану картину початків і подальшого розвитку українського книговидання, що яскраво засвідчують фундаментальні праці останніх років [3, 6], відомості про участь А.Кримського у численних видавничих проєктах, пов'язаних з підготовкою та випуском енциклопедій, мають бути узагальнені та осмислені нащадками.

Історичні обставини кінця ХІХ — початку ХХ ст., що сформували передумови для енциклопедичної діяльності А.Кримського, були доволі складними. На жаль, ретельно вивчаючи багатий (хоча й неоднозначний) досвід переважно другої половини ХХ ст., коли українське енциклопедичне книговидання зайняло провідне місце серед європейських країн (див. [7]), дослідники, на наш погляд, необґрунтовано оминають увагою кінець ХІХ — початок ХХ ст., хоча саме цей історичний період переконливо засвідчує, що не через інтелектуальну обмеженість чи низький культурний рівень українців, а виключно внаслідок несприятливих суспільно-політичних реалій фундаментальні енциклопедичні праці стали складовою національної науки і культури порівняно пізно.

Справді, у XIX ст. (а це період бурхливого розвитку енциклопедичної справи в Європі та Америці, час появи авторитетних довідників Британіки, Брокгауза, Американі, Ларусса та ін.) українське культурне життя відбувалося у таких складних умовах, що практично неможливо було проводити наукову роботу по накопиченню відомостей, необхідних для створення національних енциклопедій. Попри це дослідники України — етнографи, філологи, історики — продовжували збір та опрацювання різноманітних матеріалів, в міру можливостей публікуючи результати. Так з'являються праці з історії П.Куліша, зокрема його відомі «Записки о Южной Руси» (у двох томах, 1856-1857 рр.), що містили надзвичайно цінні відомості з етнографії й історії та викликали велике зацікавлення у суспільстві, численні історичні твори М.Костомарова, публікації фольклорних пам'яток у різних за тематикою збірниках М.Максимовича, І.Срезневського, А.Метлинського. На початку 60-х років XIX ст. за недовгий час існування журналу «Основа» там було надруковано чимало матеріалів з українознавства, що мали виняткове наукове значення та могли слугувати підґрунтям енциклопедії.

Антиукраїнська політика царату особливо яскраво виявилась у другій половині XIX ст., коли цензурні утиски — сумнозвісні Валувський (1863 р.) та Емський (1876 р.) укази взагалі заборонили видання навчальної та довідкової літератури українською мовою. І.Огієнко писав про ті часи: «Наслідки всіх цих утисків, всіх цих заборон були страшні для України. Русифікація зносила нашу культуру, руйнувала наші звичаї. Свідомість українська падала, історія забувалася, притаманні ознаки наші нищилися» [4, с.54].

Обмеження українознавчих досліджень та заборона українських видань на сході України призвели до перенесення центру книговидавничої справи в Галичину, де активізується збирання відомостей та публікація наукових праць з різноманітних галузей українознавства, передусім у виданнях Наукового товариства ім. Т.Шевченка («Записках НТШ», «Літературно-науковому вістнику», «Етнографічному збірнику» та ін.). На центральних та східних українських землях цінні українознавчі матеріали в цей час публікує переважно часопис «Киевская старина», що видається з 1882 р. У капітальній праці за редакцією П.Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край» (7 т., 1872-1878 рр.), підготовлений за участю таких відомих вчених, як М.Костомаров, В.Антонович та ін., викладені відомості широкого змісту (зокрема про побут, мову українського народу, юридичні закони, історичне минуле тощо), які фактично відтворювали традиційну на той час структуру енциклопедій.

Як бачимо, навіть у несприятливих політичних обставинах, що склалися на Україні у XIX ст., продовжувалась плідна наукова робота, яка мала на меті накопичення українознавчого матеріалу, необхідного для випуску власного довідника. Однак національний гніт, жорстокі утиски української мови та культури не давали змоги створити оригінальну енциклопедію, хоча XIX ст. було багате на таких

видатних вчених-енциклопедистів, як М.Костомаров, М.Максимович, П.Куліш, М.Драгоманов, І.Франко та ін.

На кінець XIX ст. припадають перші спроби енциклопедичного охоплення знань про Україну у працях вітчизняних вчених, надрукованих у зарубіжних енциклопедіях. Йдеться, зокрема, про статтю «Україна», написану М.Драгомановим на замовлення «Lexique de la geographic» Е.Реклю, українознавчі матеріали Ф.Вовка, розміщені в авторитетній французькій «La Grand Encyclopedic», низку дописів І.Франка та Ф.Вовка для «Ottu Slovník Naučny» Й.Коржана, публікації О.Огоновського у відомій німецькій енциклопедії Грубера. Характер довідника мали також окремі томи краєзнавчого збірника «Osterreich-Ungarische Monarchie in Wort und Bild», передусім т. 12 «Галичина» та т. 13 «Буковина», що подавали статті знаних західноукраїнських науковців І.Шараневича, О.Огоновського, І.Верхратського, О.Барвінського з географії, історії, літератури, етнографії регіону. Українознавчі дописи посіли місце і в поважних польських енциклопедіях початку XX ст., наприклад в «Encyclopedia polska», підготовленій і видрукованої польською Академією наук у Кракові. Доволі широко (хоча й дещо упереджено) висвітлювалось українське життя на сторінках авторитетного «Енциклопедичного словника» Ф.Брокгауза й І.Ефрона, де свої кращі матеріали опублікували І.Франко, І.Луцицький, М.Сумцов, М.Житецький, В.Науменко, А.Кримський, а також відомого енциклопедичного довідника братів О. та І.Гранат, з редакцією якого співпрацювали М.Грушевський, С.Єфремов, Б.Грінченко (зокрема, останньому належить авторство майже 100 матеріалів, присвячених видатним українським фольклористам, етнографам, письменникам).

Цей історичний огляд переконливо засвідчує, що упродовж другої половини XIX — початку XX ст. українські дослідники наполегливо та цілеспрямовано готували ґрунт для створення власної національної енциклопедії: опрацьовували широке коло українознавчих проблем (історії, культури, науки), набували корисного науково-методичного досвіду під час співпраці з редакційними колегами зарубіжних видань, накопичували матеріали, що могли слугувати основою майбутнього оригінального довідника.

Не залишався осторонь важливих проблем національної енциклопедичної справи й А.Кримський, чия участь у підготовці енциклопедичних статей для найбільш авторитетних довідкових видань першої чверті XX ст., а також активна організаторська праця, пов'язана з видрукуванням енциклопедії «Український народ в его прошлом и настоящем» (1914-1916 рр.), все ще залишається малодослідженою сторінкою багатогранного наукового та видавничого доробку. Загалом відомо, що упродовж 1894-1931 рр. науковець написав понад 500 енциклопедичних статей з питань історії, етнографії, мовознавства семітських, іранських і тюркських народів, українського мовознавства, проблем становлення і розвитку літератури та культури народів Сходу, зокрема 90 оглядових, великих за обсягом матеріалів

було вміщено в «Енциклопедичному словнику» Ф.Брокгауза та І.Ефрона, 27 — в «Енциклопедичному словнику» братів О. та І.Гранат. Ось лише основні з них: «Коран», «Курди», «Маври», «Сирійська література», «Фірдоусі», «Арабська література», «Арабська мова», «Аравія», «Асиро-Вавилонія», «Асиро-Вавилонська релігія», «Магомет», «Індія», «Персія», «Перська література», «Турція» та ін.

Не можна не наголосити, що енциклопедичні статті А.Кримського мають незаперечну наукову цінність і є важливими джерелами для характеристики засадничих наукових поглядів видатного дослідника. Так, значна за обсягом оглядова енциклопедична стаття «Українська мова», що у 1913 р. з'явилася у 42 томі «Енциклопедичного словника» братів О. та І.Гранат, виявляє ставлення А.Кримського до актуальних на той час питань розвитку і нормалізації української літературної мови. В ній він гостро критикує сучасну мовну практику в Галичині. Характеризуючи мову художньої та наукової літератури, яку видавали в Західній Україні, А.Кримський використовує вирази «галицько-українофільський жаргон», «варварський науковий правопис» [1, с.65]. Зазначаючи в енциклопедичній статті труднощі і перспективи уніфікації літературних норм, науковець пропонує: «Вихід з труднощів може бути лише один: оскільки Східна Україна через своє народолюбство ні за що не сприйме штучного «галичанства», то доведеться галичанам перейти на літературну мову східноукраїнську, що ґрунтується на принципі близькості до народної мови» [1, с.65]. Як бачимо, основні ідеї енциклопедичної статті «Український язык» цілком збігаються з думками А.Кримського щодо нормалізації української мови, висловленими в інших фундаментальних працях, передусім «Українська граматика», «Нарис історії українського правопису до 1927 р.» та ін., що підтверджується, наприклад, таким твердженням науковця: «Малоруський літературний правопис повинен рахуватися з етимологією тільки малоруської і до того (майже виключно) мови сучасної. Правопис наш повинен бути народно-етимологічним. Він повинен, по можливості, об'єднувати всі малоруські наріччя і, значить, триматися етимології спільномалоруської» [1, с.74].

Особливу увагу привертає ґрунтовна енциклопедична стаття А.Кримського «Турція», опублікована у 1913 р. у 41 томі перевиданого «Енциклопедичного словника» братів О. та І.Гранат. Науковець готував її протягом тривалого часу, ґрунтовно та багатоаспектно досліджуючи історію тюрків, тюркські літератури та мови. Небезпідставно можемо вважати, що саме ця стаття підбиває підсумок багаторічному опрацюванню проблем тюркології у науковій спадщині А.Кримського, адже раніше у цьому ж довідковому виданні були вміщені такі матеріали зазначеної тематики, як «Тюрки», «Тюркські літератури», «Тюркські мови», «Тюркологія» та ін., насичені унікальним фактичним матеріалом. В енциклопедичній статті «Турція» А.Кримський по-новому охарактеризував причини формування турецької нації, ґрунтовно показав боротьбу наймогутніших держав Європи за розділ Османської імперії, чималу вагу приділив внутрішнім проблемам

історії Турції нового часу, передусім культурологічним. Широта поглядів науковця, майстерність глибокого аналізу певного конкретного факту, критичний розум і здатність проникати у сутність кожного явища, дещо академічна, однак загалом характерна для енциклопедій форма викладу поєднані тут з художнім обдаруванням автора. Енциклопедичні статті А.Кримського не втратили своєї непересічної наукової цінності і в наш час, адже вони є авторитетним джерелом ґрунтовної, вичерпної, науково бездоганної довідкової інформації.

На особливу увагу дослідників енциклопедичного книговидання заслуговує також активна організаторська праця вченого по підготовці та випуску у світ енциклопедії «Украинский народ в его прошлом и настоящем», спроба видання якої була здійснена гуртком свідомих українських громадських та наукових діячів у 1914-1916 рр. у Петербурзі. Як ми наголошували раніше, хоча вже на початку ХХ ст. Україна мала духовний та науковий потенціал, необхідний для створення власних енциклопедій, несприятливі суспільно-політичні умови (насамперед національний гніт та цензурні утиски українського книговидання) не давали змоги здійснити видрукування необхідного суспільству довідника. Саме тому гурток свідомих українських громадських та наукових діячів, до якого входили М.Грушевський, А.Кримський, Ф.Вовк та ін., що жили та працювали на той час у Росії або мали з членами редакційної колеґії видання тісні наукові зв'язки, вирішили розпочати у столиці роботу над першою українською національною енциклопедією, назвавши її «Украинский народ в его прошлом и настоящем». Було розроблено загальний план видання, запрошено відомих науковців різних галузей знань для укладання статей (у систематичному порядку передбачалось подати читачеві найсуттєвіші відомості про історію, географію, етнографію та інші проблеми, що традиційно висвітлюють в енциклопедіях). А.Кримський, що мав на час опрацювання довідника «Украинский народ в его прошлом и настоящем» значний досвід підготовки енциклопедичних матеріалів (нагадаємо, що вперше він уклав статтю для «Енциклопедичного словника» Ф.Брокгауза та І.Ефрона ще у 1894 р.), надавав авторам необхідну методичну допомогу, радив, як краще досягти енциклопедичної повноти, вичерпності, забезпечити високий науковий рівень матеріалів. Зокрема, у другому томі енциклопедії було вміщено статтю О.Шахматова «Короткий нарис історії малоросійської (української) мови», яку попередньо читав А.Кримський (див. про це у [2]) та до якої сформулював кілька корисних зауважень. Безперечно, робота видатного науковця саме над цією статтею не була випадковою, адже він мав глибокі зацікавлення в галузі філології, передусім історії української мови, був автором низки визначних наукових праць з цієї тематики, зокрема «Нариси з історії української мови», «Про нашу літературну мову», «Українська грамати́ка», «Замітки в справі літературної мови» та ін. На жаль, подальші історичні обставини (розгортання першої світової війни, Жовтневий переворот 1917 р.) не дали змоги редакційній колеґії завершити видання енциклопедії

«Украинский народ в его прошлом и настоящем» (вийшло усього два томи з чотирьох запланованих), однак набутий досвід всі науковці, які брали участь у цьому непересічному видавничому проєкті, використали у своїй подальшій науковій та видавничій діяльності.

Як бачимо, А.Кримський на основі видатних результатів своєї багатогранної наукової праці у різних ділянках знань — сходинстві, мовознавстві, лексикографії, історії світової та української культури, фольклористиці, етнології — уклав чимало ґрунтовних енциклопедичних статей для високоавторитетних дослідників кінця ХІХ — початку ХХ ст. — «Енциклопедичного словника» Ф.Брокгауза та І.Ефрона й «Енциклопедичного словника» братів О. та І.Гранат. Ці матеріали відображають широту наукових поглядів вченого, майстерність глибокого аналізу унікального фактичного матеріалу, а тому і в сучасних умовах є джерелом вичерпної багатоаспектної інформації для українських читачів. Участь А.Кримського у підготовці по суті першої національної енциклопедії «Украинский народ в его прошлом и настоящем» засвідчила його прагнення прислужитися українській культурі, сприяти її подальшому розвитку та піднесенню на вищій щабель.

Список використаних джерел:

1. *А.Ю.Кримський* — україніст і орієталіст: Матеріали ювілейної сесії до 100-річчя з дня народження. — К.: Наукова думка, 1974. — 176 с.
2. *Веркалець М.М. Кримський А.Ю.* у колі своїх сучасників. — К.: Заповіт, 1990. — 48 с.
3. *Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (ХІХ — перша третина ХХ ст.).* — Львів: Світ, 2003. — 612 с.
4. *Огієнко І.* Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. — К.: Абрис, 1994. — С.54.
5. *Павличко С.Д.* Націоналізм, сексуальність, орієталізм: Складний світ Агатангела Кримського. — К.: Основи, 2000. — 360 с.
6. *Тимошик М.С.* Історія видавничої справи. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 495 с.
7. *Черниш Н.І.* Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань. — Львів: Фенікс, 1998. — 98 с.

Information about the main stages of national encyclopedic business formation and development is covered. The Participation of Ukrainian Science and culture outstanding figures in encyclopedic entries preparation for foreign reference books of various thematics is enlightened. The main attention is given to the encyclopedic inheritance of prominent Ukrainian orientalist, linguist, ethnographer, lexicographer A.Krymsky, that makes about 500 entries, assigned mostly for «Encyclopedic Dictionary» by F.Brokhauz and I. Efron, and also for reference books, published by O. and I.Hranat, the participation of A.Krymsky in preparation of the first national encyclopedia «Ukrainian nation in its past and present».

Key words and word-combinations: encyclopedic business, encyclopedic business entry, material thematics, scientific level, actual information, author's mastership.

Отримано: 20.08.2007 р.

**КНИГОВИДАВНИЦТВО, ОСВІТА ТА БЛАГОДІЙНІСТЬ
ЄВРЕЇВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Євреї у Російській імперії жили в умовах численних обмежень і тому мусили обмежувати свою діяльність. Вона, крім ремесла та торгівлі, включала роботу видавництва, книжкову торгівлю та освіту. Видавництва мусили обмежувати свою продукцію літературою на івриті та діяти в умовах жорсткої цензури. Освіта для євреїв часто була єдиною можливістю вирватись за межі смуги осілости. Єврейські громади мали розвинену систему благодійності.

Ключові слова: євреї, освіта, благодійність, книга.

Українська освіта набула значного розвитку на початку ХХ століття значною мірою завдяки діяльності видатного політичного, культурного та церковного діяча Івана Івановича Огієнка. Він займався викладацькою роботою, створював нові учбові заклади, удосконалював навчальні методики. При цьому митрополит Іларіон у зверненні «До українського народу» зазначав: «Я буду служити народам усякої віри... Нехай не буде у нас на Україні ні насильства, ні погромів, ні пригноблених інших націй» [1, с.1, 3]. І.І.Огієнко водночас наголошував, що «Україна не тюрма народів, а колыска культур: погляньте, які сильні пагони російської, єврейської літератур і мистецтва зросли тут» [2, с.8]. Розвиваючи освіту, І.Огієнко надавав великого значення розбудові системи українського друкарства [3, с.9].

М.С.Грушевський зазначав, що українська інтелігенція як першу умову поліпшення народного життя висувала «потреби української школи» так само, як і «потреби українських видань». Це було предметом посиленних петицій в період організації Першої Думи та протягом усіх трьох Дум [4, с.43].

Розвиток традицій благодійності в Україні, як і в будь-якій іншій країні, тісно пов'язаний з її історією. Коріння української благодійності можна знайти ще у Київській Русі, у християнській вірі, в козацькому та братському минулому. Коли з останньої чверті ХVІІІ ст., за часів правління імператриці Катерини ІІ, українське суспільство остаточно стало складовою загальноросійського, втративши залишки громадських свобод, самоуправління, воно мало підпорядковуватися загальноімперській системі управління соціальними процесами у країні. Самодержавна влада намагалася повністю підпорядкувати собі громадське життя в імперії.

З кінця ХVІІІ ст. благодійність в Україні поступово видозмінюється від церковно-громадської до державно-громадської. Під керівництвом держави, яка визнала власну соціальну відповідальність, організуються форми утримання окремих соціально незахищених груп людей, зміцнюються традиції громадської доброчинності там, де цілі влади та

суспільства збігалися. Відповідно фінансування соціальних програм здійснювалося державою, церквою, різними громадськими організаціями й приватними особами. У 1775 р. Катериною II були створені Прикази громадської опіки, на які покладалося піклування про відкриття та утримання лікарень, богаділень, сирітських та робітних будинків, будинків для душевнохворих. Ідея залучення громадськості до доброчинної діяльності поступово формувалась як у державних структурах, так і в самому суспільстві. Для справи опіки початку XIX ст. була характерна участь особливих благодійних фондів, створених членами імператорського дому. Цей період став часом розробки організаційних і економічних основ масового благодійного руху в Росії. Одним з перших проявів філантропічної активності можна вважати виникнення Відомства установ імператриці Марії (1797). Це була велика відомча комплексна установа, діяльність якої носила подвійний характер: благодійний і навчально-виховний. У 1828 р. засновується Маріїнський знак відзнаки бездоганної служби в установах Відомства імператриці Марії. Ще одним кроком на шляху до активізації благодійності стало створення у 1802 р. іншого великого напівдержавного об'єднання — Імператорського людинолюбного товариства. У 1900 р. йому були підпорядковані 225 установ, у діяльності брали участь 8 тис. чоловік, на добродійні справи та потреби товариства витрачено близько 2,5 млн. руб., допомогу надано майже 200 тис. чоловік.

Принципи благодійності успішно втілювалися общинами, об'єднаннями за віросповідною (національною) ознакою. Благодійна діяльність висунула низку подвижників, відомих вітчизняних філантропів (Терещенки, Бродські, Дегтярьов та ін.) [5].

Наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. євреї брали активну участь у книговидавництві та книжковій торгівлі. Кілька видавництв, що спеціалізувались на друкуванні єврейських книг, діяли в Одесі. Найбільшим з них було підприємство Я.Х.Шермана, що у 1893-1900 рр. видало до 30 науково-популярних книжок з історії євреїв та чимало сіоністської літератури. Одеське видавництво «Кадіма» фактично діяло як філія однойменного петербурзького підприємства. Видавництво «Кінерет», як і аналогічне московське «Сафрут», у 1917-1918 рр. випускало переважно літературу з питань культури. Серед одеських видавництв помітну роль відігравало «Ювентус», що спеціалізувалось переважно на художній літературі. Література різних жанрів виходила на початку XX ст. у одеському видавництві М.С.Козмана. Аналогічне підприємство «Морія» створювалось для видання літератури на івриті, але друкувало також книги російською. 1905 р. почав свою видавничу діяльність одеський книготорговець С.Д.Зальцман. Сіоністська література виходила з 1891 р. у харківському видавництві «Улей» та у топографії Л.І.Сатановського в Катеринославі. Релігійну літературу у Одесі видавав А.М.Бейлісон [6, с.32-143].

У Катеринославі наприкінці XIX ст. діяли 150 хедерів, єшива і три талмуд-тори, а також близько 30 різних училищ (чоловічі, жіночі і т. ін.) [7, с.1]. Актова книга Катеринославської громади — Пінкас, де

записувались основні події її життя, згоріла під час пожежі 1833 р. Новий Пінкас започаткував громадський рабин Шапоринський. 1852 р. у Катеринославі відкрили хоральну синагогу, де розташовувались «Бет Гамідраш Танах» і «Бет Гамідраш Гоельнон». Пізніше синагога стала відомою під назвою «Золота троянда» [8]. Перша безкоштовна жіноча школа (іноді її називали училищем) була відкрита 1895 р. Там спершу навчалось 50 євреєк, а 1908 р., коли благодійне товариство взяло школу під опіку, в ній було 150 учениць. В тому ж приміщенні 1911 р. відкрили «Ремісничу школу Товариства опіки дітей євреїв». При сприянні цього ж товариства 1911 р. була збудована ще одна школа на вул. Базарній, 15 [9, с.228-229]. На початку ХХ ст. в місті діяли 43 синагоги [10], 3 вищих початкових єврейських училища (з 6-річним терміном навчання), 19 училищ з двохрічним терміном (з них два жіночих), 2 приватних жіночих гімназії та три талмуд-тори [11]. 1898 р. євреям губернії допомагало 33 благодійні організації: 6 товариств допомоги бідним, 8 закладів загального характеру, 5 кас для позик, 2 притулки, 2 дешеві їдальні, 2 богадільні, 2 лікарні, 6 товариств допомоги хворим.

На вул. Больничній, 24 розташовувалися «Притулок для старих євреїв», жіноча богадільня та «Дешева їдальня Товариства допомоги бідним євреям Катеринослава». В місті діяли також притулок для прощан, «Товариство допомоги бідним євреям-ремісникам Катеринослава», безкоштовна міська єврейська лікарня, амбулаторія та інші добродійні організації [12, с.229-230]. 1907 р. у Катеринославській губернії діяло 134 синагоги і молитовних будинки, в тому числі у Катеринославському повіті — 41 [13]. Щорічник «Весь Екатеринослав, 1913» свідчив, що «Еврейских кладбищ в Екатеринославе два: одно, старое, находится на площади, прилегающей к Новоселецкой и Уездной улицам. Это кладбище ныне закрыто за отсутствием свободных мест».

На Миколаївщині юдеї становили другу за чисельністю групу населення (25000 осіб). У «Медично-санітарному нарисі м.Миколаїва» за 1900 р. зазначається, що євреї живуть в умовах, гірших, ніж росіяни та українці. В одній квартирі мешкають по кілька сімей, працюють у важких умовах в задушливій атмосфері, пагано харчуються [14, с.117]. В місті 1892 р. було зареєстровано 14 синагог і молитовних будинків [15, арк.1-2]. 29 єврейських училищ і хедерів [16, арк.1-2], де викладали 20 меламедів [17, арк.5-6]. Уповноважені синагог та молитовних будинків укладали угоду з міським рабином, у якій обумовлювалась оплата його послуг [18, арк.1]. За рахунок благодійності виживала значна частина юдеїв Чернігова, де 1910 р. з 20 тисяч населення понад 7 тисяч були євреями. Товариство допомоги бідним євреям купувало євреям паливо, жіноче товариство утримувало дешеву їдальню. Заможні юдеї міста фінансували діяльність богодільні, талмуд-тору, жалібне братство, допомагали студентам Торговельної школи [19, с.175].

Газета «Черниговские губернские новости» писала: «Если еврейское общество своей организацией призрения бедных может достигать в этом отношении по крайней мере тех результатов, что еврей-

ских нищих на улицах почти не видно, то конечно, с уверенностью можно сказать, что и Черниговское Христианское общество... должно провести вопрос, если не совершенного уничтожения нищенства в г.Чернигове, то хотя бы уменьшения его...» [20, сир.67]. В Ніжині 1889 р. діяло 6 хедерів, де навчалось 34 учні, а через 5 років кількість хедерів зросла до 34 [21, с.52]. 1893 р. в місті відкрилось чоловіче училище І.-Л. Б.Лібмана, де викладались загальні предмети. 1911 р. в Ніжинському повіті налічувались приватне чоловіче училище, 3 жіночих [22, арк. 15-15 зв.], талмуд-тора та 22 хедери з 405 учнями [23].

Наприкінці ХІХ ст. спеціалісти провели моделювання типового містечка Київської губернії. В такому містечку на 2,5 тисячі юдеїв, які мешкали серед 12 тисяч християн було 22 купці, 80 крамарів, 77 кравців, 16 шевців, 15 візників, 10 ковалів, 7 слюсарів, 9 торговців кіньми, 12 — дровами, 16 — хлібом, 17 меламедів, 9 вчителів, 5 канторів, 3 рабини, 5 куховарок та 8 чоловік без певних зайнят. 120 дівчат-євреїок цього містечка шили, вишивали, в'язали панчохи, працювали робітницями на фабриках. Євреї міста працювали також м'ясниками, столярами, токарями, годинникарями тощо [24, с.16, 25-26, 35, 47, 57, 60, 67-68, 86-87, 88, 97-101, 103-105]. Зокрема, на Волині у 1897 р. євреї складали 66,2 відсотки візників та 68,4 відсотки зайнятих рибалством [25, с.164-170]. Дослідник Волині А.Забелін писав: «... рибна ловля майже повністю перебуває в руках євреїв, які на півдні губернії орендують ставки, а на півночі — річки та озера». У графа Ржевського євреї орендували найбільше штучне водоймище губернії в с.Барсуки Кременецького повіту. Виловлену рибу євреї продавали у внутрішні губернії Росії, Варшаву, а також експортували до Австро-Угорщини [26, с.307].

52 відсотки євреїв-ремісників Російської імперії були зареєстровані як майстри, 28 відсотків — як підмайстри, 22 відсотки — учні [27, с.40]. Таким чином, на кожного майстра припадало лише по одному помічнику або учню. Майже у такому ж становищі були євреї-торгівці. З них 34 відсотки вважались хазяями, більшість яких торгувала без прикажчиків [28, с.70].

Загалом протягом ХІХ ст. все більше євреїв ставали жителями міст і містечок, підприємцями, набували освіти та опановували вільні професії [29]. Більшість юдеїв жила у містечках, де не було промисловості. Оскільки у цих містечках ринок був обмеженим і товарів вироблялось мало, євреї працювали переважно у сфері обміну товарів між містами та селами. Чисельність юдеїв, зайнятих в усіх видах торгівлі та кредиту, складала у різних губерніях від 31 до 40 відсотків єврейського самодіяльного населення. Від 21 до 40 відсотків були зайняті у промисловості та ремісничому виробництві. Ще від 7 до 14 — було зайнято на тимчасових роботах та у обслузі. До 4 відсотків працювали у сільському господарстві. Лише близько двох відсотків євреїв жили за рахунок батьків чи родичів або доходів від капіталовкладень [30]. Навіть у смузі ослістості євреям забороняли займатимало посад на державній службі (пошта, телеграф, і т. ін.).

Наприкінці XIX ст. значно зросла бідність серед євреїв. З 1894 по 1898 рік кількість нужденних юдеїв у Катеринославській губернії зросла на 41,9 відсотків, у Херсонській — 39,6. У Одесі з 150 тисяч євреїв міста бідними були 48549 чоловік (майже третина) [31, с.39-40], в Катеринославі — 25,4 відсотки, Бердичеві — 19,7, Житомирі — 29,5 [32, с.69].

Цілоком реалістично було відображене життя євреїв у п'єсі «Євреї», що була поставлена 1907 року. Після цього С.Петлюра писав: «Не можна не вітати наміру подати в українські перекладі «Євреї» Чірікова — отсей гарний твір одного з видатних сучасних письменників російських.

Нам хотілося б, і дуже, щоб цей твір, навіяний глибокою прихильністю автора до вікового мученика-народу, став не тільки за лектуру для громадянства українського. Тричі треба побажати, щоб і сцена українська побачила в перекладі п'єсу Чірікова [33, с.45].

1 грудня 1911 р. міністр народної освіти затвердив інструкцію, що встановлювала п'ятирічний термін навчання у талмуд-торах. До них приймалися учні з 8 років. В кожному класі мало бути не більше 25 учнів. Викладати у талмуд-торах мали тільки ті, хто мав звання вчителя початкових училищ. Викладання велося виключно російською мовою [34, с.53-54]. Кількість учнів у кожному хедері в середньому збільшувалась з 4 у 1867 р., до 5-7 у 1871 р., 6-10 у 1885, 10-20 у 1910 р. [35].

На початку XX ст. розвиток єврейської культури значно ускладнював конфлікт між ідишистами (Бунд та інші) та гебраїстами (прихильниками давньоєврейської мови — івриту), вживання якого обстоювали сіоністи. Останні відкидали ідиш разом з усією культурою смуги осілості, яку вважали перепоною для створення єврейської нації на історичній батьківщині. Намагаючись вирішити цей конфлікт прихильники культури на ідиш провели 1908 р. конференцію у Чернівцях. В ній взяли участь Л.Перець (1852-1915), Н.Бірнбаум, Шолом Аш, Герш-Давид Номберг (1876-1927), Хаїм Житловський (1865-1943) та інші. Радикали ідишизму (переважно представники Бунду) вимагали визнання народної мови єдиною національною мовою. Проте більшість письменників обстоювали рівноправ'я обох мов, що і було покладено в основу прийнятого рішення [36, с.355].

Очолити російський уряд в лютому 1907 р., Столипін на вимогу Київського відділу Союзу руського народу у вересні 1907 р. видав розпорядження про виключення з Київського політехнічного інституту 100 студентів-євреїв та заміну їх росіянами. Директор і декани факультетів, які наслідком прийняли до інституту євреїв, не рахуючись з встановленою процентною нормою, виступили з протестом проти такого свавілля, але їх відправили у відставку [37, с.431-432]. При цьому Столипін вважав, що «нужно будет привлечь и влиятельных евреев, выяснить с ними, что необходимо и возможно предоставит теперь еврейству, в целях успокоения революционного в его среде настроения» [38, с.464]. 1910 р. Столипін підписав цирку-

ляр про заборону діяльності усіх українських та єврейських національних організацій, оскільки вони сприяли розвитку національної самосвідомості. Цей процес голова російського уряду сприймав як загрозу існуванню «єдиной и неделимой» России [39, с.2]. Того ж року знову виник конфлікт через те, що кількість студентів-юдеїв Київського політехнічного інституту значно перевищили процентну норму. В результаті конфлікту три декани і ряд професорів змушені були піти у відставку [40, с.11].

Сама належність до єврейства вважалась майже кримінальною. Не випадково у одному з доносів зазначалось, що попечительська рада Комерційного інституту і Товариство сприяння йому складаються «из жидов и жидовствующих» [41, арк.14]. В той час з 344 тисяч населення Києва 32 тисячі були євреями [42]. Євреї сприяли розвитку освіти хоч, наприклад, в Києві 40 відсотків євреїв Подолу, де їх частка була найбільшою з усіх районів міста, існувало лише за підтримки різних благодійних товариств. Зокрема, товариство «Еврейская Дешевая Столовая» в Києві протягом 1911 року забезпечило 83032 обідів, в тому числі 31668 — безкоштовно [43, с.3]. Аналогічні організації діяли в інших містах. Серед них «Общество помощи бедным евреям Харькова (ОПБЕ)», «Попечительство о хедерах», «Харьковский комитет помощи жертвам войны». «ОПБЕ» у 1912 р. налічувало понад 1600 постійних членів-спонсорів, тобто майже 10 відсотків євреїв міста [44, с.18].

Не обмежуючи поширення юдофобських матеріалів на кшталт «Протоколів старшин Сіону», імперські служби застосовували жорстоку цензуру єврейських видань. Так діяв і Київський цензурний комітет, що заборонив видання газет єврейською мовою [45].

Список використаних джерел:

1. *Огієнко І.* До українського народу (Звернення) // Вісник Міністерства Ісповідань УНР. — 1920. — 22 червня. — №2.
2. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів, 2001.
3. *Огієнко І.* Історія українського друкарства. Історико-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII ст. — Львів, 1925.
4. *Грушевський М.С.* Почерк истории украинского народа. — Киев, 1990.
5. За матеріалами: *Ступак Ф.* Феномен благодійності // Агапіт. — №5-6; *Донік О.М.* Благодійність в Україні у XIX — на початку XX ст.: Ретроспективний аналіз; *Зарецький Ю.* Движение милосердия: начало пути // <http://www.panorama.ru/gazeta/1-30/p03mil.html>; *Карлинский И.* «От милосердия до благотворительности — путь длиною двенадцать лет» // Пчела. — №16. — 1998.
6. *Кельнер В.* Книжное дело в контексте русско-еврейской культуры // Вестник Еврейского университета в Москве. — 1997. — №3.
7. *Быстряков А.Г.* История Екатеринославского политехнического института (1916-1921). — Днепропетровск, 1999.
8. *Шабат Шалом* (Днепропетровск). — 2000. — №9. — Сентябрь.
9. *Быстряков А.* Благотворительная деятельность еврейской общины Екатеринослава // Запорожские еврейские чтения. Вып. 4. — Запорожье, 2000.
10. *Шабат Шалом* (Днепропетровск). — 1998. — №2. — Февраль.
11. *Шабат Шалом* (Днепропетровск). — 1994. — №4. — Июнь.

12. *Быстряков А.Г.* История Екатеринославского политехнического института (1916-1921). — Днепропетровск, 1999.
13. *Шабат Шалом* (Днепропетровск). — 1998. — №2. — Февраль.
14. *Левченко Л.* Судьба евреев в Николаевско-Севастопольском военном губернаторстве в XIX ст. // Материалы Восьмой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Тезисы. — М., 2000.
15. *Державний архів Миколаївської області (ДАМО).* — Ф. 216. — Оп. 1. — Спр. 848.
16. ДАМО. — Ф. 479. — Оп. 1. — Спр. 167.
17. ДАМО. — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 1124.
18. ДАМО. — Ф. 216. — Оп. 1. — Спр. 1224.
19. *Кузнецова В.* Благотворительность еврейского купечества в Чернигове начала XX века // Материалы Восьмой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Тезисы. — М., 2000.
20. *Черниговские* губернские новости. — 1895.
21. *Морозова Г.* Освіта євреїв на Ніжинщині у 1861-1917 рр. // Євреї в Ніжині. Науковий збірник. — Ніжин, 2001.
22. ДАЧО (Держархів Чернігівської області). — Ф. 340. — Оп. 1. — Спр. 598.
23. ДАЧО. — Ф. 127. — Оп. 5. — Спр. 2346.
24. *Кандель Ф.* Очерки времен и событий. — Иерусалим, 1994.
25. *Підраховано по «Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.»* — Т. VIII. Вольская губерния. — СПб., 1904.
26. *Забелин А.* Военно-стратегическое обозрение Вольской губернии. — Ч.1. — К., 1887.
27. *Пасманик Д.* Экономическое положение русского еврейства // Еврейская жизнь. — 1904. — №11.
28. *Ларин Ю.* Евреи и антисемитизм в СССР — М., 1929.
29. *Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України.* — Ф. 1423. — Оп. 1.
30. *Підраховано за даними «Первой всеобщей переписи населения Российской империи, 1897 г.»*
31. *Пасманик Д.* Экономическое положение евреев в России. — Одесса, 1905.
32. *Пасманик Д.С.* Судьбы еврейского народа. Проблемы еврейской общественности. — М., 1917.
33. *Уваги про завдання українського театру* // С.Петлюра. Статті. — К.: Дніпро, 1993.
34. *Гольденберг Гр.* Новое ограничение для Талмуд-Тор // Вестник ОПЕ. — 1912. — №11.
35. *Підраховано за матеріалами ДАЧО.* — Ф. 127. — Оп. 1. — Спр.7748. — Оп. 5. — Спр. 2346. — Оп. 22.
36. *Дубнов С.М.* Новейшая история еврейского народа. — Рига, 1938. — Т.III.
37. *Дубнов С.М.* Новейшая история. Т. 3. — Берлин, 1923.
38. *Шитов Д.Н.* Воспоминания и думы о пережитом. — М., 1918.
39. *Речь.* — 1910. — 8 февр.
40. *Быстряков А.Г.* История Екатеринославского политехнического института (1916-1921). — Днепропетровск, 1999.
41. ЦДІА України. — Ф. 1423. — Оп. 1. — Спр. 12.
42. *Вечірній Київ.* — 1999. — 14 січня.
43. *Отчет* Общества «Еврейская Дешевая Столовая» в Киеве за 1911. — К., 1912.
44. *Отчет* о деятельности правления Общества пособия бедным евреям г.Харькова за 1912 г. — Харьков, 1913.

45. ЦДІА України. — Ф. 1423. — Оп. 1. — Спр. 31.

Jews in the Russian empire lived in the conditions of numerous limitations. They must limit the activity. Except for a handicraft and trade, Jews developed publishing activity, bookselling and education. Publishing house must let out only literature on a hebrew and operate in the conditions of cruel censorship. Education for Jews was frequent by sole possibility to break forth outside the Jewish pale. Jewish communities had the developed system of charity.

Key words: jews, education, charity, book.

Отримано: 13.08.2007 р.

УДК 371 (477) (092): 37.032

М.С.Поліщук

Краєзнавець, м. Брусилів

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ДОМІНІКИ ЛИТВИНЧУК (ОГІЄНКО) ЩОДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті йдеться про проблеми національно-патріотичне виховання молодого підростаючого покоління українського народу в минулому і нині в Україні та про погляди на це питання педагога Д.Д.Литвинчук (Огієнко).

Ключові слова і словосполучення: школа, денационалізація шкільної молоді, національно-патріотичне виховання.

Нинішнього 2007 року виповнюється 125 років від дня народження та 70 років з дня відходу в потойбічний світ педагога, української патріотки Домініки Данилівни Литвинчук (Огієнко) (17.I.1882 — 17.V.1937 рр.).

Педагогічну діяльність Домініка Данилівна розпочала вчительською початкової школи на рідній Брусилівщині. Тодічасна система народної освіти в Наддніпрянській Україні, яка була в складі Російської імперії, не відповідала національним інтересам українського народу, була для нього чужою. Бо й справді, в цій частині України не було української національної школи, в якій би український учитель-патріот виховував із школярів українських патріотів, прищеплював їм любов до своєї рідної України, до рідного народу, залучав би їх до багатющої скарбниці національної культури, створеної попередніми поколіннями нашого народу, прищеплював би їм повагу до традицій, звичаїв, обрядів та й взагалі до всього того, що складає українську ментальність. Отже, такої школи в Україні не існувало.

Натомість російське самодержавство насаджувало в Україні російські школи, які були знаряддям русифікації та денационалізації молодого підростаючого покоління українського народу. Міністр народної освіти Д.А.Толстой прямо заявляв, що «метою освіти всіх інородців, які живуть в межах нашої батьківщини, безумовно, повинно бути обрусіння їх і злиття з російським народом» [1].

У цих школах в Україні було заборонено як навчальні предмети українську мову та літературу, історію України, географію України, українознавство, українські пісні. Навіть молитися рідною мовою школярі не могли в школі, бо Закон Божий священники викладали на уроках російською мовою, а в церкві і богослужіння проводилось малозрозумілою церковнослов'янською мовою, проповіді виголошувались священником виключно по-російськи. А вже в 1686 р. церква в Україні була підпорядкована московському патріархату.

Російські школи в Україні здійснювали навчально-виховний процес, спрямований на духовне, моральне калічення молодого підрастаючого покоління. Школа виховувала із шкільної молоді безбаченків, яничарів, слухняних прислужників царизму. Попечитель Київського навчального округу В.В.Вельямінов-Зернов у 1900 р. так змалював навчально-виховний процес в навчальних закладах: «...кінцевою метою всього навчання в школах Південно-Західного краю (України — М.П.) є виховання дітей в душі християнської моральності, відданості церкві, царю і єдиному російському отечеству, цій меті служить вся навчальна справа, до цієї ж мети пристосовані і всі шкільні порядки: щоденна молитва, участь у церковному співі і церковній службі, звичка виражатися і писати літературною російською мовою, постійний вплив на дітей законовчителів і вчителів» [2].

Щоб хоч трохи полегшити це страшне становище в царині народної освіти, представники прогресивної частини громадськості розпочали відкривати приватні українські школи без дозволу на це властей. Так, наприклад, український прогресивний громадський і культурний діяч Тадей Рильський, батько українського поета Максима Рильського, на початку 60-х рр. XIX ст. відкрив у своєму будинку в с.Романівка на Київщині українську школу для селянських дітей, в якій вони вивчали поряд з іншими предметами й історію України. А для дорослих селян він відкрив вечірню школу, в якій навчання проводилося рідною мовою [3]. Поміщик Григорій Ге, брат російського художника Миколи Ге, у 1864-1865 навчальному році відкрив у своєму маєтку в с.Осламів Ушицького повіту на Поділлі українську школу, в якій навчалося десять учнів. Школярі навчалися за «Граматикою» українського письменника П.О.Куліша, вивчали біографію Т.Г.Шевченка і його поетичні твори, знайомилися з народною творчістю [4]. Студент Київського університету Г.Средзінський у 1862 р. відкрив в маєтку своєї матері в с.Холоневичі Луцького повіту на Волині українську школу, в якій діти навчалися за «Граматкою» П.О.Куліша, в школі вивчали «Давидові псалми» Т.Г.Шевченка [5]. Таку ж українську школу на Волині в с.Семеренки цього ж Луцького повіту відкрив поміщик Л.Житинський [6]. На Полтавщині в с.Денисівка Лубенського повіту була відкрита українська школа відомим українським філософом і громадським діячем В.В.Лесевичем, а в с.Березова Рудка Пирятинського повіту діяла українська школа, відкрита Г.П.Закревським, сином П.Закревського, знайомого Т.Г.Шевченка. Як тільки власті довідувалися про існування цих українських, їх негайно закривали.

Тих вчителів, які спробували у російських школах в Україні навчати дітей рідною мовою, звільняли з посад. Учителя Городищенської двохкласної приходської школи Черкаського повіту на Київщині М.Ф.Лободовського за наказом міністра народної освіти Д.А.Толстого від 11 січня 1875 р. було звільнено з посади за те, що на уроці письма він пропонував учням робити вправи з пісень і казок українською мовою і перекладав з ними в класі на українську мову із другої глави Євангеліє від Матвія. Приймати Лободовського будь-де на вчительську роботу було заборонено [7].

Домініка Данилівна попри всілякі заборони не відцуралася від рідної мови, плакала любов до неї протягом всього життя. Свідченням цього є те, що вона знала напам'ять «Кобзар» Т.Г.Шевченка (припускаємо, що це було видання 1840 р. чи видання 1860 р., а можливо, й інші видання). Відомо, що напам'ять знали «Кобзар» український письменник І.Я.Франко, письменник, педагог, охоронець могили Т.Г.Шевченка в Каневі В.С.Гнилюсиров та ще дехто з національно свідомих українців.

А хто з сучасних педагогів та випускників навчальних закладів вже у незалежній Україні, коли відроджується українська національна школа, знає напам'ять «Кобзар» Т.Г.Шевченка або вивчив напам'ять його декілька поетичних творів національно-патріотичного спрямування? Ну, хоч би таких, як-от: «Мені однаково...», «Стоїть в селі Суботіві...», «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине...», «Іржавець», «Сон» («Гори мої високі!...»), «Сон» («У всякого своя доля...»), «І мертвим, і живим...», «Великий льох», «Якби-то ти, Богдане п'яний» та ін. До речі, український поет Максим Рильський назвав вищезгаданий вірш «Мені однаково...» одним з найкращих у світовій літературі з погляду вияву поетом патріотизму. «Кобзар» Шевченка – своєрідна Біблія для кожного українця, це для нього настільна книга!

А як тоді буде зростати національна свідомість молодого підрастаючого покоління якщо учнівська молодь не знає національно-патріотичних творів Шевченка, Франка, Лесі Українки та ін., коли школа не виховує із молоді справжніх українських патріотів?

Український письменник Василь Захарченко з болем у душі пише: «На моїх очах помирає, відмирає моя мова! За останні 15-20 років українська мова, як шагренева шкіра, катастрофічно звукується, виходить зі вжитку в молодших поколіннях. Вина в цьому держави, наша, батьків та дідів. Та найбільша, на межі злочину – вина школи. Школа «гонить» ось уже 15 років Незалежності громадянський брак. У нашій школі цілковито відсутнє національно-патріотичне виховання. Зі школи виходять з атестатом зрілості зовсім незрілі громадяни не знати якої держави. А внаслідок цього більшість молодих людей готові хоч сьогодні рванути світ за очі з України на заробітки й не повертатися назад. А щирі патріоти галасують тільки на майданах, але й не думають повертати своїх дітей додому, бо вже там і їхні внуки прижилися, пішли в чужі школи. Хто ж таки відповідь за цей злочинний брак у вихованні, за мільйони молодих безбатченків, внутрішніх і зовнішніх емігрантів? Та всі ми, але передусім освітяни,

починаючи від міністра освіти й закінчуючи учителем початкової школи, вихователем дитсадка. Якщо й далі такими штормовими хвилями піде русифікація України, то через наступні 15-20 років по Україні навіть подзвін не бовкне» [8].

Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України дивляться на цю проблему крізь пальці, вдаючи, що нічого подібного нема в системі освіти в Україні. А періодична освітянська преса, як, наприклад, журнал «Рідна школа», газета «Освіта України» та ін. сором'язливо, боязко обходять мовчанкою цю проблему. Школа в Україні ще не стала рідною, українською.

Свої патріотичні переконання та погляди щодо національно-патріотичного виховання Домініка Данилівна висловила, перебуваючи в еміграції. 27 квітня 1937 р., передчуваючи свій відхід від земного життя, вона написала заповіт «До мужа й дітей своїх — останнє слово». Цитуємо за книгою лауреата премії імені Івана Огієнка М.Тимошика «Голгофа Івана Огієнка»: «... Цілий вік я сердечно віддала своєму чоловікові, щиро й вільно допомагаючи йому в його повсякденній праці на користь знедоленого українського народу. Завіщаю своєму мужові й решту віку свого віддати виключно на гарячу й віддану службу своєму українському народові. Завіщаю йому, щоб він й далі, аж до кінця віку свого, позостався вірний своїм безкомпромісним патріотичним та національним переконанням, хоч би за це йому довелося так само тяжко терпіти, як він досі терпів. Стоючи перед престолом Найвищого, я буду ревно й невпинно молити про полегшення йому цієї тернистої дороги про здійснення його національних бажань.

Усім своїм дітям, яких я ціле життя своє палко кохала та по материнському виховувала — Анатолію, Юрію, Лесі, — завіщаю, щоб вони ціле життя своє щиро, палко й віддано кохали батька свого

Синам моїм женитися з чужинками, а доньці моїй виходити заміж за чужинця — свого благословення я рішуче не даю.

Завіщаю всім своїм дітям — Анатолію, Юрію, Лесі — ціле своє життя добре й ясно пам'ятати про своє українське походження та про свої національні обов'язки до своєї обездоленої Батьківщини — України. Нехай вам буде взірцем для цього ваш батько, що ціле життя своє сильно терпів від своїх і чужих за свої безкомпромісові національні переконання й поступування. А коли Бог дасть дочекатися діток своїх, виховуйте їх національно так само, як ми виховували вас» [9].

... В затишному мальовничому куточку Брусилова по вулиці Карла Маркса, 106 зберігся старенький будинок. У ньому народилася Домініка Данилівна і в ньому проживала аж до 1907 р., коли одружилася з Іваном Огієнком. Подружжя Огієнків мешкало в Києві, але майже кожного року приїжджала сюди на літній відпочинок. Так тривало до 1919 р. А потім від'їзд з Києва до Кам'янця-Подільського. Далі еміграція за межі України. Упродовж тридцяти років Домініка Литвинчук (Огієнко) була соратницею Івана Огієнка, помічницею в його науковій діяльності.

На цьому будинку в Брусиліві буде встановлена меморіальна дошка, а вулицю К.Маркса передбачається перейменувати на честь української патріотки Домініки Литвинчук (Огієнко).

Якось в одому із своїх листів в 90-х рр. минулого століття до Лесі Петрівни Литвинчук (Опари), племінниці Домініки Данилівни, Анатолій Іванович (син Домініки Данилівни) висловив своє здивування від засилля найменувань в Україні іменем Карла Маркса.

Під час безрезневих урочистей пам'яті Івана Огієнка в Брусиліві в 2005 р. письменник Олексій Опанасюк висловив думку про встановлення пам'ятника Домініці Литвинчук (Огієнко) на садибі, де вона народилася. Що ж, думка слухна!

Отже, можна стверджувати, що жахливі, зловорожі наміри царизму стерти з лиця землі українську націю не здійснилися. Російська імперія розвалилася внаслідок революційних подій 1917 р. Відродилася українська державність, а разом з нею й українська національна школа. В реформуванні освіти чимало зусиль доклав один з міністрів освіти УНР Іван Огієнко. Більшовицький уряд Росії знищив Українську Народну Республіку і ліквідував українську національну школу. Згодом розпочалася політика творення єдиного радянського народу. Відродження української державності у 1991 р. дало змогу знову відродити національну школу, але в ній і досі не проводиться національно-патріотичне виховання, про яке так сумлінно піклувалася Домініка Литвинчук (Огієнко).

Список використаних джерел:

1. *Сборник* распоряжений по Министерству Народного Просвещения. — Спб., 1874. — Т.III. — С.836.
2. *Отчет* попечителя Киевского учебного округа о состоянии народных училищ: 1) в губерниях Юго-западного края: Киевской, Подольской и Волынской и 2) в губерниях Черниговской и Полтавской за 1900 год. — Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1900 год. — К., 1901. — С.99.
3. *Газета «Рада»*. — 25 жовтня (8 листопада) 1908 р.
4. *Хмельницький* облдержархів. — Ф. 315. — Оп. 1. — Спр. 4900. — Арк. 128, 268.
5. *Центральний* Державний Історичний Архів України у Києві. — Ф. 707. — Опр. 812. — 1862 р. — Спр. 48. — Арк. 1-2.
6. Там само. — Ф. 442. — Опр. 811 — Спр. 254 — Арк. 73-74.
7. Там само. — Ф. 707. — Опр. 41. — 1875 р. — Спр. 79. — Арк. 3.
8. *Василь Захарченко*. Дні тривоги і надій // Літературна Україна. — 9 листопада 2006 р.
9. *Микола Тимошик*. Голгофа Івана Огієнка. — К.: Заповіт, 1997. — С.64-65.

The article deals with the problems of national-patriotic upbringing of young Ukrainian generation in the past and nowadays in Ukraine and the teacher Dominika Lytvynchuk's (Ohienko's) views upon it.

Key words and word-combinations: school, denationalization of schoolchildren, national-patriotic upbringing.

Отримано: 14.03.2007 р.

З ТАВРОМ ВОРОГІВ НАРОДУ

У статті, підготовленій на основі документальних матеріалів Служби безпеки України та інших джерел, раніше закритих для науковців, розповідається про трагічну долю викладачів, співробітників та студентів Житомирського агроекологічного університету, які стали жертвами масових незаконних репресій 20-30-х років ХХ ст., складні та суперечливі процеси становлення цього навчального закладу. Жертвами кривавого сталінського режиму в Житомирі стали студенти та викладачі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, які після його закриття були переведені до ЖСПІ. Жити з ганебним тавром націоналіста та ворога українського народу довгі роки був приречений Іван Огієнко.

Ключові слова і словосполучення: політика пролетаризації, кампанії чисток, вороги народу, націоналізм.

Сьогодні ми дуже часто звертаємось до нашого минулого і прагнемо заповнити так звані «білі плями» нашої історії, дослідити ті її сторінки, які тривалий час замовчувались або зображались у викривленому, далекому від реальності світлі. Безумовно, нам необхідно в сучасних умовах не тільки усвідомити своє минуле, а й глибоко і всебічно проаналізувати подані нам уроки.

Зокрема, в історії України залишилися теми, які були практично недоступні для дослідників у минулому, адже пов'язані з ними документи зберігалися в «спецархівах» Серед таких тем — масові незаконні репресії в 20-х-30-х роках ХХ ст. Актуальність та особливість даного дослідження полягає в тому, що автор на основі нових, ще не досліджених документальних джерел розкриває трагічну долю викладачів та студентів Житомирського агроекологічного університету, які стали жертвами масових сталінських репресій, справжнього геноциду.

Важко читати сторінки сфабрикованих слідчих справ, які дуже рідко відрізняються одна від одної. За ними — трагедія кількох поколінь наших співвітчизників, муки катувань, щоб мати «визнання ворожої діяльності», нищення людської гідності.

Особливо тяжкий удар був нанесений інтелігенції. Адже за ці два десятиріччя відбулася майже повна заміна старої інтелігенції. Значна частина її була знищена або асимільована в нову, певна частина взагалі опинилася в еміграції, а та, що залишилась в Україні, була поставлена в такі умови, коли свої функції вона змушена була виконувати винятково у рамках класової ідеології та політики. В ці роки була створена так звана робітничо-селянська інтелігенція, або соціалістична, якій відводилось місце бути «прошарком» між робітничим класом і селянством. Безумовно, ці процеси досить неоднозначні: з одного боку, можна про-

стежити значний кількісний ріст інтелігенції, з іншого, — різко знизився її культурний та інтелектуальний потенціал.

Архівні документи свідчать, що застосування насильства відбувалося спочатку стосовно старої інтелігенції, а згодом — і значної частини нової генерації української еліти, яка щиро вірила в торжество ідей соціальної справедливості, дала зразки самовідданого служіння народові.

Яскравою ілюстрацією цих процесів може бути доля декількох поколінь викладачів, співробітників та студентів Державного агро-екологічного університету України.

Складний, героїчний і водночас трагічний шлях пройшов колектив ВНЗу за ці роки. Грізні бурі пронеслися над його викладачами і вихованцями. Адже довелося зазнати всіляких перекручень, пов'язаних з політичною обстановкою в Україні, породжених тоталітарним режимом, сталінізмом, пройти крізь горнило другої світової війни, яка принесла нашому народові незліченні жертви й руйнування.

Коли гортаєш архівні документи, до тебе долинає грізний подих тієї пори, сповненої водночас віри у краще майбутнє.

1921 року, після того, як західні землі України, зокрема і Волинської губернії, відійшли до Польщі, з села Ледухова Кременецького повіту в Нову Чорторию тодішнього Новоград-Волинського повіту було переведено сільськогосподарську школу, на базі якої створено Волинський агрономічний технікум. 1 вересня 1922 року Народним комісаріатом освіти УСРР прийнято Тимчасовий статут про межові технікуми, за яким Волинський агротехнікум привінювався до вузу. Ця дата й вважається днем заснування університету. У жовтні 1929 року агрономічний технікум із Нової Чорторії переводиться в Житомир, об'єднується із землевпорядним, і таким чином, утворюється сільськогосподарський політехнікум із трьома відділеннями: агрономічним, землевпорядним і робфаком [1, с.27-29].

То був період, як тоді казали, «великого перелому», коли дуже активно згортали НЕП, переходили до суцільної колективізації, до «підхльостування країни». Особливо гострою була потреба у спеціалістах, здатних організувати й вести великомасштабне сільськогосподарське виробництво на нових засадах. Нестача висококваліфікованих кадрів посилювалася в Україні ще й боротьбою зі «шкідництвом» й «націоналізмом», жертвою якої стали сотні й тисячі представників інтелігенції. Саме за цих умов у республіці значно розширилася мережа сільськогосподарських вузів і технікумів, збільшилася кількість студентів у них. Якщо 1929 року в Україні було 8 сільськогосподарських вузів, в яких навчалося 8,8 тисячі студентів, то на початку 1933 року — 21 інститут (17,5 тисяч студентів) і 200 технікумів (30 тисяч студентів) [2, с.82].

Реорганізації зазнав і Волинський сільськогосподарський політехнікум. З 12 червня 1930 року він уже називається сільськогосподарським інститутом технічних культур. Того ж самого року до нього приєднали Сумський сільськогосподарський інститут буряківництва,

а 1933 — року Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут технічних культур (агрономічний факультет). З 1934 р. до 1994 р. вищий навчальний заклад носив назву сільськогосподарського інституту, а від 30 серпня 2001 року на його базі створено якісно новий вищий навчальний заклад — Державний агроекологічний університет України [3, с.7-9].

Документи свідчать, що в ті часи, коли було засновано ВНЗ, працювати й учитися доводилося в надзвичайно важких умовах. Громадянська війна принесла в Україну страшну розруху і голод. Не вистачало найелементарнішого — навіть паперу, щоб конспектувати лекції, які до того ж читались у неопалюваних аудиторіях. І все ж заняття відбувались, студенти вперто здобували знання, більше того — вони активно включались у рух за ліквідацію масової неписьменності. А тоді в Україні три чверті дорослого населення не вміли ні писати, ні читати. Майбутні спеціалісти, викладачі стали організаторами агрошкіл у багатьох селах Житомирського та Черняхівського районів.

Новий етап в житті інституту постає в період так званої перебудови сільського господарства сталінської колективізації, зростанням його механізації, що викликали потребу в розширенні й перебудові системи підготовки спеціалістів для села. Листопадовий (1929) Пленум ЦК ВКП(б) дав спеціальну вказівку ЦК КП(б) України про перебудову роботи сільськогосподарських вузів у напрямі підготовки в них спеціалістів, здатних будувати велике громадське сільськогосподарське виробництво.

Тому студенти із викладачами залучалися не тільки до пропаганди завдань колективізації, а й безпосередньо до організації колгоспів. Зокрема, восени 1929 року для проведення днів колективізації та врожаю в Овруцький та Попільнянський райони були направленні бригади по 10 чоловік. А в Іванківський та Троянівський — по 20. При інституті відкрито курси агрономів та колгоспних бригадирів, проводилися триденні семінари голів колгоспів, організаторів праці та рахівників [4, с.41].

Порядок денний зборів засвідчує, що студентський колектив жив напруженим життям: обговорювалися питання про допомогу англійським шахтарям, організацію шефства над частиною червоного козацтва та курсантами окремої сотні зв'язку 44-ї дивізії, над польським та українським піонерськими загонами. Коли загострилось становище на Далекому Сході, студенти сільськогосподарського заявили про свою готовність колективно вступити добровольцями до Далекосхідної армії. У цей час особливою популярністю користувались оборонні й технічні гуртки, в яких готували навіть пілотів [5, с.43, 45].

Водночас багато чого робилося, щоб поліпшити умови життя й навчання студентів. Стипендіальна комісія при визначенні, хто має право одержувати стипендію, враховувала і соціальний, і сімейний стан. Призначали її студентам із бідняцьких сімей, тим, чий батьки платили сільськогосподарський податок у сумі 12 карбованців, крім того, були передбачені полуторні та сімейні стипендії. Студенти із

селянських сімей, сільгосподарок яких був меншим від 50 карбованців, звільнялися від плати за навчання [6, с.51].

Діяла в інституті комісія по поліпшенню побуту учнів. У документах того часу зустрічаємо її назву — КУБУЧ, — абревіатура з російського — «Комиссия по улучшению быта учащихся». Так, на кошти КУБУЧу були відкриті амбулаторія, безкоштовні лазня, голярня, мала вона й студентський будинок відпочинку. Комісія виносить на збори питання про роботу студентської їдальні, розрахованої на 600 місць. Ідеться про те, щоб довести поживність обідів до 2200 калорій, а для цього навчальні господарства, радгоспи «Левківський» — в Житомирському та «Осники» — в Черняхівському районах мали забезпечувати їдальню всіма необхідними продуктами [7, с.32, 45].

У довоєнні роки інститут став також важливим центром наукових досліджень, що особливо активізувалися після того, як 1933 року почала функціонувати аспірантура, прикріплена до кафедри технічних культур по секціях: буряківництво, хмелярство, картоплярство. Тематика досліджень включала такі теми, як підвищення родючості поліських ґрунтів, ефективність застосування добрив, створення і впровадження високоврожайних сортів льону, хмелю, картоплі, агротехніка їх вирощування. Плідну науково-дослідну роботу вели професори М.Ю.Марченко, Ф.Ю.Левченко, С.В.Бельський, М.Б.Москвичов, доценти Б.Ф.Жидецький, Т.Х.Молотковський. Активно залучалися до неї студенти. Прищеплювати їм навички наукової та організаторської роботи допомагала їй навчально-виробнича практика, що проводилася на основі угод із трестами «Союзцукор», «Продпром», спиртотрестом.

Суперечливі процеси формування нової інтелігенції, фахівців найвищої кваліфікації ускладнювалися політикою пролетаризації вищої школи. Поповнюючи студентські колективи вихідцями з робітників та селян, державні органи водночас дбали про звільнення вузів від «класово ворожих», «антирадянських елементів». З цією метою проводилися чистки і перереєстрація студентів. Ні освітня підготовка, ні здібності та успішність до уваги не бралися, безумовному виключенню з вищих навчальних закладів підлягали діти колишніх дворян, купців, священиків, чиновників, заможних селян та представників інших непролетарських верств.

Першу масову чистку за класовим принципом проведено в 1921 році, надалі вони стали систематичними. Ці чистки збіднювали інтелектуальний потенціал нації, негативно позначалися на якості підготовки спеціалістів. Втрачався зв'язок у династіях української інтелігенції, в яких із покоління в покоління передавалася відповідна загальна культура людини, почуття патріотизму, високого обов'язку перед народом, професіоналізм. Та на це ніхто не зважав.

Кампанії чисток і видлучення класово чужих елементів, політика пролетаризації не обминула й колектив Житомирського сільськогосподарського інституту. Як свідчать архівні документи, у 1926 році на агрофакультет прийнято 60 чоловік, із них лише 3 — представники трудової інтелігенції, решта — діти селян і робітників. Того року виклю-

чені зі складу студентів Громов та Бауман як «елементи непролетарського походження», котрі до того ж приховали свій соціальний стан і походження при вступі до вузу. Як зазначив у своєму доносі один із студентів, Бауман був сином «старого полковника». Цього було достатньо, щоб позбавити людину можливості вчитися [8, с.65].

На одних із студентських зборів, що відбулися 1929 року, розглядається питання (стиль збережено) «про викинення студентів 3 курсу, як дітей релігійного культу (попів) Сірової Р.І. та Полянського Б.К., які мають зв'язок із батьками, що живуть на Коростенщині». Студенту Коломійцю на тих зборах було «винесено догану» за те, що він насмілювався стати на захист своїх товаришів, заявив, ніби вони «нам не вредні». Тоді ж секретар партосередку Консевич вніс пропозицію звільнити з навчального закладу студента Возницького «як сміття в пролетарському вузі». За що ж той студент удостоївся такого гучного ярлика? За те, що приписав собі 6 років і 6 місяців робітничого стажу, бо ж насправді був, не постійним, а сезонним робітником. Та й загалом не мав права вважатися робітником, бо ж фактично він син службовця [9, с.20-23].

Ось так, під приводом пролетаризації студентської молоді прищеплювалися аморальні, антигуманні принципи і норми поведінки. Особливо активізувалися чистки після того, як для вивчення справ «сумнівних студентів» при комсомольській організації інституту було створено «легку кавалерію». 1929 року «кавалеристи» підготували матеріали на студентів Антонюка, Возницького, Анісімова. В чому звинуватили Возницького, ми вже знаємо. Ковальчук, виявляється, був не середняком, а сином куркуля, який мав 14 десятин землі і до того ж, за не перевіреними даними, служив у банді Соколовського. Приводом до виключення з інституту студента Ребицького стала така обставина: в анкеті він не зазначив, що його батьки мають 40 вуликів. Збори вирішують не допустити до захисту диплома студента ІV курсу Севрука, тому що він за станом — куркуль [10, с.24-26].

Так поступово в студентському колективі утверджувалась обстановка підозрливості, взаємного недовір'я, доносів. Причому студентів привчали писати доноси не лише на своїх ровесників, а й на викладачів. 1929 року у зв'язку з чисткою радянського апарату «легку кавалерію» було залучено до збирання «матеріалів щодо службового персоналу». Було підготовлено пропозицію прислати агітпроп (відділ агітації і пропаганди) окружного парткому «прислати комуністів на директора технікуму та завідуючого земпродшколи». Бо ж директор технікуму Михалевич М.А. — син попа, завідуючий земпродшколою Тишкевич К.С. — старий офіцер, Сидокін, бухгалтер — теж старий офіцер. «А тому вони трудно проводять партлінію», що відбивається на соціальному стані учнів [11, с.28].

До речі, й у самому колективі викладачів обстановка не була творчою, здоровою. Давалося взнаки вороже ставлення більшовицької партії до інтелігенції, яке рік у рік посилювалося. В Україні, зокрема, ще в 1921 році велику групу професорів, науковців було вислано за кордон і на північ Росії.

Особливу активність сталінська репресивна машина в Україні розгортає наприкінці 20-х — у 30-х роках. Саме в цей час партійно-державне керівництво на чолі зі Сталіним розпочало штучно відроджувати властиве періоду громадянської війни протистояння соціальних сил, аби повернутися до методів політики «воєнного комунізму». Саме у цьому контексті і слід сприймати заяву Сталіна, зроблену на XVI з'їзді ВКП(б): «Репресії в галузі соціалістичного будівництва є необхідним елементом наступу», а також попереджає про те, що шкідництво буржуазної інтелігенції — одна з найбільш небезпечних форм опору соціалізму. Період після запровадження надзвичайних заходів було названо «новим і останнім етапом непу».

Відомий діяч соціал-демократичного руху Ф.Дан, який уважно стежив за подіями в СРСР, відзначав: «Коли на порозі 1923 року виявились перші провісники нового повороту — від НЕПу до «генеральної лінії», до політики проведення шаленим темпом зверхіндустріалізації, а надалі й колективізації, то ця лінія надто різко суперечила науковим переконанням і загальній політично-психологічній установці інтелігенції, щоб вона добровільно могла її проводити» [12, с.12].

Масові репресії, що набули в ці роки різних форм (розкуркування, депортації, голодомор, викриття «шкідливих організацій» та ін.), давали змогу контролювати розвиток суспільних процесів.

Насамперед була розгорнута широка і цілеспрямована боротьба проти української інтелігенції, штучне її протиставлення робітничому класу і селянству. Цьому сприяли сфабрикований, як виявилось дещо пізніше, судовий процес «Спілка визволення України», розгром міфічних «Українського національного центру», «Польської організації військової», «Блоку українських національних партій». «Троцькістсько-націоналістичного блоку». Так, протягом 1930-1941 рр. в Україні було «виявлено» понад 100 різноманітних «блоків», «центрів» і «організацій». Чимало відомих вчених були тоді оголошені «шкідниками», носіями ворожої ідеології, «фундаторами лженаукових теорій».

«Справа СВУ» стала своєрідною віхою в історії інтелігенції України. Вперше так виразно проглянуло поєднання класового підходу до старої інтелігенції із звинуваченням її в націоналізмі. Це тавро стало для неї ледь не вічним. Навіть акт самогубства відомого революціонера, соратника В.І.Леніна Миколи Олексійовича Скрипника в усіх газетах України від 8 липня 1933 року було пов'язано з тим, що він «поліг жертвою тих буржуазно-націоналістичних елементів, які, прикриваючись своєю формальною належністю до партії, ввійшли до нього в довір'я і використовували його ім'я для своїх антирадянських націоналістичних цілей» [13, с.211].

Тільки у справі «Спілки визволення України» (СВУ) було репресовано 45 провідних учених, письменників та інших представників інтелігенції. Серед них — віце-президент ВУАН С.О. Єфремов, науковий співробітник — ВУАН А.В.Ніковський, академік ВУАН М.С.Слабченко, дочка відомого українського драматурга М.Старицька-Черняхівська та інші.

«Нам треба українську інтелігенцію поставити на коліна, — відверто говорив один із слідчих у справі «СВУ» Брук, — це наше завдання, і воно буде виконано: кого не поставимо — перестріляємо». Вивченням кримінальної справи і матеріалів додаткової перевірки («СВУ») у 1989 році було встановлено, що всі засуджені в цій справі особи притягувались до кримінальної відповідальності необґрунтовано. У зв'язку з цим 15 червня 1989 року прокуратура УРСР внесла протест у порядку нагляду на пленум Верховного суду УРСР, в якому поставила питання про припинення кримінальної справи щодо всіх засуджених за нею осіб за відсутністю в їх діях складу злочину, тобто про їх повну реабілітацію [14, с.20-25].

За останні роки як в історичній, так і в юридичній літературі багато уваги звернено на безпідставні звинувачення української інтелігенції у справі «Спілки визволення України», але, як правило, це торкається Харківського процесу (9 березня — 19 квітня 1930 р.). Між тим боротьба з «активними учасниками» «СВУ» набула в республіці масового характеру.

Після гучного процесу розпочалися додаткові пошуки прихильників СВУ. Хвиля тих пошуків докотилася до Житомирського сільськогосподарського інституту. Був звільнений з роботи викладач Жидецький за те, що його брати були «активними учасниками Спілки» [15, с.11].

Згубно впливали на творчу атмосферу переслідування вчених із певних ідеологічних мотивів, що вело до вилучення принципів змагальності та дискусійності, глибокій монополізації одних наукових напрямів і придушення інших. Ідеологізація науки привела до суттєвої зміни стилю і змісту наукової полеміки. Все ширше у ній використовувались позанаукові аргументи та апеляція до авторитету ідеологічної влади, до рішень з'їздів, ідейні настанови вождів партії. Критичні статті починають публікуватися на сторінках не тільки спеціальних видань, а й партійних органів, і їх висновки розглядаються як вироки вченим, яких критикували.

Крім того, у 30-ті роки наукова полеміка, до того часу вузько локальна і спеціальна, знайшла широке відображення і в багатьох газетних публікаціях, імена вчених зарясніли приклесеними їм ярликами.

Позанаукові докази були особливо поширеними у практиці наукової полеміки 30-х років педагогічного колективу сільгоспінституту і робили значний вплив на долю багатьох учених. У 1931 році в журналі «Більшовик України» опубліковано статтю «Клясовий ворог на науковому фронті», в якій професор Житомирського інституту Левченко звинувачувався в шкідливій діяльності, ігноруванні марксистсько-ленінської методології у викладанні ґрунтознавства, як «керівник лабораторії дослідження ґрунтів УНДІЩу — скерував роботу в справі дослідження ґрунтів неправильними по суті шкідливими шляхами» [16, с.52].

Професору, звісна річ, довелося шукати роботу в іншому вузі. Журнальну публікацію обговорено на засіданні бюро Житомирському міському ЛКСМУ. Зазначалося, що професор Левченко «виявив

своє обличчя класового ворога на науковому фронті», вказано колективу інституту за те, що не дав належної оцінки комсомольцю Малоштаму, який намагався захищати професора, мотивував свою позицію тим, що з боку професора не бачить нічого поганого, а, навпаки, останній дуже гарно ставився до студентів». Прийнято рішення «написати доповідню до ЦК ЛКСМУ та київського МК ЛКСМУ, вимагаючи від останніх звільнення з роботи в Київському сільськогосподарському цукровому інституті професора Левченка, який являється там керівником кафедри дослідження ґрунту» [17, с.1, 2, 15, 20].

Як бачимо, засуджувалися і переслідувалися навіть елементарні прояви порядності в студентському середовищі, натомість усіляко насаджувалася непримиренність до тих викладачів, які не дотримувалися догматів пролетарської ідеології.

Якою б важкою не була ситуація для інтелігенції, спеціалістів, студентів 20-х — початку 30-х років, однак вона не йде ні в яке порівняння з тією жахливою трагедією, яка спіткала колективи вузів у 1937-1938 роках. Початок масових репресій, звільнення з роботи кращих викладачів, їхнього шаленого таврування в навчальних закладах Житомира було покладено викриттям «ворогів народу» в учительському інституті, яких очолював сам директор його, «троцькіст» Табакмахер. Повсюдно в місті розпочалися пошуки його прихильників. На кушових партзборах, які відбулися 13 січня 1937 і на яких розглядалися факти проникнення «ворогів» у навчальні заклади Житомира, зазначалося, що в сільськогосподарському інституті допущено «засмічення чужаками, пеллюрвіцями, націоналістами», а у виступі секретаря парткому Шульги визнано, що 60 відсотків лекторів інституту належать до чужаків. На зборах, а згодом в окружній газеті «Радянська Волинь», піддано шельмуванню кращих викладачів [18, с.26].

Одразу ж почали нещадно викривати чужаків. Однією з перших жертв цих викриттів став директор сільськогосподарського інституту Є.І.Горецький. Його звільнили за «притуплення більшовицької пильності, відсутність дійової, непримиренної критики, які призвели до того, що в інституті посідали керівні посади чужі і шкідливі люди». Винен був директор і в тому, що викладацький склад підібрав з буржуазних націоналістських елементів, які проводили у викладанні контрреволюційні настанови. Так, навчальною частиною керував замаскований націоналіст Сас, який свого часу на зборах Кам'янець-Подільського сільгоспінституту говорив, що в їхньому місті головною небезпекою є єврейський шовінізм, що боротьбу треба вести не тільки з антисемітизмом, а й із шовінізмом. Мав нібито Сас зв'язок із контрреволюціонером Страутманом і не викрив очолюваною ним групу, навпаки, сприяв своїми виступами на його захист на зборах. За це у Кам'янці-Подільському був виключений з комсомолу.

Комуністи інститутського партосередку вважали за велику політичну помилку Горецького те, що він тримав Саса на роботі, знаючи про його контрреволюційний виступ у Кам'янець-Подільському інституті [19, с.37-39].

Відтоді заклик «Допоможемо ГПУ у викоріненні шкідництва на науковому фронті» справді був керівництвом до дії. Дедалі бурхливішим ставав потік доносів і викриттів, дедалі частіше відбувалися збори, на яких «виводили на чисту» воду націоналістів, ворогів народу. Причому ці збори тривали не один день, і не півтори-дві години. Скажімо, збори партосередку розпочалися 26 березня 1937 року о 16 годині і тривали до години ночі, але не закінчилася й були продовжені 27 березня з 17-ї до 4-ої години ночі.

Ґрунтовній «переробці», зокрема, було піддано доцента Лапу В.Г, який у приватних розмовах із колегами неодноразово намагався захистити професора Марченка, «консерватора в науці, колишнього дворянина». Інформацію про це підготував кандидат у члени партії Стельмахівський, навіть не підозрюючи, яка доля чекає його самого в недалекому майбутньому. Згодом на засіданні парткому доцент Лапа був звинувачений у тому, що, виконуючи обов'язки голови місцевкому, не вів активної боротьби з ворогами, більше того — одержував директиви від колишнього директора Горецького. Лапа тоді визнав, що одного разу був у кінотеатрі разом із Горецьким та Сасом на фільмі «Ленін у Жовтні», але ніяких директив ні від кого не одержував.

Неабияким гріхом доцента було кваліфіковано те, що він у своїх лекціях Кіровський район назвав по старому — Зінов'євським, отож прізвище ворога лишилось у студентських зошитах. А ще ж, будучи пропагандистом гуртка комосвіти, «навмисне не подавав ролі вождів Леніна і Сталіна у Жовтневій революції». У викладенні фахових дисциплін допускав політично шкідливі трактовки. Крім того, Лапа так скерував місцевий комітет, що лектори не ходили на мітинги, маніфестації. Організував групу, в яку втягнув членів місцевкому Германа, Тарасюка, лекторів Баранівського, Яценка. Стверджувалося, що група діяла проти заходів партії та комсомольської організації по очищенню інституту від ворожих людей, а також від таких, що випадково потрапили на ідеологічну роботу. Було доручено тодішньому директору Філоненку перевірити справу Лапи «на предмет його дальшого перебування на посаді доцента» [20, с.2, 11, 17, 25].

На подібних зборах і засіданнях професора Марченка, приміром, звинувачували в тому, що він ігнорує методи і досягнення стахановців сільського господарства, орієнтує на куркулів. Помічник директора Джуринський потрапив під нищівну критику за те, що брав активну участь у релігійному Воздвиженському братстві, а, читаючи лекції загального землеробства, «змазував роль колективізації у піднесенні сільського господарства». З протоколів довідуємося, що Молотківський, який «керує кафедрою ботаніки, — син жандарма, є заяви про те, що тримав зв'язок із контрреволюційною групою Гаморака в Кам'янець-Подільському інституті», Москвичов на лекціях наводив дані про те, що в капіталістичних країнах є безмежні можливості для розвитку сільського господарства». Цього було досить, щоб порушити питання про звільнення з роботи [21, с.11].

Стає жахливо від того, яку моральну наругу чинили над людьми. Багато кого страх за своє життя, за власне благополуччя штовхав на

доноси, викривальні заяви. Чимало хто каюся у втраті класового чуття і пильності, у тому, що не зумів своєчасно розпізнати «шкідників», «націоналістів» у колегах, і не тільки в тих, що працювали разом.

Ось виступ одного з викладачів, зафіксований в архівних документах: «Всі розмови про те, що я ніби-то троцькіст — невірні. В 1923 році на зборах від опозиції виступав Преображенський, говорив про імпорт сільгоспремнаненту. Я погоджувався з його думкою і про це говорив товаришам. Але ніколи не голосував проти резолюції ЦК і не виступав за троцькізм. Моя дружина — вчителька 28-ї школи — одержала від мене статистичні матеріали для доповіді в школі на тему «Тринадцять років без Леніна». В доповіді говорилося, що колгоспи — приватні об'єднання. Це протаскування троцькізму вона зробила випадково. Я до цього ніякого відношення не мав» [22, с.76].

Активними організаторами шельмування ні в чому не винних людей були секретар парткому Шульга й викладач Стельмахівський, секретар комітету комсомолу Станішевський. Та ось в архівних документах зустрічаємо розгляд персональної справи кандидата в члени партії доцента Стельмахівського про його ворожі розмови із Сасом, колишнім завідуючим навчальною частиною. Що ж то були за розмови? Стельмахівський у своєму виступі пояснює: «Я хотів узнати, як Сас думає про те, чи немає у нас шкідницької організації. Сасу я не довіряв і хотів виявити його ставлення взагалі». Для перевірки задав досить «наївне» і «просто» запитання: «Коли б на Україну прийшов Гітлер, фашизм, хто б з колективу наших лекторів, на твою думку, підтримав би фашистів». Сас тоді відповів, що «Гітлера, фашистів, на його думку, підтримуватимуть лектори Марченко, Молотківський, Клименко, Демченко, Наливайко [23, с.75].

Ці розмови Стельмахівський від парторганізації приховав. «За контрреволюційні розмови з політично сумнівними особами (націоналістом Сасом) та скриття їх від парторганізації Стельмахівського А.Ф. з кандидатів партії виключити». Ось так із викривальників сам потрапив у шкідники.

Події, що відбувались в навчальних закладах, знайшли відображення в публікаціях газет: окружної «Радянська Волинь» та обласної (після утворення Житомирської області у вересні 1937 р.) «Червоне Полісся». Одна з них — «Буржуазні націоналісти та їх покровителі в Житомирському сільськогосподарському інституті», інша — «Вщент розгромити всі ворожі гнізда», була й така: «Викорчувати до останку ворожу нечисть в сільгоспінституті». В одній парторганізації звинувачувалася в політичній сліпоті, а тому, мовляв, «шкідники» знахабніли до того, що відкрито проповідували фашистські теорії, давали студентам прямі шкідницькі настанови». Позицію парткому охарактеризовано як «ідіотську безтурботність і навіть потурання ворогам». В іншій читаємо, що «довгий час ворожій зграї вдавалося діяти безкарно під покровительством колишнього секретаря парткому, нині викритого ворога народу Шульги». Партійну і комсомольську організацію закликали «нарешті по бойовому взятися до виконання рішень XIV з'їзду

КП(б) У і до кінця викорчувати всю ворожу нечисть, яка ще залишилася в стінах сільськогосподарського інституту». Містилися в публікаціях куди категоричні заклики: «Щент розгромимо всі ворожі гнізда! Зітремо з лиця землі, розвіємо на порох всіх ворогів народу!» [24].

Цікавою була реакція на ці публікації в колективі інституту. При їх обговоренні викладач Столяренко запропонував уважніше придивитися до людей з редакції. Бо ж, виявляється, там працює куркуль Белеуш, та й загалом дивно виходить: посадили ворога народу Айзмана, колишнього редактора, а решта всі чисті. Такого, мовляв, бути не може, значить і редакції треба шукати ворогів, ще раз переконуєшся в мудрості народу, який твердить, що посієш, те й пожнеш [25, с.84].

Обстановка взаємної підозрливості, заповзятливі пошуки ворогів захопили й студентське середовище. Викривальний пафос особливо характерний для виступів однієї студентки (не будемо називати її прізвища, щоб не задавати прикрощів дітям і онукам). На зборах партосередку 27 вересня 1937 року вона наголошує на необхідності краще працювати з комсомольцями, а то ж студент Гаврилов навіть насмілився кепкувати з постанови уряду про створення Житомирської області. Ходив по коридору і говорив своїм товаришам таке: «подавайте заяви на голову облвиконкому, поки місце вільне». Іншим разом заповзятлива викривальниця заявила: «В нашому інституті не викрито ніякої ворожої організації, але ворожа рука працює і в нас. Так, студент Коваль каже, що Сталін не правильно обґрунтував, чому саме нам потрібно сім мільйонів пудів хліба. Студент IV курсу Галицький говорить, що сільське господарство у нас дефіцитне. Студент Філіпович і його кімната неправильно трактують виборчий закон», «студент Свирчевський приносить зошит з фашистськими рисунками», а також на комсомольських зборах студент Барановський сказав, «що вороги народу пропорційно зростають до міці країни» [26, с.100, 102].

Було затавровано ганьбою вчинок студента Кучинського, який, ознайомившись зі зразком виборчого бюлетеня, запитав: «А кого ж викреслювати будемо?» На зборах 27 листопада 1937 року порушується питання про виключення студента Зеленського «за антирадянську роботу». В чому ж конкретно вона полягала? Виявляється, багато читав літератури, і головне — читав Єсеніна, Винниченка та інших, якими його нібито «снабжав» Станішевський [27, с.100, 102].

Шкідників та ворогів народу виявляли й з-поміж обслуговуючого персоналу. Виноситься на обговорення питання про політичне довір'я завідуючій бібліотекою Щедрині і про звільнення її з роботи. Вона ж бо «засмітила бібліотеку ворожою літературою, не вжила заходів по зняттю літератури ворога народу Попова» [28, с.86].

Подібні звинувачення означали, що людину не тільки звільнять із роботи чи виключать із партії, комсомолу, з інституту, їх засудять до багаторічного ув'язнення в страхітливих таборах або й до смертної кари. Були ізольовані органами НКВС усі три військові керівники: корець Когай Сен-Ун був оголошений японським шпигуном, латиш

Август Пунно — звинувачений у зв'язках з контрреволюційною німецькою фашистською військово-повстанською організацією, яка ставила своєю метою «в момент войны Германии и Советского Союза организовать вооруженное восстание в тылу Красной Армии, добываясь победы над частями Красной Армии и отторгнувши Украину, построить фашистское государство», а також вести активну диверсійну роботу. Але із цих звинувачень спочатку А.Пунно визнав лише те, що не зумів навести належної дисципліни в організації занять із студентами з військової підготовки. «Студенти не ходили на військові заняття, і я їм нічого не говорив», — заявляв А.Пунно. Але тривалі допити та фізичні знущання, які були застосовані до заарештованого, змусили його визнати себе причетним до контрреволюційної організації. Рішенням трійки УНКВД Житомирської області від 21 вересня 1938 року А.Пунно та інших 37 звинувачених було засуджено до вищої міри покарання, і 27 вересня їх — розстріляли [29, с.35, 214].

Не витривав численних несправедливих звинувачень на зборах і в газетах один із кращих професорів інституту М.Ю.Марченко, передчасно пішов з життя [30, с.2, 17, 26]. Але ж його недобррозичливці на тому не заспокоїлись, почалося переслідування тих, хто не зрадив принципів порядності, людськості, — викладачів, які віддали йому останню шану, — «брали участь у похоронах контрреволюціонера, націоналіста». І все це відбувалося в той час, коли в Україні гостро бракувало висококваліфікованих фахівців, здатних організувати високоефективне сільськогосподарське виробництво. Були цілі райони, в яких колгоспи не мали агрономів.

Лише смерть Сталіна, арешт Л.Берії та його помічників дозволили зробити певні кроки на шляху до лібералізації радянського суспільства. Поступово розгортався і процес реабілітації незаконно засуджених. У 1955-1957 роках було встановлено, що всі засуджені, які звинувачувались у причетності до військово-повстанської організації на території Житомирської області (серед них викладачі ЖСХІ), були заарештовані необґрунтовано і безпідставно, а тому рішення трійки необхідно відмінити. У процесі слідства було виявлено, що колишній начальник УНКВД Житомирської області Вяткін, начальники відділів Волошин, Тетерев і інші ще в 1939-1940 рр. визнали — ці арешти та вироки проводились без відповідних та компрометуючих матеріалів, на основі фальсифікацій протоколів допитів та інших слідчих документів, «а немцев, поляков и других арестовали исключительно по национальному признаку, причем к арестованным применялись физические меры воздействия» [31, с.214, 220].

Виняткову роль у подальшому розгортанні процесу реабілітації відіграли ХХ з'їзд КПРС, а також прийняті згодом політичні та правові рішення, які відкрили можливість повернути добре ім'я багатьом, сказати правду про тих, хто став жертвою незаконних репресій, глибоко проаналізувати обставини, які привели до всенародної трагедії.

Та яким би трагічно-важким не було становище, які б випробування не випали на долю інститутського колективу, викладачі про-

довжували чесно виконувати покладені на них обов'язки, а студенти — наполегливо оволодівали знаннями. Житомирський сільськогосподарський інститут підготував тисячі спеціалістів, які прославилися творчою працею на землі, внеском у сільськогосподарську науку. Однак ми не маємо права забувати своєї історії, повинні знати всю правду, якою б гіркою вона не була. Відкидати минуле, забувати його — це означає не мати майбутнього.

Отже, введені у науковий обіг нові архівні документи дають змогу повніше та об'єктивніше зрозуміти всю масштабність трагедії, мають слугувати відновленню історичної справедливості та можуть стати цінним джерелом для дослідників у подальшому науковому пошуку.

Список використаних джерел:

1. *Нариси з історії технічної освіти на Житомирщині* // За ред. доктора історичних наук, професора Кругляка Б.А. — Житомир: ЖГІТІ, 1997. — 94 с.
2. *Розвиток української культури за роки Радянської влади.* — К.: Наукова думка, 1967. — 334 с.
3. *Державна* Агроекологічна Академія України. — К.: Аграрна наука, 1997. — 202 с.
4. *Житомирський* обласний державний архів (ЖОДА). — Ф. 217. — Оп 1. — Спр. 11. — Арк. 41.
5. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1.— Спр. 11. — Арк. 43, 45.
6. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1.— Спр. 11. — Арк. 51.
7. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 32, 45. — Спр. 5. — Арк. 55.
8. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1.— Спр. 11. — Арк. 65.
9. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1.— Спр. 11. — Арк. 20-23.
10. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1.— Спр. 11. — Арк. 24-25.
11. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1.— Спр. 11. — Арк. 28.
12. *Щетинов Ю.Л.* Режим личной власти: к истории формирования // Вестник Московского университета. Серия — История. — 1989. — №4.
13. *Мацевич А.Ф.* Микола Скрипник: Біогр. повість. — К.: Молодь, 1990. — 216 с.
14. *Про додаткове* вивчення матеріалів, пов'язаних з репресіями, що мали місце в 30-40-і та на початку 50-х років // Історія України в документах, матеріалах і спогадах очевидців: Методичні рекомендації. Укл.: Л.Г.Мельник, А.Г.Слюсаренко, В.А.Короткий і інші — К.: УМК ВО, 1991. — 316 с.
15. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп.1. — Спр.45. — Арк.11.
16. *Платоненко А.* Клясовий ворог на науковому фронті // Більшовик України. — 1931. — №№17, 18.
17. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 1, 2, 15, 20.
18. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 25.
19. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 37-39.
20. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 2, 11, 17, 25.
21. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 11.
22. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 75.
23. ЖОДА. — Ф. 217 — Оп 1. — Спр. 45. — Арк. 76.
24. *О.Дорошенко, Я.Сніговий.* Вицент розгромити всі ворожі гнізда // Радянська Волинь. — 22 серпня. — 1937; *О. Дорошенко, Я. Сніговий.* Буржуазні націоналісти та їх покровителі в Житомирському сільськогосподарському інституті // Радянська Волинь. — 21 вересня. — 1937.
25. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп.1. — Спр. 45. — Арк. 84.

26. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп.1. — Спр. 45. — Арк. 82, 83, 88, 102.
27. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп.1. — Спр. 45. — Арк. 100, 102.
28. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп.1. — Спр. 45. — Арк. 85.
29. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп.1. — Спр. 45. — Арк. 35. — Ф. 5013 — П. — 5217. — Т.2.
30. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 2, 17, 26.
31. ЖОДА. — Ф. 217. — Оп. 1. — Спр. 45. — Ф. 5013 — Спр. 5217. — Т.2.

In a paper, prepared on the basis of documentary materials of Security Service of Ukraine and other sources non available for scientists in past, tragic destiny of lecurers, employees and students of Zhytomyr Agroecological University that became the victims of mass illegal reprisals of 20-30-s is described. As well as complicated and contradictory processes of establishment of this institution. The stuidents and professors of Kamyanets-Podilsky Agricultural Institute became the voctims of bloody Stalin regime. When the Institute was closed they became the students of Zhytomir Agricultural Institute. Ivan Ogienko was doomed to live with the stigma of nazi and the enemy of Ukrainian nation.

Key words and word-combinations: the policy of proletarianization, clearing campaigns, enemies of people, nationalism.

Отримано: 28.05.2007 р.

УДК 821.161.2'05/06

М.О.Лецікін

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІВАН ОГІЄНКО І ПИСЬМЕННИКИ ЗЕМЛІ ЖИТОМИРСЬКОЇ

Стаття висвітлює вплив лінгвостилістичних і перекладницьких поглядів, а також християнського світогляду Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на житомирських письменників ХХ століття.

Ключові слова і словосполучення: письменник, Житомирщина, лінгвостилістичні погляди, премія імені Івана Огієнка, християнський.

Наш краєнин Іван Огієнко, по-перше, не обминув увагою земляків — письменників землі житомирської, а по-друге, з'єднав у єдине перевесло представників різних генерацій. Нашою метою є висвітлення зв'язків І.Огієнка з письменниками Житомирщини. Ці зв'язки вже входили в коло зацікавлень дослідників (див. використану літературу), але на часі — концентрація проблематики.

Щодо сучасників, яких можна віднести до одного покоління з І.Огієнком (тих, що народилися в ХІХ столітті), то їхню творчість він оцінював переважно з точки зору мовознавця. Так, враховуючи зросійщеність українства за царату, І.Огієнко позитивно оцінював сам факт володіння з боку Лариси Косач, майбутньої поетеси, українською мовою і тим паче участь Лесі Українки у розвитку літературного взірця мови: «Українська поетеса Леся Українка в розвої української літературної мови свого часу має чи не найвидніше місце.

Родом з міста Новограда-Волинського на Житомирщині, вчилася у волинському селі і вже з дитячих років добре знала її» [1, с.28].

У мовознавчих дослідженнях І.Огієнко серед інших фольклорних матеріалів використав і ті, які були зібрані житомирянином І.Рудченком (Біликом), братом Панаса Мирного і співавтором роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» [2, с.153; 3, с.6].

Окремої розмови заслуговують відносини І.Огієнка (уродженця Брусилова — нині райцентру на Житомирщині), М.Рильського (родом із Романівки — нині Попільнянського району Житомирської області) та Бориса Тена — М.Хомичевського (народився в Дермані, нині Рівненської області). Цими взаєминами займається житомирський письменник О.Опанасюк [4; 5; 6]. «Житомир освячений... іменами багатьох преславних діячів української культури, широко знаних у культурному просторі, — таких, як Іван Огієнко, Максим Рильський, Борис Тен» [4, с.7]. Ось роздуми письменника про те, що об'єднувало трьох титанів, споріднених житомирською землею: «По десятках літ, із запізнілого реабілітансу я довідаюсь, як не вписувались у більшовизм, як були тлумлені та гнані і в Бога духом ні в чому не винні люди, мої земляки Максим Рильський, Іван Огієнко, Борис Тен, і вони постануть, як трійця з «Передпілля Києва й Запілля Волині» (за Ул. Самчуком). Усі троє народилися у відомих містечкових центрах української культури...» [6, с.37]. І ще: «Щось дуже близьке, якщо не спільне, властиве одній школі, побачимо, коли читатимемо статті як Бориса Тена, так і Івана Огієнка, який напередодні війни завершить поетичну українську інтерпретацію Біблії (її оригінал поетичний, наспівний), складе методологію перекладу Святого Письма. Свою частку в це внесуть усі троє, бо ще за дитинства знали кілька мов: Іван Огієнко — польську, єврейську, російську, болгарську, Максим Рильський — ті ж, окрім болгарської, Борис Тен — ще й чеську мову. Школою було саме оточення: жили в містечках українці, поляки, євреї, чехи, їхніх мов ніхто не відсторонював, Борис Тен вважав це базою природного порівняльного мовознавства. Всі троє проштудіювали листування Ольги Кобилянської та Лесі Українки стосовно українського варіанту слова кимбал, кинвал чи цимбал з 13 розділу Першого Послання Святого Апостола Павла до коринтян, стосовно різниці між слов'янськими та німецькими перекладами...» [6, с.39-40].

М.Рильський був особисто знайомий з І.Огієнком. Як свідчила правнучка митрополита, «в ті бурхливі двадцять роки, коли утворилася Українська Центральна Рада, вперше М.Т.Рильський слухав виступ доцента І.І.Огієнка в Університеті Св. Володимира в Києві на тему: «Історія української мови». Потім в приватних розмовах вже з професором І.І.Огієнком він поділяє і розуміє його ідеали відданості національній культурі та вірі. Про це розповідав сам І.І.Огієнко моїй сестрі, яка в роки еміграції проживала в його родині» [7, с.109].

Творчість М.Рильського І.Огієнко, подібно до творчості Лесі Українки, оцінював перш за все як мовознавець — оцінював із захопленням. В Огієнковій «Історії української літературної мови» читає-

мо: «Серед сучасних поетів треба виділити Максима Тадеушовича Рильського, що завжди пильно працює над культурою своєї мови, яку він глибоко знає. Мова його творів — класична літературна мова. Його збірки поезій: «На білих островах» 1910 р., «Під осінніми зорями» 1918 р., «Синя далечінь» 1922 р., «Крізь бурю й сніг» 1925 р., «Тринадцята весна» 1926 р., «Де сходяться дороги» 1929 р., «Гомін і відгомін» 1929 р., «Україна» 1938 р., «Збір винограду» 1940 р., «Слово про рідну матір», «Світова зоря», «Неопалима купина» 1944 р., а також численні поеми — одна перед одною виділяються красою і культурністю мови. Рильський багато перекладає.

Особливо розвинена його мова в його перекладі «Пана Тадеуша» Міцкевича, і цю мову я докладно описав у своїй праці «Мова М.Рильського». Рильський написав багато поем, і вони, хоч не всі глибокі своїм змістом, завжди вирізняються красою своєї мови» [6, с.11].

Борис Тен бував у Брусиліві, «знав про Огієнка чимало, хоч розповідав скупо й неохоче» [5, с.17]. О.Опанасюк, сам брусиловець, так передає розмову з ним (на той час редактором районної газети) Бориса Тена: «Скажу вам, що в Брусиліві був лише раз, але тепер знайомі мені аж два брусилівці, — тут він хитрувато примружився, всміхнувся: — Іван Огієнко — редактор журналу «Віра й Культура» в Канаді — і... і редактор газети «Зоря комунізму» в Житомирі... Перший, дякувати Богові, прихильно згадував у своїй «Історії української мови» Дерманську друкарню, а потім і мене, дерманця...» [6, с.32]. Говорячи про те, що І.Огієнко згадав добрим словом його, Борис Тен мав на увазі абзац із Огієнкової «Історії української літературної мови»: «Це з самого початку Української Академії наук при ній закладалася була «Постійна комісія для складання Історичного Словника української мови»... цілих 9 літ (1920-1929) виписувався найрізніший матеріал — назбирало ще 212284 картки до 100 000 попередніх, над чим працювали: Л.Білозір, Є.Боровик, Є.Волошин, Ф.Гаєвський, Г.Грушевська, О.Грушевська, М.Зеров, Л.Кістяківський, П.Ковальов, Л.Лазаревська, М.Лев, Л.Назаревська, О.Назаревський, Г.Петренко, А.Різник, П.Рулін, Є.Смолинська, В.Ставниста, М.Станіславський, М.Тимченко, М.Хомичевський (!), С.Якимович і інші» [6, с.38-39].

Проявом пошанування І.Огієнком житомирських письменників згаданої генерації є некролог з приводу смерті 1967 року В.Кучера, видрукований у редактованому І.Огієнком часописі «Віра й Культура» [2, с.180].

Іншими шляхами поєдналися з І.Огієнком житомирські письменники нинішнього часу — ті, чиї книжки почали виходити у світ або наприкінці земного життя І.Огієнка, або вже після його смерті. Скоріше за все і їхні твори не доходили до митрополита, і вони про нього дізналися лише тоді, коли незалежна Україна почала заново пізнавати свого великого сина; і знов-таки «багато зусиль до Огієнкового повернення приклали літератори краю на чолі з письменником Олексієм Опанасюком» [8, с.117]. У 1995 році була заснована Всеукраїнська премія ім. І.Огієнка, одним із чільних фундаторів якої

(поряд із Товариством І.Огієнка) стала Спілка письменників України. Тож не дивно, що із п'яти номінацій першою є премія з літератури, а серед лауреатів не останнє місце займають творці-письменники з Житомирщини (чи за народженням, чи за проживанням): поет М.Клименко, прозаїк В.Шевчук, поет і прозаїк Ю.Гудзь, літературознавець М.Скорський (про деяких лауреатів — пізніше).

Відшукуючи огієнківське «коріння» у творчості житомирських письменників — лауреатів премії, звернімо увагу лише на один аспект, який стає актуальним у зв'язку з тим, що І.Огієнко — визначна постать у християнстві, митрополит Іларіон.

Так, героїня повісті О.Опанасюка «Зникали у відомому напрямку», радянська людина, згадуючи воїнів УПА під час Другої світової війни, безхитрісно розповідає, чого «поганого» вони вчили місцевих мешканців: «Пам'ятаю, вимагали од нас, щоб віталися по-іншому, щоб не було «Драстуйте», а — «Добрий день», щоб перші казали «Слава Богу», а другі відповідали «Навіки Богу слава», чи «Слава Йсу», а навзаєм — «Йсу навіки слава»» [9, с.5].

1999 року Огієнківськими лауреатами стали наші земляки Є.Концевич, В.Шевчук і В.Даниленко, визнані в письменницькому загалі як творці й репрезентанти житомирської прозової школи, знайомство з якою стало можливим завдяки антології «Вечеря на дванадцять персон» [10]. У цій книзі, сама назва якої є натяком на євангельський сюжет тайної вечері, згадані лауреати представлені творами, знаковими для всієї літературної школи. В.Даниленко пише в передмові до антології: «Загалом для житомирської прозової школи характерні дві відмінні художні установки, що розмежовують письменників на тих, які вважають, що сучасний світ так само протікає в біблейському вимірі, де всі прояви сьогодення є алюзіями до Святого Письма, і це робить реальний світ літературним тлом канонічних текстів...; для решти представників школи життя людини — це роман, написаний Богом, а письменник — лише співучасник, який повинен вдивлятися у світ, вслухатися у нашіптування небес і бути чутливим...» [11, с.8-9]. До першої групи дослідник зараховує В.Шевчука, і це підтверджується Шевчуковою новелою «Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда». Вчитаймося в рядки твору:

«І ось вона побачила в глибині Безназванного завулку чоловіка. Він безшумно рухався, облитий місячним світлом, а його золота голова світилася... Чоловік знову зупинився, облитий місячним світлом, а може, те світло відходило від нього... Стояв і всімхався лагідно, золота голова його під місячним світлом палала, ...він підійшов до вікна й погладив її по голові. Юлька заплакала.

— Не плач, — сказав тихо й лагідно чоловік. — Все буде добре. Все буде так, як хочеш. Для цього я й прийшов».

Читачеві неважко розпізнати в цьому образі з підкресленим саявом і лагідністю Христа [9, с.19-20]. І в інших творах В.Шевчука християнська тематика відчутна [12; 13]. Як представник житомирської прозової школи В.Шевчук мав підставу заявити: «...ті прозаїки, які визнають

себе належними до житомирської школи прози, незалежно від того, чи вони потрапили на вечерю з дванадцятьма персон, чи й ні, фактом присудження цій школі премії імені Івана Огієнка є ніби благословенні рукою митрополита Іларіона, а може, по-своєму містично ним освячені, бо школа прози — це духовний дім, а доми завжди освячують, щоб там не заводилася нечиста сила, від чого нас Боже борони!» [14, с.47].

У новелах Є.Концевича з «Вечері на дванадцять персон» немає безпосередніх біблійних образів, але всім ладом своїх творів письменник учить людяності, доброти, чистоти. І коли стежиш за тим, як голубка з голубом у непростих обставинах створюють сім'ю, прагнуть вивести пташенят, — бачиш у цьому перегук із спостереженням І.Огієнка: «Погляньмо на пташок, коли вони гнізда кладуть собі, — навчимося від них терпеливості в праці!» [9, с.20]. У публіцистиці ж Є.Концевича знаходимо прямі перегуки з релігійно-патріотичними сентенціями митрополита Іларіона — І.Огієнка: «Люби усе своє рідне українське, і будеш щасливим у цьому житті» (І.Огієнко) — «Я... вижив завдяки щирій любові до України, вірі у її майбутнє. Україна житиме!» (Є.Концевич); «Хто відкидає Христа — той відкидає і віковичну українську культуру!» (І.Огієнка) — «Треба радіти, що Господь Бог дав сили, і здоров'я, і змогу жити у своїй державі» (Є.Концевич) [9, с.62]. У промові під час одержання премії Є.Концевич заявив: «Стати під його, Івана Огієнка, ім'я — велика честь і така ж велика відповідальність. Я... вірю, що ми — віднині побратими Огієнківського духу і далі вже з його допомогою виплекаємо в собі відповідальність найвищої проби...» [15, с.40].

Варто вслухатися, як перегукуються із заповідями Христа, з настановами отців Церкви думки ще одного лауреата, Ю.Гудзя, в передачі Г.Цимбалюка: «Щире слово, мовлене ближньому в скрутну годину, не пропаде, не вивітриться — піснею відзветься. Не гнівайся: злоба руйнує душу. Довготерпіння веде до мудрості... Прагнеш щастя — зич гараздів іншим. Любов лікує, любов травмує. Але марнота марнот є все без любові... Дослухайся свого сумління. Совість — неостудний подих Божий, що вселяє надію на освячене буття... Великий поклик долі — нести щоденний хрест. Істина недосяжна і незбагненна. Спасайся вірою. Всі напасті від невір'я...» [16, с.206].

Звісно, лауреати Огієнківської премії — найяскравіші представники інтелектуалів, які проводять у творчості ідеї І.Огієнка. Але й «позалауреатський» загал тримає орієнтир на великого брусилівця. Ось лише два приклади з доробку поетів. В.Грабовському закоханість у земне буття не заважає пам'ятати про Божий промісел, яким створено й підтримується все суще. Звідси — біблійні образи й мотиви, як оцей: «Моя Голгофо! Скільки ще тягти мені мій хрест камінний, неминучий?» [17, с.11]. В І.Редчиця книжка «Ім'ям Твоїм освячуюсь» просякнута християнською проблематикою.

Отже, І.Огієнко — митрополит Іларіон — християнською духовністю і принципами перекладацької діяльності вплинув на творчість житомирських письменників як старшого покоління (і високо по-

цінував її з лінгвостилістичної точки зору), так і молодшої генерації, особливо тих, які удостоєні премії його імені. Прийдешній час збагатить українську літературу новими «огієнківцями», і тоді у дослідників з'явиться нагода висвітлити це.

Список використаних джерел:

1. *Осовська К.* Іван Огієнко про Лесю Українку // Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні. — Житомир: Журфонд, 1997.
2. *Тіменик З.* Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). — Львів, 1997. — 228 с.
3. *Шинкарук В.* Літературна Житомирщина. — Житомир: Льонок, 1993. — 112 с.
4. *Опанасюк О.* З благословенної землі // Кожному мила своя сторона. — Житомир: Журфонд, 1997.
5. *Опанасюк О.* З епістолярію Івана Огієнка // Косень. — Ч.2-3. — 1999.
6. *Опанасюк О.* Трійця з передпілля Києва. — Житомир: АСА, 1999. — 64 с.
7. *Огієнко В.* Під тінню яскравої зірки // Максим Рильський. В муках моїх золотих. — Житомир: АСА, 1998.
8. *Єремєєв В.* Автопортрет у відсвіті визвольних змагань // Іван Огієнко. Моє життя. — Житомир: Полісся, 2002.
9. *Лецик М.* Відблиск одвічного неспокою. — Житомир, 2003. — 92 с.
10. *Вечера* на дванадцять персон. — Київ: Генеза, 1997. — 540 с.
11. *Даниленко В.* Золота жила української прози // Вечера на дванадцять персон. — Київ: Генеза, 1997.
12. *Маєвський А.* Ремінісцентна семантика міфопоетичної інтерпретації оповідання Валерія Шевчука «Самсон» // Волинь — Житомирщина. — Ч.12. — Житомир, 2004.
13. *Мироненко А.* Трансформація мотиву «блудного сина» у романі Валерія Шевчука «Темна музика сосон» як засіб творення гіпертексту // Волинь — Житомирщина. — Ч.12. — Житомир, 2004.
14. *Шевчук В.* Промова при врученні премії ім. І.Огієнка // Косень. — Ч.1. — 1999.
15. *Концевич Є.* Промова при врученні премії ім. І.Огієнка // Косень. — Ч.1. — 1999.
16. *Цимбалюк Г.* Ціна печалі. — Житомир: Видання М.Косенко, 2003. — 212 с.
17. *Лецик М.* «Я інших не сповідую знамен!». — Житомир, 2004. — 104 с.

The article is elucidating the influence of the linguistic- and stylistic views, as well as of the Christian outlook of I.Ohienko (Mitropolit Illarion) on writers of the Zhitomir's region of XX century.

Key words and word-combinations: writer, Zhitomir's region, linguistic- and stylistic views, Ohienko prize, christian.

Отримано: 18.04.2007 р.

Почапська Оксана

Кам'янець-Подільський державний університет

**ТЕМАТИЧНІ МЕЖІ МАЛИХ ФОРМ УКРАЇНСЬКОЇ
САТИРИЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ У ПЕРІОДИЧНИХ
ВИДАННЯХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ 1917-1921 рр.**

У статті мова йде про тематичні межі малих форм української сатиричної публіцистики у періодичних виданнях Подільської губернії 1917-1921 рр. Аналізуючи пресу окресленого періоду, автор виокремлює чотири найбільших та найповніших тематичних групи, в межах яких розвивалися малі форми сатиричної публіцистики.

Ключові слова і словосполучення: сатирична публіцистика, Подільська губернія, тематичні межі, замітка, епіграма, анекдот.

Подільська губернія 1917-1921 рр. займала надзвичайно цікаве геополітичне становище: з одного боку, вона, за визначенням С.Рудницького, перебувала у закутках української географії, а з іншого — мала досить вигідне розташування з точки зору міжнародних зв'язків. Саме тому під час національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Кам'янець-Подільський — центральне місто Подільської губернії — певний час (у зв'язку із загальновідомими історичними умовами) фактично був столицею Української Народної Республіки.

Упродовж 1917-1921 рр. на території Подільської губернії налічувалося близько 30 друкованих видань (до цього числа не входять агітки, листівки та бюлетні).

За відсутності інших шляхів масового оповіщення, преса зайняла позицію найпотужнішого засобу впливу на масову свідомість. І, оскільки у 1917-1921 рр. свобода слова в українському періодичному друці була «невідомою» категорією, на інформаційну арену вийшла сатирична публіцистика, серед жанрів якої надзвичайною популярністю користувався фейлетон (середня і велика форма сатири) та анекдот, приказка, приповідка, сатиричний вірш, гном (малі форми сатиричної публіцистики).

Проблемами української сатиричної публіцистики в українському журналістико- та літературознавстві займалися О.Кузнецова [5], А.Капелюшний [4], Л.Кройчик [6] та ін. Проте сатирично-публіцистичні жанри вивчалися в основному на матеріалі періодичних видань центру, не прив'язано до якого-небудь історичного періоду. При цьому абсолютно не брався до уваги той факт, що так звані «периферійні» газети дають змогу простежити будь-яку еволюцію (чи то окремого жанру, чи течії загалом) в усій її повноті, оскільки — і це є однією із суттєвих особливостей — периферія окремі явища засвоює тоді, коли вони вже були апробовані центром. Завдяки цьому явище надійно консервується у його засвоєному (тобто первісному) вигляді аж до того часу, поки не починає творити себе самостійно.

Саме дослідженню тематичних меж малих форм сатиричної публіцистики у періодичних виданнях Подільської губернії 1917-1921 років присвячено нашу статтю.

Ведучи мову про малі форми сатиричної публіцистики, перш за все варто зазначити, що більшість із них тяжіє до художньої літератури, а не до публіцистики. Проте вже сама їх поява у пресі накладає на них тавро публіцизму. Крім сатиричної гуморески та сатиричної замітки, до малих форм газетно-журнальної сатири відносять також байку, пародію, епіграму, анекдот, сатиричний афоризм. Такі явища, як репліка, карт (жарт) ми, слідом за А.О.Капелюшним та ще рядом дослідників преси початку ХХ століття, відносимо до різновидів замітки чи пародії, оскільки до 20-х років ХХ ст. вони не пройшли всіх етапів свого становлення, а тому говорити про них, як про окремі жанри сатиричної публіцистики 1917-1921 рр., ми не маємо права.

Малі форми газетної сатири за своїми інформативними властивостями практично не поступалися великим та середнім формам. Подібно до останніх, серед малої сатиричної публіцистики ми можемо виділити декілька тематичних груп. Найбільшою і найширшою за жанровим складом була група агітаційної сатири.

Найвагомішою особливістю агітаційної сатири є те, що у період зародження національно-визвольних змагань і аж до остаточного утвердження більшовицького режиму, агітаційно-сатиричні вірші та приказки друкувалися як у сатиричних, так і в несатиричних виданнях разом із шаржами та карикатурами. Найчастіше це був єдиний комплекс — карикатура і чотиривірш (чи короткий прозовий діалоговий текст) в якості підпису до малюнка.

Ілюстративний матеріал при цьому досить часто ніяк не доповнював написаного — просто використовувався як наочність для напівграмотного читача.

Взагалі, агітаційно-сатирична поезія — це твори конкретного факту. Якщо у творах періоду зародження національно-визвольних змагань велика увага приділялася (відповідно до політичних орієнтирів засновника друкованого органу) агітації проти класових ворогів, проти міжнародного імперіалізму, проти експансійної поведінки більшовицької партії, антирелігійній та антиклерикальній агітації, то починаючи з кінця 1919 року агітаційна поезія починає лінчувати конкретних носіїв того чи іншого недоліку:

*«Ой, Петлюро, вражий сину,
соціял-гетьмане!
Чого сунеш в Україну
З польськими панами?
Коло себе гайдамаків,
Бандитів гуртуєш.
Та за «ненькой Україной»
З Польцею торгуєш...
...Не лізь, Юдо, на Вкраїну,
Ховайся за пана!»*

*Бо Червонеє Козацтво
Задасть прочухана!.. [7, с.2].*

Серед цієї тематичної групи популярним явищем у подільській пресі став досить рідкісний у цей період жанр сатиричної публіцистики — віршований анекдот:

Троцький і розум

*Пише Троцький до Леніна
З України листи,
Що багато тут хліба,
Тут хвата, що їсти...
Тільки біда, каже, в тому,
Що опасно брати,
Бо кулаки збунтувались
І не хочуть дати!
А Ленін йому на тее
Так відповідає:
«Так де ж твоя голова
Розумна?», питає!
Лист Леніна та дядькам
До рук та попався.
Перечитав писар Хома
Та й так розписався:
«Ленінові від Троцького
Пише писар Хома,
Що Троцькому в мозгівниці
Давно не всі дома!» [8, с.2].*

Із числа так званих явних агіток чітко виділялися ще групи творів агітаційно-релігійного та агітаційно-міжнародного спрямування. Проте, якщо на початковій та середній стадіях перебігу національно-визвольних змагань «міжнародна» тема трансформувалася у тему «іноземної інтервенції», чи йшла з нею поряд, то пізніше (ближче до середини 20-х років) вона стає власне міжнародною, в тому сенсі, в якому ми звикла сприймати її сьогодні.

Другою за популярністю тематичною групою стала політична сатира. Серед її жанрових уподобань на перше місце слід поставити приказки, анекдоти і частівки (у масштабах України до цієї групи варто також віднести коломийки, проте у пресі Подільської губернії визначеного періоду вони не зустрічаються взагалі):

«Хто має бути повішеним, того і кулі не візьмуть, — сказав Петлюра, тікаючи з України» [1, с.2];

«Більшовицький прийде рай — то подалі все ховай» [2, с.8];

«На протязі року Божого 1919-го одні обіцяли, а другі раділи. Задоволені обидва боки» [3, с.4];

«Ой, жаль, мати, жаль — суне хмарою москаль, та на тую хмару маєм свою чару, через гайдамаку прийде їм до ляку, через козаків не знайде шляхів» [2, с.8].

Ця тематична група надзвичайно тісно перепліталася із агітаційною сатирою на міжнародну тематику, оскільки автор часто не просто висміював політичний устрій чи політичних діячів, а робив це у порівнянні зі своїм власним ідеалом.

Наступну, менш актуальну, проте надзвичайно жанрово насичену групу становить сатирична публіцистика, присвячена соціально-побутовому устрою життя українського та інших народів на території Подільської губернії, зокрема, та України, загалом. Серед цієї тематичної групи особливої популярності набули сатиричні мініатюри із описами кумедних чи відверто негативних рис окремої нації:

«Року Божого 1919-го листопаду 20-го «благоразумное населеніє» м. Кам'янця купило, а листопаду 25-го продало ікону для зустрічі Денікіна. Гроші пропили» [3, с.4].

До наступної тематичної групи відносимо сатиричну публіцистику на теми друку. Ця група містить в собі дружні шаржі, сатиричні епітафії та епіграми, присвячені діячам культури чи просто колегам автора. Так, наприклад, у газеті «Трудова Громада» за 22 січня 1920 року зустрічаємо сатиричну мініатюру Остапа Вишні:

«Року Божого 1919-го великий стогін бисть у Кам'янці — вийшов «Наш Шлях [газетне видання Подільської губернії — примітка наша]» [3, с.4].

В окрему тематичну групу варто віднести сатиричну публіцистику, присвячену проблемам освіти. Жанрово ця група в основному була представлена епіграмою чи сатиричною заміткою. При цьому мусимо зазначити, що сатирична замітка 1917-1921 рр. мала багато спільних рис (як композиційних, так і тематичних) із епіграмою. І лише у 1921 році ми спостерігаємо тенденцію до повного розмежування цих двох жанрів. При чому, сатирична замітка все ж зберігає ще ідейно-сміслову навантаженість епіграми. Досить часто, навіть у 1921 році, важко відрізнити: епіграма це чи замітка, присвячена конкретному факту. Від епіграми тут залишилася така риса, як монострофа, хоча вона і не властива всім творам цього жанру; від сатиричної замітки — конкретний факт, що не мав суспільного резонансу.

Вірність наших зауважень можна простежити на прикладах, взятих із несатиричних видань «Село» та «Наш Шлях».

Структура публікації в означених добірках така: наводиться цитата із допису селянина чи власкора без вказівки на його прізвище, після чого вміщується віршований (найчастіше — чотиривірш) відгук на подію чи факт, про які велася мова в епіграфі. Наприклад:

«3-го вересня 1918 р. в помешканню Кам'янецької Міської Думи відбулася нарада комісії по відкриттю Університету в Кам'янці. Ректор Університету професор Огієнко оголосив затверджений вже закон про Державний Університет в Кам'янці.

*Є освіта на Україні,
Є і Україна,*

*Є дитина українця —
Темнесенька бідна...
Бо якби батьки бажали
Дитиночку вчити,
Грошей нігди б не жаліли б —
На освіту дали б... [7, с.5].*

Взагалі, варто зауважити, що сатирична публіцистика цієї тематичної групи у несатиричних виданнях, на відміну від інших тематичних груп, зустрічалася надзвичайно рідко.

Підбиваючи підсумок сказаного вище, зазначимо, що малі форми сатиричної публіцистики за своєю інформативною спроможністю ні в чому не поступалися середнім та великим формам. Відповідно до кола об'єктів і предметів їх зацікавлення, малі форми сатиричної публіцистики можна поділити на декілька тематичних груп: агітаційна сатира; політична сатирична публіцистика; соціально-побутова сатирична публіцистика; сатирична публіцистика на теми друку. Жодна з них не обмежувала себе однотипністю жанрів та суджень. З одного боку, це було зумовлено географічним розташуванням Подільської губернії (точніше проживанням на її території великої кількості національних меншин), а, з іншого, — складною військово-політичною ситуацією та, відповідно, розмаїттям військово-політичних сил більш чи менш популярних серед населення.

Список використаних джерел:

1. *Афоризми* // Вісти. — 22 грудня. — 1920. — С.2.
2. *Афоризми* // Селянська громада. — 29 червня. — 1919. — С.2.
3. *Грунський П.* Історія // Трудова Громада. — 22 січня. — 1919. — С.4.
4. *Капелюшний А.О.* Виникнення і розвиток української радянської сатиричної публіцистики. — К.: НМК ВО, 1990. — 136 с.
5. *Кузнецова О.Д.* Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі. — Львів: Видавничий центр університету ім. Івана Франка, 2003. — 250 с.
6. *Кройчик Л.* Современный газетный фельетон — Воронеж: Воронежский университет, 1975. — 229 с.
7. *Постіпаймо* до рідного університету // Село. — 7 вересня. — 1918. — №32-33. — С.5.
8. *Троцький* і розум // Український козак. — 10 серпня. — 1919. — С.2.
9. *Юда* // Украинская беднота. — 3 апреля. — 1920. — С.2.

In the article the question is about the thematic bounds of the small forms of the Ukrainian satiric publicism in the magazines and newspapers of Podilska province of 1917-1921st. Analyzing the press of the outlined period, the author selects four the greatest and the most complete thematic groups, in the bounds of which the small forms of satiric publicism was developed.

Key words and word-combinations: satiric publicism, Podilska province, thematic boundaries, note, epigram, anecdote.

Отримано: 6.09.2007 р.

**І.ОГІЄНКО ПРО ПОТЕНЦІАЛ РІДНОЇ МОВИ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО ОСВІТЬНОГО
ПРОСТОРУ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

В статті йдеться про українську мову як системоутворюючий компонент у формуванні цілісного освітнього простору в навчальному закладі.

Ключові слова і словосполучення: українська мова, інтеграція, єдиний освітній простір, особистісно орієнтована освіта,

Проблема формування цілісного освітнього простору на різних рівнях його реалізації (держави, регіону, навчального закладу) не є принципово новою, багато ідей у її контексті можна виділити, аналізуючи як твори педагогів різних часів, так і практику творення освітніх систем в історичному розрізі. Йдеться про освітнє середовище, що формується на основі спільних, єдино визнаних всіма суб'єктами системи цінностей, що складають ідеологію як творення освітньої системи, так і перспектив її розвитку (ця спільність може бути означена по-різному).

Актуальність даної проблеми на сьогоднішній час продиктована в однаковій мірі зовнішніми та внутрішніми чинниками: з одного боку – необхідність інтеграції в Європейський освітній простір передбачає наявність (достатній рівень сформованості) власного, а з другого – це необхідна умова переходу на особистісно орієнтовану освіту, що виступає основою продуктивної самореалізації як того, хто вчиться, так і того, хто вчить безвідносно до рівня та типу навчального закладу.

Немає необхідності доводити позицію, що в основі цілісного простору має бути інтегруюче начало, тобто ідеї, позиції, цінності, що здатні об'єднати всіх і стати основним локомотивом розвитку системи. Проаналізувавши варіанти концепцій формування єдиного освітнього простору як в історії освіти, так і на сучасному етапі її розвитку, ми дійшли висновку, що їх умовно можна поділити на два рівні: декларативні (які містять багато ідей, що проєктують бажану модель системи, однак, не характеризуються цілісністю і не виступають реальними механізмами її формування, інструментами моніторингу якості) і реальні, конструктивні, яким характерна чітка, ясна інтегруюча ідея, рівень реалізації якої можна легко діагностувати на практиці.

Переконливим прикладом другого варіанту бачення основи для формування освітньої системи як цілісності, що має само розвивальний потенціал є філософська позиція та практика формування освітніх систем І.Огієнка.

Глибоке фундаментальне дослідження української мови, що концентрує в собі не лише лінгвістичні основи, а і її філософські, культуро-

логічні пласти, дало можливість автору визначити потенціал рідної мови у формуванні цілісного освітнього середовища. Його позиції у цьому аспекті можна класифікувати як архіактуальні, тобто такі, які сьогодні можна безпосередньо використати в теорії та практиці формування цілісного освітнього простору в державі, навчальному закладі.

Проаналізуємо окремі позиції І.Огієнка стосовно його сприйняття та тлумачення сутності рідної мови, зокрема її об'єднувачого (інтеграційного) потенціалу, здатності до формування цілісного простору.

«Рідна мова — це найважливіша основа, що в ній зростає духовно і культурно кожний народ»; «...рідна мова — то сила культури, а культура — сила народу», «Без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації — нема державності як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку і виявлення». «Літературна мова — це найцінніше і найважливіше оруддя духовної культури та найміцніший цемент єдності народу, а тому всі народи оточують її найщільнішою опікою», «Найголовніший і найміцніший цемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю — то соборна літературна мова» (1, с.3).

Це далеко неповний перелік цитат, що вербалізують розуміння І.Огієнком сутності рідної мови, її потенціалу у формуванні духовно та культурно означеної, самодостатньої спільності людей, здатної до перманентного саморозвитку. Рідна мова трактується водночас як — «основа», «найміцніший цемент», тобто як сам фундамент спільності, і в той же час як фактор її творення — умова формування «всенародної свідомості», «державності як найвищої громадської організації», «оруддя духовної культури», «єдності народу», «свідомої нації».

Червоною лінією простежується позиція І.Огієнка стосовно того, що найбільш значущим суб'єктом формування спільності людей найвищого рівня є школа (загальноосвітня, професійна), оскільки вона закладає основи формування особистості, а також вона виступає осередком, свого роду цілісним простором, який акумулює в собі базові цінності такої спільності, як нація, народ, держава.

Тому концепція сучасної школи має базуватись на позиції формування освітнього простору як цілісності, основу якого творять цінності, які у повній мірі співвідносяться із цінностями простору, що формується на рівні держави.

У цьому контексті можна проаналізувати ідею трактування рідної мови як системоутворюючої цінності, основи формування оптимального освітнього середовища, що буде гармонувати з загальнонаціональним соціально-економічним простором і водночас виступати дієвим чинником його творення та розвитку. Важливість означеного підходу ми вбачаємо в тому, щоб не задекларувати ряд цінностей, що мають регулювати формування середовища (традиційний варіант: цінності вірні, але вони не виступають механізмами розвитку), а вибудувати їх систему, в якій будуть простежуватись зв'язки та залежності між її компонентами. Необхідно забезпечити позицію, за якої

уже самі цінності будуть мати ієрархічну будову і стратегічно проєктувати загальний напрямок їх реалізації.

Якщо змоделювати загальноосвітню систему, на вершині якої позиціонується така цінність, як рідна мова, то можна відповідно до цього і спроектувати освітнє середовище.

Ми лише спробуємо аспектно означити характер залежностей, який при такій моделі буде мати місце.

1. Орієнтація на мовний розвиток особистості сприяє гармонізації внутрішнього та зовнішнього «Я» особистості. Вербальний аспект самовираження особистості дитини є надзвичайно значущим для її самоактуалізації у всіх аспектах. Це в свою чергу виступає стимулюючим началом як для різностороннього спілкування з людьми, так й інтенсифікації роботи з інформацією (в основі — мовна мобільність та мовна культура).

2. В основі особистісно орієнтованої освіти — діалогічна форма навчання, інтерактивні методи, навчання як «взаємодія досвідів» того, хто вчить і того, хто вчиться. А це значить, що мова, безвідносно до навчального предмету, виступає головним інструментом забезпечення даної взаємодії, яка відображає саму суть інноваційної освіти.

3. Орієнтація на розвиток мовної культури — це орієнтація на розвиток духовного освітнього, життєвого простору як в школі, так і поза нею. Культура мовлення вчителя в свою чергу проєктує і відповідний рівень його взаємовідносин з учнем: можна учневі диктувати набір правил поведінки та норм ввічливого спілкування, а можна закладати відповідні мовні алгоритми, що за своєю суттю визначають рівень та характер спілкування та взаємовідносин з іншими людьми.

4. Достатній рівень мовної культури та небайдужість до її розвитку відкриває перед учнем глибинні пласти гуманітарних наук, обумовлюючи потребу в читанні літератури будь-якого рівня, особливо художньої. Молодь мало читає художню літературу ще й тому, що вона більше орієнтована на саму інформацію, аніж на форму її представлення. Поетичні, художні образи, досконалість мовного стилю, вміння через слово відчувати іншу людину, пережити ситуацію, поміркувати про себе у її контексті, помилуватись досконалістю, самотністю мовних «перлинок» — все це перестає бути доступним сучасному школяру.

5. Ідея культивування рідної мови формує у школяра ставлення до неї як атрибуту національної культури, а значить і держави як її носія. Патріотизм, небайдужість до національних цінностей та їх розвитку, небайдужість до соціально-економічної ситуації, що формується в державі, а також відчуття небайдужості, особистісної причетності до всіх соціально значущих процесів, активна життєва позиція — безпосередньо пов'язані із спектром цінностей, що визначають ставлення людини до рідної мови. Формується ставлення до держави як території споріднених цінностей, пов'язаних з відчуттям нації як ро-

дини (де люди близькі один до одного, розуміють один одного на духовному рівні, а не тільки обмінюються інформацією).

6. Освітній заклад може привносити свої особливості, технології розвитку рідної мови, культури міжособистісного спілкування. Норми, традиції, визначені самим колективом, надають більшої своєрідності навчальному закладу та відчуття учнем, учителем «своєї території». Почуття патріотизму не формується на голому місці. Не можна любити державу, а не любити свою родину, місто, в якому ти живеш. Тому освітній заклад — це свого роду «територія», на якій формуються і через яку відповідно транслиуються всі ключові цінності, що визначають ставлення людини до держави, найвищих національних цінностей.

Доцільність означеного вище підходу полягає передусім у тому, що ключова ідея, окрім формування системи цінностей, виключення випадкових або тих, що не співвідносяться з базовими, полягає ще й в тому, що за такої концепції набагато продуктивнішим буде і процес моніторингу адекватності спрямування системи, а також її якості на кожному етапі розвитку.

Ми далекі від того, що всі концепції розвитку навчальних закладів мають бути однаковими, тобто формуватись на основі зазначеної вище ключової ідеї. Демократизація суспільства передбачає формування освітніх систем різного типу, і це є її невіддільним здобутком. Разом з тим, немає необхідності доводити, що, якщо система формується відповідно до сучасних державних стандартів, вона неодмінно має бути національно означеною, і яка б базова ідея не творила її основу, проблема культивування рідної мови буде трактуватись у її контексті.

І звернення до теоретичних позицій І.Огієнка та досвіду його освітньої діяльності буде слугувати надзвичайно важливим чинником як вивірення правдивості ідеї, випробуваності її часом, так і проектування перспектив реалізації в сучасній освітній ситуації.

Список використаних джерел:

1. *Огієнко Іван*. Наука про рідномовні обов'язки. — К., 1994. — 72 с.

The article covers the problem of Ukrainian language as a system forming component of united educational space in educational establishment.

Key words and word-combinations: Ukrainian language, integration, the united educational space, person directed education.

Отримано: 4.09.2007 р.

О.А.Гандзій

Кам'янець-Подільський державний університет

**ПРОБЛЕМИ МЕНШОВАРТОСТІ У ПРАЦЯХ
ІВАНА ОГІЄНКА ТА РОМАНА ІВАНИЧУКА:
СПРОБА ТИПОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК**

У статті досліджується спільність поглядів Івана Огієнка та Романа Іваничука на проблему меншовартості як одну з негативних рис менталітету українців. Зроблено спробу типологічних характеристик, розглядаються застереження та пропозиції вчених щодо звільнення українського народу від комплексу меншовартості.

Ключові слова і словосполучення: меншовартість, сповідь, менталітет, національна ідея, віра, історія, духовна культура, реципієнт, публіцистика.

Процес розбудови незалежної суверенної держави передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. Україна відродилась як самостійна незалежна держава, пишається своїми видатними синами, віддає належне своїм світочам, які відстоювали національну ідею як провідну у формуванні держави. Серед будівничих української держави поважне місце свого часу займав Іван Огієнко, а сьогодні одним із тих, хто невтомно працює на літературно-політичній ниві України, є Роман Іваничук.

Вітчизняні вчені вже зробили вагомий внесок у розвиток огієнкознавства. Це ґрунтовні монографії М.Тимошика [10, 11], В.Ляхощького [7], З.Тіменика [12], а також дослідження творчої спадщини І.Тюрменко, Є.Сохацької, О.Колосовської, Н.Черниш та ін. Багато уваги приділено цими вченими філософській, історичній, державотворчій, мовознавчій, педагогічній, редакторській та релігійній діяльності митрополита Іларіона.

Варто розглянути працю І.Огієнка, яку сам автор називає «сповіддю, написаною по ціложиттєвім вивченні української історії та української церкви» — «Книгу нашого життя на чужині». Ця книга стала своєрідним підсумком його до неймовірності тяжких і безрадісних роздумів про долю української еміграції і долю полишеної назавжди бездержавної батьківщини. М.Тимошик зазначає, що у цій книзі «особливо сильні за емоційною насагою й переконливістю роздуми про почуття меншовартості, яке переслідує ось уже кілька століть чи не кожного українця» [10, с.97].

Проблему меншовартості у контексті національної ідеї, як одну з духовних хвороб українського народу, загострює у своїх публіцистичних працях і Роман Іваничук, відомий сучасний письменник та політик.

Національна ідея є концептуальним стрижнем усіх публіцистичних творів Р.Іваничука («Благослови, душе моя, Господа...», «Мандрівки близькі і далекі», «На маргінесі», «Нещоденний щоденник»). Інтерес науковців до публіцистики Романа Іваничука виражений на

сьогодні не так сильно як до романістики. Найбільш детально аналізує його творчість Михайло Слабошпицький. Низку поважних статей, де йдеться про творчість Р.Іваничука, знаходимо у М.Ільницького, Т.Салиги, С.Андрусів, І.Денисюка, Р.Кудлика, Г.Штона, Г.Насмінчук, Л.Ромашенко, польських та російських критиків. Усі дослідники виокремлюють національну ідею як одну із пріоритетних у тематиці творчості письменника. Публіцистичні праці Р.Іваничука найгрунтовніше аналізує Ніна Бічюя, неодноразово спонукаючи сучасного критика до глибших досліджень.

Зі здобуттям незалежності України порушилося питання етногену українців, тому що стереотип Київської Русі як «спільної колицки» ще досить міцно сидить у свідомості великої кількості українців. А звідси — і недержавний народ, меншовартість, рабські риси. Сучасні дослідники стверджують, що «спільна колицка» була створена в кабінетах радянських «вчених» за вказівкою комуністичної партії. Дослідник Дмитро Клець зазначає, що «триваюча криза українства зумовлена, власне, внутрішніми причинами. І насамперед — специфікою розуміння українцями світу та власного життя в ньому» [6]. Однак досі серед наукових праць немає ні доказового опису структури українського світогляду, ні аргументованого пояснення суті негативних рис українців, більше того, немає навіть конкретного формулювання цих питань як наукової проблеми. Разом з тим на феноменологічному рівні є багато описів негативних рис українців. Серед них і сумнозвісна меншовартість. Здавалося б, гарантом подальшого соціального прогресу буде позбавлення згаданих рис. Але, з іншого боку, якщо ці негативні риси панують серед мільйонів українців століттями, то це означає, що вони зумовлені якимись надіндивідуальними причинами. Отже, потрібне детальне в'яснення їхньої суті та конкретні кроки щодо подолання меншовартісного комплексу на рівні нації. У цьому напрямку Іван Огієнко та Роман Іваничук зробили конкретні кроки, назвавши причини «хвороби» менталітету та запропонували свій шлях до подолання комплексу меншовартості.

Відповідно особливій актуальності набувають спроби типологічних характеристик роздумів про меншовартість І.Огієнка та Р.Іваничука через призму застережливого заповідального пафосу. Особливу увагу в даній статті ми приділяємо ідентичності історичного та націоналістичного векторів розвитку держави, пропонувананих обома вченими.

Серед низки досліджень, написаних у Канаді, Іван Огієнко виділяє чи не найголовнішу свою працю, про яку сам сказав із особливим хвилюванням: «Цю книжку написав я кров'ю серця свого... Це моя сповідь, яку я складаю перед усім українським народом, перед усім українським духовенством... це та сповідь, яку я незабаром понесу й до Найвищого Судді нашого... Написав я цю сповідь по ціложиттєвим вивченні української церкви, написав на схилі свого трудящого життя» [10, с.97]. Ці слова — про «Книгу нашого життя на чужині».

Ніна Бічюя, редактор спогадів Р. Іваничука «Благослови душе моя, Господа...», неодноразово називає цей твір «сповіддю перед світом

за все, у чім винен сам і його покоління...» [3, с.125]. «Але ж хіба все інше — не сповідь? Кожне слово — сповідь, кожне слово — признання в любові. До своєї землі. До Батурина й Києва. До Звенигорода і Львова...» [3, с.129]. Можливо, потреба висповідатись виникла тому, що були моменти у житті письменника, коли слабшала віра у незалежність та свободу, коли серце краяли розчарування від падіння або смерті друзів. Сам автор неодноразово говорить про те, що не мав надії на те, що побачить синьо-жовтий прапор над парламентом, хоча усе своє життя поклав за волю України: «...і в котре вже я каюся, що недооцінював свій народ» [4, с.242].

У статті «Подих третього тисячоліття. Українська література на межі тисячоліть» Микола Жулинський узагальнює подібний стан старшого покоління письменників: «Хіба не зринає в нашій свідомості думка про покаяння, про нашу спільну вину, бо насильство, якої б тотальної всеохопленості воно не було, не здатне повністю перекрити шлях до свободи вибору. Зринає, бо те, що ми сьогодні пожинаємо, — низький рівень національної свідомості, готовність до яничарства, комплекс національної меншовартості, роз'єднаність національно-патріотичних сил, слабке почуття патріотизму і національної гідності, ...ми ще не наблизилися до критичної межі мислення, за якого усвідомлення вини є гарантом творчого оздоровлення, де покаяння не є самовиправданням, а є покладанням вини інших на власну совість. Не минулося минуле, воно в нас. І доти, доки не буде здійснена моральна — через щирі сповідь — покаяння — спокута гріхів. Хай чужих, не своїх, але гріхів наших. Нашої літератури» [2, с.10].

Під час інтерв'ю, творчих зустрічей, у спогадах Роман Іваничук неодноразово повторює, що вся його творчість — це молитва за Україну. На колінах письменник молиться біля Стіни Плачу в Ізраїлі, благаючи Всевишнього про кращу долю для України. Описуючи мандрівку до Єрусалиму, письменник проводить паралель історії України з історією Ізраїлю, коли він виходив з Єгипту. Пустелею, в якій опинилася Україна на шляху до своєї незалежності, був «такий більшовицької бездуховності», але саме у цій пустелі відбулося остаточне формування української державної ідеї. Роман Іваничук узагальнює результати своєї праці: «На межі двох століть я створив своє скромне благовістування: помережали його словесні зображення моїх думок і видінь, посланих до мене з глибини українського космосу. Утямивши секрети космічного тайнопису, я все життя відповідав на безліч питань, поставлених мені моїм народом» [4, с.387]. Як представник народу, письменник говорить, що для себе він писав своє Євангеліє, для самоутвердження у власній вірі у своє Божество, проте у процесі праці «весь час торкався ран народу — для того, щоб увірувати» [4, с.387].

Сутність Євангелія (благієї звістки) полягає у двох речах: викрити гріх (причину смерті духовної) і навчити закону праведного (для подальшого успішного життя). У благовістуванні Іваничука викриттям гріха будуть виявлення національних хвороб («яничарство», «ординство», «Єліфанів гріх», «ренегатство», меншовартість, само-

їдство та ін.). Ймовірно, що Іван Огієнко вимушений був побачити та подолати меншовартість у собі, щоби потім заговорити про неї сміливо і застерегти від неї співвітчизників.

Такий зв'язок з реципієнтом передбачає досягнення двох цілей, з яких перша — занурення у себе і вирішення внутрішніх проблем самої людини, а друга — глобальна — відчуття маленької недосконалої людини часткою потужного моноліту — нації. Отже, щоби заговорити вголос про меншовартість необхідно було глибоко виникнути в історію українського народу, точніше у ті фактори, які прищеплювалися менталітету нації посередництвом конкретних історичних явищ. І цього недостатньо. Для повноти (яскравості) вираження свідомісної моделі (її будови чи відбудови) митець повинен визнати конкретні вади у собі (страх, малість душі, меншовартість та ін.), а потім пропонувати зробити це читачеві. У своїх лекціях Роман Іваничук називає такий метод «батожинням рідного народу», метод, який використовує Леся Українка («народ, мов дитя сліпе...»), І.Франко («народе мій, розбитий шцент...»), П.Куліш («народе мій, без честі, без поваги...»). Так звана шокотерапія, ляпас, заради повернення до свідомості. І це робили видатні письменники, які присвятили життя Україні.

Неможливо говорити про свободу від будь-чого, не звільнившись насамперед самому. Сповідальна розповідь про сучасні та історичні події, осмислення життєвих подій, зображення конкретних особистостей, наголошення на альтернативі, завжди присутній свободі вибору — усе це ілюструє шлях звільнення. Іваничук неодноразово визнає, що сумнівався і не вірив, що побачить вільну Україну: «...Наш народ такий різномірний, духовно знищений, неорганізований, збайдужілий і стомлений, що може сьогодні підписати смертний вирок своїй свободі, і тоді ми вже ніколи її не здобудемо, і ніхто ніколи нам не допоможе, не поспівчуває, світ махне на нас рукою, як на унікальну націю, яка добровільно вибрала для себе ярмо» [3, с.45].

Митрополит Іларіон ще у далекій Швейцарії, в клініці «Ля Сурс», в тяжкому наступі недуги, готувався до прощальної сповіді перед Всевишнім:

*Стою я, зболілий, при Божім Престолі,
І ревно, й віддано молюся...
Душа моя плаче, й я падаю долі,
Й до стіп Господові молюся...
Почуй мене, Боже, почув ці моління,
Рятуй же свою Україну!...
Спини її болісні страсті й терпіння,
Спини, бо від муки загину!
(«На Голготі») [10, с.99]*

Світлий приклад нелегкого життєвого шляху Івана Огієнка, залишені у сотнях книг полум'яні рядки сколихнули за рубезем не лише все свідоме українство. В Україні його праці більш актуальні вже сьогодні, коли справжній процес дослідження нації, як організму

живого і змінного, лише розпочинається. У цьому сенсі варто зауважити, що І.Огієнко розвінчує меншовартість, ганебну рису українців, як представник еліти еміграції, а Р.Іваницук — як дослідник з Великої України, тому їх аналіз буде різним, однак не діаметрально-протилежним, а навпаки — різнобічним.

Для Івана Огієнка меншовартість — це хвороба еміграції. Ймовірно, що у його духовній практиці неодноразово зустрічалися випадки цієї хвороби серед українців, вимушених з різних причин залишити батьківщину. Митрополит Іларіон застерігає: «Бережися почуття меншовартості. Кожен емігрант, опинившись на чужині, бачить багато такого, чого не бачив у себе на батьківщині, часом бачить і ліше. І в людей слабодухих часто виникає особливе почуття, що зветься меншовартість. Він меншовартий від цих чужинців!» [8, с.356]

Іван Огієнко наголошує, що це надзвичайно шкідливе почуття, яке руйнує національне почуття і веде до винародовлення.

Роман Іваницук підкреслює, що прокляття меншовартості тяжить над нами упродовж віків: «Цей найдошкульніший бич не дає нам випростатися на повен зріст і стати вривень з духовно й матеріально багатшими народами — не стільки через фактичну бідність, як через психологічну готовність миритися з нею» [3, с.497]. Причиною комплексу меншовартості, за Іваницуком, є кілька сотень років суцільного рабства нашого народу. Відчуття неповноцінності не є природною властивістю раси, це набута хвороба, яка настає свої жертви переважно в умовах неволі. Окупанти примушують поневолений народ визнати «пріоритет чужого канчука, вищезь чужої мови й культури найпідступнішим способом — прищепленням підкореному народові віри у закономірність його убогості. Матеріальне зубожіння породжує жебрацьку психологію, що має безліч виявів: запобігливість, заздрість, злодійкуватість, пристосуванство, та чи не найпринизливішою з усіх цих порочних категорій, вихованих у неволі, є категорія духовна — втішання бідністю. Письменник підкреслює, що ця ганебна національна риса настільки нам властива, що ми її і не вважаємо принизливою, навпаки — опоетизуємо і, замість соромитись, «пишаємося нею і проймаємося пролетарською, чи то пак бомжівською, бравадою, співаючи жебрацькі пісні». Причому такі тенденції простежуються не лише у фольклорі («вбогі дівки заміж ідуть, а багаті плачуть», «ой не йди туди, превражий сину, де голота п'є»), а й у творчості наших відомих найавторитетніших лідерів, аристократів духу: «Задовольнитися малим», — учив Григорій Сковорода; «Не женися на багатій, бо не будеш спати», — радив Тарас Шевченко; «Я є мужик!» — нахвалявся Іван Франко, а Ліна Костенко звегаду до заможності висловила у поетичній формулі: «Грицько любив достаток і любив пісні — це, як скажимо, вірувати в Бога і продавати душу сатані». Р. Іваницук зауважує, що подібними деклараціями письменники прагнули засвідчити свою нерозривність із у неволі зубожілим народом, проте їхнє авторитетне слово активніше, ніж фольклор, спонукувало люд до примирення з убогістю, до фальшивої гордині з

причин бідності — і то частіше духовної, ніж матеріальної. «Нас природно діймає комплекс неповноцінності, коли зустрічаємось із кращим, ніж наш, способом життя, але ж яка підла втіха опановує нами, коли бачимо, що хтось живе гірше. О, тоді ми заспокоюємося, тоді ми майже щасливі!» [4, с.498].

Втішання бідністю примирює людину із статусом жебрака... Узагальнюючою думкою Р.Іваничука з приводу меншовартості є така, що наша сьогоднішня українська дійсність явила дві не знані раніше новизни в житті народу: явне багатство, якого ніхто не приховує, і явне жебрацтво, якого не соромляться: «Ми не винні, що убогі, але винні будемо, якщо не зуміємо стати аристократами у своїй убогості. Не пишаймося бідністю: жебраків не люблять, від прохачів відвертаються» [4, с.499].

У «Книзі нашого життя на чужині» особливо сильні за емоційною наснагою й переконливістю роздуми про почуття меншовартості звучать як «Заповіді кожному українцеві», народжені з душі і серця автора. Микола Тимошик у праці «Голгофа Івана Огієнка» [10] наводить їх повністю, зважаючи на те, що примірники «Книги нашого буття на чужині» до нас в Україну практично не дійшли.

І.Огієнко називає конкретні речі, якими може гордитися кожен українець, таким чином позбувшись почуття меншовартості. Серед того, чим може гордитися перед чужинцем «найперше, наша Віра Православна, — вона Віра з Апостольських часів, і власне Православіє зберегло Христову науку повно й найчистіше від усіх інших Вір...» Як відомо, цій темі присвячено більшість праць митрополита Іларіона.

Роман Іваничук починає процес моделювання свідомості реципієнта, вибудовуючи власну національно-філософську парадигму, вдаючись до історіографічних роздумів, наголошуючи на ідеї автохтонного походження українського народу та його особливої місії, визначеної Богом. Щодо прийому ідейного та морального анатомування нації та діагностичного виокремлення «духовних гріхів», то Іваничук користується ним іще в історичних романах. Описуючи протиріччя схизматів та езуїтів у романі «Манускрипт із вулиці Руської» письменник висловлює думку, характерну для виступів Івана Огієнка, — «унія з Римом — це страшна доба в нашій історії, доба, що принесла нам величезну шкоду» [8, с.419].

У роздумах щодо духовного розвитку нації Р.Іваничук згадує про Рунвіру, називаючи це релігійне явище, яке навіть поважні вчені Степан Пінчук та Михайло Миценко називають релігією майбутнього тисячоліття, абсолютним «безголів'ям». З цього приводу письменник зауважує, що нинішня ностальгія деяких українців за поганством, як національною релігією, має тенденцію глибоко реакційну, оскільки наші предки в своєму духовному розвитку впродовж доісторичних віків уперто звільнялися від багатобожжя: на світанку цивілізації створили власну і властиву для себе релігію, назвавши свого єдиного бога Родом, — «віками плекали здорову дичку, на якій за Володимира Великого доволі легко, без релігійних війн, прищепився зраз начебто чужорідного культу» [4, с.512]. Автор застерігає, що до подіб-

ного «безголів'я» треба поставитися дуже серйозно: небезпека так званої Рунвіри полягає в тому, що вона має національне забарвлення, яке, звісно спокуюшає непосвячених в істину.

Як антитезу Іваничук подає історію приходу Андрія Первозваного на нашу землю і зауважує, що проповідь християнської ідеї була прихильно зустрінута наддніпрянськими мешканцями — про це свідчить той факт, що він вернувся живий і неушкоджений з праукраїнської землі в ахейські Патри, де був розп'ятий на хресті 13 грудня 62 року. Це, на думку автора, дає підстави твердити, що посланець Христа прийшов на підготовлений для нової моноістичної релігії ґрунт. У філософсько-релігійному ґрунті християнської релігії на наших землях лежать найдавніші обряди — Україна ними збагатила християнську релігію, оформила її чисто українським колоритом, подарувавши світовій культурі обрядові свята, колядки, гаївки, щедрівки, світового рівня духовну музику — і через все це християнська релігія стала для українців властивою зброєю в боротьбі за національну ідентифікацію. «Україна, як етноцілісний організм, зберегла християнство, яке стало суто українським і протягом століть жило в надрах етносу палку молитву за незалежність» [4, с.513].

У стратегічній боротьбі з меншовартістю І.Огієнко та Р.Іваничук в унісон проголошують, що історія — це основа нації. У праці «Рятування України» Іван Огієнко говорить, що «українська історія оживляє нас, українців, і дає нам цілющу силу прямувати до тієї правди, якої ми прагнемо всі. Це вона одна воскрешає український народ, це вона одна кличе скидати з себе кайдани неволі, в які закували Україну вороги» [8, с.418]. Поруч звучить застереження про те, що, хто перекручує українську історію, цебто фальшує її, той нівечить душу України, той отрує синів її, той обезсилює Україну, той не дає нації розвиватися нормально.

Правдиве зображення історії українського народу завжди було пріоритетним у романістиці Іваничука. Дослідженню історії України він присвятив майже двадцять своїх романів. На презентаціях та у літературних студіях йому часто дорікали у тому, що він не надає народу заслуженої похвали у своїх творах. Оцінюючи тридцятилітній доробок свого життя, письменник запитує себе: «Що було головне в моїй творчості, яку позитивну категорію я виніс на чільне місце — як національну ідею, а яку негативну — для перестороги суспільству? Звичайно, позитивною була моя непорушна віра в незалежність України... А негативна? Для її виявлення не треба було особливих зусиль — вона лежить на поверхні: найглибше й найболючіше я осмислив категорію зради» [4, с.375].

За Іваничуком, зрада як найтяжчий гріх кожного поневоленого народу проступала отруйною сукровицею крізь всю історію. Поставлена в рабську залежність людина швидко позбувається «гамівної сорочки моралі», яка заважає їй вижити в неволі, й оголений організм раба легко піддається гріховності. Світова література затаврувала зраду в образах Юди в Біблії, Фортунато Фальконе в П.Меріме, Андрія

Бульби та спокушеного Басаврюком Петра — у М.Гоголя, героя «Похорону» в І.Франка, манкуртів у Айтматова, Конрада Валенрода в Міцкевича — затаврувала метою виховати в людині антипод зрадника. Роман Іваничук підкреслює: «Українська історія не шкодувала відступників — ми знаємо їх імена, соромимося їх, їй болить нам наш національний гріх» [4, с.375].

Іван Огієнко називає зраду найважчим гріхом на світі:

*Найбільший гріх на світі — зрада,
І до чужого скік табору:
Зненацька вжалення це гада
Самому Юді тільки в пору...
А наші вміють чужинцеві
Служити вірно, як той пес,
А в себе їй рідному отцеві
Нароблять явно всіх чудес...
(«На Голготі») [8, с.333]*

В українській, як і в світовій літературі, трактування зрадництва ніколи не було однозначним. Роман Іваничук намагається диференціювати різні категорії зради й зрозуміти її причини, проте покара за злочин приходить ззовні, від інституту справедливості людського чи Божого. У творі «Мандрівки близькі і далекі» автор простежує еволюцію осмислення зради ним самим: «Пишучи в неволі свої романи, я не мав права віддавати злочин зради на відкуп самому винуватцеві: покарання мало в мене чисто пропагандивний характер, іншого трактування ренегатства не мав права допускати. Проте нині, в умовах свободи, я став ніби осторонь від пожадання кровної помсти і втямив щось зовсім інше...» [4, с.376]. Р.Іваничук розвиває власну філософію зради, піднімаючи ряд риторичних запитань: а чи не є зрада, як і жертвність, особистою справою людини в боротьбі за досягнення мети або ж за своє існування? І чи є зрада політичною категорією, за яку повинен карати офіційний суд? А може ця категорія чисто моральна і підлягає виключно судові сумління? А коли людина хвора на відсутність честі, то чи карають неосудного?... Філософсько-психологічний висновок Іваничука такий: зрада є справою волі неповноцінної, враженої хворобою бездуховності, а отже, непідсудної особини, їй тому не підлягає юридичному кодексові — тільки моральному. Таким чином письменник звільнює реципієнта із свідомісного полону осуду та окреслює новий, толерантний спосіб мислення, заснований на диференціації за моделлю «вільний — раб». Однак чіткий висновок простежується: зрада — це наслідок меншовартості духовної.

У одному із інтерв'ю головний редактор газети «День» Лариса Івашина запропонувала ввести мораторій на критику нашого менталітету, висловивши наступну думку: «історія українського народу дає колосальний матеріал для українського майбутнього, бо вона добре випрямляє спини українцям. Коли добре знати нашу історію, то не доведеться охкати про нашу меншовартість. Знаючи історію, українці

легко можуть повернути втрачену гідність» [4]. Іван Огієнко та Роман Іваничук великого значення надають вивченню історії, причому не лише її позитивних сторін, а й тих, які дозволять обстежити «менталітеті хвороби» (власне зраду, як наслідок меншовартості) та завжди хірургічно викоринити їх.

На шляху подолання комплексу меншовартості І.Огієнко та Р.Іваничук поруч із напрямком уваги нації на власну історію ставлять дороговказ на глибоке шанування та розвиток своєї мови. У багатому й різноманітному доробку І.Огієнка найвагоміше місце посідають дослідження і розвідки з питань української мови, культури в цілому. Чому так глибоко і всебічно він зосереджується на таких студіях? Відповідь на це запитання дають ось такі міркування вченого: «Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорозиться поміж дужим народом... от чому мова має таку велику вагу в національному рухові. Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, похваєш, куди забажаєш...» [10, с.101]. Саме з усвідомлення значення мови, як «душі нації», «серця народу», «головного двигуна української культури», і сформувалася в І.Огієнка потреба більшу частину своїх творчих і наукових зусиль спрямувати на дослідження пов'язаних з цією проблемою.

Роман Іваничук, доктор філологічних наук, професор Львівського національного університету ім. І.Франка, колишній редактор часопису «Дзвін», протягом усієї своєї редакторської та творчої діяльності піднімав питання української мови, а а вимогою часу очолив перше в Україні Товариство української мови ім. Т.Шевченка «Просвіта», діяльність якого відіграла рішучу роль у підготовці українського народу до прийняття незалежності, а працюючи депутатом у парламенті неодноразово порушував питання мови. На сторінках публіцистичних творів Іваничук відповідає своєму однодумцеві Богдану Гориню, який віддає перевагу економічним питанням: «Отак ми будемо українську державу! Тож не здивуюся, коли втратимо мову під синьо-жовтими прапорами» [3, с.156] На лекціях в університеті професор Іваничук наголошує на унікальності української мови, вказуючи на рукописні пам'ятки десятого століття, яких не має Європа, але претендує на авторство Росія. Ці ж вказівки є у «Книзі нашого життя на чужині» І.Огієнка поруч із зауваженням: «Мова українська — це окрема мова в родині слов'янських мов. Мова літературно вироблена, соборна для всіх своїх земель. А коли не знаєш мови того народу, серед якого живеш, то це не твоя меншовартість, — у всьому світі звичайно так, що людина знає головню одну мову, свого народу» [8, с.357].

Роман Іваничук говорить, що нація — це «організм живучий» і стверджує, що на прикладах лише трьох європейських народів — болгарського, чеського й українського — можна упевнитися, що довести підкорену націю до повної асиміляції і цілковитого зникнення не спроможний жоден завойовник навіть тоді, коли тримає її в неволі століттями. За його твердженням, це можливо за однієї умови: «якщо

асиміляційний процес не встиг сточити дві нерозривно з'єднані між собою категорії поневоленого народу: історичну пам'ять і мову» [4, с.226]. Так Роман Іваничук пояснює те, що боротьба за незалежність українських письменників розпочалася з праці у історичному жанрі і у створенні просвітницьких товариств. Публіцист говорить, що українською ідеєю має бути ідея цивілізованої, демократичної, економічно потужної України.

Митрополит Іларіон підкреслює: «Світ Божий великий, і складається з окремих народів чи націй, і кожен народ — окреме закінчене ціле. І втота й краса всесвіту, що народи зберігають свою окремішність, як на пишній луці кожна окрема квітка має свій окремий колір і запах» [8, с.357]. Так він доводить, що почуття меншовартості мусить бути чуже українцеві, тому що батьківщина наша Україна має землю родючу, а народ плодючий, — ми маємо все для хорошого життя, і багато народів завидують нам. І глибоко віримо, що історія повернеться щастям до нас. Історичні події змусили його та інших покинути свою батьківщину, але вчений висловлює глибоку віру в те, що вони повернуться в Україну, вільну й велику, а коли не вони, то їх діти. «Ось тому почуття меншовартості — воно не для українця!» — так Іван Огієнко закінчує свої роздуми про меншовартість.

На нашу думку, роздуми про меншовартість Івана Огієнка та Романа Іваничука є важливим етапом очищення генетичного коду нації, видозмінювання менталітету, спершу — внутрішнім катарсисом, а потім і «спрямуванням вод Євфрату» на очищення стаєнь релігії, мови, культури.

Василь Барка сказав, що справжня освіченість людини полягає у вмінні бачити великі істини. Публіцисти (концептуалісти у найвищому своєму прояві) «зобов'язані створювати нові ментальні карти для мінливого світу, щоб у кожного було своє «свята святих». До такої ментальної карти українського народу долучили свої риси І.Огієнко та Р.Іваничук, працюючи протягом усього свого життя (свідомо та підсвідомо), додаючи та корегуючи до генетичного коду української нації.

Так, виступаючи у трансляційному процесі як носії національно-філософської концепції, вчені пропонують систему координування (загострення і вирішення) проблеми меншовартості як одну із шкідливих на шляху створення національної ідеї. До центру такої системи координат ми підійшли з результатами «анатомування» менталітету українського народу, яке вчені здійснюють шляхом розполосування генетичного коду та історичного минулого нації, вилучивши із цього не тільки меншовартість, а цілий спектр споріднених рис: самозневага, ніяковість перед іншими європейськими народами, зрада, запроданство, комплекс «молодшого брата». «Російський вектор» меншовартості українців критично представлено Романом Іваничуком як у художній (роман «Орда»), так і в публіцистичній («Мандрівки близькі та далекі») літературі. Письменник відкрито говорить про меншовартість українського народу, набутої під час російсько-радянської окупації, натомість росіянам він пропонує позбавитися комплексу імперіалістич-

них прагнень. Питання «Україна-Росія», загострене Іваничуком у публіцистичних творах, варте більшого студіювання з метою використання результатів дослідження у центробудівничій національно-філософській концепції моделювання свідомісної парадигми духовних, моральних та культурних орієнтирів сучасної України.

Список використаних джерел:

1. *Грищенко О.* «Я пропоную ввести мораторій на критику нашого менталітету...» (Інтерв'ю з Ларисою Івшиною) 5.05.2006. <http://maidan.org.ua/news/view.php3>
2. *Жулинський М.* Подих третього тисячоліття. Українська література на межі тисячоліть // Біблія і культура: Збірник наукових статей. Випуск 2. — Чернівці, 2000. — 213 с.
3. *Іваничук Р.* Благослови, душе моя, Господа... — Львів, 1993. — 270 с.
4. *Іваничук Р.* Дороги вольні і невольні. Спогади та медитації. — Львів, 1999. — 575 с.
5. *Іваничук Р.* Нещоденний щоденник. — Львів, 2005. — 216 с.
6. *Вісник* Львівського університету. Серія журналістика. 2003. — Вип.23.
7. *Клець Д.* До природи деяких негативних рис українського світобачення. 21-02-2003. <http://maidan.org.ua/news/view.php3>.
8. *Ляхоцький В.* Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2000. — 527 с.
9. *Огієнко І.* (Митрополит Іларіон). Рятуння України / Упоряд., авт. передм. і комент. М.С.Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2005. — 464 с.
10. *Огієнко І.* (Митрополит Іларіон). Розп'ятий Мазепа / Упоряд., авт. передм. і комент. М.С.Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2003. — 348 с.
11. *Тимошик М.С.* Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності. — К.: Заповіт, 1997. — 229 с.
12. *Тимошик М.С.* «Лишусь навк з чужиною...» Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження. — Вінніпег-Київ, 2000. — 545 с.
13. *Тіменик М.С.* Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) 1882-1972: Життєписно-бібліографічний нарис. — Львів, 1997. — 228 с.

The article steadies community of views of Ivan Ogienko and Roman Ivanychuk on the problem of little value as one of the negative features of Ukrainian mentality. There has been made an attend of typological characteristics. Propositions of scientists to relies Ukrainian nations from little value have been considered.

Key words and word-combinations: little value, confession, mentality, national idea, faith, spiritual cultures, recipient, publicise.

Отримано: 03.09.2007 р.

Г.Й.Насмінчук

Кам'янець-Подільський державний університет

**«МИ БУДЕМО ЗАХИЩАТИ СЕБЕ — СВОЮ ВІРУ, І МОВУ,
І СВІЙ НАРОД...»: ПРОБЛЕМА ВІРИ НА СТОРІНКАХ РОМАНУ
«СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО» М.ВІНГРАНОВСЬКОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ
ДУХОВНИХ ПОСТУЛАТІВ ІВАНА ОГІЄНКА**

У статті досліджуються шляхи реалізації проблеми віри в романі М.Вінграновського «Наливайко». Автор публікації вказує на близькість М.Вінграновського та І.Огієнка у вирішенні питання релігійної свідомості, політичної культури й ідеології українців наприкінці XVI століття.

Ключові слова і словосполучення: православ'я, унія, козацтво, духовний світ, релігійний фактор.

Роман «Северин Наливайко», побачивши світ у видавництві «Веселка» ще 1996 року, досі не здобув належної оцінки критиків і літературознавців. Окрім вступної статті «Історичний міф Миколи Вінграновського» І.Дзюби, можна назвати хіба що спорадичні відгуки в загальних оглядах і рецензіях. Увагою науковців обійдене зокрема і таке важливе питання, як відображення в романі участі українського козацтва у справі оборони української церкви й української віри, питання, що дотепер залишається дискусійним. Якщо автори таких історіографічних пам'яток, як козацькі літописи, «Історія Русів», послідовно відстоювали релігійний чинник як визначальний у розгортанні повстання Северина Наливайка, то М.Грушевський та його послідовники зауважували чисто випадковий характер втручання повстанців у релігійну боротьбу. Дмитро Дорошенко, покликаючись на П.Куліша, стверджував, що «релігійний момент зовсім не грав жодної ролі в акції Наливайка: вона носила характер руху чисто соціального» [3, с.195]. У той же час, Іван Огієнко, осмислюючи в працях «Українська церква», «Берестейська унія: її генеза, теорія, практика» один із найскладніших і найдраматичніших періодів розвитку української церкви в період унії, відзначав, що «під кінець XVI віку виступає й сильний оборонець православ'я — українське козацтво; воно так само [як і селяни, міщани, духовенство — Г.Н.] завзято боронило батьківську віру, до чого привід дало йому саме духовенство» [4, с.121].

Дійсно, вплив релігії на самоусвідомлення і самоствердження козаків був досить значним, а резонанс від їх участі у релігійному конфлікті був далеко не локального характеру. Це документально доводять сучасні авторитетні дослідження, зокрема зішлемося на такий висновок історика-україніста Сергія Плохія з його праці «Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні» (К., 2005): «Втручання козацтва в релігійну боротьбу мало поважний вплив на те, як сприймали повстання (зокрема під проводом Северина Нали-

вайка — Г.Н.) сучасники. Незабаром після укладення Берестейської унії 1596 року один з її ініціаторів, уніатський митрополит Іпатій Потій, назвав своїх опонентів з віленського православного братства «наливайковою ордою». Йшлося про віленських прихильників брата Северина — священика Дем'яна Наливайка, але Потій пов'язував православних не просто з ім'ям одного з їхніх священиків, але також з ім'ям провідника козацького повстання, якого стратили поляки. Згодом зневажливий термін «наливайківці» почали вживати щодо всіх православних. /.../ Вживання цього терміну розпочало традицію тісного пов'язання перших козацьких повстань зі справою захисту православної віри» [5, с.144].

Хронологічні межі роману М.Вінграновського якраз і потребували з'ясування питання участі козацтва у боротьбі за православ'я в умовах підготовки і запровадження унії. Відповідно до правди історії Микола Вінграновський відзначає тісний зв'язок Наливайка з князем Василем-Костянтином Острозьким, цим останнім «стовпом православ'я і українства» у великому роді Острозьких. Діти видатного подвижника перейшли у католицтво ще за життя батька. Будучи сотником надвірного війська князя, Наливайко брав участь у розгромі козаків під П'яткою 1593 року. З цієї події, власне, і розпочинається роман. Відтворюючи взаємини Северина Наливайка з Костянтином Острозьким і його сином Янушем, М.Вінграновський вводить ці взаємини у контекст життєвих інтересів і прагнень усього українського суспільства. Отримавши перемогу над козаками під П'яткою, Наливайко і Януш в'їжджають до Острога. Як трофей вони везуть на саях золотий хрест зі спаленої жовнірами п'ятківської церкви. Княжато Януш похваляється, що звелить «виплавити з хреста золоті ланцюги на шії і завести, затягнути, заволочити в одну-єдину правду на світі віру — католицтво» [4, с.80].

Більше того, саме ніби відсутністю істинної віри в православних Януш пояснює участь Наливайка у побитті козацького війська — «Своїх, а не чийх-небудь єдиновірців» [4, с.80]. «Ви — худоба, ви — темне бидло, твань і раби!» — кидає в очі своєму соратнику син Острозького. Такої наруги вже не виніс Наливайко. Словесна перепалка переходить у збройну сутичку. Випробувавши шаблею міцність шолома на Янушевій голові, сотник зі своїм військом зникає за Горинню, так і не переступивши воріт Острога. Як бачимо, релігійний фактор стає в романі засобом психологічної мотивації вчинків героїв, допомагаючи не лише відповідно витракувати спонуки їхньої поведінки, а й акцентувати позитивні чи негативні риси героїв.

З ореолом борця за православ'я герой Вінграновського проходить і через наступні розділи роману. Хоча про «антиунійні» акції повстанців ми знаємо не так багато, деякі факти дозволяють говорити про хай і не пряму причетність Наливайка до релігійного конфлікту в Україні. Неспростовним фактом було пограбування військом Наливайка взимку 1595-1596 років маєностей Кирила Терлецького, одного з головних прихильників унії, як фактом був лист князя Острозького до про-

тестантів з погрозами виступити проти короля у разі насильницького запровадження унії. Відштовхуючись від цих моментів в історії наливайківського руху, М.Вінграновський наприкінці твору вкладає в уста героя таке звернення до козаків: «маю листа від брата Дем'яна із Острога — луцький єпископ Кирило Терлецький та володимирський Іпатій Потій подалися в Рим до папи для схрещення нашої православної віри із вірою католицькою. Чому вони, зігнувшись у попереках, у Рим подалися? Хто їх послав? Бог? Ми? У Бога рівні всі! Чи наша віра коли себе ставила над іншими вірами? Навіщо її треба схрещувати? Католики є і будуть. Тож нехай будемо і ми! Навіщо вони прийшли в Україну з мечем і привели єзуїтів? Хто їх просив з їхньою мовою, палями й колесуванням?! /.../ Ми будемо захищати себе — свою віру, і мову, і свій народ» [1, с.331]. Доступні джерела про повстання заперечують наявність власної релігійної програми у Северина Наливайка, попри те домисел у романі стосовно спілки православних з «наливайківцями» не виходить за межі раціональної вірогідності.

Концепцію долі України письменник розкриває через такі знакові образи-архетипи, яке вогняний храм, золотий хрест, дубова домовина. Християнські архетипи православного храму, спаленого польськими ополченнями, і золотого хреста, піднятого вогнем з церкви, несуть у творі конфесійне навантаження. Розповідь про битву між запорожцями і драгунами Януша Острозького на церковному майдані у П'ятці поєднує два важливі мотиви: мотив підпалу і мотив підступного втручання чужинців у життя українського етносу. Маленька як цибулина церква, у якій змогли заховатися двісті піших і триста кінних запорожців, була підпалена гусарами за наказом Януша. «Підпалюйте», — наказав він.

«Підпалюйте», — прошепотіло в дзвонах.

Драгуни позіскакували з коней, допалися до смолоскипів і, розмахнувшись — хто вище? — зажбурляли церкву кудлатими вогняними балакухами» [1, с.67].

І далі: «Раптом з північного боку П'ятки /.../ зойкнув дзвін, і в небо загоготіло полум'я. Воно піднялося так високо і стрімко, що його відсвіти затанцювали і на вигоні, і на лежачій шляхті, і на обличчях Наливайкової сотні. Примружились і захропли коні. Сухий буркотливий вогонь прохромлював небо, і в тому вируючому вогняному смерчі, на самому його вершкуні, Наливайко та його сотня раптом помітили піднятий вогневищем із церкви золотий хрест. Переваляючись з боку на бік, хрест завис над П'яткою. На золотій його хрестовині, вчепившись за неї закоцюблими лапами, сиділи обвуглені ворони. У гогітливим палаючим небі ворони хреста ніби й тримали. /.../

Хрест ще трохи повисів, потім поклонився усьому тому, що він з-побіду неба бачив, тоді ліг наче на спину і попрощався з Богом, а вже потому разом з воронами сторчма полетів униз, в жаріючі купу попелу» [1, с.71].

Символіка образу хреста багатогранна і водночас синкретична. Хрест як увінчання храму, хрест у закоцюблених лапах обвуглених

ворон, і, нарешті, хрест, розпластаний на купі попелу — все це символіко-змістові виміри буття, вселенських високості і світіння, приречених на дочасну конечність у безбожному і бездуховному світі.

Свідомо задекларованою у творі є ідея тягlostі української історії. Вона утверджується через спогади князя Острозького, видіння отця Дем'яна, поучення діда Максима і джури Оливки, через публіцистичні відступи автора. У такий спосіб письменник наголошує на спільному творенні правдивого історичного тексту свідомістю багатьох-багатьох людей, причому не лише тих, хто здобував освіту у високих академіях, але й простолюдinів. Семен Оливка розтлумачує тим, хто приходить в Україну з чужини: «У нас про неї — (давнину своєї землі. — Г.Н.) все знає кожен. — від волопаса до князя. У кожному селі у нас на те і церква, і школа, й старі діди» [1, с.201]. Йдеться й про освіченість українців в епоху козаччини, якою були вражені іноземці (згадаймо свідчення Павла Халебського), і про взаємообумовленість писемної та усної традиції в українській історіографії.

Правда історії, як правило, вивіряється фактом, документом, в якому закарбоване минуле. М.Вінграновський дуже поважно ставиться до історії як науки, роман, при його фольклорно-міфологічній першооснові, густо насичений фактами адекватної (достеменно) історії (І.Дзюба), іноді, зокрема при змалюванні образу князя Острозького. Складається враження, що Вінграновський-письменник послуговувався тими ж першоджерелами, що й Огієнко-дослідник. Варто зіставити відповідні фрагменти праці «Українська церква» і роману, щоб у тім переконатися.

Публіцистичні відступи, які торкаються проблем віри, створюють у романі відповідний рецептивний ефект. Вони насамперед мають статус авторитетного слова, як, скажімо, оцінка вчинків князя Острозького: «Князь Василь відчував, чим може обернутися злиття церков, до чого закликав Скарга, і чим це може скінчитися для православ'я. Тому він і став за православ'я горою. І ні езуїти, ні король, ні папа не могли його похитнути. Та і як до нього було підступитися, коли його, крім віри, підпирало багатство, якому в Європі не було рівних? Князь Василь стверджував: український народ — народ православний, і за свою віру він буде боротися хай там що» [1, с.58].

Таким чином, М.Вінграновський шукає і, здається, успішно віднаходить реальні відповіді на питання, яким було українське православ'я у складну епоху кінця XVI століття, якою була участь козацтва у релігійному конфлікті, наскільки толерантними були у той час зносини українських православних достойників з носіями інших християнських і нехристиянських релігій.

Список використаних джерел:

1. *Вінграновський М.* Северин Наливайко. — К., 1996. — 366 с.
2. *Дзюба І.* Історичний міф Миколи Вінграновського // Вінграновський М. Северин Наливайко. — С.5-12.
3. *Дорошенко Д.* Нарис історії України. — Львів, 1991. — 576 с.
4. *Огієнко І.І.* Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви. — К., 1993. — 284 с.

5. *Плохий С.* Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні: Перекл. з англ. — К., 2005. — 496 с.

The article researches the ways of realization the problems of faith in the novel of M.Vingranovskij under the title «Nalyvaiko». The author indicates the unity of M.Vingranovskij with I.Ogienko in realization of religious consciousness, political culture and ideology of Ukrainian people in the end of XVI century.

Key words and word-combinations: orthodoxy, union, Cossacks, spiritual world, religious factor.

Отримано: 13.09.2007 р.

УДК 821.161.2.09(075.8)

Л.І.Починок

Кам'янець-Подільський державний університет

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ТА ДУХОВНОГО АПОСТОЛЬСТВА У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті робиться спроба осмислення проблеми українських національно-патріотичних змагань у творчості О.Кобилянської в контексті позиції визначних національних громадських діячів, зокрема позиції І.Огієнка.

Ключові слова: державність, нація, інтелігент, апостольство.

Проблема національно-патріотичних змагань в українському письменстві завжди була надзвичайно важливою і актуальною. Не обійшла це питання своєю увагою і белетристика модерної доби, свідок української національно-визвольної боротьби перших десятиріч ХХ століття — Ольга Кобилянська. Поступово заглиблюючись у площину проблеми, осмислюючи і окреслюючи усі її складові у своїй художній творчості, а найперше — у таких полотнах, як повісті «Царівна», «Через кладку», новели «Аристократка», «Балаканка про руську жінку», «Ідеї», «Думи старика», «Зійшов з розуму» та заборонений в радянські часи роман «Апостол черні», — письменниця приходить до розуміння особливої місії української інтелігенції в часи національно-визвольних змагань — місії провідництва, апостольства, як патріотичного, так і духовного.

Це ключове питання у творчості О.Кобилянської та його витоки тривалий час замовчувалися в радянському літературознавстві під тиском пануючої ідеології. Під суворим табу знаходились і наукові студії тих критиків та літературознавців, які намагалися в будь-якому ракурсі висвітлити національно-патріотичну тематику в белетристиці письменниці.

Так, з національно-етичних позицій підходили до творчості О.Кобилянської критики та письменники, що групувались навколо часопису «Українська хата» — М.Євшан [1], М.Сріблянський (М.Шаповал) [2] та ін. Підтримуючи боротьбу письменниці за вільну, горду і

творчу людину, вони підкреслюють не лише індивідуальний, а й громадсько-національний аспект цього змагання. Про новий твір О.Кобилянської — «Апостол черні», наголошуючи на його виховному значенні для наступних поколінь української нації, захоплено говорять у 1928 р., перебуваючи в еміграції, С.Смаль-Стоцький, О.Грицай, М.Шаповал, В.Сімович [3]. Серед найновіших публікацій зарубіжної україністики, привертають увагу студії А.Самофал, В.Жили, В.Косика [4], опубліковані у Мюнхені 1991 р., автори яких намагаються глибоко осмислити порушені у творчості Кобилянської найважливіші проблеми морально-етичного, громадсько-політичного та національно-патріотичного характеру.

У вітчизняному літературознавстві на сучасному етапі важливе місце у вивченні національно-патріотичної та духовної проблематики у творчості письменниці, питань її зв'язків з національно-патріотичними колами займають дослідження Ф.Погребенника, З.Гузара, В.Вознюка, Б.Мельничука, В.Полека, М.Крупи, І.Демченко, Ю.Микосянчик, Я.Роман, О.Горбатюка [5]. У цьому ряді праць згадаємо також і нашу студію [6], в якій простежується еволюція моделі інтелігентського характеру в прозі О.Кобилянської від артистично-індивідуалістичного до громадсько-патріотичного типу.

Однак проблема національного і духовного у творчості письменниці залишається до кінця не вичерпаною і досі актуальною. Тому ще раз спробуємо осмислити процес визрівання і утвердження в її свідомості думки про духовно-патріотичне апостольство української інтелігенції у світлі ідей визначних національних діячів.

Формування світогляду О.Кобилянської відбувалось у умовах несприятливих для розвитку і зміцнення його на українському ґрунті. Однак письменниці пощастило знайти на своєму шляху до українства палку підтримку з боку *С.Окуневської*, *Н.Кобринської*. Завдяки їм О.Кобилянська знайомиться з творами українських письменників. Особливо впливала на її національну самосвідомість поезія *Т.Шевченка*. Шевченко, за словами Кобилянської, «не допускав би забути свою народність, рідну мову і піддержував би любов до рідної землі і скривдженого людства» [7, с.11].

Але не тільки українська лектура сприяла наближенню письменниці до рідного українського світу. Кобилянська приходила до усвідомлення своєї національної сутності й за допомогою творів німецьких та австрійських письменників, зокрема представника «української школи» в австрійській літературі *К.-Е.Францо*з і німецького філософа, письменника, історика та етнографа *Й.-Г.Гердера*, який, будучи обізнаним з історією слов'янських народів, подорожуючи по їх землях і бачачи їх матеріальне й духовне багатство, пророчив Україні роль нової Греції. Слова Гердера запали глибоко в душу письменниці. Пізніше вона використовує його пророчу думку в своєму високопатріотичному творі — романі «Апостол черні».

Сприяло зростанню національної самосвідомості О.Кобилянської, її подальшому ідейно-патріотичному розвитку і знайомство з профе-

сором Чернівецького університету, відомим філологом, українським політичним і громадсько-культурним діячем — *С.Смаль-Стоцьким*, про глибоку повагу до якого з боку письменниці свідчать звернені до нього слова: «Всій нашій бідній ще, темнотою побитій народності і Ваше ім'я, і Ваша праця останеться між пануючими брудами — білим монументом» [8, с.242]. Разом з ним у 1899 р. О. Кобилянська здійснює подорож на Східну Україну. Письменниця побувала в Каневі на могилі Т.Шевченка, оглядала численні пам'ятки культури в Києві, що наводило її на роздуми про долю України й українців: «Тут, в Києві, кожний може переконатися, що українці були і що вони мають право бути і в майбутньому» [9, с.424]. До ще глибшого проникнення у світ інтересів та ідей української інтелігенції спонукало Кобилянську знайомство з визначними культурними діячами Наддніпрянської України — родинами *Косачів*, *Старицьких*, *Лисенків*. Особливої ваги письменниця надавала контактам з *Лесею Українкою*: «При ній я заглянула глибше в акції розвою українізму, щєто, націоналізму, і пізнала більше українського світу й поглядів» [9, с.240]. До цієї когорти діячів належить також і відомий письменник, лікар, активний громадсько-політичний діяч, «тарасівець» *І.Липа*, з яким була знайома і листувалась О.Кобилянська. Такі її твори, як новела «Думи старика», яка була надрукована 1905 р. в редакваному І.Липою альманасі «Багаття», та роман «Апостол черні», в ідейному плані перегукуються з укладеною ним програмою «Братства тарасівців», що дістала назву «Profession de foi» — «Визнання віри молодих українців». Основними пунктами цієї програми були: національне, політичне і соціальне визволення України. Основну увагу тарасівці зосереджували насамперед на організаційно-виховній діяльності, спрямованій на піднесення національного духу серед інтелігенції та народу, формування їх національної свідомості.

Крім І.Липи, який був великим патріотом і національним провідником, письменниця спілкувалась і з іншими тарасівцями, визначними громадськими і культурними діячами — *М.Коцюбинським*, *М.Вороним*, *М.Міхновським*. Знайомству Кобилянської з активним діячем українського національно-визвольного руху, фундатором націоналістичної ідеології, речником українського самостійництва *М.Міхновським* також сприяв С.Смаль-Стоцький. Міхновський декілька разів приїздив до Чернівців, був дописувачем місцевого часопису «Буковина». Про те, що письменниця дійсно цікавилася його дописами, свідчать її листи до О.Маковєя [8, с.335-347]. У Львові та Чернівцях побачили світ основні праці М.Міхновського: «Самостійна Україна», «Справа української інтелігенції в програмі Української Народної партії», «Х заповідей УНП», політичні концепції яких знайшли свою художню інтерпретацію в романі О.Кобилянської «Апостол черні». У цьому плані особливо привертають увагу думки М.Міхновського про націоналізм та державність, що виявляються в думках Максима Цезаревича, зокрема: «Державна самостійність єсть головна умова існування націй, а державна незалежність єсть національним ідеалом в сфері міжнаціо-

нальних відносин» [10, с.126]. М.Міхновський брав активну участь в організації українського війська навесні 1917 р. Свідомий реального становища України, що прагне позбутися свого колоніального статусу, він зазначав: «Приклади із життя народів Заходу навчили українську інтелігенцію, де шукати гарантії політичної свободи для України; вони навчили, що існує єдина в світі гарантія — то власна сила» [10, с.146]. До такого ж розуміння політичної необхідності для нації, що бореться за незалежність, власної воєнної сили приводить письменниця центрального героя свого роману Юліана Цезаревича. Як бачимо, хоча О.Кобилянська не була в силу багатьох причин активним суспільно-політичним діячем, проте цитовані вище думки речника українського національного оновлення М.Міхновського, а також провідні ідеї його попередників («Братство тарасівців») знайшли широке творче опрацювання в її письменницькому доробку («Думи старика», «За ситуаціями», а особливо — в романі «Апостол черні»). Отож промовистими і незаперечними є слова О.Кобилянської: «Пишучи що-будь, я лиш одно мала в душі: Україну, ту велику, пишну, пригноблену, сковану Україну, її одну й нічо інше» [9, с.205].

Така світоглядна позиція письменниці імпонувала «хатянам». Взаємна увага сприяла плідній співпраці О.Кобилянської з київським часописом «Українська хата», який кваліфікувався в радянському літературознавстві як «войовничо-націоналістичний». Редагований П.Богацьким і М.Шаповалом, журнал мав на меті пробудження національної свідомості серед українців і розвиток рідного письменства, культури і мистецтва. *М.Шаповал*, відомий український громадський і політичний діяч, соціолог, письменник і літературний критик, був палким шанувальником таланту О.Кобилянської, більше того — вважав її своїм духовним учителем, а згодом всіляко сприяв публікації нового роману письменниці «Апостол черні» у Празі в журналі «Нова Україна». Співпраця О.Кобилянської з журналом «Українська хата» посприяла також знайомству письменниці з українським літературним критиком *М.Євшаном*, пізніше стрільцем Української Галицької Армії, в лавах якої він і загинув. Вдача і високі поривання молодого критика знаходили палкий відгук в душі Ольги Кобилянської. Їх єднала мрія про високий ідеал сильної і гармонійної людини, в уявленні і в житті якої поняття «краса», «добро» і «свобода» нероздільні, яка прагне сама й веде інших до висот духу. Естетичне, моральне і національне становить у їх творчості нерозривну єдність, взаємозумовлює одне одного. Роздумаю О.Кобилянської, вкладеним в уста героїв роману «Апостол черні» (о. Захарій, Максим і Юліан Цезаревичі), співзвучно чимало думок *М.Євшана* з його статей, а особливо з промови «Великі роковини України», виголошеної 31 жовтня 1919 р. з нагоди річниці проголошення ЗУНР: «Ми можемо зробити тільки одно: посвятити себе до останку. Мусимо думати тільки про життя будучих поколінь. Ціле життя наше повинно бути концентроване на одній ідеї, ідеї національного відродження. Одно остається до збереження — це наша честь» [11, с.10].

О.Кобилянська була свідком подій перших десятиліть ХХ ст., що мали для українського народу історичне, епохальне значення: змагання за самостійність України, відродження Української державності, проголошення УНР та ЗУНР, всенародне віче в Чернівцях у 1918 р., де було виявлено волю буковинців до злуки з великою Україною, і незабаром — втрата незалежності, окупація українських земель державами-супротивниками. Перебуваючи в матеріально і духовно важких обставинах окупації, Кобилянська не поривала зв'язків з українським національно-визвольним рухом, продовжувала листування з давніми знайомими, відомими українськими громадсько-політичними і культурними діячами, через осіб-посередників, зокрема *К.Студинського*. Гарячу підтримку і опору знаходила О.Кобилянська в українських емігрантських колах Америки, Канади, а особливо ж Чехословаччини (Прага), де побувала влітку 1928 року і звідки до неї безперервно йшли імпульси національно-визвольних змагань (В.Сімович, С.Смаль-Стоцький, М.Шаповал).

Цікаво, що в цей період, період активної роботи над романом «Апостол черні», серед лектури письменниці особливо виділяється історична тетралогія *Б.Лепкого* «Мазепа», з автором якої Кобилянська була особисто знайома. Історична епопея *Б.Лепкого* про гетьмана Івана Мазепу, який став символом української незалежності, могла мати, як гадаємо, певний вплив на письменницю під час доопрацювання нею роману «Апостол черні». Пізніше, 1931 р., увагу письменниці привертає «Щоденник (1907-1917)» визначного діяча української культури *Є.Чикаленка*, що охоплює важливі події духовно-національного відродження України, доносьть до читача живі образи сучасників *Чикаленка*, які залишили тривкий слід на скрижалях історії України. Читання «Щоденника» також могло позначитись на романі «Апостол черні», який довершувала в цей час О.Кобилянська. Зауважимо, що письменниця була особисто знайома з *Є.Чикаленком*: 1904 р., гостюючи у Чернівцях, він відвідав її «в малесенькій хатині» [12, с.335].

Також цілком прозоро виявляються у творчості О.Кобилянської думки *І.Огієнка*, відомого державного діяча, сподвижника української науки, культури й освіти, ідеолога української нації, що усе своє свідоме життя слугував ідеям самостійності та соборності України. Хоча не маємо прямих доводів їх особистого знайомства та спілкування, цілком вірогідним є припущення, що письменниці могли бути відомі праці *І.Огієнка* через їхніх спільних знайомих — декана Чернівецького університету, професора і посла *С.Смаль-Стоцького* та професора Львівського університету *О.Колессу*, що були присутні у жовтні 1918 р. на урочистому відкритті очолюваного *І.Огієнком* Кам'янець-Подільського університету, а також голову Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка у Львові *К.Студинського*, який з цієї нагоди надіслав *І.Огієнку* вітального листа, а згодом, як і *О.Колесса*, був членом редакційно-наукової колегії редагованого *І.Огієнком* журналу «Наша Культура». Як і *Огієнко*, Кобилянська усвідомлює, що український народ, який прагне бути повноправною нацією, мусить мати по-справ-

жньому свою, віддану йому національну еліту, яка б консолідувала всі прогресивні сили народу і витворювала з нього націю. А для досягнення цієї величної мети українська інтелігенція повинна позбутися усталеного почуття меншовартості всього рідного, національного, особливо це стосується мови, адже, за словами І.Огієнка, «у кожного народу в його живій мові ховається найсвятіше: його віра, його серце, його душа, його культура, його філософія» [13, с.54], домогтися єдності, згуртованості у своїх лавах і єдностайності у своїх змаганнях за національну ідею. Як влучно сказав митрополит Іларіон в одній із своїх проповідей, «ми недержавні тільки тому, що ми ще незакінчена нація, що ми ще не вміємо говорити «єдиними устами і єдиним серцем» [13, с.49]. Це ж непокоїло й О.Кобилянську. У листі до українців в Америці від 5/II 1924 р., що був опублікований у Нью-Йорку в українській газеті «Свобода», О.Кобилянська писала: «Ми не вміємо бути з'єднаною силою, бути одною фортецею. Не вміємо на противників нашого існування національного і розвою культурного спокійно, зорганізовано наступати» [14].

Як бачимо, перебування, хоч і вимушено пасивне, в гущі історичних подій, національно-визвольних змагань, творче сприйняття досвіду активних учасників цих подій, українських громадсько-політичних і культурних діячів, узагальнений в їх політичних, літературно-критичних, історико-художніх та мемуарних працях, внесли у творчість О.Кобилянської нові світоглядні й ціннісні орієнтири. Осмисливши увесь трагічний досвід національно-визвольних змагань української інтелігенції, Кобилянська підходить до розуміння необхідності створення гідних наслідування моделей та зразків, які несли б великий ідейний і моральний заряд. Ці роздуми письменниці про долю нації, держави, про апостольську, провідничу роль національної інтелігенції у справі громадсько-політичного і духовного піднесення України вилились у високопатріотичних творах Кобилянської цього періоду — «Снитися», «Зійшов з розуму», «Апостол черні».

Список використаних джерел:

1. *Євшан М.* Критика; Літературознавство; Естетика. — К., 1998.
2. *Сріблянський М.* Боротьба за індивідуальність // Українська хата. — 1912. — Кн. 3-4. — С.170-185; *Поет* майбутньої людини: З нагоди 25-ліття письменської діяльності Ольги Кобилянської // Книгар. — 1918. — Ч. 11. — С.631-638.
3. *Ольга Кобилянська:* Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887-1927) / Зладив Л.Когут. — Чернівці, 1928.
4. *Збірник* на пошану Ольги Кобилянської / За ред. О.Кисілевської-Ткач. — Мюнхен: Укр. Вільн. ун-т., 1991.
5. *Науковий вісник* Чернівецького ун-ту. — Вип. 58-59. — Чернівці, 1999; Вип. 216-217. — Чернівці, 2004.
6. *Починюк Л.* Ольга Кобилянська: Знайома постать у новому ракурсі. — Кам'янець-Подільський, 2005.
7. *Три книжки* // Світ. — 1929. — Ч. 1.
8. *Кобилянська О.* Твори: У 5 т. — К., 1963. — Т. 5.

9. *Кобилянська О.* Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / Упоряд. Ф. Погребенника. — К., 1982.
10. *Міхновський М.* Самостійна Україна // Політологія: Кінець XIX — перша половина XX ст. — Львів, 1996. — С.126-135.
11. *Євшан М.* Великі роковини України: З новим роком боротьби Галицько-Української Армії. — Відень: Видання Уряду преси і пропаганди Західної УНР, 1920.
12. *Чикаленко Є.* Спогади: 1861-1907. — Нью-Йорк: УВАН у США, 1955.
13. *Огієнкові афоризми і сентенції: До 115-річчя від дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) / Упоряд. З.Тіменика.* — Львів, 1996.
14. *Кобилянська О.* Лист до українців в Америці від 5/II 1924 р. // *Фонди Чернівецького літературно-меморіального музею О.Кобилянської.* — №807.

In the article is given a shot comprehension of problem of Ukrainian national-patriotic competitions in O.Kobylyanska's creation in the context of position of prominent publicmen, in particular I.Ogienko's position.

Key words and word-combinations: state system, nation, intellectual, apostle.

Отримано: 20.09.2007 р.

ІВАН ОГІЄНКО — ФІЛОСОФ, РЕЛІГІЙНИЙ ДІЯЧ

УДК 215: 318

З.І.Тіменик

Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕМПОРИТМІЧНІСТЬ ВІРИ, ЛЮБОВІ, ПРАВДИ У МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА) (НАУКОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ)

Маловивченість Огієнкових творів (з погляду філософії релігії взагалі й темпоритміки вияву її елементів — зокрема) спонукує до нових пошуків, спостережень, висновків. Отож (у контексті ідеї утвердження перемоги світла над темрявою) доцільно проаналізувати найсуттєвіші моменти відповідної процесуальності ще й з огляду на фактичну неопрацьованість теми комплексних темпоритмічних взаємозв'язків досліджуваних тут понять у контексті проповідничої спадщини Митрополита Іларіона (Огієнка) періоду 1940-х років. Адже серед надзвичайних обставин Другої світової війни та перших років Повоєння повсюдно виявлялося й гноблення духовне, а в нім — максималізм й екстремального буття ідеї перемоги світла над темрявою крізь призму «глибин і мілин» складних взаємодій.

Найперше варто відзначити: світло в Іларіоновому розумінні — духовне (богоносне й животворяще) явище з універсальним функціонуванням — виявляє себе у всіх досліджуваних поняттях, хоча природа такого вияву має різну пульсуючу темпоритмічність — відповідно до тамтешніх внутрішніх сутностей.

Є сенс стверджувати: як науковець і проповідник, Владика Іларіон зосереджується на істинності відповідних процесовиявів, котра виявляється у повноті пізнання, але — тільки без новітньої софістики: «Віруймо в Бога без мудрування, віруймо повною своєю істотою: серцем, душею й розумом» [1, с.15]. Тут «мудрування» — фактичний вияв софістичного розумування — в Іларіоновому підтексті сприймається як приховані діяння темряви у споконовічних противенствах зі світлом

(коли ці два явища володіють здатністю поперемінно утверджуватися зі складною темпоритмічною циклічністю). А з другого боку світло, що повсякчасно пронизує віру, любов, правду, за своєю буттєвою сутністю врешті-решт (з погляду філософії часу) набуває статусу нездоланного, а отже, й — вічного явища. І стається це найперше у випадковій контактуванні світла з вірою, позаяк вона — «наша найміцніша зброя проти гріховного розкладу світла» [1, с.15] (коли у противенстві започатковується складний синтез опромінення віри світлом, внаслідок чого гріх (як вияв темряви) припинює свою згубність).

Але діяння злих сил триває... І уже в руслі мисленневім... Тоді протидією темряві може стати думка про Бога [7, с.23] — тобто щоразу започаткований процес пізнання Творця і Його діянь в контексті нашої земної буттєвості. Таке відбувається, коли світло стає на прю з темрявою. Коли в людині — Божому творінні — вселяється «грішна думка», котра здатна трансформуватись у руйнівні діяння зла. Коли перед людиною постає дилема: бути чи не бути світлу? За таких ситуацій думка про Бога, вважає Митрополит Іларіон, сповнює найперше рятівну функцію, визволяючи особу від влади темряви [7, с.23].

Тоді просторові можливості процесовияву віри значно зростають, стаючи реаліями буття Церкви — «душі нації» [3, с.2]. Темпоритмічні особливості віри у таких ситуаціях полягають у тім, аби така душа «була живою [...], щоб вона справді оживляла [...] весь наш народ» [3, с.2]. Тобто (поруч із богоносністю) світло віри спроможне забезпечувати духовну животворячість людського буття. Однак Владика Іларіон далі не заглиблюється в істинність одночасся трьох процесовиявів (кордоцентричності «серця», онтологічності «душі», логічності «розуму»), вважаючи їх *de facto* рівнозначними чинниками у трійному процесовияві світла віри.

Своєрідним є Іларіонове розуміння двох інших явищ — любові й правди. З погляду процесуальності їх він часто не сприймає окремішно, а в сув'язі співдіянь відповідно до багатофункціональності, визнаючи водночас право на автономність буття: «Любов та правда — це основа світу, й вони мусять бути в нас разом, як дві сестри найрідніші» [2, с.4]. Але їхнє, так би мовити, «обов'язкове» співбуття має певну умову функціонування, котра відповідно реалізується за своїми внутрішніми пульсаціями (вони в свою чергу спричинюють ще дві темпоритмічності: при творенні благих діл у поєднанні з процесовиявом «живого прикладу» (мається на увазі — у різнобічних сферах душпастирювання [5, с.3]. Спричинюється назване співбуття відповідними полісемантичними функціональними можливостями (передусім, коли зважити на те, що за своєю суттю «любов — правдива, вибачальна, діяльна, розумна» [8, с.31]. Сентенція, отже, стверджує комплексність діянь любові у складних взаємодіях з мораллю, логікою. І коли через низку етапів у пульсації ритму духовного буття відчується «дихання» блаженства, тоді й сам народ стане блаженним. Але здійснюється воно лишень тоді, коли процесовияв любові сягає максимуму: «Блаженний народ, у якого любов процвітає!» [4, с.11]. Зауважмо:

навіть і тут, в образному вислові, автор не каже «цвіте», а — «процвітає»! Чим (свідомо чи інтуїтивно) визнає закономірність пульсуючої темпоритмічної природи віри, любові, правди.

Якщо процес буття людини постійно синхронізується також темпоритмікою вияву правди, то наступає гармонізація особистості у сфері духовній, моральній, інтелектуальній. За Іларіоновим розумінням, тоді про людину можна твердити, що вона «повновартісна [...] розумна, терпелива» [2, с.4]. Відбувається, отже, накладання, а опісля — й синтез різних свідомостей (як також — і свідомості релігійної).

Виявляє себе врешті і процес пізнання правди, котрий, за переконанням Митрополита Іларіона, — невідворотний, неминучий. Але коли, як і за яких обставин (з погляду філософії часу) такий процес може завершитися? Які межі його періодичної циклічності? На низку таких риторичних запитань відповіді не маємо... Натомість є лишень констанція: «пізнана правда не може не справдитись» [4, с.11]. Передусім, на нашу думку, через те, що у поняття «пізнана правда» Іларіон вкладає сукупність наслідкових реалій світлоносної темпоритміки і віри, і любові, без контактування з якими правду зреалізувати неможливо. (Зрештою, з'ясування названих запитань є радше науково-дослідною метою, аніж — проповідничою. Між тим окремим дослідженням може стати вивчення самого феномену внутрішньої багатофункціональної темпоритміки світла (стосовно нездоланности — у метафізичному противенстві з темрявою і вічності — в онтологічному руслі світлоносности).

Сам же по собі процес вияву правди не може бути однаковим, хоч би з огляду на те, що має дві різні природи — Божу й людську. Владика Іларіон таке розрізнення розглядав з позиції того, що існують також і дві Церкви — Божа (непомилна, лиень — світлоносна) і Земна (помилна, у постійних противенствах світла з темрявою). А тому логічно припустити: темпоритм Божої правди є абсолютним, всесильним, з універсальними можливостями, адже тільки вона «будує правдиву людину, будує й світ!» [6, с.3]. Тут виявляється темпоритміка трьох нових процесів: буття Божого (як такого, як самого по собі) з подальшим розчленуванням на світотворчий і людинотворчий процеси. Спеціально з'ясувати її природу у проповідях Іларіон не мав на меті, — він тільки тезово висловив своє розуміння. Між тим для дослідника філософії релігії є сенс здійснити аналіз його текстів, з тим щоб виявити темпоритмічні можливості онтологічних процесів з погляду особливостей функціонування різних моделей, зокрібно — «віри-любові-правди». По-перше, це дасть змогу глибше осмислити сутність складників цієї моделі, по-друге, — збагнути своєрідність гармонії між різними моделями, по-третє, — глибше обґрунтувати об'єктивність противенств, через що й існує вічний саморух світла у порівнянні з періодичною минущистю та зникомістю темряви.

Підсумовуючи викладені тут спостереження, можна зробити висновок: темпоритмічність понять віри, любові, правди має ускладнену (й водночас згармонізовану) систему взаємозв'язків. Природа

пульсації темпоритмів духовних текстів в перспективі дасть змогу розкривати непізнані досі пласти світоглядно-свідомісних рівнів Митрополита Іларіона (Огієнка).

Список використаних джерел:

1. *Іларіон*, Митрополит. Віра. Слово во врем'я люте: [Проповідь]. — Холм: Свята Данилова Гора [далі — СДГ], 1944.
2. *Іларіон*, Митрополит. Живімо правдою! [Проповідь]. — Холм: СДГ, 1944.
3. *Іларіон*, Архієпископ. Лист до Духовенства і вірних від 19 грудня 1940 р. — Цит. за: Метюк Григорій, о. Соборноправність в Холмсько-Підляській Єпархії // Слово істини [Вінніпег]. — 1950. — Ч.8.
4. *Іларіон*, Архієпископ. «Прийміте всі духа премудрости»: [Проповідь]. — Холм: СДГ, 1943.
5. *Іларіон*, Архієпископ. Служімо своєму народові! Слово [...] Архієпископа Холмського і Підляського на III-му з'їзді оо. деканів дня 10-го лют. 1942 р.: Скорочений запис секретаря. — Холм: СДГ, 1942.
6. *Іларіон*, Архієпископ. Христос Рождається! [Архипастир. послання] // Холмська Земля [Краків]. — 1944. — Ч.1-2.
7. *Іларіон*, Архієпископ. Як жити на світі. Мій дарунок для молоді. Книжечка перша. — Холм: СДГ, 1943. — 48 с.
8. *Іларіон*. Якою має бути наша любов // Слово істини [Вінніпег] — 1949. — Ч.1 (25).

Отримано: 18.09.2007 р.

УДК 371.4: 23

О.В.Огірко

*Львівська національна академія ветеринарної медицини
імені С.З.Гжицького*

МИТРОПОЛИТ ІВАН ОГІЄНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ СВЯТОГО ПИСЬМА

У статті аналізуються відомі українські переклади Біблії та один з найбільш поширених — переклад митрополита Іларіона (Івана Огієнка), а також значення Біблії для духовного розвитку українського народу.

Ключові слова: церква, митрополит, Огієнко, Іларіон, Біблія.

Митрополит Іван Огієнко — це видатний духовний і освітній діяч Української Церкви, письменник, чого не змогли знівелювати чи заперечити ані час, ані ідеологи різних політичних сил, що були при владі в Україні. Його постать стала знаковою в історії не лише Української Церкви, але й українського народу та Західної Європи і Канади в цілому. Все, що він робив, намагався чинити на славу Божу та для добра українського народу і Церкви. Є всі підстави говорити про огієнкознавство як про окрему ділянку історико-церковних студій, що сформувалася впродовж останніх 30 років. Дослідники життя і творчості Івана Огієнка зробили дуже багато для вивчення його біо-

рафії, церковної кар'єри, висвітлили його діяльність на освітній ниві, ретельно дослідили його видавничу діяльність, детально проаналізували його богословські та полемічні твори. З усіх цих досліджень митрополит Огієнко постає перед нами як великий муж Церкви і видатний діяч освіти та культури.

Іван Огієнко вболівав за тим, щоб Біблія, яка побачила світ 70-ма мовами у різних країнах, була виданою українською мовою. Володіючи багатьма мовами, учений почав займатися перекладами текстів з релігійних книг на українську мову. Ще 1926 року він видав у Варшаві окремою брошурою свою «Методологію перекладу Святого Письма й Богослужбових Книг на українську мову». У 1931-38-х рр. почав здійснювати український переклад Біблії. У 1939 р. у Варшаві було надруковано 25-тисячним накладом його переклад Нового Заповіту і Псалтиря. 1 липня 1940 року він завершив Переклад Старого Заповіту. 16 вересня 1947 року митрополит Іларіон прибув до Канади і поселився в м. Вінніпезі, де остаточно завершив цей переклад у 1957 р.

Переклад був зроблений з оригінальних старогребейських і старогрецьких видань. Скарбом цього перекладу є лексичний колорит і тональність тексту. За переклад Біблії Британське й Закордонне Товариство в Лондоні обрало його своїм почесним професором Манітотського університету. І досі актуальним є переклад Біблії митрополита Іларіона. Біблія Огієнка — це зразок української мови й еталон.

Біблія (Святе Письмо), як сума священних книг, почала комплектуватися ще на рубежі 1200 р. до н.е. — 100 р. н.е., основна частина тексту датується періодом Другого Єрусалимського Храму (з 538 р. до н.е.). Біблія — Святе Письмо — це свята книга християн, невичерпне джерело нашої віри, надії і любові до Бога та моралі людства. Біблія — найвеличніша книга, найкращий, найбільш поширений і впливовий на світі твір. Біблія як Книга книг є найбільш читана в історії людства. Зрозуміти європейську цивілізацію і літературу неможливо без розуміння Біблії. Без Святого Письма християнин не може зрозуміти ні себе самого, ні своєї духовності. На лекціях з української та зарубіжної культури, етики та естетики, релігієзнавства заглиблюємося у велич цієї Книги, згадуючи слова нашого Каменяря:

*Книги — морська глибина,
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч труду мав досить,
Дивні скарби виносить.*

Святе Письмо — це мудрість Бога, це твір усього людства, прекрасний, як перлина. Біблія перекладена на 286 мов світу. Вона виховує людей протягом 3000 років. Краса думки, слова, змісту Біблії перевершує славнозвісні твори Гомера «Іліада», «Одіссея» та інші. З грецької мови слово Біблія означає книги, бо в дійсності вона є антологією багатьох окремих книг чи творів, написаних і зібраних протягом багатьох віків. Саме слово «Бібльос» з грецької означає книга, і виникло воно дуже давно.

Ще 4000 років до народження Ісуса Христа існував порт Евеїл (його грецька назва Бібльос), де заготовляли і виробляли папір з рослини папірусу. Цей порт був розташований у Лівані за 40 км від Бейрута. З назви цього порту, де виготовлявся вперше папір, на якому писали перші манускрипти, і дістала назву Свята Книга. В 1950 році в горах Кумрану (Палестина) віднайдені рукописи Біблії, яким понад 2000 років.

Біблія — історія спасіння людства, яка починається від первородного гріха (гордості, непослуху) перших людей і триває по сьогоднішній день. Протягом всієї історії Бог рятує людей через людей, через посланих пророків у Старому Завіті і через Свого Сина Ісуса Христа — в Новому Завіті. Старий Завіт (Завіт — Закон, Умова) складає більшу частину Біблії і становить час від створення світу до народження Ісуса Христа, а Новий Завіт — це час від народження Спасителя — донині і до кінця світу. Біблія — це наука про ставлення людини до людини і до Бога. В Біблії описані моральні вчинки одиниць народів і громад, які Бог допустив, щоб зберегти за людиною спроможність вибрати між добром і злом. Понад усією історією людською в Біблії заноситься моральний Божий закон, вказується небесна Божа Батьківщина, як найвища мета людства.

До Біблії завжди ставились з великою пошаною, особливо в Церкві, де її цілують, кладуть на престол, нею благословляють людей, присягаються. Авторами Святого Письма є святі люди, натхнені Святим Духом. Біблійну історію Старого Завіту писали пророки, які передбачали майбутнє і говорили в ім'я Боже, а Нового Завіту — учні Христові — Апостоли. Біблія писалась протягом 1100 років з XII ст. до нашої ери. Старий Завіт підготовляє людство до приходу Спасителя, а Новий Завіт представляє особу Христа як обіцяного Месію, Божого Сина, Богочоловіка, Відкупителя Світу, Провідника і Приятеля наших душ.

Старий Завіт писало 16 пророків, з яких головними є 4: Ісаїя, Єремія, Єзекиїл, Даниїл, бо вони за тисячоліття наперед передбачили і дослівно описали час і місце народження, терпіння, смерть і воскресіння Ісуса Христа. Книги Старого Завіту були написані трьома мовами: арамейською, єврейською, грецькою.

За 250 років до Різдва Христового всі книги Старого Завіту були перекладені на грецьку мову 72-ма єврейськими вченими. Старий Завіт складається з 45 книг, до яких належать 21 історичних книг (5 книг Мойсея: Буття, Вихід, Левіт, Числа, Повторення Закону; книги Суддів і Царів ізраїльських та інші), 7 повчально-поетичних книг (Йова, Псалми, Приповідки, Проповідник, Пісня Пісень та ін.) і 17 пророчих книг. До протестантських видань Біблії не включено 7 книг Старого Завіту (Сирах, Мудрість, Варух, Юдита, Естер, Товит, 1-2 Макавеїв), які були писані грецькою мовою. Універсальний моральний закон — Заповіді Божі (Декалог) містяться в книзі Вихід, 20.

Новий Завіт писався на грецькій та арамейській мовах протягом 50 років після вознесіння Ісуса Христа. На арамейській, тобто на

староєврейській мові, говорив властиво сам Христос. Вмираючи на хресті, розп'ятий Ісус промовляє останні слова на арамейській мові: «Елі, Елі, лама савахтані», що дослівно означає: «Боже Мій, Боже Мій, нащо Мене Ти покинув» (Мт. 27,46). Розпинателі в той час насміхалися з Христа, думаючи, що він кличе пророка Іллію на поміч, а Христос молився словами Псалму 22 (21) до Свого Отця.

Новий Завіт складається з 27 книг, до яких належать 4 Євангелії (з грецької мови означає Добра Новина) і Діяння Апостолів, що складають історичні книги, повчальні (листи апостолів Павла, Якова, Петра, Івана, Юди-Тадея) та пророча книга Івана Богослова Одкровення (Апокаліпсис). Євангелістами, що проповідували науку Христа, розповідали про Нього самого, Його життя, були 4 Апостоли: Матей (Матвій або Матфей), Марко, Лука та Іван (Йоан, Іоанн). З них тільки улюблений учень Іван і колишній митар Матей були Апостолами Христа. Марко був учнем, тлумачем та перекладачем Апостола Петра, а Лука — лікар і художник, що перший змалював Божу Матір, був секретарем Апостола Павла. Сам Павло теж не належав до числа 12 Апостолів, бо спочатку переслідував християн. Найбільш читаними є книги Нового Завіту, які щодня і щосвята читають у церкві, починаючи з Великодня (Пасхи) з I розд. Євангелії Івана на протязі цілого року вчитуються всі історичні та повчальні книги, крім пророчої. Три перші Євангелії є синоптичні, бо зближені за змістом і простим описовим укладом, а Євангелія від Івана є доповненням до перших трьох, писана в глибокому філософському розумінні. Славетний лист ап. Павла (I Кор. 13) освітує гімн любові. «І коли маю дара пророкувати, і знаю всі таємниці й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та любови не маю, то я ніщо! І коли я роздам усі маєтки свої, і коли я віддам своє тіло на спалення, та любови не маю, то пожитку не матиму жадного!

Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає! Хоч пророцтва й існують, та припиняються, хоч мови існують, замовкнуть, хоч існує знання, та скасується. Бо ми знаємо частинно, і пророкуємо частинно; коли ж досконале настане, тоді зупиниться те, що частинне... А тепер залишаються віра, надія, любов, оці три. А найбільша між ними любов!» (1 Кор.13, 2-10, 13).

Євангелія від Матея починається від народження й дитячих років Ісуса Христа, потім про діяльність Ісуса в Галілеї і суміжних країнах та в Юдеї і Єрусалимі (з єврейської мови — володіння миру). Закінчується вона оповіданнями про страждання, смерть і прославлення Ісуса. Марко розпочинає Євангелію одразу ж після прилюдного виступу Предтечі Христа — Івана Хрестителя. Опісля розповідає про діяльність Ісуса в Галілеї, потім Переї та Юдеї, закінчуючи описом Його страждань, смерті і прославлення. Лука починає Євангелію від

сповіщення Ангелом звістки про народження Предтечі, доповнює її подією народження і дитячих літ Христа. Потім оповідає про приготування Його до прилюдної діяльності, а пізніше — про Його вчинки, навчання в дорозі через Перею до Юдеї. В кінці описує діяльність у Єрусалимі та про страждання і прославлення. Євангеліст Іван починає Євангелію прологом про Предвічне Слово-Бога, оповідає про хрещення Ісуса над Йорданом, про діяльність у Єрусалимі, Юдеї, Самарії, Галілеї. Опісля розповідає, як Ісус об'являє Своє божество перед ворогами — єврейськими старшинами, фарисеями та садукеями в Юдеї та в Галілеї, а потім перед своїми учнями та про справу відкуплення — страждання, смерть і воскресіння.

Біблія показує нам Бога реально, історично, практично в житті. Христос є неначе головний герой Святого Письма, об'явив нам все про нашу ціль. Христос — істинний ідеал для наслідування. Відсутність у Нього дисгармонії між словами і ділами. Наслідування чеснот Христових: великої любові до ближніх і ворогів; покори, лагідності, терпеливості, милосердя («Милости хочу, а не жертви» (Мт. 9,13)), ревності, справедливості та мужності. Екстравертність та інтровертність Ісуса Христа (скерування Його особистості на зовнішній світ або на себе). Характер Христа — це чудо в історії людства. В Ньому є доброта без слабостей, повага без засліплення, постійність без упертості, покора без приниження, наполегливість без малодушності. Він мав рідкісний авторитет і повагу, а Його стриманість завжди поєднувалась з великою доступністю і приязню. Христос навчає: «Хто не зо Мною, той супроти Мене» (Мт. 12, 30, Лк. 11, 23) — це максималізм в християнській етиці. Христос закликає усіх: «навчіться від Мене, бо Я тихий і серцем покірливий...» (Мт. 11,29). Християнська етика є етикою любові, бо Її засновник Ісус Христос не тільки навчав моралі, але й життя Своє віддав заради спасіння всього людства: «Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» (Ів. 15, 13) або «Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого, щоб кожен, хто вірує в Нього, не згинув, але мав життя вічне» (Ів. 3, 16). «Ісус Христос учора, і сьогодні, і навіки Той Самий!» (Євр. 13, 8).

Святе Письмо дає Євангельський закон любові: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою», «Люби свого ближнього, як самого себе» (Мт. 22, 37-39; Мк. 12, 30-31; Лк. 10, 27). Ісус Христос сказав, що «На двох оціх заповідях увесь Закон і Пророки стоять» (Мт. 22,40). Христос надав Декалогові євангельського змісту, пояснив, вдосконалив і поглибив учення Закону. В Нагірній проповіді Він удосконалив багато заповідей, зокрема: заповідь пошани імені Господнього, кажучи — «не клястися зовсім» (Мт. 5, 34); заповідь пошани святого дня, навчаючи — «Субота постала для чоловіка, а не чоловік для суботи, а тому то Син Людський Господь і суботі» (Мк. 2, 27-28); заповідь пошани батьків, кажучи — «Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує» (Мт. 5, 44); заповідь пошани життя, навчаючи — «хто

гнівається на брата свого, підпадає вже судові» (Мт. 5, 22); заповідь пошани чистоти, кажучи — «хто на жінку подивиться із пожадливістю, той уже вчинив із нею перелюб у серці своїм» (Мт. 5, 28). Христос акцентував «золоте» правило етики: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви» (Мт. 7, 12).

У Старому Завіті ховається Новий Завіт, а в Новому — Старий. У Старому Завіті є 13 прообразів Христа — це Авель, Ісаак, Яків, Йосиф, Ной, Мойсей, Давид, Мелхіседек, Рафаїл, Йона, жертва примирення, пасхальне ягня і мідяний вуж. Гріхопадіння перших людей — Адама і Єви не треба розуміти буквально — «з'їли яблуко», а те, що вони перестали слухати Бога. На початку Біблії у Книзі Буття прообразом жінки з дитиною, що зітре голову змію-спокуснику є Діва Марія з дитячком Ісусом. Читаючи Біблію, треба розуміти, не як і коли, і де подія відбувалася, а що вона означає. Книга Буття з 11 розділу розпочинає об'явлення ізраїльському народові, але це не історіографія. Мета Святого Письма — спасіння людини. Біблія не є теоретичним підручником, а інформує про досвіди, що зображують відкриття вічної правди. Сім днів творення світу теж не розуміють буквально, а в сенсі, що цей кожен день міг тривати навіть мільйони років. Святе Письмо найкраще читати з відповідним тлумаченням, що приходить до нас через учительський уряд Христової Церкви, враховуючи слова св. Августина: «Я б не повірив в Святе Письмо, коли б мені не дала його Церква». Старий Завіт дав усім Закон, тобто, 10 Заповідей Божих (Декалог), а Новий Завіт — Благодать, тобто, сім святих Тайн: хрещення, миропомазання, сповідь, Євхаристія, елеопомазання, подружжя, священство. Заповіді Божі закликають шанувати гідність Божу, що Йому належить, а також гідність людини, а саме її: життя, тіло, майно, добре ім'я. Перші три Заповіді навчають пошани Бога ділами, словами й думками, а решту сім навчають пошани ближніх і самого себе. Розрізняють числення Заповідей Божих на сході й заході. У католиків десята Заповідь розбита на дві окремі, а в православних і протестантів, навпаки, перша Заповідь розбита на дві, тому не збігається їх нумерація, хоча зміст залишається незмінним.

Святе Письмо подає всім блаженств, які творять християнський світогляд. Нагірна проповідь Ісуса Христа — це етика Нового Завіту (євангельська етика). «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне» (Мт. 5, 3) — це відкритість до розвитку і удосконалення як особи, так і суспільства. Матеріальні блага у житті людини повинні бути вторинними після духовних. Духовне багатство — «бути» у повноті з Богом. Блаженні вбогі духом — це ті, що усвідомили єдиний скарб людини — любов Бога і єдність з ним. Особа, що убога духом: любить безмірно і щедро дарує; не помагає на свої сили, а повністю на Бога; готова брати менше для себе, щоб було більше для інших; настільки віддалена від свого матеріального добра, що може його віддавати іншим; покійна — без претензій; скромна — без фальшу; розуміє, що без Бога ми нічого не варті та нічого не вдіємо; знає, що все, що ми є, і все, що ми маємо, належить до Бога.

«Блаженні лагідні, бо землю впадкують вони» (Мт. 5, 4). Лагідність, смиренність, спокій як правильне розуміння Святого Духа у нас. Уміння реагувати на оточення. «Успадкування землі» — гармонія і повнота життя з Богом. Блаженні лагідні, покірні — це ті, що: терпеливо переживають невдачі — не гніваються на Бога; терплять незгоди без злості на інших; служать і не чекають, коли хтось послужить їм; не вимагають мати усе «по-своєму»; не вимагають усе для себе.

«Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені» (Мт. 5, 5). «Блаженні засмучені зараз, бо втішиться ви» (Лк. 6, 21). Смуток, сльози, плач — мій жаль за образу Бога. Людина, яка зазнала страждань, завжди глибока і сама здатна співчувати. Плач християнський як духовний стан співпереживання. Блаженні плачучі — це ті, сльози співчуття яких приводять до розуміння власної немочі та розтоплюють кригу гордині і самодостатності. Особа засмучена, плачуча: переносить біль, терпить задля того, що світ неправий; має спокійне наставлення до життя — приймає страждання, не осуджуючи інших; свідомо добра і зла, що її оточує, але бачить можливість здобуття добра і вірить у цю можливість, майбутність, а також розуміє, чому його важко здобути.

«Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагодовані будуть» (Мт. 5, 6). Прагнення правди — дорога до щастя. «Я — Правда» — Ісус Христос. «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля!» (Т. Шевченко). Можливість життя у правді. Компроміс у житті і його межі. Блаженні спрагли справедливості — це ті, що постійно шукають правди, шукають Бога і відкривають Його у світі та в інших людях. Голодні та спрагли справедливості люди: намагаються виконати волю Божу і шукають справедливості так само завзято, як голодні шукають їжі; розуміють потреби інших і намагаються жити справедливо; захищають друзів, коли їх несправедливо трактують; постійно шукають правду.

«Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть» (Мт. 5, 7). Християнське розуміння милосердя як вияв милого серця. Стереотипні реакції на слабкості, недоліки інших людей: осуд, зловтіха, жорстокість, безжалісність. Милосердя завжди дає можливість бути щасливою людиною. Блаженні милосердні — це ті, котрі вміють вибачати своїм ближнім. Милосердні (милостиві) є: співчутливі; пробачають та розуміють інших; пробачають та забувають, коли інші ображають їх; не гніваються з друзями.

«Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога» (Мт. 5, 8). Серце, згідно з Біблією, — місце зустрічі з Богом. Очищення серця — це наша дорога до щастя, бо дозволяє бачити світ у його суті (як Божий дар) (Мт. 15, 18). Блаженні чисті серцем — це ті, що не мають лукавих помислів і можуть дивитися на світ Божими очима. Особа, яка має чисте серце: відноситься ласкаво, з повагою супроти друзів і противників; не заохочує інших робити шкоди; слухає і не осуджує; любить і жертвує, не звертаючи уваги на себе; є скромна; пізнає свої здібності, поважає їх і ними виконує волю Божу; не принижує інших; трактує своє й інших тіло, думки, емоції і віру з повагою; має силу протистояти рекламі, яка принижує людську гідність; не порівнює

людей до сучасного ідеалу; бачить ближніх так, як Бог їх бачить — бачить добро, прощає зло; свідомо Божої присутності у своєму житті; намагається робити добро у уникати зло.

«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть» (Мт. 5, 9). Бути миротворцем — дарувати і ширити мир Христовий. Поняття миру в психологічному і соціологічному аспектах. Блаженні миротворці — це ті, що мають мир у своєму серці і можуть дарувати його іншим. Миротворці — це ті, що уникають чвар і намагаються помирити ворогів; співпрацюють з іншими.

«Блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне» (Мт. 5, 10). Розуміння щастя у переслідуванні за правду. Національні герої українського народу. Святі і мученики за віру. Блаженні переслідувані за правду — це ті, що проходять найбільші випробування заради Христа, заради Божих прав людини. Переслідувані за правду — це люди, котрі захищають те, в що вони вірять, навіть, якщо вони будуть відкинені, висміяні, принижені і зазнають злиднів; живуть згідно своїх принципів і знають, як відрізнити легкі відповіді від правильних відповідей.

Святе Письмо має свої особливі способи тлумачення в східній чи західній духовності. Східне богослов'я приписують євангелістові Іванові, західне — верховному апостолові Петрові, а особливим для католицького віровчення є Євангеліє від Матея (Матвія). Протестанти будують своє богослов'я на листах апостола Павла, наголошуючи, що спасіння походить тільки через віру. Велика пошана до Святого Письма на сході, де його постійно на кожній Службі Божій цілують, ним благословляють, і воно завжди лежить на престолі у великій пошані. У східних Церквах весь Новий Завіт, окрім Одкровення, починаючи від Пасхи день за днем на протязі року вичитується розділ за розділом від Євангелії Івана, Матея, Луки, Марка, Діянъ Апостолів і Апостольських листів та послань.

У західних Церквах пошана до Біблії стримана, а її читання не має такого порядку. Католицькі і православні Церкви, а також протестанти розрізняють різну кількість книг Старого Завіту: на заході налічують 45 (46) книг, а на сході та у протестантів — лише 38 канонічних книг.

Біблія — не єдине джерело знань, важливе теж усне Передання. Святе Передання — це наука Церкви, а зокрема — наука Отців Церкви і Вселенських Соборів Церкви. Католицька Церква визнає дійсними 21 Вселенських Соборів Церкви, а православна Церква визнає лише перших 7 Вселенських Соборів. Свавільне пояснення Біблії призводить до небезпеки, до поширення ересей (фальшивих вчень), наприклад, що Христос не є Богом, що мав рідних братів, що Богородиця не є Матір'ю Божою тощо. Церква єдино правильно пояснює Біблію в справах віри та моралі. Читання Біблії є також молитвою, в ній більше пізнаємо Бога і себе у ставленні до Нього. Вчення про роз'яснення Святого Письма зветься з грецької мови — екзегетика. Біблія — це лист до нас небесного Батька, це повчання дітям. Читання Святого Письма є: вшануванням Бога; розважання над нашим

життям; молитвою, в якій Бога прославляємо, за все Йому дякуємо, перепрошуємо Його за наші гріхи і проханням у Нього всього потрібного і необхідного у житті; обов'язком здійснення всього того, чого навчає нас Господь Бог.

Святе Письмо має ряд наступних значень: духовне як своєрідна Божа педагогія, алегоричне як втілення в конкретному художньому образі Старого Завіту абстрактного поняття Нового Завіту, моральне, яке відкриває звичаї і поведінку конкретних постатей та аналогічне значення як перенесене з проблем матеріальних в духовні, вічні. Буквальне, літеральне, дослівне сприймання Біблії не завжди правильне.

Всі книги Біблії поділяються на канонічні, неканонічні (второканонічні) і апокрифи.

Перекладачами Біблії українською мовою були Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький, Іван Пулюй, о. Маркіян Шашкевич, митрополит Іван Огієнко (Іларіон), о. д-р Іван Хоменко та о. д-р Рафаїл Турконяк.

Перші часткові переклади народною мовою на Україні датуються XVI століттям. Вони виходили з практичних потреб наблизити Біблію до народу. Цим, зокрема, була викликана до життя поява так званих «учительних Євангелій». 1561 р. датується закінченням рукописної так званої Пересопницької Євангелії, зразок художності з погляду графіки (виготовив її чернець Григорій у Пересопниці «для лепшого виразумлення люду християнського»), а в 1563-1572 рр. появляється славнозвісний Крехівський Апостол.

Ці часткові видання біблійних текстів з поясненнями спричинилися до того, що Св. Письмо стало настільною книгою тогочасних освічених кіл України. Починаючи з «Учительської Євангелії» Івана Федорова (1568), його ж львівського Апостола (1574), різних видань Псалмів, які були улюбленим предметом читання давніх українців не тільки у церкві, а й поза нею, біблійні тексти виходили дедалі глибше в народну душу, а українські письменники своїми перекладами Псалмів чи інших частин Св. Письма ще більше зміцнили це народне розуміння «Книги життя». М.Шашкевич, П.Куліш, Т.Шевченко, О.Кониський, І.Франко, Б.Кравців залюбки опрацьовували біблійні мотиви, йдучи за висловом Г.Сковороди, який належав до числа найкращих коментаторів Біблії: «Сія Книга вічная, Книга Божія, Книга небесная».

На початку XX ст. (1903) накладом Англійського Біблійного Товариства з'явився український переклад усїєї Біблії за оригінальними текстами. Він носить імення Пантелеймона Куліша, за співпрацею (у грецьких текстах) Івана Пулюя. По смерті Куліша переклад закінчив Іван Нечуй-Левицький.

Біблійне Товариство, за протестантською засадою, не включило у видання второканонічні тексти. Видання, крім того, не має приміток. Заслугу Кулішевої Біблії становить те, що вона являє собою перший повний переклад з єврейських та грецьких текстів українською новітньою мовою. Як така, вона дістала широке розповсюдження серед українського народу.

Майже одночасно з появою Біблії Куліша з'явився у Львові 1903 р. переклад Олександра Бачинського. Це перше католицьке видання українського перекладу, обмежене до Нового Завіту та Псалмів. Паралельно з перекладом було видруковано й церковнослов'янський текст. З-за свого формату та зовнішнього вигляду переклад Бачинського не знайшов поширення серед народних кіл, а залишився радше настільною книгою клиру.

Згодом Ярослав Левицький виготовував переклад Нового Завіту та П'ятикнижжя, який з'явився у досконалому друкарському оформленні у Жовкві 1921 р., виданий ОО. Василянами. М.Кравчукові належить вдала спроба перекладу Євангелій (видано у Львові 1937 р.).

Нове видання Євангелій за еміграційних обставин здійснив знайомий бібліст Теодосій Т.Галушинський, ЧСВВ. Переклад з'явився у Римі 1946 р. і був призначений для масового поширення серед народу.

Такі ж завдання ставили собі переклади окремих книг Старого Завіту (Псалми, Пісня пісень, Товит, Естера, Мудрість тощо), виготовлені Володимиром Дзьобюю. Псалми приваблювали українських перекладачів усіх часів, хоча далеко не всі спроби знайшли дорогу до друку (згадати хоча б переклади Лазаря Березовського, ЧСВВ, які залишилися в рукописі).

Лінією Кулішевої Біблії пішов (за час між двома війнами) професор Іван Огієнко, переклавши Новий Завіт та Псалми. Згодом, з рамені Біблійного Товариства, він піднявся до перекладу всієї Біблії, що з'явився 1962 р., в новому мовному та технічному оформленні.

Отже, славетна постать митрополита Івана Огієнка (Іларіона) як перекладача Біблії, освітнього і церковного діяча є прикладом для наслідування для прийдешніх поколінь у любові до Бога, Батьківщини і народу.

Список використаних джерел:

1. *Біблія*, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту (Пер. д-ра І.Огієнка (Митр. Іларіон). — Лондон: Британське Біблійне товариство, 1954. — 1523 с.
2. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів: УАД, 1995.
3. *Огірко О.* Релігієзнавство. Навчальний посібник. — Львів: ЛУМАУП, 2002. — 133 с.
4. *Огірко О.* Християнська педагогіка. Навчальний посібник. ЛІ МАУП. — Львів, 2003. — 111 с.

In the article the known Ukrainian translations of Bible are examined and one the most more widespread translation of the metropolitan Ivan Ogienko (Ilarion), and also value of Bible for spiritual development of the Ukrainian people.

Key words: Church, metropolitan, Ogienko, Ilarion, Bible.

Отримано: 12.06.2007 р.

Я.О.Поліщук

Ягеллонський університет, Краків

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА ТА МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН (СПІЛЬНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ ВІРИ)

У статті аналізується спільність світоглядів відомої української письменниці 1930-1960-х років Наталени Королевої та Митрополита Іларіона (Івана Огієнка). Особисті контакти цих діячів підтверджують їх взаємну довіру та приязнь. Митрополит Іларіон був уважним читачем та критиком християнських творів Королевої. Солідарна позиція обох у питаннях віри.

Ключові слова і словосполучення: християнські чесноти, духовна культура, християнська література, образ, новела, повість, критика.

Серед багатьох життєвих контактів Митрополита Іларіона той, про який буде мова в нашій розвідці, особливий. Ідеться про іспанку з походження, а українську письменницю з вільного вибору Наталену Королеву (1888-1966), відому своєю талановитою християнською белетристикою в 1930-60-х роках. Суттєві світоглядно-ідеологічні розбіжності чи дрібні непорозуміння не стали на шляху їхніх добрих стосунків. А в тогочасному культурному контексті таких шорсткостей не бракувало. Вони виникали хоч би на тому ґрунті, що Огієнко був переконаним репрезентантом православного українства (зокрема, у Варшаві 1930-х років, коли він набуває значного впливу й авторитету), тоді як Наталена Королева зблизилася з католицьким рухом у міжвоєнному Львові. Нагадаємо, що галицька критика 1930-х років активно дискутувала християнський характер творчості Королевої. Окремі спекулятивні оцінки критиків, що відгонять ксенофобією, засвідчують: письменницю сприймали як «чужинку», котра невідомо навіть прибилась до українського берега й від котрої можна чекати невідомо яких підступів. Тіні подібних пересудів, на жаль, відбивалися й на людських стосунках тогочасної української інтелігенції на вигнанні.

На щастя, подібні упередження не затьмарили взаємин Огієнка з Королевою. Прихильним стосункам, однак, не перешкодило те, що Наталена була католичкою. Пізніше у відносинах цих двох видатних осіб означиться спільне коло інтересів, а вони самі у своїй діяльності викажуть риси тієї поєднувальної, понадконфесійної свідомості, яку в нинішньому світі називають екуменізмом. І Королева, й Огієнко мислили стратегічно, мріяли про майбутню солідарність християн, їх осмучували дрібні конфесійні конфлікти, що мали місце в тому часі та в їхньому оточенні.

Докладно не знаємо, коли вони познайомились, але трапилося це в період 1919-1922 років. Імовірно, зближенню сприяв той факт, що і Огієнко, й Королева (тоді — Кармен де Кастро, за новими документами — Н.Ковалевська) працювали в уряді Української Народної Республіки. Королева в 1919 році знайшла роботу в дипломатичній

місії УНР у Празі, але незадовго, після ліквідації Української Держави змушена була сама шукати місця в житті на еміграції [2]. Подібну долю пережив І.Огієнко, хоча він, обіймаючи посаду міністра, зберіг сильний вплив і у вигнанні.

Перші переклади Н.Королевої — це переклади релігійної літератури. Дуже важливо, що в період творчого дебюту вона відчувала підтримку та зацікавленість проф. Івана Огієнка, котрий однозначно заохочував Королеву до тлумачення християнської літератури, вказуючи на брак таких видань українською мовою. Очевидно, що письменниця-поліглот могла виконати працю, яка була під силу хіба що кільком особам з-поміж української тогочасної інтелігенції. Саме її професійні вміння, як також і гаряче серце, щирі переконання служити словом українському народові, високо оцінив Огієнко.

За сприяння Івана Огієнка вийшла у світ перша книжка Наталени Королевої. Це був переклад (з латинської) життя святої великомучениці Варвари. Тлумачення побачило світ у вигляді окремої брошури в польському Тарнові, де тоді містилося урядове представництво С.Петлюри, в 1922 році [6]. Відзначимо принагідно, що це єдиний з тогочасних перекладів письменниці, який був опублікований; інші лишилися в рукописах або були видані значно пізніше, як от «Наслідвання Христа» Томи Кемпійського (з'явилося в 1930-х роках у видавництві отців Василіанів, що в Жовкві) або «Дорога досконалості» Св. Терези Великої (рукопис було відзначено нагородою Українського католицького собору у Львові 1936 року; зберігався у видавництві «Добра книжка»). Принаймні, такі дані знаходимо в автобіографії письменниці 1958 року [8, с.16].

Слідом за перекладами та журнальними першопублікаціями пробили собі шлях до читача окремі книжки художньої прози Наталени Королевої. Сталося це вже у другій половині 1930-х років, але належить підкреслити, що авторка була дуже продуктивною і щороку давала літературі нові цікаві тексти. Це зосібна збірки оповідань «Во дні они» (1935) та «Інакший світ» (1936), повісті «1313» (1935), «Без коріння» (1936), «Предок» (1937), «Сон тіні» (1938), знову збірка оповідань «Легенди старокиївські» у двох випусках (1942, 1943). Не вдалося, проте, видати найбільший твір цього часу — роман «Quid est Veritas?»: хоча написаний він був іще 1938 року й роком пізніше почав публікуватись у львівському журналі «Дзвони». Події Другої світової війни проблематизували вихід у світ наступних книг Королевиної белетристики і згасили її творчі амбіції.

Склалася не зовсім коректна думка про належність Н.Королевої до кола католицьких письменників, провідною трибуною яких був часопис «Дзвони» (1931-1939), що виходив за редакцією Петра Ісаїва у Львові. Щоправда, цьому журналові письменниця могла багато чим завдячувати: на його сторінках побачили світ її найкращі твори, а окремі книжки також з'явилися у видавничій серії «Дзвонів». Ці твори викликали відгуки та дискусії критиків, трибуною для яких був, знов-таки, цей католицький журнал. Не належить, однак, таку

співпрацю трактувати у вузькому, конфесійному сенсі. Письменниця не ставила собі за мету місіонерське пропагування католицизму, так само, між іншим, як Б.-І.Антонич, Ю.Липа, У.Самчук та інші автори «Дзвонів». Натомість у її творах присутня та широко закросена канва християнського світогляду, євангельських морально-етичних цінностей, яка стала підґрунтям багатющої європейської культури. Ідейній програмі часопису відповідала література, зорієнтована на християнську етику та філософію [4, с.15]. Урешті, серед провідної автури «Дзвонів» також виявилися значні суперечності: їх можна представити у розбіжності двох поглядів — консервативного, що робив акцент на суворому дотриманні католицьких етичних норм (критика Г.Костельника та М.Гнатішака) та ліберального (О.Мох, Є.-Ю.Пеленський), який більше толерував свободу та право вибору письменника [5, с.29]. На такому тлі Королева як постійна авторка «Дзвонів» могла залишатися постаттю без доктринально окресленої ідеології.

Ціла її творчість насичена християнським пафосом. Щоправда, твори Н.Королевої християнські не в тому безпосередньому значенні, що ілюструють Святе Письмо. Навпаки, цю авторку більше інтригують події й образи, які лишилися поза біблійною оповіддю чи лише в ній згадані. У досить широкому спектрі проблематики, яка заявлена в її прозі, окреслюється передусім феномен людини та її наближення до Бога, котре, ясна річ, не виключає ані блукань, ані сумнівів, ані збочень з доброго шляху. Незалежно від того місця, в якому розігруються події в повістях та оповіданнях Н.Королевої, незалежно від етнічної ознаки героїв, навіть незалежно від того, чи персонажі є християнами, чи язичниками, — ідеться про символічне входження у світ позаземний, трансцендентний, божественний. Це світ роздумів та рефлексій персонажів, світ їхньої свідомості, уяви, пам'яті, візій. Тобто, світ, який наближує нас до Бога, до Абсолюту. Таким чином, християнський світогляд визначає сам дух її творчості, хоча ці твори не завжди згідні з буквою священних книг.

Галицька критика 1930-х років по-різному оцінювала прозу Н.Королевої. Ось два найтипівші закиди, які звучали в тогочасній пресі. Це, *по-перше*, відповідність творів біблійній істині чи відступи письменниці від слова Біблії. *По-друге*, проблема мови, позаяк дехто звинувачував авторку «Інакшого світу» в незнанні української та звинуваченні невластивих іноземних запозичень з чеської, польської, латини або російської [7, с.487]. Не будемо тут торкатися цієї за давньої дискусії. Чимало кваліфікованих критиків довели, що твори Н.Королевої не містять нічого, що б суперечило церковним догматам. Скажімо, П.Ісаїв у своїх «Дзвонах», опонуючи негативному відгуку М.Рудницького в «Ділі», доводив, що авторка повісті «1313» не порушила жодної з релігійних чеснот, а, навпаки, дуже талановито й проникливо їх втілила: *«...справедлива кара за порушення четвертої Божої заповіді (шанувати батьків); перевага інтуїції простих праведних людей над зарозумілістю освічених (ідеал дитинності у вірі); згубність винаходів, інспірованих злом; більша небезпечність амбіцій супроти пристрасті для монахів; віра та праця як два стовпи рівноваги людства»* [7, с.485].

Так само і з мовою. Стилiзуючи її в iсторичнiй прози, Королева не уникала запозичень та новотворiв, але робила це з почуттям мiри, виправдано, дбаючи про бiльшу художню виразнiсть сказаного. Так що, за великим рахунком, їй слiд вiддати належне у збагаченнi лiтературної мови коштом коректних запозичень, а ще частiше через використання архаїзмiв, якi, повернутi з забуття, в її творах заблисли новим свiтлом. Подiбну позицiю обстоював у дискусiї й Иван Огiєнко. Він зокрема присвятив мовi Наталени Королевої одну з своїх статей у часописi «Рiдна мова» за 1937 рiк. Загалом учений схвально оцiнив мову письменницi, вважаючи її лiтературною, правильною, за незначними винятками [11, с.187]. До речi, цей вiдгук Огiєнка свiдчить, що видатний учений був уважним читачем i критиком творiв Наталени Королевої, що також пiдтверджують їхнi особистi взаємини.

З iншого боку, дехто з поцiнувачiв художньої лiтератури сприймав християнський пафос буквалiстськи. Такi критики (наприклад, Лука Луцiв, рецензент «Ниви» [7, с.481]) рекомендували твори Наталени Королевої як побожну лiтературу, що є очевидним упрощенням її функцiї. Ясна рiч, новели й повiстi авторки «Iнакшого свiту» не можуть бути спецiальною лiтературою для катехизацiї, адже писалися вони з iншою метою. Авторка не ставила собi за завдання iлюструвати епiзоди бiблiйної iсторiї та їх популяризувати. Вона нерiдко лише вiдштовхується вiд оповiдi священної книги, але творить власну проєкцiю людського ества, що, з одного боку, прагне до високого, шукає Бога, але, з iншого, вiдається грiховi й злу. Це передусiм цiкава, пошукова белетристика для тих, хто хоче пiзнати християнське вчення в самiй його сутi.

Прикметнi в контекстi нашої теми погляди Королевої на християнство в двох його рiзновидах — *католицькому* та *православному*. Обидвi традицiї письменниця добре знала — i з досвiду особистого життя, i з лектури догматичних та iсторичних джерел. Ще юною вона пережила шок, зазнаючи переслiдувань у росiйськiй школi через своє католицьке вiровизнання. Героїня її автобiографiчної повiстi «Без корiння» (1936, 1968) Ноель, зiставляючи два обряди, зауважує суттєвi вiдмiнностi. Їй здається, що в Захiднiй Європi, звiдки приїхала, люди молилися, вiдчувати потребу своєї душі й маючи радiсть, пiднесення вiд молитви. Зате в Росiї Ноель вражає примус, що робить спiлкування з Богом обтяжливим. Вона помічає, що навіть церковнослов'янське окреслення *раб* вживається в цьому обрядi по-особливому, бо ним наголошують на повнiй пiдпорядкованостi людини владi. Проте загалом думка героїни не однозначна. Вона видiляє тi елементи схiдного обряду, якi є вищими, урочистiшими та по-справжньому пiдносять людину. Таким є, скажiмо, опис пасхального богослужiння (утренi) у православному храмі — він дає героїни невимовну насолоду та захват. Ясна справа, маємо тут суб'єктивнi оцiнки: героїня бiльш прихильна до католицької традицiї, бо була вихована в нiй i глибоко її пiзнала, зрiднилася з нею; а от православ'я сприймає поверхово й децю упереджено.

Iнший важливий чинник, який рiзнить двi релiгiї, — це ставлення до *поганства*. Королеву дивує, що в православ'ї так категорично

відрікаються від віри предків, так завзято проклинають та вважають нічого не вартою. Її Ноель пригадує собі, що нічого подібного не бачила в Іспанії та Франції, де елементи прадавніх вірувань органічно вліталися в пізніший культ Ісуса Христа та Богородиці. Позицію категоричного несприйняття поганства, нищення та затирання всяких його слідів, з якою Королева зіштовхнулася у Росії, вона вважала немудрою, недалекоюглядною. Такі оцінки, висловлені в повісті «Без коріння», перегукуються з добре аргументованими думками Митрополита Іларіона, котрий у своїх наукових студіях прагнув своєрідно реабілітувати дохристиянські культури на Україні. Королева і Огієнко сходяться у цьому погляді на історію віри. Якщо перша, щоправда, опирає свою рефлексію на власному досвіді, то другий прагне науково її обґрунтувати. Таким чином, Митрополит Іларіон у знаковій релігієзнавчій монографії «Дохристиянські вірування українського народу» (1965) пише:

«Знати дохристиянські вірування українського народу дуже важливо, бо тільки знаючи їх, ми можемо належно зрозуміти теперішню духову культуру цього народу й правдиво оцінити силу пізнішої Християнізації серед нього. Давні вірування, як довговіковий набуток духовий, не могли легко й безслідно розвіятися перед наступом нової віри серед народу, що в своїй переважаючій більшості був тоді неписьменний, і тому поставала мішанина вірувань, т.зв. синкретизм, а правильніше — двоєвір'я, в якому добре й правдиво орієнтуватися може тільки пильний дослідник стародавніх вірувань. Сучасної духової культури українського народу належно й глибоко ніхто не зрозуміє, коли він не знає його вірувань дохристиянських. Так само не зрозуміємо й правдивого духового розвитку й історії нашої Церкви, коли не знаємо духового стану народу ще до Християнства...» [9, с.8-9].

Власне такі засади толерантності й розуміння, коли йдеться про культури праукраїнців, засвідчує Наталена Королева у книзі «Легенди старокиївські» (1942-1943), що була свого часу високо оцінена критикою й по сьогодні є видатним історичним твором української літератури. У новелах цієї книги читач зустрічається з носіями різних культур: тут і автохтони Руської землі, тобто язичники, що поклоняються Велесові й Перунові, тут і представники візантійського християнства, які прагнуть поширити свій вплив на Русь, і також *латинники*, котрі репрезентують римську церкву [10, с.110-111]. Однак письменниця уникає однозначних оцінок цих визнань, її більше цікавить конкретна людська душа і віра, котрою живуть конкретні герої, а не приналежність до тієї або іншої конфесії. Цей погляд Наталени Королевої на проблему віри прозраджує її глибоке вміння бачити й сприймати суть християнського вчення, тобто те, що єднає всіх християн, а не їх розсварює.

У питаннях походження Русі, феномену староруської держави, запровадження християнської релігії тощо Королева корелює з ґрунтовними студіями цієї епохи, з гіпотезами провідних історіографів.

Вона бере до уваги візантійські, старогрецькі та римські, скандинавські хронікальні джерела, аби, зіставляючи їх із фольклорною пам'яттю сивої минувшини, відтворити монументальний образ славетної епохи слов'янської цивілізації з центром у Києві. Як і в інших своїх творах, письменниця не накидає читачеві думки про вищість християнської релігії серед інших. Вона делікатно, але послідовно утверджує силу Христової віри, що виявляється в милосерді, любові, співчутті. Саме ці риси стають найбільше затребуваними та виражають цивілізаційну перевагу християнського стосовно інших світоглядів. Чи не подібний підхід щодо давньоруського християнства ми простежуємо в історичних студіях Митрополита Іларіона?

У період Другої світової війни та після неї, коли емігранти намагалися відродити та відбудувати культурні інституції, про Королеву забули. Чимала перерва в її творчій активності та спілкуванні завершується лише наприкінці 1950-х років. Цікаво, що до віднайдення письменниці знову безпосередньо був причетний Митрополит Іларіон. В емігрантських колах існували різні версії про її долю, дехто стверджував, що Королева загинула під час війни, як і її чоловік Василь Королів-Старий. Проте Митрополит Іларіон виявив, що вона залишилася в Чехословаччині, в Мельніку. У вдячному листі від 4 вересня 1958 року, відповідаючи на пропозицію митрополита поновити контакт, письменниця так оповідала про обставини свого життя та «загубленості» в той період:

«Довго ходили чутки по світі, що я вже не живу, що мене вбили німці. Бо я не належала до жодної організації і за останні роки німецької окупації не писала, бо ніде мене не хотіли друкувати. Щоб жити — я вчителювала. А по 5-6 годинах учительської праці не дуже розпишешся! Перший «об'явив», що я жива, Митрополит д-р Іларіон... Об'явив він це випадково від якогось українця, що перенісся з Мельніка до Канади. Написав мені, прохаючи, аби я дала коротеньку замітку «про себе, щоб помістити у часописах». Я написала...» [3; 1, с.65-66].

Редакція часопису «Віра й Культура», взявши за основу лист до Митрополита Іларіона від 19 січня 1958 року, підготувала інформаційну статтю про Наталену Королеву. Найціннішою частиною цього матеріалу була автобіографія письменниці, надіслана Митрополиту Іларіонові, з додатком анотації головних її творів, друкованих або недрукованих. До речі, цей матеріал, опублікований у «Вірі й Культурі» (1958, ч. 4-5) став незамінним джерелом для пізніших дослідників творчості Королевої, через те в науковій літературі часто можна зустріти посилання на нього. Це був істотний крок до повернення її літературного імені до активного обігу. Від цього часу Королева поновлює контакти з видавництвами та часописами за кордоном, де друкує свої твори. Зокрема, їй вдається домовитися про співпрацю та видання тих текстів, що залишалися в рукописах. Серед них — найзначніше художнє полотно Королевої, роман «Quid est Veritas? (Що є Істина?)» (1961).

Творча особистість Наталени Королевої сьогодні викликає в українських науковців значний, до того ж зростаючий інтерес. У попередньому випуску цього фахового збірника були опубліковані матеріали авторства І.Тюрменко та М.Васьківа [12]. Розвиваючи заявлену вже тему, ми спробували поставити проблему особистих взаємин в іншу, дещо масштабнішу площину. Очевидно, тут не йшлося про деталі. Окремі аспекти спілкування Огієнка та Королевої було висвітлено у статті І.Тюрменко [12, с.190], отже, немає потреби повторюватись. До того ж, поки що бракує перевірених фактів та документів, аби цю тему дослідити системно. Натомість ширший аналіз світоглядів Митрополита Іларіона та Н.Королевої можна провести на підставі їхніх літературних та наукових праць. Така робота ще попереду. Тут же ми спробували задекларувати її основні акценти, зосереджуючи увагу на подібностях у концепції віри обох діячів.

Історія творчих взаємин видатної письменниці Наталени Королевої та духовного провідника й блискучого інтелектуала Митрополита Іларіона (Івана Огієнка) підтверджує спільність багатьох поглядів та інтенцій, передусім у питаннях стратегічної ваги — про віру й духовність, культуру й літературу, людську душу, пам'ять тощо. Не випадково ці харизматичні особистості, реалізуючи свій вплив в середовищі еміграції, утверджували одні й ті ж самі цінності, працювали на відродження духовності та вірили в майбутнє українського народу. Підтримка Митрополитом Іларіоном творчості Н.Королеви свідчить також про конфесійну відкритість та неупередженість чільного ієрарха української православної церкви за кордоном, про цінну практику нав'язування екуменічних контактів та турботу про майбутнє об'єднання на засадах віри всієї української спільноти.

Список використаних джерел:

1. *Бачинський Лев*. Наталена Королева (її життя і творчість на час від 1944 до 1960 року) // Визвольний шлях. — 1962. — №1. — С.65-66.
2. *Бучинський Дмитро*. На шляхах і стежках життя Наталени Королевої (3 нагоди сімдесятиліття) // Християнський голос. — 1958. — Ч.18 (4.05.1958).
3. *Віра й Культура* (Вінніпег). — 1958. — Ч.4-5.
4. *Ільницький М.* Драма без катарсису. Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття. — Львів: Місіонер, 1999. — 212 с.
5. *Ільницький М.* Критики і критерії: Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ ст. — Львів: НВФ «Українські технології», 1998. — 147 с.
6. *Життя Святої Великомучениці Варвари*. Видав проф. І.Огієнко. — Тарнів, 1922. — 16 с.
7. *Комариця М.* «Кастилійка на вигнанні»: Творчість Наталени Королевої крізь призму галицької преси 30-х рр. // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. Вип. 6. — Львів: Львівська наукова бібліотека імені В.Стефаника НАН України, 1999. — С.476-498.
8. *Королева Наталена*. Автобіографія // Королева Наталена. Без коріння: Повість. — Торонто: Добра книжка, 1968. — С.12-19.
9. *Митрополит Іларіон*. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія. — Вінніпег (Канада), 1965. — 424 с.

10. *Мишанич О.* Дивосвіти Наталени Королевої // Мишанич О. Повернення: Літературно-критичні статті й нариси. — К., 1997. — С.83-112.
11. *Рідна мова* (Варшава). — 1937. — Ч.4. — С.187.
12. *Тюрменко І.* Наталена Королева та її сучасники: Іван Огієнко, Олександр Кошиць, Василь Королів-Старий (за матеріалами канадських архівів) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна / Відпов. ред. Є.Сохаська. Вип. III. — Кам'янець-Подільський: РВВ КППУ, 2006. — С.181-193.

In article is analysed community of world outlooks of famous Ukrainian writers Natalena Koroleva and prominent Ukrainian scientist and theologian Metropolitan Ilarion (Ivan Ohienko). Metropolitan Ilarion was attentive reader and critic of Christian prose. They had common position in the religion questions.

Key words and word-combinations: Christian merits, spiritual culture, emigration, Christian literature, image, short story, novel, literary criticism.

Отримано: 10.06.2007 р.

УДК 821.161.2 Фед 09

Л.М.Ковалець

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЖИТТЕВО-ТВОРЧОЇ І ДУХОВНОЇ БІОГРАФІЇ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА (ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАГИ)

У статті викладається історія питання, з'ясується специфіка релігійного обличчя середовища, з якого вийшов Юрій Федькович, активна релігійно-просвітительська діяльність цього найбільшого поета зеленої Буковини та засвідчене в його оригінальній поетичній творчості складне, неоднозначне ставлення до Господа, що було зчаста наслідком «безсилою, хворобливого відчаю, але відчаю тимчасового» (І.Огієнко).

Ключові слова і словосполучення: християнство, язичництво, Юрій Федькович, просвітницька діяльність, духовне життя.

Історія вивчення проблеми «Федькович і релігія» сягає останніх десятиліть ХІХ ст., її започаткували, з нашого погляду, ті панотці (І.Левицький, Г.Кантемір, О.Слюсарчук), які знали поета особисто і залишили про нього китицю змістовних мемуарних свідчень. Перша спроба літературознавчої характеристики питання належить Р.Заклинському у передмові до книги «Вибраних творів» буковинця (К., 1929), власне, спеціальний фрагмент про світогляд автора містить головні факти, покликані засвідчити водночас «релігійні та антирелігійні погляди» поета, його «хитання в справах релігії», як і те, що, мовляв, «твердих, певних та обґрунтованих підстав світогляду у нашого письменника не було» [5, с.25]. Коли зважити, що двома роками перед тим релігійним писанням Федьковича, які призначалися спеціально для суто простонародної аудиторії, взагалі було відмовлено в літературній вартості і названо «отрутою» (цілком у дусі радянського гасла «релігія

— опіум народу») [4, с.27], то позбавлені глибших спостережень міркування Р.Заклинського виявились для радянської епохи у фєдьковичезнавстві усе ж першим і останнім намаганням протистояти ідеології «наукового атеїзму», вони могли з'явитися хіба в «ліберальні» 1920-ті рр. Буковинського автора, творця проникливої молитовної сповіді «Пречиста Діво, радуйся, Маріє!» незабаром оголосять «борцем проти католицизму», письменником, що близько підійшов до «розуміння реакційної ролі будь-якої релігії» [2], одне слово, безбожником, і цей нав'язаний міф, уся казенно-догматична система зроблять проблематичними незаангажоване шукання істини та пильнішу увагу до складної, неоднорідної духовної історії Фєдьковича.

Те, що з'явилось із згаданої теми в час пострадянський (статті О.Криштанович, Л.Чорнописької), означило якісний поворот в інший бік, ба навіть почасти впадання в іншу крайність, що хтосьна чи могло відповідати реальності, адже йдеться про живу, імпульсивну, винятково «м'ятежну» натуру митця, що володіла індивідуальним, творчим — фєдьковичівським — релігійним відчуттям світу, людей, себе, відчуттям, котре такою своєю природою було зобов'язане і специфіці генетичних коренів, і унікальності рідного етнічного середовища, і навіть зовнішнім обставинам життєво-творчої біографії. Отож спробуймо з'ясувати походження, розвиток, сутність оцього конкретного релігійного феномену і хоча б у найзагальніших рисах окреслити його різноманітне художнє вираження, значне в кількісному плані і досить талановите в мистецькому, подібного якому, наголосимо, нема в українській літературі.

«Непорозуміння попестило Юрія уже з коліски» [6, с.43], — ствердив один із Фєдьковичевих крєвних, вірогідно, маючи на думці різне в національному, соціокультурному та релігійному планах подружжя Гординських: матір, Анна Гординська (1800-1864) належала до відомого на всю Буковинську Гуцулію священничого роду, була донькою православного дихтинецького пароха Михайла Ганіцького і вдовою по першому мужеві — сторонєцькому панотцеві Миколі Дашкевичу; батько, Адалберт Гординський де Фєдькович (1809-1876), народжений у с. Селиськи на Станіславівщині, репрезентував старовинний шляхетський рід Гординських, що входив до герба Сас, мав родовий маєток у с. Гординя на Самбірщині та сповідував, зрозуміло, католицизм. Відомо, що парафіяльна церква в Гордині існувала вже в 1507 р., у 1810 р. на місці дерев'яного постав новий мурований греко-католицький храм Св. Дмитрія [11, с.300]. Проте, як зазначає польський дослідник Р.Костецкі у статті «Родини герба Сас», ще коли шляхта була заможнішою, дозволяла собі їздити не раз до віддалених костелів, а коли ж почала підупадати господарчо, запроваджувала собі в місцевих церквах осібний вівтар, при якому відправляв обряд спеціально прибулий латинський ксьондз [18]. Для А.Гординського, мандатора, потім урядника Чернівецького магістрату, дотримання традиції католицького обряду теж було річчю хоч не визначальною, та важливою: усі троє дітей виявились хрещеними в като-

лицькому костелі Вижниці, пізніше ж проживання в Чернівцях дало можливість такому, що тут цілком перейшов «на польське», нащадкові гординського дідича стати активним прихожанином римо-католицького храму і саме звідси бути відпровадженим в останню земну дорогу (запис у спеціальній книзі, що зберігається у фондах Чернівецького обласного державного архіву [16]), потверджує це.

Проте у сторонець-путилівській оселі Гординського з огляду на тривалу відсутність господаря і далеко не завжди гармонійні стосунки між подружжям панував більше культ православ'я, хоч і специфічного, такого, що поєднувався з язичництвом як незабутою релігією народу. Факт двовір'я гуцулів сконстатував чи не вперше В.Шухевич у 1899 р. [16, с.70], сьогодні ж дослідники взаємодії етносу і релігії відверто визнають, що православ'я не спромоглося зберегти багатющу дохристиянську культуру українського народу (до речі, вивченням останньої активно займався також Іван Огієнко). Втім, у середовищі гуцульському опір християнській ортодоксальності був сильніший, ніж будь-де, внаслідок навіть місцеві священники мусили «значною мірою пристосовувати до них (вірувань і обрядів. — Л.К.) церковні ритуали» [7, с.255]. Отож якщо *десь* етнічні групи й втрачали внаслідок відомого поєдинку свою неповторність [13, с.103], то тут, на теренах гуцульських, самотність віри була більше збережена, поступки навіть світоглядним язичницьким принципам виявилися значніші. Про таку історично зумовлену своєрідність релігійної ситуації, в якій зростає Федькович і яка формувала його індивідуальність (із православним, язичницьким, але й католицьким компонентами), варто кочче пам'ятати, вже з цієї причини не очікуючи від нього (та ще й поета!) єдиноmysлія, характерного для традиційної релігії. Перехід у 1863 р. від католицизму до конфесії православної все ж не був формальним актом поведінки Федьковича, і напружені стосунки з батьком-католиком виявилися на останньому місці серед причин цього кроку, тоді як титул українського письменника, глибоко, якнайщиріше перейнятого долею народу, котрий сповідує переважно православну доктрину, зобов'язував поріднитися з народом й у вірі.

Конкретизоване спостереження О.Маковея, провідного Федьковичевого біографа, що той, надто у сторонецькі періоди свого життя, у справах релігійних поведився зовсім так, як гуцули [8, с.335], мають вагомі реальні підстави, до яких додамо хоча б ініціювання Федьковичем-війтом будівництва у Сторонці-Путилові нової церкви, дарування для цього власного ґрунту, уміле й справді господарське збирання коштів. *Racio* значною мірою превалювало й тоді, коли письменник у 1869 р. створював «Співанник для господарських діточок» із домінуючою релігійною тенденцією в ньому, а у Львові на посаді редактора популярних видань «Просвіти» заходжувався готувати найперше для селянства цілу низку релігійно-дидактичних текстів, зокрема, віршованих легенд про Святих, фольклорних і авторських пісенних творів. З'ява фанатичної ідеї, що книжка, пісня («честна руська пісня, чи то во славу Божу і угодників Єго, чи то во честь

руського народу» [10, с.563]) можуть радикально змінити хід життя у кращий, моральніший бік, була заґрунтована не стільки на ревному сприйнятті просвітянського обов'язку та стараннях «з піснею церковною сполучити також і науку», скільки на щирому бажанні самого Федьковича-інтелігента зблизитися з простим людом і реально, дієво посприяти «піддвиженню» його моралі. Ось чому висловлене М.Павликом у праці «Про русько-українські народні читальні» (1887) твердження, що в Галичині, мовляв, «інтелігенція руська, вишколена в шляхетчині та церковщині, /.../ тільки зносилася над темний та нещасний люд, тільки гордувала ним, зневажала та кривдила його не тільки в житті, а й у письменстві» (тоді, як на Великій Україні була прихильна до народу) [9, с.38] у світлі вже самого федьковичівського матеріалу здається нам занадто різким та категоричним.

Інша річ, що соціальна функціональність масової, народної літератури як «національно-визвольного проекту» (Н.Зборовська), в т.ч. релігійного змісту, в останні десятиліття ХІХ віку була сама по собі незначною, і в цьому хтозна чи вина Федьковича (що та справа, яку він робив, не виявилася здатною «*потрясти, розбудити й повести* за собою нашу суспільність» (курсив наш. — Л.К.) [15, с.38]); як нам здається, відгук І.Огієнка про учительно-навчальну суть творчості Шевченка цілком застосовна до цілеспрямованої діяльності буковинського автора. Важливо, що Федькович виробив власну стратегію поведінки у ставленні до унікального матеріалу, у ній він і філософ, і поет, фольклорист, музикант, найперше — проповідник-мораліст, для нього власне релігійні, фольклорно-релігійні тексти (християнські і дохристиянські) однаково цінні, попри те, що, скажімо, у збірнику «Колядник руского народа» із «коляд церковних» приміщено лише три такі зразки, бо вони є «у кождім нашім молитослові», і то не копіюючи («я їх трохи на свій лад переиначив і скоротив», поперед них першими подавши аж сорок творів «старовіцких», себто дохристиянських, у передмові наголосивши, що «нашу старовічину варт і треба шанувати, бо є то дорога пам'ятка для кожного русина» [10, с.604-605]. Між іншим, згадане видання склала й добірка «коляд під польські голоси» — шість текстів, написаних Федьковичем власноруч на мелодії популярних творів римо-католицького обряду. Міру авторської присутності в подібних текстах варто б вивчити спеціально, так само, як проаналізувати з різних точок зору (зокрема змістової, художньої, жанрово-стильової, лінгвістичної і навіть психологічної) унікальний художньо-релігійний матеріал — поетичні інтерпретації Федьковичем легенд про Святих (скажімо, «Дванацять пісень про Святого Миколая», кілька пісень «во честь і славу великомученика Юрія» та багато інших), що є фактично ось такими пізними (йдеться про 1870-ті рр.) авторськими спробами творення нової агіографічної літератури, можливо, як альтернативної загальній, у розумінні Федьковича, і зчаста інтелігентській, а отже, панській. Праці буковинського автора не просто подають «життя святих», а реконструюють класичний матеріал під визначеним «дидактичним» кутом зору, з якого

найбільше проглядає письменницьке «Я», стурбоване моральною деградацією суспільства і, здається, готове стати для нього напутньою виховавчою силою і так утверджувати благочестивий спосіб життя.

Що ж до оригінальної поетичної творчості автора «Пречистої Диви..», то в ній насправду зосередилося сум'яття набагато складніших та різноманітніших емоцій. Релігійний критицизм, моментами спрямований не лише на служителів культу, а й на Всевишнього, властивий чи не кожному митцеві подібного психічного складу: щойно згадуваний письменник, церковний діяч І.Огієнко (митрополит Іларіон) у студії «Релігійність Тараса Шевченка» підкреслив, що геніальний поет «часто був глибоко експансивним, нездержливим, нервовим — тоді він міг виступати і проти Бога. Це — не свідомий атеїзм, це — безсилий, хворобливий відчай, але відчай тимчасовий» [Цит. за: 12, с.363]. Федькович навіть у таку пору своїх душевних заглиблень був ладен повірити, що «Бог ще не родився» (вірш «Молитва» [10, с.32]), а то й докорінно змінити вектор вірувань на користь, скажімо, язичницького «бога Лада» — символу гармонії, щоби тут же категоричним «О, ни вірю я в Бога!» заперечивши християнський Богоцентризм, у думці не лише наблизитись до Всевишнього, а й зрівнятися з Ним і без жодної боязні спрогнозувати по своєму останньому життєвому рубежеві трагічну сцену взаємного зведення рахунків: «Мене ме за гріх, я'го за біль судити» (Чи хто зміркує?» [10, с.391]. Кажучи словами І.Дзюби стосовно Шевченка, Федькович «навертав» Бога до життя, а життя до Бога», і ці старання були не менш «анархічні» за своєю формою, ніж у Шевченка; як і Шевченко, Федькович «в ідеалі саме життя уявляв як реалізовану молитву» [3, с.66-67], притому з виразним гуцульським світоглядним елементом.

Відзначимо, що духовні шукання у 1880-ті, в т. ч. на ниві астрології, увінчалися для буковинського автора і стабілізацією релігійного почуття: передмова до «Гороскопії» завершується цілою осанною Господові, покірливим визнанням Його абсолютного верховенства («Ти є **α** і **β**, початок і кінець, хоч Ти сам без початку і кінця») [8, с.545] і власною готовністю доводити це іншим. Попри все Федькович не є однозначним у релігійному розумінні постанню в літературному і громадсько-культурному житті, він швидше всього вже тоді рухався «до особистої, найглибшим чином персоналізованої релігійності, з допомогою якої кожен зможе спілкуватися з Богом своєю власною, особистою, інтимною мовою» [14, с.336-337]. Скрупульозне дослідження цього руху, лиш ескізно накресленого нами, дало б змогу найкращим способом пізнати духовну сферу поетової біографії і тим самим глибше збагнути її багатогранність, проблематичність, разом духовне життя всієї української творчої інтелігенції щонайменше відповідного історико-літературного періоду.

Список використаних джерел:

1. [Б.п.]. *В XXV-ті роковини літературної діяльності буковинського Кобзаря Осипа Федьковича* // Діло. — 1886. — Ч.69. — С.2.

2. *Денисенко М.С.* Борець проти католицизму // Наука і життя. — 1959. — №7-9. — С.55-56.
3. *Дзюба І.* Бог, релігія, Церква в житті і творчості Шевченка // Сучасність. — 2004. — №7-8. — С.52-68.
4. *Загала Д.* Життя й діяльність О.Федьковича (За д-ром Маковеем) // Федькович О. Твори. — К.: ДВУ, 1927. — С.9-28.
5. *Заклинський Р.* Осип-Юрій Федькович // Федькович О. Вибрані твори. — К.: Книгоспілка, 1929. — С.VII-XLIV.
6. *Заклинський Р.* Чи можна Федьковича Коссованом звати? (Слово в обороні правди). — Львів, 1895. — 45 с.
7. *Кирчів Р.Ф.* Світоглядні уявлення і вірування // Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. — К.: Наук. думка, 1987. — С.243-260.
8. *Маковей О.* Житєпись Осипа Юрія Гординського Федьковича. — Львів, 1911. — VI+591 с.
9. *Павлик М.* Про українсько-руські читальні. — Львів, 1887.
10. *Писання Осипа Юрія Федьковича.* Т.1. Поезії. — Львів, 1902. — XXII+783 с.
11. *Слободян В.* Церкви України. Перемиська єпархія. — Львів, 1991. — 864 с.
12. *Сохацька Є.* Іван Огієнко про релігійність Тараса Шевченка // Сохацька Є. На варті українства. Статті з літературознавчого та культурологічного доробку. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. — С.357-369.
13. *Филитович Л.* Етнологія релігії: теоретичні проблеми, вітчизняна традиція переосмислення. — К.: Світ Знань, 2000. — 333 с.
14. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. — Москва: Прогресс, 1990. — 367 с.
15. *Франко І.* Осип-Юрій Федькович (Кілька слів по поводу 25-літнього ювілею його літературної діяльності) // Зібр. творів: У 50 т. — Т.27. — К.: Наук. думка, 1980. — С.37-39.
16. *Шухевич В.* Гуцульщина. — Львів, 1899. — Репр. вид. — Верховина, 1997. — 350 с.
17. *Чернівецький* обласний державний архів. — Ф. 1242. — Оп. 14. — Спр. 31.
18. www.wikipedia.pl

The article deals with the history and specifics of the religious face of the environment Yuriy Fedkovych came of, active religious and enlightening activity of this green Bukovyna's brightest poet. Also the original poetic attitude to the God is being described, that used to be the consequence of «inadequate, sore despair but temporary despair» (I. Ogijenko).

Key words and word-combinations: Christianity, heathenism, Yuriy Fedkovych, enlightening activity, spiritual life.

Отримано: 10.09.2007 р.

ДІЯЛЬНІСТЬ І.ОГІЄНКА ЩОДО УКРАЇНІЗАЦІЇ ЦЕРКВИ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1919-1920 рр.)

У статті зроблено спробу висвітити національно-церковний аспект діяльності І.Огієнка в революційний період 1919-1920 рр.

Ключові слова і словосполучення: національна церква, І.Огієнко, Українська революція.

Проголошення суверенітету України та процеси національного відродження спонукають істориків до дослідження місця та ролі релігійного чинника в державному будівництві, а також діяльності визначних діячів національної церкви. Відтак метою даної статті є висвітлення національно-церковного аспекту громадсько-політичної діяльності І.Огієнка в період Директорії УНР (1919-1920 рр.). Окремих фрагментів зазначеної теми торкалися у своїх працях З.Тіменик [1-2], І.Тюрменко [3], М.Тимошик [4] та В.Ляхоцький [5].

В українському суспільстві, яке здебільшого було репрезентовано глибоко релігійним селянством [6, с.89, 94], величезне значення мало церковне життя. Храм на селі був не тільки осередком відправлення культових ритуалів, але й провідною приходською установою з багатьма суспільно-громадськими функціями. Крім духовного центру, церква виконувала роль місця соціальної комунікації, інформації, пропаганди і мала значний вплив на свідомість селян. Тому російський царизм та церковники підпорядкували собі українську церкву, русифікували її і примусили служити імперським інтересам. Вся релігійна література видавалася лише старослов'янською та російською мовами, священики, пройшовши зросійщену школу не вживали у проповідях українську народну мову, а лише старослов'янську, якої широкий загал селянства не розумів. Церковне діловодство, а часто й спілкування духовенства з паствою велось російською мовою. Таким чином, церква в Україні стала провідником великоросійської політики національної нівеляції українства.

З початком революційних подій у 1917 р. розгорнувся й український церковний рух, але Центральна Рада, де переважали соціалісти, недооцінювала його значення і не надавала йому необхідної підтримки. І.Огієнко вважав ігнорування релігійного чинника помилкою українських провідників, оскільки «церква і народ були в руках духовенства», а керівництво Центральної Ради не залучило до процесів національного відродження цієї впливової суспільної верстви, яка «вже починала розуміти українську національну ідеологію» [7, с.3]. Гетьманський уряд більше розумів вагу церкви для будівництва української державності. При ньому було засновано Міністерство Культів, а 12 листопада 1918 р. проголошено автокефалію Української Церкви [8, с.502].

Після повалення гетьмана Директорія підтвердила автокефалію, видавши 1 січня 1919 р. закон «Про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви» [9, с.44]. Але через постійні військові дії уряди Директорії не могли приділяти церковним справам належної уваги і даний закон фактично не впроваджувався в життя.

В добу Директорії національна свідомість селянства була на досить низькому рівні і до української державності воно ставилося індиферентно, а іноді й вороже. До цього призвів гетьманський репресивний режим, при якому катування селян провадились від імені Української Держави [10, спр.116, арк.6-7]. Тоді ж, в період кривавих революційних подій, класового та національного розколу суспільства, корінної ломки звичного укладу життя та нівеляції моральних цінностей, селяни шукали порятунку у релігійних цінностях. У 1919 р. під час певного релігійного підйому зріс і авторитет священників [11, спр.30, арк.2]. Звернувши увагу на зазначений соціальний феномен, керівництво УНР намагалось використати для державного будівництва цю поважну і впливову на селі силу. Дану справу було доручено І.Огієнку. Хоч він і не поділяв багатьох політичних принципів соціалістичного уряду, все ж, попри ідеологічні розбіжності, І.Огієнку, як справжній патріот України згодився з 15 вересня 1919 р. зайняти посаду Міністра Культів [12, спр.2, арк.2] (з 18 вересня Міністр Ісповідань). Людина виключно ділова і працьовита, І.Огієнку одразу взявся за справу. Згідно своєї концепції, за якою мова — це форма культурного і національного життя народу, це «форма національного організування», і саме тому їй треба приділити основну увагу в національному русі, [13, с.239-240] він розпочав свою діяльність з вирішення мовних проблем, з українізації церковного життя. Завдяки цьому І.Огієнку мав на меті церкву, як провідника москвофільства, перетворити в церкву — провідника української національної ідеї, підпору в державотворчій роботі. Важка це була справа, оскільки у той час більшість священників байдуже ставились до української державності або активно протидіяли їй [11, спр.30, арк.2]. Стояло нелегке завдання зробити церкву українською і поставити її на службу українському народу. У своїй відозві «До українського народу від Міністра Ісповідань» І.Огієнку закликав до єднання в будівництві УНР і її автокефальної церкви. Священників він закликає звертатись до парафіян рідною українською мовою та правити службу божу з українською вимовою [11, сп.29, арк.8]. І.Огієнку, як державник, чудово розумів, що важливим засобом зростання національної свідомості, позитивним чинником духовного та культурного життя українського народу є обов'язкове вживання української мови у релігійному житті.

Хотілося б відзначити, що І.Огієнку, будучи глибоко віруючою православною людиною, все ж стояв на позиції церковного плюралізму, свободи віросповідання та рівноправності конфесій. Зважаючи на те, що протягом століть український народ був роз'єднаний у різних державах і західна його гілка сповідує греко-католицизм, І.Огієнку вважав своїм обов'язком передусім сприяти національному єднанню

українців, тому зазначав, що «український нарід по вірі може бути ким він хоче, але він завше повинен залишатися українським народом» [11, сп.29, арк.8]. Таким чином, ідея національної Соборності була для І.Огієнка вищою, ніж релігійні відмінності.

І.Огієнко створив при Міністрі Ісповідань спеціальну Раду, на якій обговорювалися нагальні проблеми українського церковного життя. Найпершим завданням була українізація церкви, знищення русифікаторських впливів, проведення служби Божої з українською вимовою. Але значною перешкодою цьому була відсутність україномовних текстів сакральних книг [11, спр.3, арк.3]. 1 жовтня 1919 р. при Міністерстві Ісповідань утворено комісію для перекладу Святого Письма і богослужбових книг українською мовою [11, спр.2, арк.6]. Аналізуючи історію України, І.Огієнко зробив висновок, що релігійне життя українського народу завжди тісно було пов'язане з життям політичним, і російський царизм використовував церкву для пропаганди та закріплення свого політичного режиму. Тому основне своє завдання він бачив у дерусифікації та реорганізації церковного життя на основах національних. І.Огієнко писав, що необхідно «дати українському народу можливість хвалити бога на рідній мові й святим письмом підтримувати в ньому певність в його національній індивідуальності, вести його від темряви занепаду до світла самосвідомості, щоб і в храмі він бачив, що живе український нарід, що жити він може і жити буде» [11, спр.26, арк.3-4.].

До справи перекладу сакральних книжок І.Огієнко підходив відповідально і ґрунтовно. Переклад мав робитися не з російських текстів, а безпосередньо з першоджерел. До перекладу ставилась вимога, щоб він був не тільки точним філологічно, але й поетичним. Для цього вирішено залучити до співпраці науковців, мовознавців, істориків, археологів та ін. [11, спр.26, арк.4 зв.]. Уряд УНР підтримав І.Огієнка і виділив 13 жовтня 1919 р. на проведення в життя українізації служби Божої 264 тис. гривень, а 23 жовтня на видання українських текстів богослужбових книг ще 4 млн. гривень [14, спр.9, арк.60 зв., 66 зв.].

І.Огієнко чудово усвідомлював, що провести українізацію при тогочасному рівні національної обізнаності більшості священників про національно-культурні справи неможливо. Тому він створив при богословському факультеті Кам'янець-Подільського університету короткотермінові курси українознавства для духовенства. З 10 жовтня 1919 р. вони розпочали свою роботу. В програму курсів входили: 1) українська вимова церковного тексту; 2) українська церковна історія; 3) історія України; 4) історія українського письменства; 5) географія України [11, спр.32, арк.2-3]. Як видно, виклади курсів не зациклювались виключно на церковно-освітніх справах, але й давали знання з різних дисциплін, що значно розширювало кругозір священнослужителів.

Для того, щоб зробити церкву українською за духом, потрібно було зламати шалений опір чорносотенних, антиукраїнськи налаштованих церковників. Духовні консисторії та єпархіальна влада, склад

яких залишався незмінним з царських часів, часто саботували розпорядження української влади і відверто шкодили Українській Республіці. Для забезпечення виконання розпоряджень уряду УНР у справах релігійного життя І.Огієнко розробив законопроект «Про інспекторів Міністерства Ісповідань при духовних консисторіях», [11, спр.2, арк.19-20], який мав запровадити суворий контроль над діяльністю цих єпархіальних органів. За наполяганням Міністра Ісповідань 22 вересня 1919 р. було оголошено указ Подільської Духовної Консисторії до духовенства про переведення діловодства на українську мову [11, спр.33, арк.44].

Через несприятливі обставини закон Директорії «Про вищий уряд УАПЦ» не впроваджувався в життя. Лише з приходом у Міністерство Ісповідань І.Огієнко вживає заходи для інституалізації УАПЦ та утворенні її ієрархії на чолі з церковним Синодом [11, спр.3, арк.9 зв.]. За його наполяганням 7 жовтня 1919 р. Директорія своїм декретом оповістила про заснування Українського Священного Синоду, як найвищого органу управління українською православною церквою [12, спр.4, арк.10]. З 14 жовтня цей орган розпочав свою роботу [15]. Одночасно І.Огієнко зробив ряд кроків для забезпечення канонічності української церкви в міжнародних релігійних православних колах. З цією метою розпочато листування з послом УНР у Туреччині про клопотання щодо визнання УАПЦ східним патріархом. Разом з тим він звернувся до посла УНР в Румунії з проханням прозондувати ґрунт, чи можливо там висвятити двох єпископів-українців [11, спр.31, арк.1]. Але надалі, через поразку українського війська та втрату урядом УНР контролю над територією України, праця І.Огієнка по становленню УАПЦ і розширенню її впливу на паству відбувалась у несприятливих умовах польської окупації. А в 1920 р. йому довелося покинути Батьківщину та виїхати за кордон. Все ж, енергійна національно-церковна робота І.Огієнка у Кам'янець-Подільський період дала значний поштовх для подальшої діяльності УАПЦ, як церкви, що відіграла значну роль у піднятті національної свідомості українського народу.

Список використаних джерел:

1. *Тіменик З.* Митрополит Іларіон (Огієнко) про церковну автокефалію як процес: методичний аспект // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження. — Кам'янець-Подільський, 1997.
2. *Тіменик З.* Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Життєписно-бібліографічний нарис. — Львів, 1997.
3. *Тюрменко І.* Державницька діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона). — К., 1998.
4. *Тимошик М.* «Лишуть навіки з чужиною». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко і українське відродження). — Вінніпег-Київ, 2000.
5. *Ляхоцький В.* Просвітитель. Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона). — К., 2000.
6. *Мірчук І.* Світогляд українського народу. Спроба характеристики // Генеза. — 1994. — №2.

7. *Огієнко І.* Рятуння України: на тяжкій службі своєму народові // Віра і Культура. — 1966. — Ч.12.
8. *Полянська-Василенко Н.* Історія України. — К, 1992. — Т.2.
9. *Зінченко А.* Благовістя національного духу. Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. — К., 1993.
10. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України* (далі — ЦДАВО України). — Ф.538. — Оп. 1.
11. Там само. — Ф. 1072. — Оп.1.
12. Там само. — Ф. 1429. — Оп.1.
13. *Огієнко І.* Українська культура. — К., 1918.
14. ЦДАВО України. — Ф. 3305. — Оп. 1.
15. *Стрілець.* — 1919. — 19 жовтня (№34).

This article is demonstrating the national-ecclesiastic part of I.Ogienko's activity in 1919-1920.

Key words and word-combinations: national church, I.Ogienko, Ukraine revolution.

Отримано: 10.09.2007 р.

ДО ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

УДК 001 (477) (092)

Є.І.Сохацька

Кам'янець-Подільський державний університет

**«НЕ ГНИСЬ ПІД ВДАРАМИ ОБУХА...»
(ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПИСУ ІВАНА ОГІЄНКА
ЗА СТОРІНКАМИ ЙОГО ПЕРШИХ КАНАДСЬКИХ ВИДАНЬ)**

У статті наводяться маловідомі факти з життя Івана Огієнка (митрополита Іларіона), які можуть бути матеріалом для створення повної біографії діяча.

Ключові слова і словосполучення: організаторські здібності, патріотична налаштованість, просвітницька діяльність, українська церква, православна віра, яскрава особистість.

*О РІДНИЙ МІЙ КРАЮ,
ЖИВУ ЛИШ ТОБОЮ*

(Слово Істини. — 1948. — Ч.12. — С.18)

У перших канадських виданнях Івана Огієнка — «Слово Істини» (1947-1951 рр.) і «Наша Культура» (1951-1953 рр.) — міститься чимало відомостей, що може бути матеріалом для складання повної біографії визначного державного і церковного діяча, вченого-енциклопедиста.

Опинившись після митарств воєнного лихоліття у Вінніпезі за запрошенням української громади Собору Св. Покрови, Іван Огієнко одержує можливість спокійно працювати, займатися науковою та просвітницькою діяльністю. Він засновує видавництво «Наша Культура», місячники «Слово Істини», згодом — «Нашу Культуру», друкує наукові монографії. Однак спокійний, усталений ритм життя розхитувався спробами дискредитації імені Івана Огієнка. Ширилися чутки про нього як агента Москви, русофіла [1, с.178-181]. Чи не було це спланованою акцією на знищення українського авторитету, як було з С.Петлюром, Є.Коновальцем, С.Бандерою?

На сторінках «Слова Істини» вміщено чимало матеріалів, які слугують своєрідному захисту чесного імені Івана Огієнка. Так, у замітці «Освідчення» подається заява Управи Українського Православного Собору Св. Покрови міста Вінніпег, в якій стверджувалося, що митрополита Іларіона спровадила до Канади Управа Собору, тобто українська громада, а не адвокат В.Свистун, якого вважали більшовицьким агентом [1, с.178]. Беручи до уваги важливість документа, подаємо його повністю:

«Управа Українського Православного Собору Св. Покрови в місті Вінніпегу цим листом своїм прилюдно свідчить, що це вона сама року 1947-го спровадила своїм бажанням і своїм коштом до свого Собору Митрополита Іларіона, який і приїхав до нас 19-го вересня 1947-го року. Всякі поголоски, ніби Митрополита Іларіона спровадив до Вінніпегу адвокат Василь Свистун, не відповідають правді й є видумка злобних людей.

Сердечно просимо, — во ім'я правди, — всю українську пресу передрукувати цю нашу прилюдну заяву.

Голова Управи Собору Н.Кушнірик. Секретар Управи Собору Ів.Юзвішин. Члени Управи Собору: Н.Гаврилюк, Я.Гельмич, Дм.Дубик, Г.Баб'як, Антін Н.Геник, Андрій Мізерота, Григорій Баляс. Вінніпег, 7-го серпня 1950-го року» [2, с.27-28].

До згадуваного компромату додався інший, більш дошкульний. Йшлося нібито про те, що І.Огієнко ввійшов в союз з канадськими православними, які визнають московського патріарха і є прихильниками большевицької Москви. Принаймні так повідомляла канадська газета «Наше Життя» (1947. — 13 жовтня. — Ч.38 (133) у замітці «Москва і православна Церква». Після того в канадській газеті «Новий Шлях» (1947. — 6 червня. — Ч.96) було видруковане «Архипастирське послання Митрополита Іларіона», в якому автор спростував згадане повідомлення газети «Наше Життя». Це ж послання видрукували і газета «Неділя» з 1-го лютого 1948 р. (Ч.109). «Слово Істини» устами прихильників І.Огієнка (самому ніби й не випадало це робити, його ество, природно, було вище ситуації) вимагає від газети «Наше Життя» теж опублікувати згадане послання хоча б з огляду на журналістську етику та коректність [3, с.20]. Звернення до редакції газети «Наше Життя» підписало 165 парафіян церкви Св. Володимира в одному з таборів Ді-Пі в Німеччині. Серед них — відомі українські церковні та громадські діячі Іван Гаращенко, Василь Дубровський.

Однак не всі виявляли розуміння ситуації. Дехто з близьких знайомих сприйняв це як правду, приміром історик Д.Дорошенко, сподвижник і товариш І.Огієнка по Києву, Кам'янцю, Варшаві упродовж 40 років. У листі до митрополита від 14 січня 1948 р. він зазначив: «...до громадської позиції, яку Ви зайняли в Канаді, я ставлюся з мотивів національних негативно, і це унеможливує мені взаємини з Вами... справа йде не про персональні між нами відносини, а про розходження глибоко принципової натури, розходження, які я не бачу змоги примирити й погагодити...» [4, с.133].

І.Огієнко тримався стоїчно. Не вступаючи у пряму полеміку з наклепниками, він відповідав їм мовою алегорії та натяків. Промовисті назви статей: «Праведний не обійдеться без ворогів» («Наша Культура». — 1952. — Ч.5 (170). — С.24), «Не нарікаймо на свою недолю» (Слово Істини. — 1949. — Ч.8(20). — С.21-22), «Любов. І. У світі стало замало любови» (Слово Істини. — 1949. — Ч.9(21). — С.7-21).

Своєрідним мотто життєвої позиції І.Огієнка можна вважати його ж слова: «Не нарікаймо ж на свою недолю! ЖИВЕМО, — І В САМОМУ ЖИТТІ ВЖЕ НАШЕ ЩАСТЯ!» (вид.моє. — Є.С.) [5, с.22].

Перші канадські журнали містять чимало відомостей, яскравих деталей і штрихів до життєпису Івана Огієнка. Їх можна розділити на групи, які стосуються таких періодів його життя:

- 1) кам'янець-подільського,
- 2) варшавського,
- 3) холмського,
- 4) київського (часів обрання на митрополичу кафедру),
- 5) канадського.

Кам'янець-Подільський період постає із журналу передусім у мемуарних матеріалах — спогадах політичних діячів, учених, очевидців, подій. У статті Лева Биковського «Бібліотека Кам'янець-Подільського державного університету» (Слово Істини. — 1949. — №3(15), приуроченій 80-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного університету, відтворюється важлива роль його ректора Івана Огієнка у створенні й комплектуванні університетської бібліотеки, діяльності Кам'янець-Подільського Бібліотечного Товариства [6, с.18-23]. Чи не найбільше уваги приділено іпостасі І.Огієнка ректора, державного діяча часів УНР [7]. Влучним і образним було визначення ролі І.Огієнка в національному відродженні проф. В.Малюківим як апологета українства, зброєносця національного духу, «носія української правди в Польщі, яким він був в Києві, в Кам'янці і в Галичині» [8, с.9, 13]. Органічним і виправданим було вкраплення у статтю В.Малюківа «Ревний служитель нації» витягу із книги Ол.Лугового «Визначне жіноцтво України» (Канада, 1942р.) (Слово Істини. — 1948. — №4. — С.10-13), у якому змальовувалася благодатна роль у кам'янець-подільському періоді життя Івана Огієнка його дружини Домініки Данилівни, з роду Литвинчуків. Будучи за походженням з давнього українського шляхетського роду, дівчинка виховувалася завдяки діду в українському дусі, на ідеях Т.Шевченка. Вже у шкільному віці знала «Кобзар» напам'ять. Її високий патріотичний запал проявлявся і в Кам'янці-Подільському: вона була доброю підтримкою чоловікові у відстоюванні національної ідеї. У часи польської окупації Кам'янця, приймаючи вдома польських офіцерів, Домініка Огієнкова зверталася виключно до всіх по-українськи, допомагала незаможним студентам університету, видаючи їм грошову допомогу із зарплати чоловіка. Промовистим є факт спротиву Домініки запропонованому І.Огієнкові обміну українських карбованців на чужу ва-

люту. Міністра Української держави, твердила вона, такий вчинок лише б принижував. В особі свого чоловіка вона вбачала чесного, непохитного і безкомпромісного провідника української нації і всіма способами підтримувала й підбадьорювала його. Про її українську одержимість свідчить й її своєрідний заповіт. Перед своєю кончиною (померла від раку хребта 19-го травня 1937 року) вона заповіла своїм синам (Юрію та Анатолію) і дочці Ларисі (Лесі) все життя працювати для українського народу і зазначила, що не дає їм свого благословення, якщо вони одружаться на чужинках [9, с.12]. Як слушно зауважує огієнкознавець М.Тимошик, Домініка боялася одруження синів і заміжжя доньки з чужинцями не тому, що не любила чужинців, «а тому, що хотіла, аби був продовжений український рід Огієнків, аби онуки могли продовжувати незавершену дідом українську справу» [1, с.101]. На жаль, матірнє застереження справдилося. Діти подружилися з чужинцями, і в їхніх сім'ях не було дітей. Рід Огієнків по лінії Івана припинився.

Кам'янецький період життя І.Огієнка тісно переплітається з київським, бо саме з Кам'янця він поїхав в Київ виконувати обов'язки міністра освіти в уряді Директорії з грудня 1918 року. За статтею проф. Н.Полонської, активної дописувачки «Нашої Культури», вимальовується яскравий шрих організаторських здібностей та патріотичної налаштованості міністра, що проявилось в обороні Української Академії Наук, яка в грудні 1918 повинна була бути ліквідована як буржуазна установа. Завдяки уряду Директорії Академія залишилася. «Найбільше до цього спричинився, — пише Н.Полонська, — Міністр освіти проф. І.Огієнко, що сильно оборонив Академію, і до нього щоденно приходив А.Кримський у цій справі» [10, с.7-8].

Варшавський період представлений невеликою кількістю матеріалів. У них передусім йдеться про важке матеріальне становище сім'ї І.Огієнка [11, с.11], про роль І.Огієнка у відродженні Української Церкви в Польщі [12, с.8-11], про його переслідування польським урядом [13, с.25].

З-поміж матеріалів виділяються спогади полковника [війська УНР] Вукола (Вакули) Дігеля «Початки відродження Української Церкви. Спогади» [Слово Істини. — 1949. — Ч.3 (15). — С.8-11]. У спогадах виділено три частини: I — 1920 рік; II — Варшава — 1937-1938 років; III — 1939-ий, вересень.

У I ч. йдеться про першу політичну еміграцію 1920 р., коли український уряд перебував у Тарнові й Ченстохові. У першій же доповіді перед урядом та військом у Ченстохові Іван Огієнко в чині міністра освіти та вірознань зробив доповідь, стрижнем якої були слова: «Нам треба відмосковити, треба УКРАЇНІЗУВАТИ (вид. моє. — Є.С.) свою Церкву» [12, с.8]. Першою дією для реалізації цієї ідеї було закладення І.Огієнком Пастирських курсів, заснування по різних містах Польщі Кирило-Мефодіївських Церковних братств. По всіх українських осередках (Тарнів, Каліш, Щепьорно) проводилися богослужби українською мовою, читалася молитва за Батьківщину, яку

склав проф. Огієнко. Тоді ж він перекладає Богослужбові Книги (Біблію), а єпископ Діонісій благословляє їх.

У II розділі йдеться про 1937-1938 роки, коли курс польської політики визначився як протиукраїнський. Саме тоді Івана Огієнка за виразну українську орієнтацію було усунено з кафедри богословського факультету Варшавського університету. Невелика група українців, що гуртувалася навколо І.Огієнка, домоглася від митрополита Діонісія права на закладення окремої української церкви. Така церква повстала в церковці на Празі (передмістя Варшави) у так званій Підвальной Церкві під митрополитальним Собором. Першу службу Божу в українській церкві правив о.Паладій Видибіда-Руденко (згодом архієпископ Паладій). Спочатку то були відправи не регулярні, не щонеділі, доводилося не легко діставати дозвіл на кожну Службу, передусім на великі Свята, як-от: Різдво, Водохреща, Великдень, Зелені Свята. Згадує полковник Дітель про один зворушливий момент. Одного разу під час Богослужби хор заспівав «Боже Великий, Єдиний, Нам Україну храни!»: «Це був несподіваний, зворушливий, незабутній момент!... Так ніби на команду, всі інстинктивно впали на коліна, у багатьох святяться рясні сльози, сльози радості та розчулення...» [12, с.10].

III розділ присвячений 1939-му року, вересню. Це початок Другої світової війни! Під час бомбардування Варшави одна з бомб, виявляється, попала в будинок, де жив І.Огієнко. Однак, розбивши стіну, бомба повернулася назад... Бог оберіг його, чисту й святу душу! Після цього випадку він переховувався у Підвальной Церкві (під митрополитальним Собором). З утворенням у Польщі німецького генерал-губернаторства уникли, за словами В.Дітеля, перешкоди українському церковному рухові.

Скориставшись моментом відносного спокою, проф. І.Огієнко організує і очолює Українську Церковну Раду в Варшаві. До неї входили: о.Паладій (Видибіда), полковник М.Садовський, інж. Оп.Нестеренко, підполковник В.Дітель. Ця Церковна Рада працювала дуже енергійно, її діяльність виразно розширювалася. З її рядів вийшли два українські митрополити — Іларіон і Паладій. Саме цей рух завершився створенням Холмсько-Підляської Єпархії, у підпорядкуванні якої було 200 українських парафій. Доля судила І.Огієнкові прийняти монаший сан і стати архімандритом Іларіоном. А 20 жовтня 1940 року Іларіон був хіротонізований на архієпископа Холмсько-Підляського.

Безумовно, спогади В.Дітеля містять цікаві, колоритні деталі, які свідчать про цілеспрямованість і непохитність позицій І.Огієнка у розбудові Української Церкви як самостійної, а також про його незаперечний авторитет та великі організаторські здібності у цій справі.

Доповненням, доволі суттєвим, до вищесказаного, є скупі деталі про варшавські митарства І.Огієнка, висловлені ним у рецензії на працю К.Н.Ніколаєва «Восточный обряд» (Париж, 1953 р.), уміщений у наступному після «Слова Істини» журналі «Наша Культура».

Тут охарактеризовано автора як відомого в Польщі ревного оборонця православ'я, що було не до вподоби полякам і католикам, тому йому у 1933 року польський уряд наказав покинути країну за два тижні. Згадка про ті часи виникає в І.Огієнка сумні спогади: «Це був тяжкий час колонізації православних, коли з Православної Академії в Варшаві був усунений «за український націоналізм» проф. Іван Огієнко, а влада попередила І.Огієнка, що буде висланий з Польщі. Але не вислали» [14, с.25].

Отож, і через 20 років І.Огієнко згадує цей період життя, його прикрощі. Друкування цих спогадів, можна стверджувати, лише додавало до зміцнення його авторитету в канадський період, який «старилися» розхитати його недруги.

Холмський період теж знайшов своє відображення на сторінках перших канадських журналів. Тут акцентується увага на таких важливих моментах біографії І.Огієнка, як його хіротонія на холмську кафедру [15], його велику просвітительську роботу в заснованій ним Св.Данилівській Церкві, його роль у відродженні ним релігійно-національного життя на Холмщині й Підляшші [16] та ін.

З-поміж уміщених матеріалів варта уваги стаття «Хіротонія професора д-ра Івана Огієнка на Холмську кафедру», підписану анонімом «Історик» [17]. У примітці до статті зазначалося, що це передрук з канадської газети «Новий Шлях» (№32 від 20.IV.1946 р. — С.15-16), але передрук з доповненнями. Хотілося б сподіватися, що сам Іван Огієнко був автором статті та доповнень до неї, бо хто міг краще знати деталі свого холмського періоду життя. Саме істотні й цікаві.

У названій статті є цікавий момент, що проливає світло на дражливе питання про стосунки Івана Огієнка з німецькою окупаційною владою. Так, ми дізнаємося про ігнорування німецькою владою хіротонії (обрання Івана Огієнка архієпископом Холмсько-Підляським) 19 жовтня 1940 року): «... на хіротонських урочистостях Іларіона не було ані одного представника німецької влади!» [18, с.20].

Через два дні після інтронізації, тобто вступу у свої права, архієпископ Іларіон видав «своє всім добре знане зарядження», за яким українському духовенству заборонялися будь-які стосунки зі світською, тобто німецькою владою. Через це, стверджує автор, Іларіон мав «відразу неприємності з гестапо, яке вимагало відміни зарядження [розпорядження. — Є.С.] [19, с.21]. Незабаром з Берліна, йдеться у статті, прийшла догана генерал-губернаторові Франкові за те, що було допущено до очолення церковної кафедри українського патріота. «Це мало ті наслідки, — читаємо у поданому матеріалі, — що німці весь час тихо, але дошкульно, переслідували архієпископа (з 1944-го року митрополита) Іларіона, і Франк ніколи ані разу не прийняв Іларіона на авдієнцію, по наказу з Берліну» [20, с.21]. Ще до обрання І.Огієнка архієпископом Холмсько-Підляським до нього було виявлено неприязне ставлення німецької влади. І.Огієнко прибув з Варшави в Холм на запрошення холмсько-підляського духовенства, яке повідомляло його, що вони й усі вірні обрали його своїм єпископом. На це

згоди І.Огієнко не давав, а погоджувався лише на рішення з'їзду духовенства. І слова свого дотримав і до Холма приїхав, але, читаємо: «...певні люди постаралися поінформувати німецьку владу, що Огієнко — це український націоналіст. І німецький крайсгауптман Гагер запропонував Огієнкові через адвоката Ст.Барана НЕГАЙНО ПОКИНУТИ ХОЛМ» (вид.мос. — Є.С.) [21, с.17].

Очорнював І.Огієнка перед німецькою мовою берлінський архієпископ Серафим, за походженням німець (Наша Культура. — 1951. — №1. — С.31), якому передав свої повноваження і церковні справи у 1939 році митрополит Діонісій, очільник Православної Церкви в Польщі. Архієпископ Серафим, стверджує автор статті, зразу повів русифікаційну політику в Церкві, проти чого протестували українці. Саме вони засипали уряд скаргами, щоб забрати русифікатора Серафима. Врешті-решт його було усунено, і його місце зайняв митрополит Діонісій, який не був проти вимоги І.Огієнка (при умові вступу у духовне звання) відновити стару Українську Церкву на Холмщині. Аргументи І.Огієнка були переконливими: 99 % населення в Холмсько-Підляській єпархії були українцями. Кращої кандидатури, ніж І.Огієнко (це розуміли усі), на очільника єпархії важко було знайти. Ще 1939 р. у Варшаві було створено Українську Церковну Раду на чолі з професором І.Огієнком, яка повела добре сплановану роботу за відновлення Української Церкви в Польщі й виступила проти русифікатора Серафима.

Все вищенаведене є переконливим аргументом щодо проукраїнської діяльності І.Огієнка в Холмі, а не пронімецької. Останнє особливо мусувалося лівими силами в часи кучмівського режиму, особливо кам'янець-подільськими лівими у 90-ті роки [22]. Крапкою у цій справі став лист-відповідь від 12 листопада 1998 року на ім'я голови Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка від тодішнього заступника голови Служби безпеки України В.Пристайка:

«Шановна Євгеніє Іванівно!

Ваша заява щодо розслідування обставин життя та діяльності І.Огієнка у роки Другої світової війни Службою безпеки України уважно розглянута.

Повідомляємо, що пошук таких документів проводився нами вже неодноразово. Останній раз — у вересні цього року за запитом Інституту журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка. В результаті встановлено, що ні в Державному архіві Служби безпеки України, ні в УСБУ у Хмельницькій області та в архівних підрозділах інших областей України, а також у Центральному архіві Федеральної служби безпеки Росії будь-яких документальних матеріалів про І.Огієнка немає.

У зв'язку з цим проводити розслідування діяльності І.Огієнка у роки Другої світової війни, відповідно до норм чинного законодавства (ст. ст. 4, 94 КПК України), у Служби безпеки України підстав немає» [23].

Цікавим був коментар з приводу авторитетного заключення СБУ у так званій «справі» Огієнка хмельницької журналістки Тетяни Слободянюк у газеті «Подільські вісті»:

«Цей лист — важлива перемога українства у жорсткій ідеологічній війні старого з новим, тоталітарного — з національним. Таки є Божа справедливість. І дуже хочеться, щоб усі ми не забували про неї у будь-яку пору життя, незважаючи на лихоліття та зневіру. На добре діло Бог допоможе — і тому творімо добро, щоб життя достойним стало» [24].

Архипастирська діяльність митрополита Іларіона холмського періоду, що постала з волі народу, високо була оцінена вже його сучасниками. Гетьман Скоропадський писав йому 1944-го року:

«Ваша праця на нашій найдалше на захід висуненій Холмській землі, що найбільше зазнала спустошення від ворожого натиску з заходу, дає добрі наслідки, бо вже тепер Холмщина може похвалитися підняттям рівня національної свідомості, яка дорівнює свідомості інших українських земель, чого ще кілька років тому не можна було сказати. Вашею працею Україна відзискала мало що не втрачену національно Холмщину» [25, с.22].

Улюбленим Владикою холмських часів назвав один з його мешканців М.С.Чарторийський. Св.Данилова Гора, біля якої розміщувався Православний Собор, був улюбленим місцем українців, а також утікачів-холмщаків. Шанувальники святих місць відвідували, як пише автор, свого «улюбленого Владика, що був широко відомий серед українського суспільства як учений, знавець української мови, перекладач Св.Письма та любий пастир свого поневоленого стада» [26, с.16].

Істотні й маловідомі факти з холмського періоду життя Івана Огієнка (1939-1944 рр.) подаються у спогадах інженера Антона Романенка «Спомин з життя на Холмщині (В роках 1939-1944)», подані в «Нашій Культурі» за 1951 рік (Ч.1 (166)). Названий автор був колишнім членом архієпископської й митрополитальної Ради та секретар комітету відновлення Собору на Св.Даниловій Горі в Холмі. Безперечно, свідчення такої авторитетної людини, людини, що були близькою до І.Огієнка, цінне передусім фактичним матеріалом, цього необхідного компонента повного життєпису діяча. Серцевину спогадів становить розповідь про національно зорієнтовану релігійно-просвітительську діяльність І.Огієнка. Ставши архієпископом Холмсько-Підляським, зразу ж розпочав роботу по відновленню українського релігійно-духовного життя: було створено Духовну Консисторію та Архієпископську Раду (потім стала Митрополитальною). Рада складалася з духовенства та визначних громадян епархії. Через неї Іларіон підтримував тісні зв'язки зі своєю епархією, знав про всі жалі й болі, які переживало духовенство й його вірні. Прикметно, згадує А.Романенко, що Владика старався відвідувати віддалені парафії своєї епархії: «А відвідування це було пов'язане з великими труднощами: приходилось іноді їхати в товарових вагонах і на звичайних возах. Але що тяжча була подорож, то більша була втіха і для Владика, і для його вірних, які все й скрізь зо сльозами радості й втіхи зустрічали й проводжали свого улюбленого Владика. ЖИВЕ, РІДНЕ СЛОВО ВЛАДИКИ ПОЛОНИЛО ДУШІ ВІРНИХ» (вид.мoe. — Є.С.) [27, с.33].

Заслугою І.Огієнка було відновлення Української Церкви у підземлі Холмського Собору, що був поляками перетворений на костел. Так повстала Св.Данилова Гора. Упорядковано було й цвинтар, що був біля Собору, та Архієпископську Палату. Показовим для характеристики Івана Огієнка — книголюба і просвітителя — було заснування бібліотеки, яка згодом мала велику кількість цінних книжок і видань. Добре налагоджено було роботу єпархіальної друкарні, яка обслуговувала не тільки потреби єпархії, а й виконувала замовлення цивільних установ та громадян.

Заснована була в Холмі й Духовна Академія (згодом з ініціативи І.Огієнка у Вінніпезі буде заснована такого типу Колегія Св.Андрея), яка готувала священників для українського православного населення. Було проведено підготовчу роботу щодо заснування дяківської школи. Підготовлено було будову чудового мармурового іконостасу для Собору (проект цього іконостасу виготовив знаний український архітектор проф. Сергій Тимошенко).

«Мрією Владика Іларіона, — читаємо в названій статті, — було побудувати на Св.Даниловій Горі галерею з бюстів (погрудь) визначних українських діячів духовного й світського стану та письменників, — щоб вони будили всіх зі сну неволі...» [28, с.34]. Згадується й ще один нереалізований через воєнне лихоліття задум Іларіона — упорядкувати глибоку криницю короля Данила, що була на Св.Даниловій Горі. Данила. Висновок — підсумок спогадів ще раз акцентує увагу на активній просвітительській роботі І.Огієнка: «Наш Владика не замкнувся чернечим життям. Його скрізь і завше можна було бачити на всіх національних урочистостях, і академіях, і відчитав, на яких Він дуже часто й сам виступав з релігійними та науковими доповідями, дотримуючись свого всежиттєвого гасла: «Служити Народові — то служити Богові» [29, с.35].

Безумовно, публікація таких матеріалів з високою оціночною характеристикою було не виявом славолюбства митрополита Іларіона. Скоріше, це був хід проти наклепів на нього (про це йшла мова вище) у перші роки перебування в Канаді. Не випадковими є у статті-спогаді А.Романенка слова про те, що у холмські часи «...ніхто нічим не в'язав творчої ініціативи Митрополита. Навпаки, — ми всі йому допомагали. Зробіть так тепер Іларіонові в Канаді, — і він поставить Церкву на найвищий щабель!» [30, с.34].

Плідна діяльність Івана Огієнка в Холмі викликала велику вдячність і світлу пам'ять національно свідомих українців. У їхній пам'яті він був і залишився оберегом українства і шанувальником віри їхніх батьків. Свідченням цього може бути, приміром, привітання холмщан, які зібралися в м. Ділінгені (США) на традиційне Холмське Свято — Різдво Божої Матері. У ньому зазначалося: «З'їзд холмщан і підляшан, що зібрався дня 21.IX.1949 року під духовним проводом свого земляка Пресвященного Єпископа Платона <...> поручив нам переслати Вашому Високопреосвященству, що на своїх раменах велично та корисно несли весь тягар життя багатостраж-

дального холмського народу, щирий синовній привіт, побажання сил і здоров'я для дальшої архиєпископської праці, і многих літ для цінної праці серед рідного народу на рідних землях» [31, с.21]. Тут же зазначалося, що в промовах багатьох гостей (кап.Шрамченко, маг.Оверко, учасник холмської самооборони сотник Лукашук) наголошувалося на невтомній праці холмського митрополита д-ра Іларіона. Як і годиться для національно зорієнтованих свят, академія закінчилася співом національного гімну «Ще не вмерла Україна».

Є у холмській сторінці життя й діяльності Іларіона й така важлива, як підтримка українського повстанського руху. Від імені учасників визвольних змагань про це писав полковник Микола Янів: «Усі згадують Вас, Владико, добрим і сердечним словом. Усі добре пам'ятають, чим були Ви, Владико, для нас, українців у Польщі, що Ви робили для нас, як Ви терпіли за нас, як Вас переслідувано за нас, як боронили Ви нас і як Ви наражали себе із-за нас! Тяжких для Вас минут було у Вас не мало, — це ми, учасники визвольних змагань, добре знаємо й не забудемо!» [32, с.28-29].

Київський період життя І.Огієнка теж «виявив себе» на сторінках названих часописів, передусім стосовно питання про обставини, передумови і наслідки обрання на київський митрополитальний престол у 1941 році.

Це питання з'ясується подачею великої кількості спогадів. Так, у статті аноніма, підписаний «Історик» (чи не сам І.Огієнко?), «Обрання Владики Іларіона на Київську катедру» (Слово Істини. — 1948. — Ч.5. — С.1-13) відтворена вся драматична хронологія щодо проголошення Іларіона ієрархом Київської митрополії.

Скориставшись відродженням з початком війни 1941 року українського церковного життя на Волині, притлумленого більшовиками, Собор Єпископів обрав архієпископом Православної Церкви Олексія Громадського, який мав свою кафедру в Крем'янці. Таким чином, митрополит Діонісій автоматично втратив юрисдикцію на Волинь, бо залишився митрополитом Польщі (Волинь відійшла від неї), вірніше, став Митрополитом Генеральної губернії. Німці створили етнографічну адміністративну одиницю України, зовсім окрему від Генеральної губернії (тобто Польщі).

Незабаром архієпископ Олексій поїхав на канонічну візитацію всієї України, зокрема й Києва. Однак у Києві Всеукраїнська Національна і Церковна Рада й усі українські установи заявили, що хочуть бачити митрополитом київським і всієї України архієпископа Холмського Іларіона. «Волимо Іларіона Митрополитом усієї України», — було рішуче всенародне домагання [33, с.4].

З Києва архієпископ Олексій виїхав до міста Рівного, що тоді було адміністративним осередком Волині. У Рівному діяла Українська Церковна Рада, яка вважалася Всеукраїнською, вона ж, вислухавши оповідь архієпископа Олексія, і обрала Холмського Владика Іларіона Митрополитом Київським і всієї України. У жовтні 1941 року до Холма прибула делегація на чолі з архієпископом Олексієм і Голо-

вою Рівненської Центральної Ради, адвокатом Ів.Карнауховим, щоб оголосити архієпископу Іларіону волю українського народу. Три дні велися переговори з Іларіоном, у результаті чого він погодився висувати свою кандидатуру на митрополита Київського й усієї України. Варто відзначити факт, наведений у статті, про те, що Владика Іларіон стояв на державницькій українській позиції і висунув умови, з них найголовніші:

1. Церква буде називатися Православна Українська Автокефальна Церква, а про богословення й визнання автокефалії Іларіон буде клопотатися перед царгородським Патріархатом.

2. Церковна політика Митрополита Іларіона буде спрямована на те, щоб Українська Церква стала повноправним членом Вселенської Православної Церкви.

3. Митрополит Іларіон буде поступово відновлювати всю славу традицію й ідеологію Української Церкви, згідно з якою єпископська хіротонія буде даватися тільки достойним особам з вищою освітою, обраним народом.

4. Богослужбовою мовою, мовою Церкви є жива літературна українська мова (за бажанням громади може бути й староукраїнська церковна мова).

Згодом архієпископ Олексій скликав Св. Собор Єпископів Української Церкви в м.Почасві, в Успенській Лаврі, на середину листопада 1941 року. І цей Собор Єпископів обрав Владика Іларіона архієпископом Київським і Переяславським з тією умовою, що коли він прибуде до Києва, то буде проголошений митрополитом Київським і всієї України. «Це була важлива подія, — констатує автор статті, — бо митрополитом Київським і всієї України мав стати випробуваний ДЕРЖАВНИЙ (вид. автора) муж» [34, с.6].

Однак не судилося Іларіону прибути в Київ. Перешкодою на цьому шляху, за статтею, були дії митрополита Діонісія (Варшавського) та німецької влади, яка не дозволила йому в'їзд в Україну. Перший висвячував для України архієпископів, не визнаючи влади волинського архієпископа Олексія і обрання Іларіона архієпископом Київським і Переяславським. 12 лютого 1942 року архієпископ Іларіон надіслав митрополиту Діонісію протест проти його неканонічних дій (створення адміністрації митрополита Польщі в Україні), зокрема втручання в справи чужої Церкви. У ньому зазначалося: «Пишу цього листа Вашому Блаженству і як Архипастир Український, що добре бачить розклад рідної Української Церкви, викликаний Вашими несоборними зарядженнями. Я, як Архипастир українець, що все життя своє активно працював для своєї Української Церкви, смертельно скорблю й безмежно болю душею за долю Української Церкви» [35, с.8].

А тим часом Україна чекала Іларіона. У 1942-1943 рр. він одержав сотні листів від українських організацій та окремих осіб, деякі з великою кількістю підписів із запрошенням приїхати в Україну й стати митрополитом усієї України. Всеукраїнська Церковна Рада в

Києві прислала Іларіону свою «обиральну» (від слова вибори) грамоту на Київську митрополію. Неодноразово з Києва відправлялися делегації до Холма, щоб особисто оголосити Владиці Іларіонові про його обрання митрополитом Київським і всієї України, але німці не пропустили його через польсько-український кордон.

Цікавий факт подає автор статті. Навіть «повстанці з лісу (вояки УПА. — Є.С.) прислали були свого посланця п.Р., із заявою, що вони «визнають митрополитом України Іларіона і що вже зробили розпорядження правити Служби Божі тільки з перекладів Владики Іларіона» [36, с.10].

Розбиває всі видумки сучасних лівих про співробітництво Іларіона з німецькою владою і такий епізод. Був зроблений донос з Варшави (натяк на митрополита Діонісія), ніби Іларіон утік до Києва. Тому до Холма прибуло 20 гестапівців, вони оточили Св.Данилово Гору й особливо переконалися, що Іларіон удома...

Іншою жахливою неприємністю був донос (знову з Варшави, твердить автор), що Іларіон єврей, бо... переклав Біблію з давньоєврейської мови. Відомі ж бо лінгвістичні здібності Івана Огієнка, його володіння різними мовами. Німці зразу ж зацікавилися цим доносом. Лише надзвичайна енергійна оборона д-ра Юрія Липи (сина Івана Липи, сподвижника І.Огієнка в часи УНР), врятувала Владика від більших неприємностей.

Незгода з висвяченим Діонісієм архієпископом Полікарпом та й з самим Діонісієм (його посланець вів проти Іларіона агітацію в Києві) змусила архієпископа Іларіона звернутися до українців із загальновідомим Посланням від 14 квітня 1942 року «Роботу Господню провадьте святыми руками», в якому обстоювалася єдність Української Матері-Церкви. Промовистими є прикінцеві положення статті: «Іларіон мав прийти в неподільну українську Церкву (тобто ще 1941р., коли Діонісій не висвячував своїх архієпископів). І ми глибоко віримо, що Владика Іларіон уже самим своїм авторитетом повів би нашу Церкву ПО-ДЕРЖАВНОМУ (вид. авт.), як муж державний, і не допустив би до її поділу. Але впливи п'ятої колони і німецької, і совітської не пустили Іларіона в Україну» [37, с.13].

Згідно з 37 Правилем VI-го Вселенського Собору та з 36 Апостольським Правилем (це Канони Божої Церкви!) кожен єпископ, що не міг дістатися до своєї кафедри НЕ З СВОЄЇ ВОЛІ (вид. моє. — Є.С.), так і залишається єпископом тієї Церкви, куди був обраний.

Назване канонічне правило сповідував і сам митрополит Іларіон, будучи в Канаді. Так, у пастирській Різдвяній Проповіді, виглошеній 11-го січня 1948 року в Митрополитальному Соборі в Вінніпезі й трансльованій по радіо на всю Канаду, під назвою «Не можу мовчати!» він обстоював своє право звертатися до всіх українців (йшлося про допомогу емігрантській інтелігенції, скитальникам, як називав їх Іларіон, цвіту української нації, яка гине від голоду й хвороб).

Будучи блискучим оратором, він зворушував людські серця вдало підібраними словами й фактами. Він заявляв:

«Не можу мовчати, і не замовчу, бо я МАЮ ПРАВО І ОБОВ'Я-
ЗОК (вид. моє. — Є.С.) говорити. 25-го листопада 1941-го року Свя-
тий Собор Єпископів Української, тоді ще єдиної неподільної Церк-
ви, обрав мене Архієпископом Київським і Переяславським з тим, що
як я прибуду до Києва, то стану Митрополитом всієї України. Німці
насиллям не допустили мене до моєї катедри. Але, згідно з 37 прави-
лом VI Вселенського Собору, Єпископи, що через варварський напад
не прийняли своїх Єпархій, користаються всіма правами своєї влади
над ними», і тому я маю право й обов'язок говорити до всіх право-
славних українців, і я благаю їх: допоможіть нашій інтелігенції на
скитальщині, бо гине вона!» [38, с.4].

У цьому ж посланні Іларіон обґрунтовує і своє право звертатися
до греко-католиків, бо сам очільник їх Андрій Шептицький назвав
його у своєму листі від 21-го жовтня 1941 року своїм приятелем.
Згадує митрополит і далекі 1919-1920-ті роки, коли він, будучи у
чині Головноуповноваженого уряду УНР, у Кам'янці-Поїдльському
рятував греко-католицьких біженців із Галичини в часи її польської
окупації, зокрема інтелігенцію. У названому посланні (зверненні)
митрополита Іларіона номінується така особливість його світогляд-
них умонастроїв, як толерантність. Риса, якої так бракує сучасним
духовним пасторам. Він зазначає: «Багато видатних протестантських
пасторів різних груп знаходяться зо мною в добрих стосунках, бо
знають мою РЕЛІГІЙНУ ТОЛЕРАНТНІСТЬ (вид. моє. — Є.С.),
при всій моїй чистоті своєї віри. Тому звертаюся також до всіх украї-
нських протестантів, євангеліків, реформованих, баптистів і ін. з моїм
душевним благанням: рятуйте українську інтелігенцію на скиталь-
щині, бо гине вона» [39, с.4].

Детальні відомості про обрання архієпископа Холмського Іла-
ріона митрополитом Київським та всієї України йдеться в однойменній
статті протоієрея К.Данилевського (Слово Істини. — 1949. — Ч.7(19).
— С.9-13) від 10 березня 1947 року з Баварії. Автор допису — пере-
міщена особа з табору Ді-Пі в Баварії, добре обізнаний з реаліями
цього питання. Він доказово аргументує підстави рішення Почаївсь-
кого Собору Єпископів 25 листопада 1941-року про обрання Іларіо-
на митрополитом Київським і всієї України. Таких доказів, за його
твердженням, є десять [40, с.9-13]. Найголовніша з позицій — це
проявлена Іваном Огієнком державницька й наукова діяльність часів
УНР (міністр, Головноуповноважений, ректор); знання ним слов'ян-
ських мов, а також давньогрецької, грецької та латині, неперевер-
шений перекладач Святого Письма українською мовою, філософ та
проповідник, а найголовніше — І.Огієнко бездоганний великий ук-
раїнський патріот, людина високої етики і моралі.

Цікавим є наведений у статті факт реакції Лівобережжя на ухва-
лу Почаївського Собору Єпископів, правда, дещо запізнило у по-
рівнянні з Правобережжям. Протягом жовтня, листопада, грудня
1942 року на обласних, районних та сільських церковних нарадах,
зборах виносилися ухвали з проханням до Іларіона прибути на мит-

рополичу кафедру в Київ. Отож до київських, холмських, волинських та рівненських долучалися такі ухвали: обласної церковної Ради та всіх національно-громадських організацій, що об'єдналися в товаристві «Просвіта» м.Харкова, обласної церковної ради в м. Полтаві, церковного управління м.Куп'янська та культурно-освітніх установ району, церковної громади в м.Охтирці, церковної ради міст Суми, Богодухова, Лебедина, Зінькова, Лохвиці, Миргорода, Лубен. Далі — йдеться про листи від церковно-парафіяльних управлінь великих містечок Слобожанщини (Красного Кута, Котельви, Боромлі, Мерефи та ін.). Цікаво, що ці дані К.Данилевського наводилися не лише за його спогадами, а й емігрантів (скитальців) із Слобожанщини. Все це дало змогу говорити про «змістовно-насичений, церковно-релігійний рух на Лівобережжі» [41, с.12].

Прикінцеве твердження автора є промовистим щодо визначення великого авторитету митрополита Іларіона як духовної та державницької особи:

«Свободолюбна людність Полтавщини та Слобожанщини все це проробляла сумлінно, будучи свідомо свого обов'язку, що в ті дні, коли скривавлена нація під тиском окупанта не в силі була розгорнути свого державно творчого потенціалу, наша Українська Православна Церква була єдиним у Рідній Землі діючим національно-духовним заборолом, що єдило народ, надавало йому снаги й витривалості. Український народ був і є певний того, що під духовним покровом Митрополита Іларіона Вона зазнає розквіту, сили і могутності, як то було не раз в історії нашої Церкви» [42, с.13].

Безумовно, публікація таких матеріалів, заснованих на спогадах очевидців, лише додавала до зміцнення авторитету Іларіона в Канаді. Про їхню достовірність годі й сумніватися, бо вони були схвалені до друку самим Іваном Огієнком, редактором. Речі необ'єктивні не могли мати місце в часописі.

Подібного роду матеріали (статті, дописи) обрамлялися поезіями митрополита. Їхня настроєність була суголосна наведеному матеріалу. «Неси хреста», «Не гнись», «Хай...», «Сорозпинаюсь я Христові», «Тобі, Україно» — такі промовисті назви його поезій, пройняті й почуттям глибокого душевного болю через завдані життєві удари долі, й життєствердним, оптимістичним настроєм, настроєм гармонії з Божим промыслом, з прийнятим рішенням саможертви й самозречення в ім'я Рідної Церкви та України.

Так, після статті К.Данилевського вміщено вірш «Неси Хреста». Строби з нього є доказом вищесказаного. Цитуємо:

*Неси хреста свого в терпінні,
Неси його в глибокій вірі:
Минуться, певно, дні осінні,
Сльоти обманної дні сірі!
Неси хреста без нарікання,
Неси його в святій надії.*

*Пора обману вже остання,
Й погинуть всі отруйні змії!*

.....
*І Сонце Правди буйно встане,
Й прошиють світ живні проміння, —
І розцвітется все кохане,
І воннощ зродиться весіння!*

10.IV.1949. Іларіон
[43, с.13].

До інших спогадів сучасників (чи, за Іларіоном, самовидців) про підтримку його кандидатури на київський митрополичий престол можна віднести допис проф. В. — вича «Українці м.Києва бажали бачити на Київському митрополичому престолі Владика Іларіона» [44], «Свідчення самовидців» (передрук із збірника «Правда», 1947 р., Регенсбург, Німеччина) [45], «Ми чекали Вас!» проф.В.Дубровського, згодом активного діяча УАПЦ у США [46] та ін.

У спогаді В.Дубровського 1941-1942 рр., коли він жив у Харкові і очолював харківську «Просвіту», знову йдеться про очікування харків'ян, знемагаючих від голоду й холоду, на приїзд Іларіона. Але є тут і «ложка дьогтю»: опонування п.Кибалюку («На чужині» з 17 січня 1948 року), який твердив, що «не було бажання народу» бачити Іларіона митрополитом київським. Отже, були й протилежні твердження (правда, вони були спорадичними), які, знаємо, боляче ранили душу І.Огієнка.

Про подібне йдеться у замітці Йосипа Оберемка, юриста та інженера, «Ми Вас чекали!» «Ми Вас, — читаємо, — Владико Іларіоне, разом з багатьма взимку 1941-1942 рр., живучи в страшних нелюдських умовах прифронтового страхіття, напружено, на жаль надаремно, чекали на Київську Митрополію...» [47, с.26] та інших [48].

Підбиваючи підсумки з вищесказаного, можна твердити, що обрання Іларіона на київський престол не допустила німецька влада, виконуючи волю недругів І.Огієнка, передусім, можна догадуватися, з табору православної церкви Діонісія (Варшава). Відрадно, що саме так трактується ситуація щодо обрання Іларіона на Київську митрополію сучасною історичною наукою, зокрема в праці Ю.Волошина «Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941-1944) (1997 р.)» [49]. Дані про заборону німецької окупаційної влади І.Огієнкові залишати Польщу Ю.Волошин почерпнув з офіційних документів [50]. Ці б документи прочитати кам'янецьким лівим на чолі з маститими ученими, які наприкінці 90-х років (про це йшлося вище) галасували про співробітництво І.Огієнка з німецькою владою.

Другим позитивом для відсічі лжевченим (кам'яначани пам'ятають виступи в місцевій періодиці — «Фортеця», «Подоланин») і комуністам, є дані, наведені в дослідженні Ю.Волошина, із доповідної записки народного комісара (і слово яке було?!) внутрішніх справ УРСР Сергієнка Першому секретарю ЦК КПС(б) У Хрущову про

церковників міста Харкова та Лівобережної України з грифом «Совершенно секретно». Зважаючи на цінність наведених положень і їх маловідомість, цитуємо: «Осуществляя свою церковную политику, националисты в качестве главы украинской автокефальной православной церкви наметили бывшего министра исповеданий петлюровского правительства профессора Огиенко, высвяченного впоследствии Варшавским митрополитом Дионисием в епископы под именем Иллариона, управляющего в настоящее время Холмской епархией. Окупанты резко отрицательно отнеслись к кандидатуре Огиенко как шовиниста, для себя не приемлимым» [51]. Цікавою, як бачимо, є мова записки «українського» комісара!

Канадський період є найвизначальнішим на сторінках згадуваних часописів. Він є центральним в них. Саме в цей час проявився на повну силу хист Івана Огієнка як духовно-релігійного діяча та організатора українського культурно-просвітнього життя в Канаді.

Велике місце на сторінках «Слова Істини» займають релігійно-богословські праці самого митрополита Іларіона: «Догматичний і канонічний стан Української Церкви» (1948. — Ч.8-12; 1949. — Ч.2 (14); Ч.3 (15), Ч.5 (17); 1949. — Рік III. — Ч.1 (25); «Іконостас. Історичний нарис» (1950. — Ч.5 (22)); «3 життя Холмсько-Підляської єпархії в 1939-1944 рр.» — 1949. — Ч.2 (14), Ч.4 (16); «Аскет Українець. Старець Паїсій Величковський (1950. — Ч.7 (31). — С.13-18; Ч.9 (33). — С.22-23); «Назви Бога» (1949. — Ч.7 (19). — С.3-9); його ж тлумачення висловів з Біблії — «І не введи нас во искушение» (1949. — Ч.9 (21). — С.1-4) та ін. До цих статей примикала праця В.Савійського «Герністий шлях Православної Церкви в Польщі» (1920-1939 рр.) (1949. — Ч.4 (16) — С.9-16; Ч.7 (19). — С.13-18 та ін.). Велася рубрика «Життя Митрополитального Собору в Вінніпегу» (1948-1951 рр.)».

У «Нашій Культурі» було вміщено: «Наш Символ Віри. Його повстання й історія. 1500-літній ювілей його вселенського вжитку» (1951. — ЧЧ.1,2), «Весвітня трагедія. 500-ліття упадку Візантії» (1953. — ЧЧ.10-11 (187-188), «Рідна мова й Біблія» (1952. — Ч.7 (172) та ін.).

Діяльність митрополита Іларіона в Канаді д-р Дмитро Бачинський охарактеризував як діяльність невтомного учителя у статті — передовиці «Невтомний учитель» (Наша Культура. — 1953. — Ч.4-5 (181-182). — С.5-8). До речі, названа стаття ще до її публікації була передана в програмі радіотрансляції через іспанське національне радіо в Мадриді 3 лютого 1953р., де жив Д.Бучинський. Такого високого імені Іван Огієнко був удостоєний передусім за плідну наукову працю в царині українського мовознавства. Не було року, щоб проф. Огієнко не поповнив мовну скарбницю новою працею. «З того часу, — заявляє автор, — придбав він собі заслужено почесне ім'я Невтомного Учителя Рідної мови» [52, с.6].

І справді у Канаді появилися такі мовознавчі праці, як «Історія української літературної мови» (1949), Українсько-російський словник XVII-го віку» (1951), «Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961), «Український стилістичний словник» (1978),

«Стилістично-граматичний словник української мови»¹, «Фразеологічний словник української мови», «Географічні назви в українській мові», «Наша літературна мова. Мовні нариси» (1958), «Душа. Мовно-семантичний нарис» (1966), «Український літературний наголос» (1952), «Українські термінологічні словники» (1960), «Повстання української мови» (1963), «Словник слів, у літературній мові не вживаних» (1973), «Літературна мова в Галичині. Мовно-історична монографія» (1966), «Словник української літературної мови» (рубрика в «Слові Істини» з 1948 р.), «Хвалімо Бога українською мовою» (1962) та ін.

Основне ж своє призначення у Канаді Іларіон вбачав у відродженні Української Православної Церкви. Так і сприймали його переїзд у Канаду віряни. «Ви, Владико, — йшлося у листі до Іларіона під назвою «Ми щиро молились» з австрійського табору Ді-Пі в м. Ляндяку, Тіроль, — вірний сторож нашої загальнонаціональної справи, стовп Святої Української Православної Церкви! Ваша безперервна й невсипуча наукова, громадська й архипастирська праця є для нас живим прикладом, дороговказом життя нашого! Не залишайте нас своєю архипастирською опікою й молитвами. Покладаємо на Вас, Владико, наші надії, що Ви, з Божого благословення, виведете нас, як старозавітній Мойсей, на волю у Рідний Край, на теплі води, на ясні зорі, у край хрещений» [53, с.9].

Цій меті слугували різні види діяльності Іларіона: і відправка релігійних служб в Митрополитальному Соборі, і його релігійні проповіді та пастирські послання. Відродження Української Церкви, тобто її відхід від Церкви Московської, тісно переплітался у Іларіона з просвітительсько-виховною роботою на піднесення національної свідомості української громади, утвердження української національної ідеї.

З цього погляду великий інтерес становлення його церковні проповіді. Всі вони, попри релігійний зміст, містили положення, що відзначалися актуальністю, високим національним пафосом. Багато з них транслювалися на підрадянську Україну, матірню землю митрополита. У посланні «Любімо свою Церкву», трансльованому «Голосом Канади» 1-го липня 1952 року в Україну, він проголошував: «Церква своїм головним завданням має **вчительство** (вид. авт.) — вона навчає нас правдивого чесного життя на цій землі, вона заціплює нам єдину правдиву християнську культуру. Церква — це всенародна школа... блаженний той, хто навчається в ній все своє життя!» [54, с.18]. Підтекст проповіді в материковій Україні був зрозумілим: втрата християнських чеснот, розгул боротьби з націоналізмом не додав святості суспільному устрою, устрою тоталітарної системи.

Виразний підтекст — заклик до спокою та злагоди в українській громаді, яку будоражили інші пастирі, зводячи наклепи на Іларіона, який нібито об'єднався в Канаді з московською православною церквою [55], — наявний у Різдвяному посланні Іларіона до всієї Канади.

¹ Рік не зазначено, бо ці праці ще чекають свого видавця. Див.: *Мацько Віталій*. Повна бібліографія праць Івана Огієнка. — Хмельницький, 1998. — С.31.

Правдиве щастя, основи людського розвою — це спокій та згода, наголошує Іларіон. «Без братської згоди й любови жодна праця не буде плідною» [56, с.18]. Святі слова!

Яскраво вираженою національною зорієнтованістю відзначалися такі проповіді Іларіона, вміщені на сторінках «СЛОВА ІСТИНИ»: «Христос воскрес — воскресне й Свята Українська Церква» (1950. — Ч.6 (30). — С.1-4); «Національність — істога Православної Церкви», «Служити народові — то служити Богові» (1948. — Ч.12. — С.29-30), «Любов. І. У світі стало замало любови» (1949. — Ч.9 (21). — С.7-12); «Блаженна людина, що любить народ свій» (1948. — Ч.4. — С.28); «Осанна. 1. «Нема пророка в отчизні своїй» (1949. — Ч.7 (19). — С.24), «Правда воскресне» (Там само), «Любов творча: любов буде, а незгода руйнує» (1950. — Ч.10-11 (34-35). — С.28), «Прощення в громадській праці», «Виконуймо заповіді Господні», «Багато покликаних, та мало обраних», «Люби Господа Бога свого» (1950. — Ч.12 (36). — С.27-28). У трьох останніх проповідях наявні прямі асоціації як з проблемами особистого життя Іларіона (несправедлива критика), так й української історії (злочин А.Боголюбського, непослух гетьманам І.Мазепі й П.Дорошенкові) тощо. І це говорилося з церковного амвону! Сила проповіді Іларіона була в їх національній зорієнтованості, високості національного духу, що й забезпечувало їм успіх. Миряни захоплювалися глибиною його проповідей, були постійними слухачами Іларіона й відвідувачами його Церкви. На сторінках часопису «НАША КУЛЬТУРА» були вміщені такі проповіді: «Бережімо свої рідні традиції! Христос рождається» (1952. — Ч.2 (179). — С.5-8); 2) «Інфляція людини. Христос рождається» (1952. — Ч.3 (168). — С.5-17), «Достойно вшануймо ювілейний рік нашої української православної церкви в Канаді» (1953. — Ч.6 (183). — С.5-10), «Воскресимо й ми» (це послання передане в Україну 5 квітня 1953р. — Ч.7 (184). — С.5-8);

Ми національно-таки збереглися, як окремий народ, твердив Іларіон у Різдвяній проповіді «Бережімо свої рідні традиції», бо не губили своїх національних традицій. Рідні традиції — це основа національного відродження й розвитку. Зрозуміло, наріжним каменем українських традицій, є православна віра, основна підвалина українського духу й культури. Не менш важливе значення інших традицій — родинне життя, свята, звичаї, рідна мова.

Мали рацію прихильники «Слова Істини» Наталія і Володимир Савченки, які в листі до редакції місячника писали про те, що він «допомогу несе нашим землякам, з-поза залізної завіси, а також давнім емігрантам, які все забули» [57, с.24].

Крім богослужбових відправлень, які сприяли релігійному вихованню української громади у православному християнському дусі, Іларіон розбудував навколо свого осідку, Митрополитального Собору у Вінніпезі, цілу систему національно-ідеологічних та просвітительських заходів та діянь, що свідчило про його велику енергію та державницько-національні позиції.

Так, при Соборі діяв Український народний університет, Курси українознавства, недільна школа, «Рідна школа», Братство молоді «Три-

зуб», Пласт, часто проводилися чайні прийняття, урочисті вечері із святковими промовами на честь релігійних свят, історичних подій (300-річчя відновлення української державності, Богданівська академія, Свято Соборності, Герої Крут) чи державних діячів (приміром, на честь голови УНР С.Петлюри та Провідника ОУН Є.Коновальця), вокально-музичні академії на честь національних свят, українських письменників та пам'яті Тараса Шевченка. Останнє було традиційним!

Просвітительський характер діяльності Іларіона проявився в увазі до недільної української школи при Соборі. Програму до неї було видано з дозволу («з благословення») Високопреосвященнішого митрополита Іларіона (саме так зазначалося на її вихідних даних). Програма може слугувати прикладом любовного ставлення до дітей. Кожне завдання («наука») — це поліграфічно гарно видрукуваний спарений листок з обов'язковою ілюстрацією на першій сторінці до тексту Біблії: наприклад, «Сотворення світа», «Невидимий світ — Ангели», «Перше чудо Ісуса Христа», «Чудесне помноження хліба», «Вдовиця кидає свої легли на церкву» та ін. Недільна школа при Соборі, зрозуміло, передбачалася насамперед для засвоєння азів релігійно-богословської науки, але елементи світського навчання теж мали місце. У переліку завдань цього плану теж стрижневими є положення щодо національного виховання, засвоєння чи ознайомлення з традиціями українського світу. Наприклад, у переліку питань, на які треба (чи не треба) покласти хрестика із завдання «Яких дітей Бог любить зі їхні діла» є такі: «Микола не хоче говорити по-українському» (№2), «Микола купив гарну вітку своїй мамі в День Матері» (№37), «Антін часто бере мамині гроші, і про це їй не каже» (№38) та ін.

Зразу ж по приїзді в Канаду Іларіон виголосив в Митрополитальному Соборі два реферати (2-го та 9-го листопада, приїхав ж бо 19 вересня 1947 р.) на тему «Українська Церква й наша Культура». Про них з оціночним коментарем розповіла на сторінках «Слова Істини» (1948. — Ч.3) Ганна Статник, сподвижниця Івана Огієнка по культурно-просвітницькій роботі, зокрема була директоркою Курсів українознавства при соборі. Вона ж колишня студентка Кам'янець-Подільського державного українського університету, ректором якого був І.Огієнко. Виконувала в університеті обов'язки секретаря студентських справ [58, с.25]. Будучи «вірним сторожем нашої загальнонаціональної справи, стовпом Святої Української Православної Церкви» (так назвали його вірні [59, с.9], Іларіон у своїх публічних виступах завжди робив стрижневою ідеєю ідею національну, ідею української релігії. Такий характер мали й названі реферати. У першому — окреслив значення й роль Української Православної Церкви в зростанні української культури до такого рівня, що український народ став в рівень з усіма іншими культурними народами світу. У другому — йшлося про причини і способи підпорядкування Української Церкви Патріарху Московського. Виділялася одна причина — незгода вищих кіл та вмішування в справи церковні світських осіб. Ганна Статник наголошує на актуальності виголошеного реферату (це було

завжди притаманне Іларіону), бо часи Руїни, про які йшлося в другому рефераті, з властивими їм чварами, розбратом, асоціювалися в слухачів з проблемами діаспорного релігійного життя.

Варто відзначити слухність оцінок авторки промовам Іларіона. Виголошене його слово відзначалося «тонким науковим та об'єктивним висвітленням», це був «блискучий реферат». Відзначено й великий ораторський хист Іларіона: «Як сама тема, так і чудова чиста українська мова та ораторський хист Лектора так вплинули на слухачів, що в залі можна було б почути, як муха забрентить» [60, с.10].

Велике виховне завдання ставилося перед створеною при Соборі «Рідною Школою», своєрідною початковою недільною школою, якою керував о. протопресвітер Гр.Метюк. Запис до школи здійснювався з 1-го по 14 вересня. Вона, як зазначалося в хроніці «Життя Митрополитального Собору, «допомагає нашій молоді стати СВІДОМИМИ УКРАЇНЦЯМИ (вид. мос. — Є.С.)» [61, с.31].

Крім «Рідної школи», функціонувала «Недільна школа», яка навчала дітей християнської моралі. Заняття проводилися щонеділі з 3 по 4 годину після обіду [62].

Вже у 1948 р. у «Рідній Школі» навчалося 35 дітей, а в Недільній — 47. У промові на батьківських зборах митрополит Іларіон наголошував на «конечній потребі «Рідної Школи» як засобу проти винародолення» [63, с.30].

На високому рівні проводилися Курси українознавства, які влаштував Український Народний Університет. Правда, знайомі назви з часів кам'янець-подільського періоду життя І.Огієнка? В анонсі про їх відкриття подавався перелік предметів, які будуть викладатися на курсах, а саме: історія України, географія України, українська культура, українська мова, читання літературних творів, українська церква, українська література, церковний спів, світський спів, драма (теорія і практика), народне мистецтво, українське вишивання, українські танки [64, с.32]. Виклад предметів (погодьмося, присутніх для формування українського світогляду й переконань) забезпечувався авторитетними людьми. Так, згадувана Ганна Статник, тепер інженер, викладала предмети «Історія України», «Українська мова», «Читання літературних творів», «Українська література», «Драма (теорія і практика)», «Народне мистецтво», «Українське вишивання» (практично). Д-р, професор, митрополит Іларіон читав «Українську культуру», «Українську мову» «Українську Церкву» [65, с.32]. Заняття на курсах проводилися в невимушеній формі, цікаво, що могли заходити туди й старші люди, бути присутніми. Виклад чергувався з перервами, завершувався українськими танками. Безумовно, душею цих курсів був Іларіон, його харизма об'єднувала людей. У дописі за підписом «Присутній» читаємо: «За польовим (пультом) висока ставна особа лектора — це Митрополит Іларіон докладно вяснює «Джерела української культури». Вяснює просто, зрозумілою мовою, навіть повторюючи трудніші місця [66, с.27].

Курси (шеститижневі) закінчувалися урочисто. Офіційна частина свята розпочиналася Вдячним Молебнем, виступами викладачів,

врученням курсантам свідоцтв. У неофіційній — концерт й танці, які виконували курсанти. Так, на першому випуску митрополит Іларіон виголосив останній виклад на тему «Вплив української культури на слов'янські землі». Цей виклад слухала переповнена зала. На завершення була поставлена двотактова п'єса «Обжинки», а за нею — чайне прийняття, яке організувало Сестрицтво Собору [67, с.17]. Безумовно, такі високозмістовні, професійні, а основне — патріотичні, національно зорієнтовані — заходи виконували свою національно-просвітницьку роль, згуртовували й організовували українську громаду Вінніпега (Канада).

З другого боку, така різностороння діяльність зміцнювала дух та давала життєвих сил самому І.Огієнку, нагадувала йому часи кипучої його діяльності на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету. Про нього він ніколи не забував в часи його вигнання. Заходами Українського Народного Університету було відзначено пам'ятку для І.Огієнка дату «30-ліття заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету». В анонсі про відзначення цієї події йшлося про те, що «університет цей в справі підтримання української державності й боротьби за неї мав велике історичне значення» [68, с.25]. Зазначалося, що на Святі університету будуть виголошені дві доповіді. Перша — засновником університету і його першим ректором митрополитом Іларіоном (проф., д-р Іван Огієнко) — про заснування університету. У другій — зі своїми спогадами про університетське життя виступить колишній секретар студентських справ інж. Ганна Статник [69].

Крім великої релігійно-просвітницької роботи, яку проводив митрополит Іларіон для своєї пастви в Митрополитальному Соборі, він здійснював місіонерські поїздки по містах Канади, роблячи візитації по церквах. Скрізь він урочисто відправляв Св. Богослужби, проповідував й проголошував доповіді. За часописом «Слово Істини» можна відтворити географію його поїздок по Канаді: Дауфтин, Віньярд, Саскатун, Кенора, Едмонтон, Торонто, Отава, Гамільтон, Віндзор, Монреаль, Брендон (1952 р.), Ветерфорд, Судбор (1952 р.). Вражає їх кількість за один рік. Але це рік непростий — це рік святкування 70-ліття від дня народження І.Огієнка [70, с.3].

Треба відзначити, що митрополит Іларіон мав на це повне право, адже Вселенська патріархія визнала канонічною митрополію з митрополитом Іларіоном. Таке офіційне повідомлення передрукувало «Слово Істини» із «Українського вістника» за квітень 1950 р. (офіційний орган архієпископа Богдана). У ньому йшлося про публічну заяву Вселенського патріарха Михайла, яку він зробив у Нью-Йорку 10 лютого 1950 року [71, с.27].

На особливу увагу заслуговує діяльність Івана Огієнка в Канаді заснуванням свого видавництва «Наша Культура» з 1948 р. (згодом таку назву одержить новий місячник з 1951 р.). Щомісяця це, за словами І.Огієнка, неперіодичне видавництво, видавало по одній чи дві книжки з ділянки української культури, історії, мови та красного пись-

менства. Відповідальним редактором цього видавництва (як і місячника) була Ганна Статник, головне ж керівництво (провід) здійснював сам митрополит Іларіон. Так, станом на січень 1948 року (І.Огієнко прибув в Канаду 19.IX.1947 р.) вийшли такі твори митрополита Іларіона (проф., д-ра Івана Огієнка): Легенди світу; Марія Єгиптянка; поема; На Голготі (Страждання українського народу), поема; Політична праця Богдана Хмельницького, історична розвідка; Недоспівана пісня, історична поема про Великого гетьмана (Б.Хмельницького); Бережімо все своє рідне; Приєднання Церкви Української до Церкви Московської [72, с.32]. Книги продавалися за доступною ціною — від 20 до 75 центів. Згодом до цих видань долучилися «Туми», поема; «Прометей», поема; «Народження Людини», філософська містерія на 5 дій [73, с.28].

Важливою ділянкою різносторонньої діяльності митрополита Іларіона в Канаді була діяльність у системі УВАН (Українська Вільна Академія Наук) Канади, дійсним членом якої він був обраний. Був також членом Секції книгознавства УВАН в США. У цьому плані цікаві відомості подає листування митрополита Іларіона з Левом Биковським — колишнім помічником директора бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, згодом співробітником перших канадських журналів І.Огієнка. Йому від імені УВАН в США було доручено запросити Івана Огієнка, як проф., доктора наук, до участі в конференції УВАН від 23 грудня 1951 р. Це листування ввійшло у фундаментальне видання «Листування митрополита Іларіона (Огієнка) із серії «Джерела з історії української еміграції», упорядником якої є о. Юрій Мицик, проф., доктор історичних наук [74]. І.Огієнкові було поставлено вимогу виступати в ролі проф., д-ра, колишнього ректора для того, щоб забезпечити належний науковий рівень зібрання. «Бо з Митрополитом, — пише Л.Биковський у листі до митрополита від 3.X.1951 року, — який проповідує, неможливо дискутувати із-за пошани до церковної ієрархії та Вашої Особи, інакше справа стоїть в площині науковця, заслуженого і знаного, в спірних або неясних справах. В противному разі доповідь в рамках Академії наук втратила б свій сенс» [75, с.54]. І.Огієнко зголосився виголосити дві доповіді. На пленарному засіданні УВАН, у неділю 23-го грудня 1951 р., — доповідь «Слово о полку Ігоревім», на Секції книгознавства 22 грудня 1951 року — доповідь на тему «Апостол Львівський 1574 року, як перший український стародрук» [76, с.55].

Промовистим щодо характеристики особистості Іларіона є шановне звертання Л.Биковського до І.Огієнка, приміром: «Мушу попередити, що громадянство стільки чуло про Вас, особливо українське американське, що прагне Вас бачити і чути, як ЯКУСЬ ЛЕГЕНДАРНУ ПОСТАТЬ (справедливе визначення. — Є.С.). Отже, хтіли б ми це зробити в найбільш сприятливих для Вас і нас умовах — похвалитися, мовляв, от якого Науковця ми маємо...» [77, с.54]. Подібне, безумовно, було доброю підтримкою Іларіону, стимулювало його потяг до наукової діяльності.

Маємо на сторінках «Нашої Культури» 1952 року чимало повідомлень про наукові виступи митрополита Іларіона. Так, було вміще-

но передрук з американської газети «Свобода (1952.21.V) про його виклад щодо напрямів своєї наукової праці. «Це така різноманітна праця, — йшлося там, — на полі українознавства і така багата, що присутні порівняли її з працьовитістю проф. Михайла Грушевського» [78, с.34]. У «Хроніці нашого культурного життя» повідомлялося про інавгураційний виклад митрополита в УВАН, її дійсного члена на тему «Рукописна й стародавня українська книжка». Зазначається, що «зала була переповнена слухачами» [79, с.3].

Ще про три події, які гідно звеличували особу митрополита, йдеться на сторінках часописів. Це 10-річчя хіротонії Іларіона, обрання Іларіона митрополитом Канади і 70-ліття його життєвого шляху.

Для святкування десятиліття архипастирського служіння митрополита Іларіона, яке припадало на 20-е жовтня 1950 року, було створено Ювілейний комітет. У його зверненні зазначалося, що дата вступу Іларіона на посаду архієпископа в одній з стародавніх українських єпархій, єпархії Холмсько-Підляській є історичною, бо «в особі проф. д-ра Івана Огієнка отримала [Українська Православна Церква] вченого ієрарха, широко відомого зо своїх наукових праць та перекладу цілої Біблії на українську мову як в Україні, так і поза українським науковим світом» [80, с.30].

Відзначення ювілею передусім пов'язувалося з високою оцінкою його діяльності в Канаді як науковця, просвітителя та ідеолога Української Православної Церкви, як Церкви Рідної та незалежної. Акцентувалася увага на канонічній діяльності митрополита, його визнанні Вселенською Церквою та основне — «ні в жодній юрисдикційній залежності від московського патріарха». Так зазначалося в статті проф. А.М.Андрієвського «Митрополит Іларіон у Канаді». На завершення автор додав проникливі слова: «Православні канадяни мусять пам'ятати, що мають у себе НАЙУЧЕНІШОГО МИТРОПОЛИТА (вид.мос. — Є.С.), найдостойнішого представника української Церкви, доброго, щирого українця-архипастира, і за це бути вдячними Богові та бути гордими перед чужими» [81, с.16].

Як подію національної ваги розцінили миряни важливу подію — обрання Іларіона Всеканадйським Церковним Собором правлячим Митрополитом Української Греко-Православної Церкви усієї Канади. Обрання було одноголосне, підтримане усіма присутніми на Надзвичайному Соборі Української Греко-католицької церкви. Православна кафедра Св.Троїці у Вінніпегу ще не була закінчена, тому Собор відбувся у великій залі готелю Олександра. Головував на Соборі архієпископ Михаїл, він же й сповістив про обрання. Було це 8 серпня 1951 р. Відповідь — згода Іларіона Собору була дана давньоукраїнською формою: «Смиренно приймаю, нічого проти не говорячи!... (цебто: Смиренно приймаю, нічого проти не говорячи). А ввесь Собор у відповідь знову... — Достойно єсть» [82, с.21]. Зворушливу атмосферу названої події передано у статті «Незабутня хвилина. Обрання Іларіона митрополитом Канади», підписану псевдонімом Учасниця [83]. Згадує вона і про велику схвильованість Іларіона («Блідий-

блідий... Ані кровинки в лиці»), і плач людей від радості, що мають свого Першоєрарха і митрополита. Його вступ на кафедру супроводжувався церковним співом «Достойно есть...» «Це так співають, як Архирей до Церкви входить», — відзначила Учасниця [84, с.20].

На такому ж величному рівні відзначено поважну дату життя І.Огієнка — його 70-річчя (1952 рік). 18 травня 1952 р. у Вінніпегу було влаштовано ювілейне зібрання. З промовою виступив секретар Ювілейного комітету, д-р Юрій Мулик-Луцик. Вона мала промовисту назву «Свято праці», отже, символізувала основний смисл життя Іларіона — працювати на благо рідної культури й науки [85]. Улюбленою фразою митрополита, за спогадами дочки духовника Іларіона І.Герус-Тарнавецької, були слова: «Мені не трудно вживатися на кожному місці, бо для мене найголовніше перед усім — праця» [86, с.470].

Доповідач спинився на трьох основних напрямках діяльності Іларіона, які номінував так: науковий, церковний і громадянський. Згадується кількість наукових праць — близько 1.000. У цьому світі цифр, дат і фактів «пульсує живий дух великого мислителя». Великою є заслуга ювілянта у здійсненні повного перекладу Св.Письма на українську мову. Він, як і інші переклади богослужбових книг, мали передусім психологічне, релігійно- національне значення. Вони, за д-ром Ю.Мулик-Луциком, були реальною працею в «розмосковлюванні Церкви, символом національно-релігійних прагнень». Великий вклад зробив І.Огієнко в мовознавчу науку, зокрема у реалізації принципу соборності української мови, сформульованою самим Огієнком «Для одного народу — одна літературна мова». Він же автор мовного декалогу — десять заповідей Рідної мови. З ним була пов'язана ідея «говорити по-огієнківськи», що означало говорити правильно українською соборною мовою, мовою, яку треба було любити всім серцем і яка була символом любови до народу та соборних почувань. Виникла, продовжує доповідач, епоха огієнківщини, так як у політиці — епоха петлюрівщини. Він був носієм найбільш загрозливої для поляків ідеї: духовно органічної єдності в природному патріотизмі мас. Особа митрополита заперечує відому істину: «Ніхто не є пророком у краї своїм». Він став пророком для свого народу: більшість українців у найкритичніші часи для України усвідомлювали, що без Нього Україна не може обійтися. Як доказ доповідач навіть факт обрання у м. Рівному на Всеукраїнській Церковній Раді Іларіона на київську кафедру у 1942 році, як обрання «одного з найбільш заслужених синів України в її минулому й сучасному» [87, с.10].

Панораму святкування 70-ліття митрополита, преосв. Іларіона подають канадські газети «Український Голос» і «Новий Шлях». Її відтворює часопис «Наша Культура» у ч.8 (173) за 1952 рік. З неї довідуємося про ювілейний вечір в залі Собору св.Покрови, на якому було присутніх понад 300 вірних із трьох українських православних громад у Вінніпегу.

Ювілейну програму вів о. Є.Грицина, голова Президії Консисторії. Він виголосив промову, в основі якої було підкреслення «БЕЗ-ПРИКЛАДНОЇ ПРАЦЬОВИТОСТІ» (вид. ред. ж-лу. — Є.С.) мит-

рополита. Далі промовляли Л.Білецький, товариш митрополита по Київському університету (1918-1920 рр.). Він і згадав про участь ювілянта «у державному будівництві України, про організування ним університету в Кам'яниці-Подільському, і підкреслив при цьому БЛИСКУЧИЙ ОРГАНІЗАТОРСЬКИЙ ХИСТ (вид. ред. — Є.С.) тодішнього професора Огієнка» [88, с.12]. Говорив і Л.Білецький про уміння І.Огієнка писати зрозуміло для широких мас мовою, назвавши його знаменитим популяризатором. Відзначено було І.Огієнка як блискучого перекладача Св.Письма, щирого українського громадянина і патріота. Виступали ще проф. Ю.Мулик-Луцик, парох громади Св.Покрови о.Г.Метюк, голови інших церковних громад Вінніпегу Н.Бондарчук та Н.Кушнірик.

Прикінцеве слово виголосив митрополит. Подякувавши за щирі привітання та побажання, він, зокрема, охарактеризував риси (основи) своєї ідеології, в основі якої була покладена праця для свого народу. Цю ідеологію, за І.Огієнком, можна сформулювати так: «Служити народові — це служити Богові!». У праці людина знаходить радість, бо праця — це ціль життя.

Завершилися урочистості відспіванням Владиці багатоліття.

Ця інформаційна панорама завершувалася (там же вміщена) викладом-портретом «Митрополит Іларіон» (про його життєвий і творчий шлях), передрукованим із «Канадійського Фармера» (за 28.IV.1952 р.). У ньому знову акцентувалася увага на вродженому лідерстві та організаторських здібностях І.Огієнка, на його надзвичайній працьовитості та безприкладному патріотизмові. «Маючи такі великі заслуги за собою, — писав «Канадійський Фармер», — Митрополит Іларіон здобував для себе одне з головних місць в історії нашого народу. Кожний і кожна з нас відчуває супроти нього глибоку вдячність» [89, с.15-16].

Тут (у цьому ж номері, можна сказати, ювілейному) була вміщена поезія І.Огієнка «Любов», своєрідне його кредо. Цю поезію «озвучив» в Україні М.Тимошик у передмові до перевиданої у 1994 році праці І.Огієнка «Історія українського друкарства. Том. I. — Львів, 1925». Зважаючи на недостатню обізнаність сучасного читача зі спадщиною Іларіона (архів її досі зберігається в колегії Св.Андрея в Вінніпезі) та враховуючи місткість художніх промовистих деталей, наводимо його повністю:

Любов

*Я взяв своє серце малими руками,
Й віддано поклав Україні до ніг,
І юна любов розцвілася між нами,
І став я орати її переліг.
Й нікому вже більше не дав я любові,
Бо другого серця кохати не маю,
І вірним останусь, аж дошки соснові
Єдину любов мою спинять безкраю...*

Підписано: І.Огієнко [88, с.12].

Бажано було б заглибитись у творчу лабораторію її створення, її генезис та розвиток ідеї, але без архівних матеріалів це не видається можливим.

Треба відзначити, що на адресу Ювілейного Комітету надійшло чимало привітальних листів і телеграм — з різних територій Канади, США, Південної Америки і навіть з Європи, що засвідчило світовий характер свята і глибоку пошану до ювіляра за його 50-літню службу своєму народові. Зрозуміло, що не могло бути привітань з рідної України, з-за «залізної завіси», може, він їх чекав понад усе... Цю гіркоту почувань митрополита якоюсь мірою компенсував допис з Волині (цікаво, як він дістався до Канади?), уміщений у рубриці «Хроніка українського культурного життя». Він називався «Українська Церква — Церква Первозванна». У ньому розповідається, що дописувач (заховався під псевдонімом Протоєрей з Волині) був на Богослужбі в Свято-Андрієвському Соборі, де відправляли акафіста Св.Ап.Андреєві Первозванному. Увесь народ, що був в Храмі, однодушно співав приспів: «Радуйся, Андреє, Апостоле Первозванний!». Отож, стверджує дописувач, «увесь народ, уся Україна вірить у проповідь на наших землях Апостола Андрея. І як я гаряче молився там за Вас, дорогий Владико, наш незабутній Батьку та Учителю! 25 лютого 1953 р. Волинь. Протоєрей» [91, с.36].

Не поривалася, отже, нитка духовного зв'язку Іларіона з рідною землею. Зерна, засіяні ним, проростали добром і світлою пам'яттю як віруючих українців, так і усіх патріотично налаштованих. Безіменні «борці», які підписалися під статтею «Від борців», дякують митрополиту Іларіону за його державницьку й політичну позицію, стоїчний характер: «Ще раз геройська упертість у Вас, Владико й дорогий наш учителю! По роках європейського пекла Ви все і все даєте нам нові духові цінності, збагачуєте нашу культуру. Ви для нас ПРИКЛАД І ЗАОХОТА (вид.моє. — Є.С) не тратити духа, але невпинно працювати й прямувати до цілі. Дякуємо Вам, дорогий наш учителю, за новий скарб, за видавництво «Наша Культура». Многая літа і повних успіхів у праці! Адреси не подаємо, бо ми за заслоною... (тобто у підрадянській Україні)» [92, с.26-27].

Високий рівень просвітницько-релігійної діяльності Іларіона викликав глибокий резонанс в україномовному діаспорному світі.

З далекої Бразилії дописувач о.Ф.Кульчинський дякував митрополиту Іларіону за «духову справу, що дає найбільшу насолоду», маючи на увазі змістовий зміст канадських місячників, передусім «Нашу Культуру». «Цей місячник, — писав він, — переносить мене думками в ті часи, коли він із Варшави ніс світло просвіти і на нашу незабутню Волинь, а тепер він єднає мене з високою церковно-духовою культурою в Канаді» [93, с.35-36].

Орган американських українців щоденна газета «Свобода» в ч.26 за 1952 рік писала: «Відновлена «Наша Культура» в Канаді в наші часи має особливе завдання: популяризувати справжню українську християнську культуру, не спотворену большевицьким поганством,

ширити українознавчі знання між українцями на еміграції, зокрема серед молоді, цим самим спинити процес винародовлення, денационалізації і виховувати серед молоді любов до рідної культури і до рідного поновленого народу — творця цієї високої культури» [94, с.32].

Безумовно, особливо теплими були стосунки І.Огієнка з українською громадою Собору Св.Покрови, яка зініціювала переїзд митрополита із Швейцарії в Канаду. Захищаючи свого пастира від лже-нападів, поміщених в канадській газеті «Український Робітник» (Торонто), вони надіслали йому для опублікування своє звернення «Ми міцно стоїмо при Вас!», у якому засвідчувалася висока повага й любов до авторитетного релігійного діяча. «Ми тішимося, — йшлося у ньому, — що в Особі Вашого Високо-Преосвященства маємо високий і мудрий провід... та знаходимось під Вашим Митрополитичним Омофором, як українського Архипастиря-Батька, на якого з великими надіями тепер споглядають очі Українців <...>

Голосно заявляємо, що МИ ВСІ МІЦНО СТОЇМО ПРИ ВАС (вид. ред. — Є.С.) під Вашим Архипастирським Омофором, бо всі ми остаточно переконані, що Ви ПРАВДИВИЙ НАШ РІДНИЙ БАТЬКО (вид. моє. — Є.С.). Голосно заявляємо: МИ ПРАВДИВІ ВАШІ ДІТИ» (вид. ред. — Є.С.) [95, с.25].

Заяву-звернення підписали авторитетні люди, очільники релігійних та громадських організацій: о.Г.Метюк (настоятель Митрополитального Собору), Ганна Статник (за «Рідну Школу»), Емілія Носата (за молодече Братство «Тризуб») та ін.

Отож, можна констатувати за сторінками перших канадських журналів («Слово Істини» та «Наша Культура»), що Іван Огієнко (митрополит Іларіон) був повністю самореалізований, діяльно працював і жив повноцінним творчим життям, був яскравою особистістю.

Список використаних джерел:

1. *Тимошик Микола*. «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження. — Вінніпег-Київ: Український православної Собор Св.Покрови; Науково-видавничий центр: «Наша культура і наука», 2000. — С.178-181.
2. *Слово Істини*. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Рік IV. — Серпень-вересень. — Ч.10-11(34-35). — С.27-28.
3. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1949. — Червень. — Ч.8 (20). — С.20.
4. *Листування* митрополита Іларіона (Огієнка) // Упорядник о.Юрій Мицик. [Серія «Джерела з історії української еміграції»]. — К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. — С.133.
5. *Слово Істини*. — 1949. — Червень. — Ч.8 (20). — С.22.
6. *Слово Істини*. — 1949. — Рік II. — Ч.3 (15). — С.18-23.
7. *Малюків В.* Ревний служитель нації. — Слово Істини. — 1948. — №4. — С.8-14; *Десятиліття* архипастирського служіння Митрополита Іларіона. Від Ювілейного Комітету святкування 10-ліття Архипастирського служіння Митрополита Іларіона. — Слово Істини. — 1950. — Ч.12 (36). — С.30-32; та ін.

8. *Слово Істини*. Народний християнський місячник, присвячений також рятуванню наших скитальників. — Рік I. — Лютий. — 1948. — Ч.4. — С.9,13.
9. Там само. — С.12.
10. *Наша Культура*. Науково-популярний місячник української культури. — 1953. — Травень. — Ч.7 (184). — Вінніпег. — С.7-8.
11. *Малюків В.* проф., д-р. Ревний служитель нації. — *Слово Істини*. — Рік I. — 1948. — Лютий. — Ч.4. — С.11.
12. *Дітель* Вукол (Вакула), полковник. Початки відродження Української Церкви. Спогади. — *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — Рік.ІІ. — 1949. — Січень. — Ч.3 (15). — С.8-11.
13. *І.О. [Іван Огієнко]*. Нова унія: Східний обряд [рец. На кн.: К.Н. Николаев. Восточный обряд. — Париж, 1950]. — *Наша Культура*. — Рік XVI. — 1953. — Ч.12 (189). — С.25.
14. *Наша Культура*. Науково-популярний місячник української культури. — Вінніпег. — Рік XVI. — Жовтень. — 1953. — Ч.12 (189). — С.25.
15. *Слово Істини*. — 1948. — Ч.4. — С.14-23.
16. *Слово Істини*. — 1949. — Ч.9 (21). — С.15-16; 1950. — Ч.12 (36). — С.31. *Наша культура*. Науково-популярний місячник української культури. — Вінніпег. — 1951. — Листопад. — Ч.1 (166). — С.30-35; 1952. — Червень. — Ч.8 (173). — С.15-17.
17. *Слово Істини*. — 1948. — Рік I. — Лютий. — Ч.4. — С.14-23.
18. Там само. — С.20.
19. Там само. — С.21.
20. Там само.
21. Там само. — С.17.
22. *Комуніст*. — 1997. — Ч.3. — Січень; *Комуніст Поділля (м.Хмельницький)*. — 1997. — №9; *Подільнин*. — 1997. — 11 квітня; *Фортеця*. (м. Кам'янець-Подільський). — 1998. — 29 травня; 1998. — №39. — Травень та ін.
23. *Особистий архів автора*.
24. «*Подільські вісті*» (м.Хмельницький). — 1999. — 1 січня. — С.1.
25. *Слово Істини*. — 1948. — №4. — С.22.
26. *Наша Культура*. Науково-популярний місячник української культури. — Вінніпег. — 1952. — Червень. — Ч.8 (173). — С.16.
27. *Наша Культура*. Науково-популярний місячник української культури. — Вінніпег. — 1951. — Листопад. — Ч.1 (166). — С.33.
28. Там само. — С.34.
29. Там само. — С.35.
30. Там само. — С.34.
31. *Слово Істини*. Народний християнський місячник Видавничого Комітету Митрополитального Собору. — 1950. — Ч.4 (28). — С.21.
32. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.10-11. — С.28-29.
33. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.5. — С.4.
34. Там само. — С.6.
35. Там само. — С.8.
36. Там само. — С.10.
37. Там само. — С.13.
38. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.3. — С.4.
39. Там само.
40. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1949. — Ч.7 (19). — С.9-13.

41. Там само. — С.12.
42. Там само. — С.13.
43. Там само.
44. *Слово* Істини. — 1949. — Ч.4 (16). — С.16.
45. *Слово* Істини. — 1948. — Рік I. — Лютий. — Ч.4. — С.14-23.
46. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.5. — С.13.
47. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.9. — С.26.
48. *Жарський А.* Ми обрали Вас. — *Слово Істини.* — 1948. — Ч.5. — С.13; Передрук з журналу «Православний Українець» (ЧЧ.4-5. — 1947. — С.17) статті Д.С. «Митрополит Київський». — Там само. — С.14.
49. *Волошин Юрій.* Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.). — Полтава, 1997. — С.44, 45, 80.
50. ЦДАГО України. — Ф.1. — Оп.23. — Спр.90. — Арк.19.
51. ЦДАВО України. — Ф.3833. — Оп.1. — Арк.4; *Ю.Волошин.* Цит.пр. — С.109.
52. *Наша* культура. Науково-популярний місячник української культури. — 1953. — Ч.4-5 (181-182). — С.6.
53. *Слово* Істини. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.3. — С.9.
54. *Наша* Культура. Науково-популярний місячник української культури. — 1952. — Ч.9 (174). — С.18.
55. *Слово* Істини. — 1949. — Ч.8 (20). — С.19-20; 1950. — Ч.4 (28). — С.8-9.
56. *Наша* Культура. — 1953. — Ч.3 (180). — С.18.
57. *Слово* Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Ч.9 (33. — С.24).
58. *Слово* Істини. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.8. — С.25.
59. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.3. — С.9.
60. Там само. — С.10.
61. *Слово* Істини. Народний християнський місячник Видавництво Комітету Митрополитального Собору. — 1949. — Рік III. — Ч.1(25). — С.31.
62. Там само.
63. *Слово* Істини. Народний християнський місячник. — 1949. — Ч.8 (20). — С.30.
64. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.8. — С.32.
65. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.10-11. — С.32.
66. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.9. — С.27.
67. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.10-11. — С.17.
68. *Слово* Істини. — 1948. — Ч.8. — С.25.
69. Там само.
70. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.3 (168). — С.3; Ч.8 (173). — С.4; Ч.10-11 (175-176). — С.33-34 та ін.
71. *Слово* Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Ч.10-11 (34-35). — С.27.
72. *Слово* Істини. Народний християнський місячник. — 1949. — Ч.3. — С.32.
73. *Слово* Істини. — 1949. — Ч.4. — С.32.
74. *Листування* митрополита Іларіона (Огієнка). [Серія «Джерела з історії української еміграції»]. Упоряд. о.Юрій Мицик, проф., доктор історичних наук. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С.53-61.
75. Там само. — С.54.
76. Там само. — С.55.
77. Там само. — С.54.
78. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.9 (174). — С.34.
79. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.3 (168). — С.3.

80. *Слово Істини*. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Ч.12 (36). — С.30.
81. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.10-11. — С.16.
82. *Наша* Культура. Науково-популярний місячник української культури. — 1951. — Ч.1 (166). — С.21.
83. Там само. — С.15-22.
84. Там само. — С.20.
85. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.8 (173). — С.5-12.
86. Цит. за кн.: *Тимошик Микола*. «Лишусь навіки з чужиною»... — С.470.
87. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.8 (173). — С.10.
88. Там само. — С.12.
89. Там само. — С.15-16.
90. Там само. — С.11-12.
91. *Наша* Культура. — 1953. — Ч.6 (183). — С.36.
92. *Слово Істини*. — 1950. — Ч.4 (28). — С.26-27.
93. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.6 (171). — С.35-36.
94. Там само. — С.32.
95. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.9. — С.25.

The article highlights the life of Ivan Ohienko /metropolitan Ilarion/ which provide the unique materials for the creation of the full biography of this personality.

Key words and word-combinations: organizational competence, patriotism, educational activity, Ukrainian church, orthodox, extraordinary personality.

Отримано: 21.06. 2007 р.

УДК 001 (477) (092): 371 (477) «1918-1920»

О.М.Завальнюк

Кам'янець-Подільський державний університет

ІВАН ОГІЄНКО І КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ГІМНАЗІЯ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ (1918-1920 рр.)

Розглядається участь І.І.Огієнка у заснуванні, організації і створенні умов для роботи Кам'янець-Подільської університетської гімназії для дорослих, яка функціонувала у 1918-1920 рр.

Ключові слова і словосполучення: Іван Огієнко, національне відродження, університетська гімназія для дорослих, державне утримання, учні, педагогів, приміщення, плата за навчання.

У Кам'янецький період діяльності Іван Огієнко прилучився до утворення й розвитку не лише державного українського університету, а й супутнього йому закладу — гімназії для дорослих з правами для учнів звичайних гімназій. Зазначений аспект практично ще не висвітлювався в історіографії, хоча певні згадки про це вміщено у працях В.Біднова¹, О.Пащенко², І.Огієнка³, М.Тимошика⁴, Є.Сохацької⁵ та ін. Однак цілісного розуміння ролі І.І.Огієнка в організації і створенні умов для діяльності названого закладу вони, на жаль, не дають.

Варто зауважити, що дослідники цього питання дружно обійшли документи фонду «Українська гімназія для дорослих» (Ф.Р.3023), що зберігається в держархіві Хмельницької області і є одним із базових для з'ясування праці І.І.Огієнка на ниві заснування і функціонування названої гімназії.

Метою даного повідомлення є з'ясування ролі ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету у процесі творення, зміні статусу і вирішення внутрішніх проблем Кам'янець-Подільської гімназії для дорослих в добу національно-культурного відродження українців 1918-1920 рр.

Ще під час візиту делегації професорів Київського українського народного університету (М.І.Ганицький, І.І.Огієнко) і представників Міністерства освіти УНР (К.Д.Титаренко, В.В.Дуб'янський) до Кам'янець-Подільського 4-5 квітня 1918 р. з метою з'ясування наявності належних умов для відкриття університету мови про заснування при майбутньому вищому навчальному закладі гімназії ніхто не вів. Це підтверджують як протокол спільного засідання делегації і університетської комісії при міській думі, так і газетні звіти про перебування у Кам'янці високих гостей, мемуарні видання учасників тієї події.

Що стосується робочої поїздки в.о. ректора університету І.І.Огієнка до адміністративного центру Поділля 5-6 липня 1918 р., то, мабуть, саме тоді постало питання про те, що чимало дорослих, діяльних і свідомих українців в регіоні не мали не те що вищої, а й середньої освіти. У зв'язку з цим просвітяни пропонували створити курси дорослих з правами для учнів середніх шкіл (подібні курси, але з російською мовою викладання, вже діяли у місті). Після їх закінчення випускники могли вступити до українського університету, здобути вищу освіту і краще прислужитися національному відродженню батьківщини. Ймовірно, що І.І.Огієнко разом зі своїми колегами пообіцяв кам'янчанам поставити питання про українські курси перед Міністерством освіти і мистецтва Української держави. Про таку домовленість можна припустити, адже згодом він телеграфував секретареві університетської комісії О.М.Пашенко: «Курси дорослих з правами учнів Міністерство дозволило»⁶.

3 вересня 1918 р. ректор І.І.Огієнко прибув до місця своєї роботи. Активізувалися заходи не лише із відкриття університету, а й курсів для дорослих. 20 вересня з цієї метою відбулося засідання організаційної комісії, до якої увійшли 10 осіб (В.Л.Злотчанський, В.К.Бернацький, О.М.Пашенко, М.П.Вікул, М.Г.Любичанківський, Ф.Кондрацький, К.О.Копержинський, Є.Й.Сіцинський, І.П.Майстренко, Ю.О.Богацький). Всі вони, за винятком О.М.Пашенко, мали вищу світську і духовну освіту. Зібрання ухвалило рішення, що курси будуть чотирирічними. Перший рік навчання відповідатиме 1-3 класам звичайної гімназії, другий — 4-5-м і четвертий — 8 класу. Зарахування учнів мало відбуватися на основі свідоцтв про закінчення навчального закладу при умові, що з часу його закінчення пройшло не більше двох років. В інших випадках належало складати вступні іспити.

Передбачались українські програми навчання. Встановили і плату за навчання — 300 крб. на рік. Щодо розміщення курсів, то вирішили звернутися до правління товариства «Просвіта», аби воно надало для їх роботи свої приміщення. Членам оргкому довели зміст листа управи губерньського земства до Міністерства освіти й мистецтва, у якому йшлося про призначення директором курсів професора І.І.Огієнка, а його заступником — В.Л.Злотчанського. Враховуючи те, що І.І.Огієнко тоді вирішував у Києві різні питання, пов'язані з підготовкою до відкриття університету, вирішили звернутися до нього по телеграфу і погодити з ним час вступних іспитів (пропонувалося 1 жовтня 1918 р.) і початок навчального року (через тиждень після завершення вступних випробувань). З цими пропозиціями І.І.Огієнко погодився⁸. Через 4 дні організаційний комітет отримав з Києва від І.І.Огієнка листівку, у якій пропонувалося розмістити курси не у приміщенні «Просвіти», а на третьому поверсі університетського будинку, поруч із середньою технічною школою (раніше вона займала всі три поверхи). Пропозицію ректора-директора прийняли із великим захопленням і ухвалили рішення такого змісту: «Доручити Господар[ській] коміс[ії] вжити всіх заходів, щоб курси, відповідно бажанню проф. Огієнка, помістити в Техн[ічній] Школі, поки ж підшукати друге приміщення»⁹. Після відповідних звернень управ міської думи і губерньського земства, а також оргкому педагогічна рада технічної школи погодилася надати курсам 4 кімнати для учнів, ще одну — під учительську на час, вільний від занять у техшколі¹⁰.

Оргкомісія погодила такий навчальний план курсів (згодом до нього внесуть певні зміни).

№ п/п	Назва дисципліни	К-сть годин на тиждень для				Разом
		1 курсу	2 курсу	3 курсу	4 курсу	
1.	Релігія	2	2	2	2	8
2.	Рідна мова	4	4	4	3	15
3.	Російська мова	3	2	2	2	9
4.	Іноземна мова	4	3	3	2	12
5.	Латинська мова	—	2	4	4	10
6.	Математика	4	5	5	4	18
7.	Природознавство	3	3	—	—	6
8.	Географія	3	2	2	2	9
9.	Історія	2	3	3	3	11
10.	Малювання	1	1	—	—	2
11.	Фізика	—	—	4	4	8
12.	Кромографія	—	—	—	1	1
13.	Політична економія	—	—	—	—	1
	Всього	26	27	29	28	110

Навчання збиралися вести лекційно-репетиторським способом. Велика увага приділялась якісному навчанню української мови. Допускалося студіюванню двох іноземних мов (одна із них — німецька була обов'язковою)¹¹. Останній момент можна пояснити тим, що на території України знаходилися німецькі і австрійські війська.

Враховуючи досвід російських університетів в Україні, І.І.Огієнко поставив за мету заснувати при КПДУУ українську гімназію. З відповідною пропозицією він вийшов на Міністерство освіти й мистецтва і 12 жовтня 1918 р. його прохання про перетворення вище названих курсів у гімназію для дорослих розглянули в департаменті середньої школи. В результаті докладених зусиль прийшов очікуваний успіх. Як писав І.І.Огієнко, «поки нам дозволено називатися «Кам'янець-Подільська українська гімназія для дорослих». Дбаючи про високий якісний рівень педколективу, він запропонував «з числа професорів... притягти до праці в цій новій гімназії не менше як чоловік 5... Треба буде до праці в гімназії притягти як найбільше людей і поставити гімназію так, як не поставлено ніяку іншу [гімназію] в Кам'янці»¹².

Виконуючи настанови І.І.Огієнка, до викладацької праці в закладі у 1918-1919 навчальному році залучили 6 викладачів університету: професора В.О.Біднова (викладав історію України), приват-доцентів Л.Т.Білецького (українська мова, історія українського письменства), М.А.Чайковського (математика), Є.Й.Сіцінського (релігія), асистентів М.П.Вікула (хімія), М.Г.Любачківського (географія)¹³.

2 листопада 1918 р. Міністерство освіти й мистецтва надало закладу нову назву — «Перша Українська гімназія для дорослих»¹⁴. Станом на 4 листопада того ж року тут навчались: на I курсі — 63 особи, II — 42 і III — 25. Загалом в закладі нараховувалося 130 гімназистів. Як наголошувалось у листі дирекції гімназії до Подільської губернської народної управи, «контингент учнів — переважно нижчі служачі різних установ, в тому числі і Народних Губерніальної та Повітової Управ. Як люди служачі, вони, згідно приказам свого начальства, переводяться в різні місця, часом несподівано, і тому мусять залишати гімназію. Окрім того, політичні події кінця листопада та місяця грудня 1918 року (антигетьманське повстання на чолі з Директорією. — Авт.) значно вплинули на кількість учнів гімназії: одні, як свідомі громадяни, добровільно пішли на фронт, другі — призвані по мобілізації, нарешті, деякі були командировані в різні місця для несення тої чи іншої служби новому Українському Урядові»¹⁵.

Зайнятість службовими справами значної частини гімназистів негативно впливала на відвідування занять, виконання навчальних завдань. Саме про це йшлося на засіданні педради 8 грудня 1918 р. в присутності І.І.Огієнка¹⁶. Тоді ж було внесено зміни до навчального плану гімназії: додали по 1 годині на вивчення української мови на 4 курсі і математики — на 1-му, зменшивши при цьому по 1 годині на вивчення географії (III курс), природознавства (II), німецької мови (III); додатково запровадили французьку мову (I курс — 3 години, II — 2, III — 3 і IV — 2 години)¹⁷. Враховуючи негативне явище, пов'язане із зростанням невідвідування занять, педагогічна рада гімназії, намагаючись «припинити деморалізуючий вплив його (явища. — Авт.) на всю справу навчання», ухвалила рішення «звільнити всіх тих учнів, які не одвідували лекцій протягом двох тижнів»¹⁸. Так, в лютому-березні 1919 р. із складу гімназії відчислили 24 учні, які систематично пропускали заняття¹⁹.

Після того, як 5 січня 1919 р. І.І.Огієнко приступив до роботи на посаді міністра народної освіти УНР, Перша Кам'янець-Подільська змішана гімназія для дорослих дістала у його особі активного оборонця. Передусім було розроблено і внесено на розгляд уряду законопроект, який мав врегулювати правове становище навчального закладу. Відселення з університетського будинку середньої технічної школи, яка прихистила українську гімназію, не вплинуло, «за розпорядженням І.Огієнка, на долю останньої»²⁰.

4 березня 1919 р. міністр освіти видав наказ про перейменування закладу на Кам'янець-Подільську університетську гімназію для дорослих. Вона повинна була підлягати гімназійному статуту, крім статей, що обмежували вік учнів і тривалість навчання. Для ведення господарських справ їй надавалася допомога в розмірі 15 тис. крб.²¹. Стараннями І.І.Огієнка 5 квітня 1919 р. уряд ухвалив рішення про створення університетської гімназії для дорослих з наданням їй повних державних прав (передусім, отримання державного фінансування)²². Скористатися отриманою прерогативою вдалося, на жаль, не тривалий час. Як свідчать архівні документи, кошти з держбюджету надходили лише перших півроку. Після звільнення І.І.Огієнка з посади міністра народної освіти його наступник А.В.Крушельницький не ставив перед урядом питання про продовження державного фінансування університетської гімназії, в результаті чого її становище різко погіршилося. З 1 липня 1919 р. вона утримувалася лише коштами, що надходили від учнів як плата за навчання²³. 29 серпня 1919 р. педрада закладу, який очолював В.Л.Злотчанський, ухвалила рішення щодо свого керівника. З огляду на те, що «гімназія одним з своїх головних завдань має підготовку кадрів студентів для Університету і рахується університетською», «лічити на чолі гімназії Ректора Університету»²⁴. Але бути реально керівником ще й середнього навчального закладу І.І.Огієнко не зміг. Згадуючи в еміграції про той час, він зазначав, що серед різних обов'язків, які йому доводилося виконувати у Кам'янці-Подільському, була і посада почесного директора «Української університетської гімназії для дорослих»²⁵. Можливо, такий хід педколективу гімназії був пов'язаний із загрозною виселення із будинку університету, адже у 1919-1920 навчальному році чисельність студентів зросла до 1,4 тис. осіб.

І все ж, восени 1919 р. утриматися в університетських приміщеннях гімназії не вдалося. Становище ускладнювалося ще й тим, що не вистачало коштів для належного облаштування закладу, який до кінця навчального року перебазувався до будинку Кам'янець-Подільської учительської семінарії. Плату навчання, через збільшення видатків і гіперінфляцію, збільшили до 800 крб. на рік. В черговий раз на допомогу гімназії прийшов І.І.Огієнко. Обіймаючи з 15 листопада 1919 р. посаду Головноуповноваженого уряду УНР у зносінах з польською владою, яка була встановлена у місті і повіті, він, маючи у своєму розпорядженні кошти на підтримку українських інституцій, провів через фінансову комісію Комітету Головноуповноваженого УНР рішен-

ня про переведення університетської гімназії для дорослих на державне утримання, чим сильно підтримав її²⁶. У зв'язку з цим поліпшилось матеріальне становище педколективу і учнів (останнім загрожувала палата 1200 крб. на рік).

Коли у травні 1920 р. чимало польських військових частин і установ залишили Кам'янець-Подільський, І.І.Огієнко задовольнив прохання гімназії про переміщення її в будинок колишнього Олександрійського притулку при умові, що там позмінно працюватимуть ще два навчальні заклади — хлоп'яча і дівоча вищі початкові школи²⁷.

У липні 1920 р. І.І.Огієнко, як міністр ісповідань уряду УНР, разом з іншими урядовцями відбув за Збруч. Повернувшись до Кам'яня у листопаді 1920 р., він був свідомий що ось-ось доведеться надовго покинути Україну. Разом з тим він розставався і з університетом, до створення якого приклав свій великий організаторський талант, інтелектуальні, духовні і фізичні сили, і з університетською гімназією, у якій бачив джерело підготовки національно свідомо абітурієнтів для українських вищих шкіл. Відстежуючи в еміграції долю обох закладів, він сприйняв як великий власний біль ліквідацію університетської гімназії для дорослих (24 грудня 1920 р. її перетворили у Кам'янець-Подільську першу трудову школу для дорослих²⁸), а ще більше — українського університету (26 лютого 1921 р. рішенням Укрголовпрофосу його було реорганізовано у два самостійні інститути — народної освіти і сільськогосподарський²⁹).

Заснування і діяльність при українському університеті гімназії для дорослих, без сумніву, мало позитивне значення. У липні 1920 р. вона зробила свій перший і останній випуск юнаків. 13 з них восени 1920 р. стали першокурсниками КПДУУ³⁰. Частина випускників, емігрувавши до Європи, вступили, за свідченням професора В.О.Біднова, до вищих шкіл у Празі³¹. Те ж джерело, як і архівні документи, свідчать, що директорську посаду в гімназії почергово займали: у 1918-1919 рр. — В.Л.Злотчанський, у 1920 р. — В.К.Бернацький. Це спростовує твердження О.М.Пашенко про те, що згадана гімназія «працювала під керівництвом ректора Огієнка»³². Сам І.І.Огієнко у мемуарах писав: «1920.4.УП. Видача атестатів зрілості першому випускові Української Університетської Гімназії для дорослих, в якій почесним Директором був Міністр Огієнко»³³. Архівне джерело засвідчує, що за весь період роботи гімназії ректор університету всього один раз відвідав засідання її педагогічної ради³⁴.

Таким чином, Іван Огієнко мав пряме відношення до створення при Кам'янець-Подільському державному українському університеті української гімназії дорослих з правами для учнів звичайних гімназій. Прилучившись до юридичного оформлення названого навчального закладу, забезпечення його високоякісними педагогічними кадрами, він, посідаючи посаду міністра освіти і Головноуповноваженого уряду УНР, зробив все можливе для державного фінансування гімназії, надання їй приміщень, а отже і створення умов для її відносно нормальної праці. Обрання І.І.Огієнка почесним директором гімназії мало

більше символічне значення, адже це ім'я надавало зовні закладові більше авторитету і значимості. Так поступили і сільські просвітяни, які обрали його своїм почесним членом за великі заслуги у національному відродженні України.

Перший випуск гімназії, незважаючи на небагаточисельність, проклав шлях до наповнення українського університету підготовленими студентами, які були національно зорієнтованими і готувалися до великої культурної праці із розбудови національної освіти, юриспруденції, а також піднесення різних секторів економіки батьківщини.

Примітки:

1. *Біднов В.* Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському: Уривок із спогадів // Літературно-науковий вісник. Річник XXVII. — Львів: З друкарні Ставропігійського інституту, 1928. — Т.XCVII. Кн. XI. Листопад. — С.233-240. Кн. XII. Грудень. — С.325-333.
2. *Пащенко О.* Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша Культура: науково-літературний місячник / Головн.ред-р і видавець проф. д-р Іван Огієнко. — Львів. — 1936. — Кн. 10 (18). — С.671-676.
3. *Огієнко І.* Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура. — 1936. — Кн. 1 (10). — С.70; *Його ж.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доповн. — Вінніпег: Тов-во «Волинь», 1968. — С.52.
4. *Тимошик М.* Іван Огієнко як державотворень (кам'янець-подільський період) // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 р.) — Кам'янець-Подільський — Київ, 1997. — С.15; *Його ж.* «Лишуть навки з чужиною...» Митрополит Лларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. — Вінніпег: Укр. правосл. Собор св. Покрови; Київ: Видавн. центр «Наша культура і наука», 2000. — С.67.
5. *Сохацька Є.* «Молюся за весь Рідний Край...». Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. — С.70.
6. *Державний архів Хмельницької області* (далі — ДАХО). — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.1. — Арк.2.
7. Там само. — Спр.3. — Арк.1-2.
8. Там само. — Спр.1. — Арк.3.
9. Там само. — Спр.3. — Арк.2.
10. Там само. — Арк.3.
11. Там само. — Арк.3-3 зв.
12. Там само. — Спр.5. — Арк.5.
13. Там само. — Спр.6. — Арк.30-30 зв.
14. Там само. — Спр.8. — Арк.11.
15. Там само. — Спр.6. — Арк.1 зв-2.
16. Там само. — Спр.3. — Арк.19.
17. Там само. — Арк.21.
18. Там само. — Арк.29.
19. Там само. — Арк.32-32 зв. (Підр. автора).

20. Там само. — Спр.23. — Арк.9,12.
21. Там само. — Арк.24.
22. Там само. — Арк.13.
23. Там само. — Арк.28.
24. Там само. — Спр.3. — Арк.49.
25. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доповн. — С.52.
26. ДАХО. — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.14. — Арк.28 зв.
27. Там само. — Спр.9. — Арк.27 зв; Спр.10. — Арк.24.
28. Там само. — Спр.14. — Арк.90-91.
29. Див.: *Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення.* — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. — С.39.
30. ДАХО. — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.14. — Арк.28.
31. *Біднов В.* Зазначена праця. — Кн.ХІ. — С.238.
32. *Пащенко О.* Зазначена праця. — С.675.
33. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доповн. — С.52.
34. Див.: ДАХО. — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.3. — Арк.8-51; Спр.9. — Арк.1-33.

The article reveals the participation of I.I.Ohienko in establishing, organizing and creating conditions for the work of Kamyanets'-Podil'sky university gymnasium for adults, which functioned in 1918-1920.

Key words and word-combinations: Ivan Ohienko, national revival, university gymnasium for adults, state support, pupils, staff, building, fee.

Отримано: 03.09.2007 р.

ІВАН ОГІЄНКО — МОВОЗНАВЕЦЬ

УДК 811.161.2 (092)

Василь Лизанчук, Мирослава Лубкович

Львівський національний університет імені Івана Франка

«... ОД БОГА І ГОЛОС ТОЙ І ТІ СЛОВА ІДУТЬ МЕЖ ЛЮДИ!»

Осмилено складні суспільно-політичні процеси відродження, утвердження української мови в Україні як державної, у коментарях студентів схарактеризовано працю Івана Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки».

Ключові слова і словосполучення: рідна мова, культура, духовність, нація, соборна літературна мова, патріотизм, національна свідомість, державна політика.

Усьому світові відомі милозвучність і лагідність української мови. 1928 р. в Парижі відбувся міжнародний конкурс мов. На ньому знавці мали визначити, яка з мов світу наймилозвучніша. Зачитували тексти різними мовами. Прозвучали там і вірші Тараса Шевченка. Вирізність і мелодійність української мови належно оцінили члени журі. Серед чотирьох переможниць наша мова посіла третє місце, поступившись французькій та італійській і залишивши після себе мову фарсі (перську).

1934 р., також у Парижі, відбувся новий конкурс на мелодійність мови. Цього разу французька знову виявилася найкращою, друге здобула фарсі, а третє — знову українська мова. «І гадаю, — зазначив Михайло Курдюк, — коли б конкурс відбувався на нейтральній території, наша солов'їна мова увінчалася б лаврами найдостойнішої, бо французька, будьмо щирими, все ж дещо гугнява і не досить виразна, а поперед у італійської та фарсі вона вже була. Відомо, що за граматичною досконалістю, виразністю звучання та мелодійністю нашої мові рівних у світі немає» [6].

З погляду здорового глузду не повинно виникати проблеми функціонування державної мови у будь-якій державі. У Росії державною мовою, природно, є російська, у Німеччині — німецька, у Польщі — польська, у Туреччині — турецька, у Франції — французька, у Японії

— японська... Однак у нас питання «бути чи не бути українській мові» означає «бути чи не бути Українській державі». Бо «хто не береже чести своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації» [8, с.15]. Ці слова Івана Огієнка із дуже важливої праці «Наука про рідномовні обов'язки», яка побачила світ на сторінках часопису «Рідна Мова» 1936 року, потім видана окремою книжечкою для масового поширення серед українського громадянства та шкільної молоді і перевидана доктором педагогічних наук Олександром Мороз у 2001 р., є актуальними й нині. Адже «рідна мова — це найважливіша основа, на ній зростає духовно й культурно кожен народ. У житті кожного народу рідна мова відіграє найголовнішу роль: рідна мова — то сила культури, а культура — сила народу, — наголошував Іван Огієнко. — Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою. Рідна мова глибоко пересікає наше духовне життя — приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людині найбільше і найглибше особисте щастя, а державі — найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації — нема державности, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [8, с.12].

У федеральній цільовій програмі мовної політики Росії статус російської мови сформульовано так: «В системі освіти російська мова посідає особливе місце: в різних геополітичних, етно- і соціолінгвістичних умовах вона виступає як рідна мова російського народу, як державна мова Російської Федерації, як мова міжнародного спілкування» [7, с.80]. З 1 червня 2002 р. чинним став закон «Про громадянство Російської Федерації», у якому виписана жорстка вимога до тих, хто бажає стати громадянином Росії: це — обов'язкове знання російської мови та конституції країни, необхідність прожити в країні п'ять років від дня одержання посвідки на проживання.

Самостійна, вільна особа, її громадянський, державницький дух, всебічний моральний розвиток можливі лише у національно-культурному і високодуховному середовищі, за межами насильства, зневаги, асиміляції. Воля здійснюється у Духові, а Дух — у національному Слові, яке покликане слугувати насамперед порозумінню, злагоді, об'єднанню, ідентифікації української людності, розбудові та утвердженню суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової Української держави. Адже кожна держава з її економікою, фінансовою системою, політикою, ідеологією починається з національної мови, а отже, духовності, культури, національної моралі, самоідентифікації.

Мова завжди втілює своєрідність свого народу. «Мова — найважливіша частина нашої особистості, нашої поведінки, нашої думки, вона тіло цієї думки, визначає ступінь нашої свідомості, є своєрідним її мірилом, — підкреслює відомий мовознавець, доктор філологічних наук, професор Олександра Сербенська. — Мова якнайтісніше пов'язана з духовним світом, сферою почуттєвого, з «розумом серця» — і

усвідомлення того, що таке мова, як і за якими законами вона живе, що зберігає, а що руйнує її організм, яка її роль у житті людини і народу, виробляє здатність не піддаватися впливам середовища, якщо воно зтягає. І насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних, або, як кажемо, ідентифікує себе» [10, с.15]. Отже, за мовним протистоянням в Україні стоїть питання її культурної та цивілізаційної орієнтації (Схід-Захід), і це добре розуміють політики, використовуючи проблему в своїх меркантильних, політичних цілях.

Важливо підкреслити: якщо ринкова економіка є двигуном західноєвропейської цивілізації, то державною формою її існування є національна держава. Мовиться про державні структури типу Швеції, Польщі, Франції, Німеччини, Чехії, Угорщини та ін., кордони яких більш-менш збігаються з етнічними землями титульної нації. Нормою для них є одна державна мова профільного (титульного) етносу. Перемога саме цієї моделі державного будівництва робить неминучою трансформацію України в національну державу європейського типу з ринковою економікою і єдиною державною (офіційною) мовою. В Україні ж склалася парадоксальна ситуація, коли українська мова де-юре має статус державної, загальнонаціональної, а де-факто з усіх усюд чути російську. Це дає підстави прибічникам двомовності в Україні, які виступають фактично за російську одномовність, наполягати, щоб російській мові в Україні було надано статус офіційної, тобто державної. На їхню думку, це нібито забезпечить стабільність і злагоду у суспільстві.

Насправді ж повноцінною Українська держава може бути тоді, коли синтезує національно-культурні, політичні, ідеологічні якості та компоненти на основі українського етносу. Зв'язок між націотворенням і державотворенням у Західній Європі був двобічний — один процес стимулював інший. Ідея нації як не тільки етнічної, а й політичної спільноти, яка творить державу, на основі волевиявлення усіх громадян країни, була закріплена юридично у «Декларації прав людини та громадянина», проголошеній у Франції 1789 р. Джерелом влади і права виступало все населення країни. «В такій державотворчій ролі стара етнічна спільнота почала перетворюватися на національну, або, якщо завгодно, етнос вступив у новий, вищий етап свого розвитку» [9, с.241]. Розчленування єдиного у своїй багатогранності процесу українського державотворення на окремі складові (спочатку, мовляв, розв'яжемо економічні проблеми, а потім візьмемося за культурно-духовні, освітні) або вилучення українського етнічного компонента, залишивши тільки політичний, чи ігнорування проблем функціонування української мови в Україні, на нашу думку, слід розглядати як підрив національної безпеки України.

З огляду на те, що мова є своєрідним синтезом усього національно-державницького, фокусом його бачення, то мовне питання виходить за безпосередньо лінгвістичні межі і набуває гострого політичного, соціального, ідеологічного характеру. Адже мова формує націю, нація буде державу, держава береже мову, бо мова — це константа держав-

ної самодостатності, самотності, самоцінності, оригінальності. Мова — це знаряддя думання, це мірило розуму. Мова для кожного народу — це нервова система державного організму. Якщо у людини хвора нервова система, то хвора й людина. Якщо в державі не функціонує мова титульного народу, то така держава хвора й приречена на втрату національних і духовних особливостей, соборності та незалежності.

Проблема відродження, утвердження, функціонування, розвитку української мови в Україні глибоко непокоїть, тривожить, хвилює студентів IV курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (спеціалізація «Журналістська робота на радіо»), які підготували коментарі-роздуми про золоті перли-вислови Івана Огієнка у книжці «Наука про рідномовні обов'язки». «Це не просто унікальна праця, а катехизис кожного українця» [8, с.49], — підкреслила доктор педагогічних наук Олександра Мороз. Цю працю І.Огієнко адресував вчителям і священикам, адвокатам і студентам — усім громадянам, кому не байдужа доля українського народу і його мови. У цьому «рідномовному катехизисі», як паспорті української мови, відроджено всі параметри нашого «Я» — національно-етнічні, соціально-культурні, духовно-етичні, вікові та професійні особливості.

Студенти — майбутні журналісти намагалися осмислити сутність рідномовних обов'язків, знання яких «сильно підносить національну свідомість, а вона — найкращий ґрунт для знання й розвитку соборної літературної мови» [8, с.13]. Запрошуємо читачів ознайомитися з деякими студентськими матеріалами.

Не цураймося української мови!

Мандрую вулицями Сімферополя, хочеться побачити його у всій красі. Сідаю у тролейбус за невідомим ще мені маршрутом, прошу у водія квиток за проїзд, але у відповідь бачу чомусь великі та здивовані очі жінки: «Девушка, я вас не понимаю!», — заявила вона, ніби натякаючи, що я повинна звернутися до неї російською. «Але чому?», — подумала я. Перші враження від поїздки по місту були просто «неперевершені», але це ще, на жаль, не весь «букет пахощів», які я відчула.

Підійшла до газетного кіоску, щоб придбати газету «Кримська світлиця», до речі, єдиний українськомовний тижневик Криму. Попросила ввічливо, але не одержала того, що просила. Газета лежала прямо перед моїм носом, а продавець відповіла, що її нема. Я здивовано вказала пальцем на видання, але жінка ніби не бачить газети, пропонує мені щось інше, мотивуючи це «інше» високим рейтингом серед місцевих видань. Це виглядає своєрідною антирекламою українських газет! І знову мене непокоїть: «Чому?»

Наша складна і трагічна історія, вочевидь, залишила чималий відбиток на ментальності Сходу, Півдня та Криму. Про долю нашого народу говорить мовознавець Микола Лесюк: «Мабуть, немає в світі такого народу, який би стільки років піддавався жорстокому гнітові. Впродовж багатьох років топтали і шматували його землю, принижували

вали і вбивали його мову іноземці...». Особливо жорстоким до українців було ставлення московського режиму. Вилучали українські книжки, забороняли книгодрукування, відбувалося насадження російської мови. Цими діями російська політика готувала підґрунтя для ще суворішої кари — Валувєвського циркуляру 1863 року, відомого, як заборона друкувати українською. Згодом дошкульним ударом був Емський указ 1876 року. Потім заборона друкувати книжки українською мовою для дітей...

Вся політика Москви була спрямована на перетворення українців у послухних російськомовних рабів. Це й було головною передумовою зросійщення Сходу, Півдня, Криму. Саме там російська мова поширювалася дуже швидко та витісняла українську. В єдиній українській гімназії м. Сімферополя українською мовою спілкуються лише під час занять, а після уроків діти розмовляють російською. І в реальності державна мова для них є лише засобом для побудови успішного майбутнього: вступити у ВНЗ та розуміти інших, тих, що українськомовні. За таким принципом навчаються деякі кримські школярі заможних та впливових батьків. Всі дорослі люди, які не вважають за потрібне спілкуватися українською, розуміють, що їхнім дітям необхідно знати українську мову, але чомусь не прищеплюють їм любові до цієї мови з дитинства, а лише вчать української, як другої, додаткової. Мабуть, і тут присутня неповага до державної української мови.

Поганий приклад для молоді показують найвищі посадові особи, які з телеекрану, по радіо промовляють російською. Лише одиначі з них спілкуються українською мовою. Правда, деякі депутати намагаються перед мікрофоном говорити державною, але не в усіх це добре виходить. А більшість народних обранців навіть не стараються розмовляти українською, і до того ж вимагають впровадження в Україні другої державної — російської. То якої поваги та любові чекати від пересічних людей до української мови, коли публічні люди та найвищі особи в суспільстві спонукають говорити так, як говорять вони, російською мовою. Це найбільший удар, який тільки можна завдати українській.

Нам нав'язують думку, що українська мова є лише державною мовою, а не тою, якою спілкуються українці. Таку ситуацію створюють насильно. Її точно схарактеризував Іван Дзюба: «З державною мовою в Україні людина ховається, наче злодій». Особливо прикро усвідомлювати те, що слова академіка зараз дуже правдиві. Можна навести чимало прикладів, коли до тебе людина говорить спочатку російською, а лише згодом промовляє українською, якщо її співрозмовник так спілкується. Чимало з нас не усвідомлює, що українська мова може за кілька десятиків років повністю зникнути у побутовій сфері. І ми перекреслимо всі ті важкі століття, протягом яких наші предки боролись за незалежність, за свою українську мову. Шкода, що ми не навчилися любити свою мову так, як любили вони.

Зросійщення наших громадян — це перший і дуже важкий симптом великої недуги, що може вплинути на цілісність та єдність Ук-

раїни. Бо всі ми — українці на заході, на сході, на півдні, в Криму. І що найважливіше, ми маємо почувати прив'язаність до свого, навчитися поважати та плекати українську мову. Якщо ми не навчимося любити та цінувати свою мову, то нас не поважатиме жоден народ і ми постанемо в його очах як невігласи, що не знають досконало свого важливого критерію державності.

Майбутнє твориться сьогодні, і творимо його ми. Дуже промовисті слова, та чи розуміють їх усі? Перебуваючи в місті Сімферополі, я зрозуміла, що люди, які проживають там, не те, що не спілкуються українською, а навіть зневажають ту невелику горстку людей, які спілкуються рідною мовою. Тому їм там, ой, як важко! Мені випала нагода поспілкуватися з чоловіком, який колись розмовляв рідною мовою, але згодом, коли переїхав до Сімферополя, то став російськомовним мешканцем України. І під час розмови я зрозуміла, що він не усвідомлює та не розуміє ситуації, яка склалася сьогодні. Чоловік не знає добре своєї мови, не використовує її в усному мовленні, надає перевагу чужій, російській.

Іван Огієнко сказав: *«Хто цурається рідної мови, той в саме серце раниць свій народ»*. Мова для будь-якого народу є серцевиною його життя. Кожен громадянин України хоче вільно почуватися у своїй країні. Але подумаймо про людей, які є українськомовними. Хіба повинні вони відчувати неповагу та навіть наругу над своєю мовою? Таких людей є чимало в кожному регіоні України. Навіть в Сімферополі я зустрічала таких молодих людей. Хлопці навчаються в вищому навчальному закладі з російською мовою викладання, але вони добре володіють українською, радо спілкувалися зі мною рідною їм мовою. Але значна частина населення міста Сімферополя не хоче розуміти їх. А бути в чужомовному середовищі українськомовним дуже непросто. Як каже Андрій Івашко, студент, кореспондент газети «Кримська світлиця», потрібно мати сталеві нерви, щоб витримати докори кожного, кому не подобається українська мова. Відрікшись від рідної української мови, кожен російськомовний наш громадянин завдає величезної душевної шкоди кожному українцю, а відтак і всьому нашому багатостраждальному народу.

Будь-яка чужомовна людина не має жодного морального права ганьбити мову народу, в країні якого проживає. Саме словосполучення «російськомовний українець» є дещо незрозумілим, незбагненим, не природнім. Як відомо, найчисленніша українська діаспора є в Росії. Там наші українці розмовляють російською. То чому в Україні ще ставлять питання про другу державну — російську? В Україні російська на інші національні меншини відповідно до закону «Про національні меншини» мають всі умови для свого розвитку. Чому зневажають мову титульної, корінної нації — українців?

У народі побутує така приказка: «Скільки мов ти знаєш, стільки раз ти людина». Але перш ніж вивчати іноземні мови, треба досконало знати свою рідну мову. Росіяни спілкуються російською, німці — німецькою, французи — французькою, а українці повинні спілкува-

тися українською. Якщо ми не турбуватимемося про своє, національне, то ніхто нам в цьому не допоможе.

Ірина Данилиха

Неоцінений скарб народу...

«*Мова — то серце народу, гине мова — гине народ*». Ці слова Іван Огієнко написав у книзі «Наука про рідномовні обов'язки» сімдесят років тому. Вважаю, що їхня актуальність вічна, бо у них сконцентрована думка про життєдайне серце народу, нації, держави.

Хоч страдницька доля судилась українській мові, та вона жила. Після занепаду Київської Русі вона все ж-таки залишалась державною за часів Великого Князівства Литовського. Нею написані «Судебник» великого князя Казимира Ягайла та «Литовський статут», документи про привілеї польської шляхти «Вислоцький статут». Польські королі — всі Ягайловичі — аж до Сигізмунда Августа — за свідченням польських істориків, говорили по-руськи, тобто українською, часом ліпше, ніж польською. У бібліотеках багатьох королів русько-українських книжок було більше, ніж польських. Це є свідченням того, що українська мова має глибоке коріння, переконливо стверджує Іван Огієнко у своїй праці «Нариси з історії української мови: системи українського правопису». Перебуваючи у Х столітті у Херсонесі, християнські просвітителі Кирило і Мефодій мали нагоду ознайомитись з «руським» письмом і написаними ним церковними книгами. Тобто, українська мова бере свої витoki не із занесеної македонської говірки, якими були написані тодішні болгарські книги, а із своєї народної мови та свого алфавіту (глаголиці).

Мова — це немов жива істота, у якої є голова, тулуб, руки і ноги. Але для того, щоб ця істота існувала, потрібне серце. Не маючи серця — людина не буде жити, не зможе дихати і розуміти, любити і ненавидіти. Людина живе доти, доки у грудях б'ється серце. Так живе і наша мова. Коли помирає одне покоління, народжується інше, але коли перестає існувати мова, навіть тисячі поколінь безсилі зупинити смерть народу.

Протягом тисячоліть український народ творив і плекав свою мову, а вона допомагала йому зберегтись. Народ творив мову через своїх героїв, які її возвеличували. Ще з дитинства припали до душі слова: «Мова наша, слово наше, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має». Нині, ми живемо у незалежній державі, але питання збереження української мови постало на весь зріст. Досить часто на Сході, Півдні, у Криму чимало політиків нав'язує думку про потребу надати в Україні статус другої державної мови російській мові. Це не лише хибна, а й згубна позиція щодо функціонування української мови.

Нещодавно у газеті «Високий Замок» прочитала таку фразу: «Це не порнографія, а українська мова». Такими словами захистив українську мову донецчанин Юрій Литвин. Він навіть не підозрював, чого коштуватиме йому спроба довести, що жителі Донбасу — не

бидло, яким можна маніпулювати у політичних інтрижках прибічників В.Януковича, а українська мова не порнографія, як її називають до-нецькі українофоби. Пан Юрій не скликав мітингів, не оббивав чиновницьких порогів, щоб довести, що й на Донбасі він має право бути українцем. Він повернувся до української мови, почав нею спілкуватись. Усі дебати про українську мову і її розуміння на молокозаводі зводились до одного — не дати Юрію Литвину спілкуватись рідною мовою. Його переконували у тому, що решта персоналу не може зрозуміти його дивної мови. Так вважала лише тамтешня «еліта». Працівники цеху чудово розуміють українську, а на запитання, чому не послугуються нею у повсякденному житті — мовчать.

Дійшло до того, що через спілкування українською мовою в Україні можна позбутись зарплати, а згодом і роботи. Промосковські можновладці бояться, щоб українською заговорив весь зросійщений народ. І це лише один приклад, коли людина стала на захист мови, а такі випадки трапляються майже щодня, але чомусь замовчуються. Про них не пишуть у пресі, не розповідають по радіо і не показують по телевізору. Мабуть, і тому, що у багатьох ЗМІ працюють журналісти, у яких відсутній державницький підхід до висвітлення життя в Україні, у них низькі професійні стандарти.

Історія, про яку розповів Юрій Литвин, змусила мене замислитись над підбором кадрів у нашій державі. Якщо б державною мовою спілкувались службовці усіх рівнів, брали приклад з Президента Віктора Ющенка директори заводів і фабрик, фірм і об'єднань, керівники колективних підприємств, установ і навчальних закладів та інших підрозділів, то стрілка «державного компаса» змінилась б у бік національних інтересів. Тоді український дух запанує в усіх кряях, і доля людей, які є вірними патріотами нашої держави, і хочуть говорити українською мовою, не буде такою важкою і небезпечною.

Слушно підмітив професор Олександр Пономарів: «Треба створити такі умови, щоб українці повернулись в лоно рідної мови. Бо хоч як би вони відійшли від неї, все одно, вони не стануть ні росіянами, ні французами». І це справді так. Можливо, у нас ще не має клімату, який би змусив усіх говорити українською, але він обов'язково буде. Російська мова не стане державною, бо державна мова повинна бути тільки на етнічній території. В Україні нема етнічних російських земель, де б росіяни були корінним населенням. Вони приїхали до нас, стали жителями української землі, громадянами української держави, то, без сумніву, повинні поважати, шанувати все українське, володіти і спілкуватися на службі українською мовою, а вдома якою хочуть, то їх приватна справа. «У нас, на території України, всі володіють українською мовою: одні активно, інші пасивно», — наголошує О.Пonomарів. Тож потрібно державним структурам створювати умови, щоби всі громадяни України активно володіли українською мовою, не потурали суржикові Верки Сердючки та новоявленим тарапунькам.

«Сьогодні порушувати питання про двомовність в Україні аморально», — говорить академік Академії педагогічних наук, заслуже-

ний діяч науки і техніки України П.Таланчук. Нормальним є те, що в межах своєї спільноти люди можуть говорити найбільш прийнятною мовою, але не закладати міни для знищення української мови.

Важливе місце у формуванні поваги до української мови займають засоби масової інформації. На жаль, досі у державі не створено українського інформаційного простору. Україна заповнена російськомовною продукцією на телебаченні, радіо, у книжкових магазинах. Така ситуація влаштовує багатьох урядовців, депутатів Верховної Ради з фракції Партії регіонів, комуністів, соціалістів. Вони виступають російською мовою, а частіше «суржигом». Великий педагог Костянтин Ушинський писав: «Доки жива мова народна в устах народу, — доти живий народ». Саме тому українська мова не може померти, бо вона живе в устах народу. Нею звучить понад 300 тисяч пісень, нею спілкуються пересічні жителі також на Сході, Півдні. Вона жива і її не потрібно хоронити. Немає мов кращих, чи гірших. Всі вони специфічні і неповторні. Немає серед них і «провінційних», «хуторянських», «сільських» чи «міських». Є мова народу, мова держави, яку треба поважати. «Сьогодні, як ніколи потрібен захист української мови як державної, як штандарту нашої державності», — наголошує академік П.Таланчук.

Можливо, ті українці, які ще не заговорили рідною мовою, просто не почули у своєму серці дзвіночка духу предків, а він обов'язково забринить мелосом патріотизму. Згадую слова В.Яворівського: «Буде мова — буде держава, без української мови не буде української держави». А у нас є і мова, і держава. І ми бачимо на прикладі багатьох мешканців Донбасу зростання, утвердження у них українськості, але їм потрібно допомагати, підтримувати у їхніх діяннях, розвінчувати аморальних керівників, які їдять український хліб і зневажають українську мову.

Українська мова — це оберіг нації. Народ може з об'єктивних чи суб'єктивних причин змінити місце мешкання, свою назву, втратити державність, але залишитись народом, поки живе його оберіг — рідна мова. Де б ми не були, ми завжди хочемо повернутись до рідної домівки, до рідної коліски, туди, де ми народились і сказали перше слово українською мовою. Недарма українці, які з різних причин перебувають на території інших держав, на інших континентах, зустрівши знайоме обличчя, одразу спілкуються українською, рідною для них мовою.

Українська мова — це Дух нації, а Дух — безсмертний.

Ольга Детюк

Бажання бути модним чи духовна убогість

Боляче про це писати, але треба об'єктивно оцінювати ситуацію: українське суспільство має страшну хворобу — нехтування рідною мовою. Зараз навіть посидіти спокійно в громадському місці не можна, бо звідусіль чути «блатний», насичений суржигом і пересипаний гострим російським матом молодіжний жаргон. Тому під сумнів бе-

реться питання національної ідентичності українців. Однак ця проблема має тривалу історію. У свій час її ґрунтовно розглядав видатний мовознавець Іван Огієнко. Він вболівав за розвиток і функціонування української мови, зазначав, що доля української мови залежить від кожної людини зокрема і держави в цілому. Особливі надії І.Огієнко покладав на молодь. Він писав : *«Вся молодь мусить добре усвідомити собі, що її найперший обов'язок перед своїм народом — навчитися соборної літературної мови й вимови, і тим прищепити собі почуття національної єдності.»*

На жаль, сьогодні багато молодих людей не задумується над питанням національної ідеї, культури та мови. Їх бентежить тільки те, що про них скажуть у цьому аморальному суспільстві з деградованою культурою, їх цікавить тільки мода. Адже тепер вона править не лише світом одягу, манер, зачісок, а й світом мови. Молодь вживає такі модні слова, як жаргонізми та сленг, щоб якось виділитися, здатися особливими та сучасними. Саме тому мова у наш час для деякого стала просто ознакою стилю. Забудь свою мову, ляпай якісь безглузді слова, таким чином будь модним! Прислухаймося і занотуймо у записник усі незнайомі, беззмістовні і перекручені слова, які необхідні для «модного існування». Отож, записуйте: «діскацеска» — вона ж «дискотека» — місце відпочинку і танців; «понти» — поведінка, спрямована на те, щоб викликати повагу серед оточуючих; «ципляти» (українською — чіпляти) — знайомитися з особою протилежної статі. Непогоно, правда? Але це ще далеко не все. Решту «слів» відшукайте та спробуйте розшифрувати самі. І не дивуйтеся, якщо азбука Морзе порівняно з новоспеченими словами-перлами здасться вам дитячим ребусом.

І це я розповідаю не для того, щоб ви зрозуміли мову так званої модної молоді чи ще більше стали модними, а для того, щоб ми змогли, як Іван Франко «розповідати і пробуджувати сором у нащадків, якщо у них зосталась ще хоч крапля незіпсованої крові» — підкреслював Симон Петлюра.

Варто зазначити, що під мовно-модним впливом опинилися й інші країни. Наприклад, в американських підлітків модно зараз вживати слова-іспанізми, Європу, навпаки, поглинули американізми. У нашому ж лексиконі 70% становлять жаргонізми російськомовного походження, такі собі русизми, та 30% — англійськомовного, зрідка чуємо і польські, переважно на Західній Україні. Коли ж злішити те все разом, то вийде «цікава» розповідь про своє молоде життя: живемо «афігенно», «тусуємо» на «паті», «заливаємося» пивом з «дружбанами», кажемо всім «піплам» «окей», ловимо «кайф», словом, «фільтруєм базар».

Так, можна розвивати і збагачувати себе за допомогою інших мов! Навіть потрібно! Але треба бути дуже обережними, бо з часом можемо збідніти і змаліти самі, і будуть у нас виходити отакі «розповіді». А йдеться все таки про мову, бо вона є образом нації, свідченням її культурного, морального і духовного розвитку.

І знову повертаємось до слів Івана Огієнка: «...*навчитися мови, і тим прищепити собі почуття національної єдності*». Якщо подивитися у «Сучасний словник іншомовних слів» (2006 р.) на визначення слова «нація», то прочитаємо, що це «форма історичної спільності людей, що об'єднані між собою спільною мовою, походженням, територією, психологією, культурою, ментальністю, побутом тощо». Найперше, як ми помітили, націю визначають через мову. Ми маємо бути об'єднані однією, правильною і живою українською мовою. На жаль, з наших вуст вона такою не лунає. Але якщо не на вустах, то хоча б в головах, або в душі має бути хоч трішечки гордості, самоповаги, національної свідомості та національного інстинкту. Адже саме «національний інстинкт велить чемному французові на ваше запитання англійською відповідати французькою. Інстинкт нагадує полякові, де б він не був, що він поляк», - підкреслює Євген Сверстюк. Але чимало політиків в Україні нехтує положенням у Конституції, що у нас є лише одна державна українська мова, і вводять в оману народ й самих себе, бо не потрібно їм гнатися за двома зайцями, змінювати закони і вводити двомовність, бо в один прекрасний момент можемо втратити все. Їм слід пам'ятати, що всі посадові особи — не тільки офіційне обличчя нашої держави, але й приклад для народу.

Професор Олександра Сербенська підкреслює, що «мова — це скарб, який треба здобувати, а не міняти». Рідною мовою маємо не лише говорити чи писати, але й читати. Та чомусь нинішньому поколінню письменників, яке творить літературу для молоді, важко усвідомити, що його обов'язок писати не лише заради розваг, а ще й з метою виховати добропорядність. Твори письменників, з яких можна було б багато для себе взяти, повинні бути насичені морально-національним духом, подавати приклад та змушувати нас думати. А наразі думати вони змушують лише над значеннями своїх авторських «неожаргонів» замість того, щоб висміювати всю цю дешевищу слів і пропагувати культурну особистість, тобто творити в людині високодуховного індивіда. На жаль, такі книги не часто побачиш на полицях навіть наших львівських книгарень.

Вагоме значення для популяризації української мови має і якісний переклад закордонних письменників. Однак у можновладців на це не вистачає коштів. Тому і прогинаються книжкові полиці під величезною кількістю російськомовних видань. Прикладом є львівські книгарні, де не так давно око кожного книгомана милували якісні і лише україномовні видання. Згодом комерціалізація та орієнтованість на масового споживача зробили своє — в усіх книгарнях та на ринках почала домінувати саме російськомовна книга. Так, я погоджуюсь з думкою, що всесвітньо визнані твори, якою мовою вони б не перекладалися, не спричинять руйнації особистості. Але так звані творіння, що аж рясніють сленгом та жаргонізмом — це інша річ. Вони не здатні привернути увагу змістом, а тільки гарною формою, карбованим словом та мелодією ритму...

Молоді люди також черпають мовний бруд з російськомовних телерадіопередач та фільмів, обираючи собі за ідеал героїв кримінального

світу, копіюють їхню поведінку і саму манеру розмови. Після трансляції фільму «Бригада», рейтинги якого аж зашкалювали, велика кількість молодих людей знали його на пам'ять та виписували «крилаті» фрази у записники. На наших екранах його транслювали вже тричі. Натомість український кінематограф залишається в тіні власної держави. Від початку незалежності в Україні зняли лише 418 фільмів. Де і які вони — знають одиниці. А щодо закордонних кінострічок чи мультимедіа і їх перекладу українською мовою, то транслювання цих проєктів телеканалами та показ у кінотеатрах популяризує не лише сам фільм, а й, власне, український переклад. Звичайно, не обходиться і без жаргонів, які привертають увагу та зацікавлюють саме молодь. Яскравий приклад цьому — перший український масовий трилер «Штольня». Погодьтеся, що це і є тим позитивом, початком змін, світлом вкінці ще довгого, але вже не безкінечного тунелю. Можливо завдяки цьому молоде покоління відійде від всяких «блатних наваротів», «абарзелства», «пріколів», одним словом, всіх отих страшних «висловів» російсько-тюремного походження, які заволоділи вустами молоді, а тепер вже далеко не молодих людей на зламі ХХ — ХХІ століть.

Іван Франко говорив і писав справжньою живою українською мовою, що ми мусимо навчитися чути себе українцями. І, думаю, не лише відчувати українськість душею, але й почути її вухом. Ми маємо свою незалежну державу вже 16 років. Можливо, це і є той підлітковий вік, після якого починається усвідомлення власних помилок та спроби їх виправлення. Тож надія є! І скоро ми почнемо дорослішати, почнемо набиратися належної солідності, мудрості і гордості. Нарешті перестанемо харчуватися культурно-мовними відходами сусідніх держав і зрозуміємо, що справжні скарби заховані в кожному з нас. Заховані саме в нашій мові. Адже «в усьому є мова і все є в мові».

Світлана Лелик

Чуже зерно на рідний сіють ґрунт

Будь-яку державу творить нація. Вона ж починається з сім'ї. Сім'я народжується з вінчання, яке благословляє Церква. У такому ланцюзі перетворень всі ланки взаємопов'язані. Держава заявляє про себе світові тоді, коли має три основні складники: територію, націю, мову. Суспільство ставить собі за мету берегти ті чинники і всіляко примножувати. На жаль, мова в Україні давно вийшла з образу національного скарбу і стала предметом грішних обмовлянь. Трапилося так тому, що всі ті інстанції, які вибудовують Україну (людина, сім'я, школа, церква, суспільство) по-різному розцінюють дар мови. Людина вибирає для себе мовний код залежно від обставин, у яких живе. У сім'ї діти, зазвичай, наслідують мову батьків. Українське суспільство ділиться, як російська лялька «матрьошка», на національні меншини, російськомовних і тих, хто не зрікається рідної мови, «західних» і «східних». Хтось має стати вище від усіх приватних і нав'язаних інтересів. Сказати твердо: «Не вбивай того, що надбали для тебе

предки!» Саме церкві, як осередкові духовного виховання, належить ця роль. Проте суперечки у сфері релігії дозволяють лише ставити трикрапку перед і після ключового слова *мова*. Навіть, якщо йдеться про мову богослужіння...

Якою мовою повинен говорити настоятель української церкви незалежно від її конфесії і державних поглядів парафіян? «Священик, що промовляє в церкві не рідною мовою вірних, приносить їм найбільшу кривду, бо не промовляє до душ вірних і не буде їх». Так писав Іван Огієнко сімдесят років тому. Про актуальність фрази митрополита Іларіона доводиться говорити і сьогодні.

Священнослужителів не бракує в Україні. Навіть у часи комуністичного режиму церква діяла у підпіллі і славилася героїчними парохами. Священик — це богообрана людина, богопомазана. Це людина, яка проходить довгий і суворий етап навчання та формації, аби потім нести людям розуміння Божого Слова. Такими бачимо настоятелів церков у наш час. Та спадає на гадку видатний письменник Іван Нечуй-Левицький, батько якого був одним з перших священиків дев'ятнадцятого століття, що виголошував проповіді українською мовою. Сам Нечуй-Левицький навчався у духовній семінарії, тому добре знав про тодішній стан духовенства. Його повість «Старосвітські батюшки та матушки» починається таким епізодом: у селі Вільшаниця помер священик. Тільки-но відбувся похорон, як громада села обрала нового — сина померлого. Хоч хлопець ніколи не мав діла з богослов'ям, але був доброї і спокійної вдачі. Отже, давав надію, що менше коштуватимуть церковні обряди.

Відтоді церква помітно прогресувала. Аж перейшла межу єдності, наступила на основну мету — служіння Богові і людям, і стала прислухатися і придивлятися до державно-політичного дійства. Та ще й так, що Воїни Христа ледь не наслідують збройні сили. Мова йде про те, що на території нашої держави діє і активно розвивається церква чужої країни. Щоправда, вона називає себе Українською православною церквою. Щоб розрізнити справді українську і так звану «українську» церкву, до останньої додають означення УПЦ МП (церква Московського патріархату). Як на мене, цілком справедливо, оскільки підпорядковується вона московському патріархові Алексію II. Звісно, Україна славиться своєю доброзичливістю. Для росіян, які тут проживають, повинна функціонувати церква, як для поляків є Катедро, вірменів — Вірменський собор тощо. Але, коли «третій Рим», як називає себе Москва, підпорядкував Києво-Печерську та Почаївську лаври, стало зрозуміло, що московська церква є одним із чинників зрощення України. На святкування дев'ятисот п'ятдесятиріччя Києво-Печерської Лаври не приїхав жодний глава Православної Помісної церкви, даючи зрозуміти, що статус автономної не робить її духовно незалежною від Москви. Відтак, місцеве духовенство зробило ювілей суто московським.

Історія Києво-Печерської Лаври бере початок від преподобних Антонія і Феодосія, які жили під землею, щоб спастися від земних

грівів. Тому паломники приходять сюди очищати свої душі. Хто володіє Лаврою, той володіє людськими душами. Ось чому Москва так ціпко тримається за неї. Прочани, які відвідують архітектурну перлину Західної України — Почаївську Лавру, теж повертаються із гірким присмаком негостинного приймання. Причин для поганого настрою є досить: на вхідних дверях — список прізвищ греко-католиків, яких тут називають «ворогами православних»; намальоване дерево, відламана гілка якого символізує греко-католицьку церкву; російськомовні послушники, священики, семінаристи; антиукраїнська література у кіосках, яку не продають, якщо звертаєшся по-українськи; слово, яке з дивним неспокоєм злітає з уст ченців — «уніати». Сто десять років монастирем володіли монахи-василіяни, бо збудували його за свій кошт. Але російський імператор Ніколай II забрав монастир у 1832 році. За період першого прем'єрства В.Януковича Почаївську Лавру виключено з переліку пам'яток Кременецько-Почаївського історико-архітектурного заповідника і передано під протекцію Московського Патріархату. Із вдячністю не забарилися: під час президентських виборів біля каплички Матері Божої послушники Почаївської Лаври вивісили портрет Януковича, щоб люди, молячись, мимоволі зводили очі і на кандидата в президенти.

У Лаврі проводять ремонтні роботи, під час яких знищують цінність стародавніх стін. Чому не протидіємо, добре розуміючи, що не реставрувати наші пам'ятки хочуть представники російського духовенства? Слушно зауважив віце-ректор Львівської духовної семінарії Св.Шевчук, що «російський уряд перетворив Почаївську Лавру на свій форпост, на так званих засадах монастиря». Про це свідчить вишкіл послушників, які твердо і непохитно вірять, що мова, якою вони говорять, «это не русская мова, а старославянский язык», і греко-католики — не брати у Христі, а єретики й уніати. Це не просто погляди на релігію, а традиція, яку в Почаївській Лаврі творили дві сотні літ. Тепер намір повернути монастир українському духовенству викликав би серйозний конфлікт. А сутичок Україна не хоче... «Зросійщення українського народу триватиме доти, доки існуватиме на нашій землі Московський патріархат, доки богослужіння в його церквах відправлятимуться тією ж мовою, що й у Росії», — прокоментував ситуацію митрополит Філарет. Подібну думку висловлює Г.Могильницька у книзі «Літос»: «Десять років московське духовництво втокмачує в голови прихожан думку про «неблагодатність, «неканонічність», а, отже, меншовартісність української мови, дозволяючи собі навіть у друкованих органах такі пасажі: «хотите ли вы уничтожения языка, дарованного нам святыми учителями Мефодием и Кириллом, взамен на площадью рожденную, уличную украинскую речь?».

Прихильниками старовинних біблійних текстів є деякі видатні українські перекладачі. Не зачіпаючи нитку патріотизму, кажуть, що треба дбати про збереження «глибини духовної енергетики» богослужінь. Та уявімо собі: батьки привели до храму дитину. За свої чотири-пять-шість років вона чула лише ту мову, якою розмовляють

вдома. Дай, Боже, щоб це була українська. Що робити дитині у церкві, де відправлятиметься Літургія незрозумілою їй мовою? Уся, заздалегідь налаштована на молитву, увага розсіюється або на вловлювання знайомих звуків, або на всякі зовнішні подразники, як-от: скуйовджене волосся сусідського хлопчика, великі окуляри дідуса чи довга борода Миколая-Чудотворця. Тоді, не ремствуємо, що наші діти не ходять до церкви. Не досить зрозумілу мову богослужіння завжди можна перевести на свій лад. Такий приклад яскраво ілюструє І.Нечуй-Левицький у повісті «Не той став». Типова українська баба Палажка, йдучи по воду, веде з Богом бесіду: «Мья-ца-й-сина», йдучи стежкою, перемолось, і «Оченаш, оже еси...», і «око на небесі, око на землі...», і «ізбави нас од лукавого святого...». А прийду до криниці, то якраз домолосся до «Прийдімо поклонімося», та й стану на коліна коло криниці, та й кладу поклони на чотири угли». Це ще раз доводить правоту слів Івана Огієнка, що *«церква мусить пильно дбати, щоб дати своїм вірним переклад цілої Біблії на таку зразкову соборну літературну мову, щоб на ній мовно виховувався цілий народ»*.

У Західній Україні церков Московського патріархату небагато, але вони є. Навіть у столиці Галичини — місті Львові. «Західняки» щиро дивуються, коли у східних, центральних чи південних областях України, зайшовши до церкви, чують Святу Літургію російською мовою. Натомість у тих частинах України, мабуть, теж ніяковіють, коли доводиться чути українські богослужіння, та ще й інколи знайти Українську греко-католицьку церкву. Учні Львівської духовної семінарії, які щороку їздять на Схід і Південь, аби допомогти у Різдва-них і Великодніх богослужіннях греко-католицьким священикам, запевняють, що отці привчають своїх парафіян до рідної мови і користуються у них великою повагою. Тоді чому такою популярною залишається УПЦ МП? Тут знову невдячну роль відведено часові. Адже сімдесят років цілком достатньо, аби Російська церква стала рідною тим людям, хто ще за руку з батьками приходив до неї. Завжди знайдеться супер-виправдання: забезпечуються права національних меншин. Але зла іронія напрошується, коли стає зрозуміло, що не для етнічного російського, а перш за все для *зросійщення* українського населення функціонує УПЦ МП. Це створює небезпеку для української сутності і єдності. Молода пара. Наречена зі Львова. Молодий з Вінниці. Вінчання в рідному місті молодого. Благословляв «батюшка» російською мовою. Вони й самі не знають чому, але, мабуть, так треба. Та й хіба їм зараз до того? Вони ж закохані. Такі непоодинокі випадки створення сім'ї дають зрозуміти, що й до основної ланки українського державотворення уже добралися чужинці...

Не від мовного чи географічного середовища залежить вибір священика щодо того, якою мовою повчати український народ. Кермом його тактики служать власні національні і патріотичні почуття. А навіть, якщо вони знівельовуються через найвищу ідею — служінням людям, то виникає питання: служити — чи не означає це вмивати від усякого зовнішнього бруду, як обмив Ісус ноги апостолам на Тайній Вечері?

Пригадується притча про сіяча, з руки якого падало зерно на різні ґрунти, одне вродило, а інше — померло в зародку. Священик — це сіяч Божих Слів, а люди — ґрунт, що ті слова вбирає і розмножує або губить. Але якщо ґрунт родючий, а зерно — чужорідне, який же зберемо врожай на українській ниві?

Ісус Христос після Свого Вознесіння зіслав на апостолів Духа Святого і вони заговорили різними мовами — так пише Біблія. Таким чином Спаситель передбачив, що Його учні навчатимуть усі народи світу, отже, повинні знати мову кожного народу. Тому апостол Павло в одному з послань конкретно пише: «Як говорить хто чужою мовою, той не людям говорить, а Богові, бо ніхто його не розуміє... Але в Церкві волю п'ять слів зрозумілих сказати, аніж десять тисяч слів чужою мовою.» Істинний послідовник Апостола на землі Папа Іван Павло II, відвідавши Україну, звернувся до нашого народу українською мовою. Малою в уяві образ старенького понтифіка, який в салоні літака працює над промовою із старником, і думаю, що нашим церковнослужителям є чому повчитися.

Мені якось теж трапилося спілкуватися з канадським священиком українського походження, якого запросили на посвячення монастиря. Отець з великим акцентом, але щиро по-українськи вимовляв кожне слово. Не викликає сумніву й те, що наша діаспора у різних країнах світу має українськомовних парохів. До прикладу порівняю ситуацію в інших країнах, де теж є різні нації, і вічним потоком пливають туристи. Отже, Хорватія. Безліч людей з різних куточків світу приїжджають на відпочинок в цю екзотичну країну. Відправа в церкві відбувається виключно хорватською мовою. Зате знайшли оригінальний спосіб, щоб гості країни не відчували себе зайвими: Євангеліє і Діяння апостолів кожної неділі друкуються на стендах при вході в церкву англійською і німецькою мовами. У Центральному Соборі, що у Вірменії, під час великих свят різними мовами промовляють деякі церковні вислови. Це пояснюють тим, що вірменська церква прагне знайти спільну мову з іноземцями. А от у діаспорних церквах, наприклад, у Вірменському соборі у Львові проповідь священика звучить двома мовами: вірменською і російською. Це не зовсім справедливо щодо Львова, тим паче, що на вивісці при вході в Собор його назва викарбувана вірменською, *українською* та англійською.

Священик повинен говорити літературною мовою. Місцеві діалекти, говірки різних куточків України часто вливаються у мову настоятеля, якщо він живе серед своїх парафіян. Але треба пам'ятати, що він — шанована і впливова людина у своїй громаді, що він господар церкви — другого дому для християн, що він — найбільший духовний вчитель для дітей і молоді, що він — живий приклад, за яким підуть десятки. Священик повинен розуміти: доки у найвіддаленішому українському селі не говоритимуть правильно рідною мовою, доти ми не виліземо із ганебного тавра «хохли».

Іван Огієнко залишив ще й таку пораду священнослужителям: *«Кожний священик мусить дбати, щоб у його парафії конче працював*

«Гурток плекання рідної мови». На жаль, можна почути: «Не до того нам тепер!» — як підтвердження суспільної байдужості до моральних засад і всезагальної тривоги перед завтрашнім незабезпеченим днем. Є таке слово-константа, яке пояснює будь-який промах суспільства: криза. Саме економічна, політична чи яка-небудь інша суспільна криза диктує людям думку: «Ніколи думати про церкву, плекати мову, формувати почуття українського патріотизму! Турбуйся тим, як сплатити податки, купити нове авто, зробити євроремонт, поїхати на курорт». Священик також виходець із цього суспільства і, як людина сімейна, турбується про свою сім'ю, вирішує побутові проблеми, сприяючи навіть тому, щоб дружина займалася підприємництвом. Парох завжди матеріально залежав від своїх парафіян, а якщо тепер живе кожен «сам для себе», то священики, як вміють, так «викручуються». У великих містах таке «викручування» проявляється у міцній дружбі з впливовими політиками. Ось тут затирається Христова настанова: «Віддайте кесареви кесарево, а Богові Боже». Тому й наважився екс-спікер В.Литвин за-прошувати в Україну московського патріарха Алексія II. В які церковні канони це вкладалося, відомо тільки їм двом.

Часто спостерігаю за тим, як люди вранці «забігають» до церкви «на хвилинку»: помандрував хтось з близьких за кордон, чи, не доведи, Боже, занедужав, а, може, хто з померлих приснився і попросив про молитву за спасіння душі. Поставили свічки, написали інтенції, перехрестились, звівши очі до ікони і попросивши, що кому треба, та й знову кинулись у вир щоденних турбот. І таким людям абсолютно все одно, якою мовою буде молитися священик, якої він конфесії і яких переконань. Про це думати ніколи. Допоки буде оте людське «ніколи», доти не зміниться священикове «все одно», а така гарячковаість-байдужість дуже комусь вигідна... Тільки не Україні, моїй рідній Батьківщині. Доки Україна молитиметься чужою мовою, доти не знатиме, чого просить у Всевишнього.

Юлія Роїк

Мова у молодіжному середовищі

«Вся молодь мусить добре усвідомити собі, що її найперший обов'язок перед своїм народом — навчитися соборної літературної мови й вимови, і тим прищепити собі почуття національної єдності» — так звучить одна з заповідей Івана Огієнка.

На жаль, проблема мовної культури серед молоді залишається актуальною й нині. Звідки ж таке недбайливе ставлення до рідної мови? Мабуть, одним з найважливіших чинників є середовище, у якому живуть молоді люди. Для того, щоб звузити масштабне поняття «молодь» звертаємо увагу на студентську спільноту.

Якщо людина навчається у вищому навчальному закладі, то вона повинна і поводитися, і говорити відповідно до свого статусу. Проте за межами університету студент не завжди дбає про культуру своєї мови, адже, спілкуючись з друзями, можна розслабитися, поговорити про пересічні речі простою мовою. Про таке побутове явище згадає у

своїй книжці «Як ми говоримо» Б.Антоненко-Давидович: «Хіба не доводилося інколи чути: «Чи не однаково, як я говорю? Вправно чи недолуго — то байдуже, аби лиш інші зрозуміли мене, що я хотів сказати» [1, с.122]. Ми намагаємося бути рівними зі своїм співрозмовником, який використовує у розмові слова жаргонного лексикону, тому і переходимо на його мову. Нам іноді видається, що така мова «без правил» є доречною, щоб у жодного з учасників розмови не виникало відчуття незручності.

Мабуть, саме у студентському середовищі, мовна картина є найрізноманітнішою і найдинамічнішою. Цікаво спостерігати за розмовами першокурсників; у кожного з них свій багаж слів подарований «районом», побутує серед них й діалект: різні регіони — різна мова. Наприклад, людина, яка виросла на Закарпатті, говорить децю іншою українською, використовує у розмові слова характерні виключно для її місцевості. Навчитися новому завжди простіше, ніж відкоригувати звичне старе, тож таким студентам доводиться нелегко. Щоб подолати міжрегіональний «бар'єр спілкування», молоді люди повинні працювати над своєю мовою, студенти стежити за її нормативністю.

Сфера впливу оточення також відіграє важливу роль у формуванні мови. Йдеться не лише про навчальний заклад, а й про факультет. Разом із спеціальністю студент опановує й особливості мови, поповнює словниковий запас професіоналізмами, які згодом активно використовує у побутовому спілкуванні. Це — один з різновидів сленгу, який, як вважають лінгвісти, є стилем мови, що посідає місце заміни ка заанадто формальній, офіційній мові. Сленг включає різні форми мови, за допомогою яких люди можуть ототожнювати себе з певними соціальними угрупованнями. Одним з важливих чинників у творенні сленгових конструкцій є спорідненість інтересів осіб, які формують різновид цього ненормативного утворення. Наприклад, студенти, які працюють з комп'ютерами, своєю сленговою мовою вирізняються з-поміж інших. Комп'ютерний жаргон навіть виражає якісь певні емоції, які присутні тільки у віртуальній мережі. У цьому колі найчастіше використовуються слова англomовного походження. Це викликано, насамперед, тим, що англійська є мовою комп'ютерних технологій. Тому не виключений можливий «конфлікт спілкування» зі студентом іншого факультету, який не оперує такою лексикою, для якого клавіші — це клавіші, а не «батони»... Сленг є одним з тих мовних різновидів, який прогресує найбільше. Власний сленг мають книголюби, газетярі, спортсмени. Отже, практично кожна група людей, яких об'єднують спільні інтереси, має свій особливий тип мовлення.

Продуктивному укоріненню сленгу в українській мові сприяє й чимало сучасних літературних творів, які популярні серед молоді. Деякі молоді люди уподібнюють свою мову до тієї, яку використовує у текстах улюблений письменник. Петро Білоус, говорячи про творчу індивідуальність письменника, зазначає: «Часом автори, зокрема, з нинішнього молодого покоління літераторів, вдаються до навмисного нагромадження вульгаризмів або жаргонізмів, чим прагнуть

підкреслити власну мовну «незакомплексованість» і продемонструвати особисту творчу розкутість» [5, с.12]. Можливо, саме таким чином автори прагнуть зблизитися зі своїм молодим читачем, намагаючись встановити контакт за допомогою «популярного слова». Але хто, як не люди пера повинні опікуватися культурою мови!

Літературна мова в усіх народів повинна відрізняється від народної, чи то радше розмовної, і потребує нашого постійного дбайливого догляду, культивування. На мою думку, у певних ситуаціях все ж доречнішим буде використання розмовної мови. Розповіді про те, як вчора порозважався на дискотеці простіше за допомогою специфічної лексики, адже в літературній мові не знайдеш відповідника таким словам як «тусуватися», «драйвові», «зависати»... У скарбниці мови є чимало близьких за значенням слів, але чи здатні вони передати емоційність вищезазначених? Лихо тільки, що такі «нові слова» не засиджуються на лаві запасних, а закріплюються в українській мові. Ще однією мовною проблемою є заміна деяких слів їх семантичними синонімами, які мають іноді абсурдний змістовий відтінок. Наприклад, доволі часто можна почути заміник слову «ходімо» на невідповідне — «помігрували».

Давно в нашій мові прижився також суржик. У своїй праці «Мова і нація» Василь Іванишин і Ярослав Радевич-Винницький зазначають: «Наївно вважати, що люди тільки розмовляють суржилом. Вони ним також і думають. А це призводить до інтелектуально-моральної аморфності, розмитості і невизначеності особистості, втрати нею не лише мовних, а й національних орієнтирів узагалі» [4, с.45]. Молоді втрачає контроль над ненормативною мовою і підсвідомо починає керувати процесом свого спілкування. Суржик так влився в нашу мову, що іноді навіть видає себе за одного з її різновидів. Найнебезпечнішим (бо прижився) для сучасного покоління є українсько-російський суржик, що є ненормативним поєднанням мов. Це спричинене багатолітнім негативним впливом держави-сусідки на Україну. На жаль, це явище прогресує у молодіжному середовищі, боротися з російсько-українським суржилом стає дедалі важче. Ми повинні подбати про утвердження своєї мови у суспільстві, можливо, навіть необхідні певні дії з боку влади. Пропозиція щодо збереження української мови прозвучала у виступі мовознавця Лариси Масенко у Верховній Раді України: «Безперечно, завдання наше складне, особливо щодо деколонізації наших великих міст, зокрема на Сході і Півдні, але воно абсолютно реальне. Є чимало народів, які виходили з подібної ситуації. Ті самі чехи, фіни, естонці... Ізраїль вирішив набагато складнішу проблему. Для цього потрібна лише продумана і ефективна мовна політика». Суржик все ж залишається своєрідною шкідливою звичкою, і для того, щоб її позбутися необхідно спершу усвідомити свою залежність від неї, і наполегливо з нею боротися утвердженням чистоти української мови.

Чимало наших студентів захоплюється масовою культурою західноєвропейських країн. Але не цей аспект повинен бути для них виз-

начальним. У зарубіжній молоді треба вчитися любові до своєї Вітчизни, мови, національної культури. Прислухаймося до Івана Франка, який ще сто років тому наголошував на цій проблемі: «Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині нецирий, бо ділами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею» [12, с.406]. Ці слова актуальні й сьогодні. Правда, Україна не єдина з проблемою мовної культури. Є чимало країн, де у молодіжному середовищі кульгає слово. Проте тамтешня влада вживає радикальніші засоби у боротьбі з паразитами, що прижилися у державній мові. Влада Франції викорінює «американізми» за допомогою штрафів. Такий метод дає свої позитивні результати. Ініціатори цього законопроекту переконують, що англломовна лексика принижує гідність французької національної мови. Згідно з цим законом порушенням вважається навіть вживання слова іншомовного походження, якщо йому є французький відповідник. Порушник має сплатити штраф до 9 тисяч доларів США, інакше йому загрожує шість місяців ув'язнення. Оскільки особливий вплив на молодь мають саме медіа, то існує спеціальна Рада, яка контролює мову ЗМІ. Французький продукт повинен бути домінантним, адаптовані іноземні програми здебільшого також звучать французькою, за винятком навчальних передач. Щодо штрафних санкцій, то вони поширюються також і на представників влади. Публічні особи, як ніхто інший, повинні стежити за культурою мови. Молодь повинна мати приклад для наслідування, певний стимул. Французькі студенти користуються французьким сленгом, від цього мова не втрачає національного колориту, а просто стає дещо яскравішою, індивідуальнішою. Мабуть, молодіжна мова є необхідною, вона й виділяє нас з-поміж старшого покоління, тільки потрібно, щоб вона була все ж таки українською.

Нині вивчення іноземних мов стало для молоді життєвою необхідністю. Тож мої ровесники-поліглоти активно демонструють свої знання на публіку, лихо тільки, що деякі з них нахапалася того престижного говору не з мовних курсів. Переважно такі знання молодь черпає з телебачення: це ж «прикольно» у колі друзів кинути фразу з нового бестселера за участю Джонні Деппа. Та інтелігентна людина, яка знає багато мов таки повинна, насамперед, виявляти пошану до своєї рідної мови. Однак молоді українські поліглоти радше дбають про імідж (слово, що також непогано засвоїлося у молодіжному середовищі), а не про культуру мови. Кінематограф залишає свій слід у молодіжній мові; разом з новим кінохітом приходять новенькі слівця. Після кінотрилогії «Володар перстенів» невисоких людей стали мило називати «хобітами», а «редисок», тобто нехороших людей — «орками». Тих, хто носить окуляри часто називають Гаррі Поттером... Англійські, французькі, німецькі слова зайняли місця українських. Чому з уст молоді частіше чуємо «хелоу», а не «вітаю», а французьке «мерсі» заміною прекрасне наше «дякую»... Для повсякденного вжитку нам цілком достатньо слів з української скарбниці. Про це слід пам'ятати!

Сьогодні у літературної мови є чимало конкурентів, шкідників: сленг, арго, суржик, макаронізми, а ще у мовному меню з'явилася новинка — коктейль «Діалект плюс арго»... Молодь повинна набратися відваги, сили, терпіння й зайнятися фільтрацією своєї мови, дбати про культуру мовлення. «Тільки людина, котра постійно прагнути добре володіти мовою, поважає мову і якій не байдуже, яке враження від її мови має слухач, досягне високого рівня культури мовлення» [2, с.58], — вважає Надія Бабич. Проте важливо тут також не перегнути палицю. Мова повинна залишатися природною, надмірна правильність робить її рафінованою. А те, що українська мова поповнюється новими словами, ще раз підтверджує: мова — живий організм, який постійно розвивається. На мою думку, повністю очистити свою мову від сленгів, діалектів — неможливо, їхні «пікантні» нотки завжди супроводжуватимуть розмовну мову. Головне, щоб вони не псували української мелодійності, а тому «молодіжному хору» необхідно навчитися співати чисто і не фальшивити. «Мова повинна дихати, жити, мова — це організм, вона, як і ангел, має «тонке тіло» та метафізичний вимір. Мова — це щось таке незрозуміле, якась «музика сфер» (за Платоном), «гармонія космосу» (за Піфагором).

Соломія Пирожок

Чи урядовці і депутати в Україні захисники української мови?!

«Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України...». Так гласить десята стаття першого розділу Конституції України. Однак впродовж десяти років (Основний закон України ухвалений Верховною Радою у 1996 році) більшість урядовців не може засвоїти цю статтю. Хоча, здається, їх — «урядників» можна зрозуміти, адже вони українською мовою не оперують, відповідно — першого розділу Конституції прочитати не змогли! А може і змогли, адже на звинувачення щодо не знання української мови, урядники часто цитують, хоч не повністю, цю ж десятку статтю, де сказано, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин. А хто ж захистить українську мову? Можливо, ті ж урядники, яких ми обирали для захисту власних прав, а відповідно і мови? Чому не дотримуються мудрого постулату видатного ученого, дослідника, перекладача, державного та релігійного діяча Івана Огієнка — *«Урядники на державній та громадській службі повинні добре знати соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис»?*

На жаль, багато службовців найвищого рангу вважає головним для себе виступити проти «ущемителів великорусского языка». До національно-духовних інтересів українців їм зась. Яскравим прикладом антиукраїнства був скандал в Івано-Франківську, де місцевий голова російської громади заварив таку кашу, що скуштувати її прийшлося аж у Міністерстві закордонних справ України, куди із нотою

обурення звернулось Російське МЗС. Голова громади поскаржився на те, що Івано-Франківськ — місто, де регулярно порушуються права російськомовних громадян. Галасу було... Російські медія враз кинулися з'ясувати в чому справа. Ті, що були не «дуже» об'єктивні, мало не оголосили війну Україні, а ті ж, хто вважав, що заради об'єктивності варто з'їздити до Івано-Франківська, були приємно вражені, адже, чи то навмисне для коментарів, чи то так випадково сталося, їм завжди траплялися урядники, які вільно володіють російською мовою і перехожі, які кажуть: «Да я уже пидисят лет в Франковське живу и ни какогo ущемления не чувствую», та книжкові магазини, у яких продавці з гордістю заявляють, що «у наших магазинах восимдесят працентов книг на русском»... В Івано-Франківську!? Словом, журналісти поїхали в «сталицу» задоволені, а по дорозі ті мудріші, напевне, розмірковували: «Що ж ті бідні хахли собі думають? Повибирали урядників, які мало того, що не дбають про функціонування української мови у державі, а ще й самі її не знають». Інші журналісти із жахом здригалися, хрестилися і казали: «Боже храни Россию», а через кілька секунд «И Путина тоже!». Тому, що той самий Путін у себе «дома», в Росії, такого ніколи не дозволить, щоби в Думі хтось верещав з-за трибуни українською: «Поверніть нам наші права!».

Річ не лише в тому, що часто урядники в Україні не зовсім добре знають соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис. Їх поведінка надто небезпечна, бо вони ігнорують державну мову! Ті ж урядники, які галасують, що стоять на захисті прав і свобод українських виборців, взагалі хочуть знищити українську мову. І яскравим доказом цього, є ухвали обласних рад у Луганську, Дніпропетровську, Запоріжжі, Харкові, Сімферополі, Донецьку про надання російській мові статусу регіональної. Це, мабуть, тісно пов'язано із славнозвісною спробою не менш славнозвісного «проффесора» стати президентом. І тут можна сперечатися, що гірше: чи його обіцанки, «повитирати ноги» об десятку статтю і надати статус російській мові як другій державній, чи впровадження у найвищих колах влади тюремних «разкладів», а чисту українську мову замінити на ту ж тюремну «феню». Про яку державну мову в цьому випадку могла би іти річ, коли б урядники, починаючи з найнищих щаблів влади, брали собі за приклад вельмишановного «проффесора».

У суспільстві мусують думки два великі табори: «за» та «проти» того, щоб «розкручувати» проблему мови, як серед загалу, так і серед чиновників. Позитивна теза — одна держава, одна мова, одні інтереси. Той урядовець, який поважає, спілкується, розвиває мову українського народу, і є справжнім його слугою. Друга позиція виникає через специфічну ситуацію, яку створювали недруги українців, тобто викорінення української мови, тотальне російщення і ніби нічого дивного немає, що урядовці, які, переважно, були виховані за комуністичної тоталітарної системи, нині не володіють українською мовою. Дехто каже, аби цей урядовець працював заради українського народу, держави, відстоював їхні інтереси і був їм відданий, а мова, мов-

ляв, це вже другорядне. І саме таких урядовців і чиновників у нас, на щастя, ще трохи є. Тоді до чого тут мова взагалі? Мова — величезна морально-психологічна сила, що спонукає людей рухатися до однієї мети, утверджує віру в одну ідею, надихає працювати на благо Української держави! Мова — це потужний стимулятор таких людських цінностей, як честь, гідність, повага, відданість нації і державі. Мова — це те, що стирає поділ України на Захід і Схід, а у чиновників розподіл інтересів і поглядів на західні чи східні. Іван Огієнко вважав, що рідна мова — то найголовніший засіб існування народу, як окремої нації. Тому варто замислитись кожному над силою мови! Можливо, вона єдина може врятувати нашу державу, яка в паніці не знає, в який бік рухатись, куди приткнутись.

Іван Огієнко також наголошував, що «дбати всіма можливими силами про якнайкращий розвиток мови — це найголовніший обов'язок кожної держави...». Відповідно — кожного державного службовця. На мою думку, зараз в Україні є й такі політики, які спілкуючись чужою мовою, можуть, а головне — хочуть зробити більше для своєї невеличкої України, ніж ті урядники, що спілкуються українською мовою, але зневажливо ставляться до пересічних українців, погрузили у хабарах та корупції. В Естонії, Латвії чи Литві, наприклад, службовців не ЗАСТАВЛЯЮТЬ, а ПРОСЯТЬ спілкуватися державною мовою. Вони... нею говорять, вчать і пропагують, бо, в іншому разі не займали б будь-якої урядової чи громадської посади.

В Україні ж чимало депутатів різних рівнів, для яких все українське — чуже. Мені страшно не за таких депутатів, а за людей, що обрали їх для захисту власних і державних інтересів, в тому числі і української мови.

Роман Шмідт

Отже, українська мова для українців — як будь-яка інша мова для іншого народу — це матеріалізована свідомість, утвердження найважливішого морально-психологічного явища — україноцентризму. Україноцентризм — це така світоглядна, морально-психологічна, політико-ідеологічна система духовних координат, у центрі якої перебуває Україна. Націоналістичні засади україно-центризму органічно влітаються у вселюдські гуманістичні принципи розвитку світу, збереження розмаїття мов, культур, звичаїв, традицій.

Звернімося до Тараса Шевченка, вдумаймося, до серця пригорнімо, через серце і душу перепустімо високий зміст його одухотвореної мислі:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!.. Знать од Бога
І голос той і ті слова
Ідуть меж люди!

У тому, що кожен народ наділений своєю мовою, була якась вища доцільність, якої ми досі ще не вміємо збагнути, а інтернаціоналісти-

космополіти заперечують, бо для них головне, — стверджує Павло Загребельний, — суцільна заінтегрованість світу, щоб світ був, як піщаний кар'єр, що його може грабувати будь-хто. Але феномен природної мови полягає перш за все в тому, що зберігає творчий дух народу, є скарбівником його пам'яті, носієм любові, високої моралі і духовності.

Глибоке усвідомлення в усіх державних, політичних, громадських структурах духовної вартості українського Слова в Україні, поза всякими сумнівами, поліпшить політико-психологічний клімат у суспільстві. «Національна свідомість + національна мова» — ця духовна формула має трансцендентний зміст, деформація цього укладу спричиняє національне виродження, культурний, моральний, економічний занепад [11, с.14]. Отже, жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не перебувало, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх шарів і прошарків суспільства і кожної окремої людини — носія національної сутності.

Надзвичайно великими можливостями володіють засоби масової інформації для створення такого мотиваційного інформаційного середовища, яке б культивувало в людині і суспільстві морально-психологічну потребу опанувати українську мову, сприяти її повнокровному функціонуванню, а також утверджувало порозуміння між людьми, громадську злагоду в Україні, толерантність існування національних культур.

Список використаних джерел:

1. *Антоненко-Давидович Б.* Як ми говоримо. — К., 1991.
2. *Бабич Н.* Практична стилістика і культура української мови. — Львів, 2003.
3. *Загітко А.* Слово у душі — душа у слові. Розповіді за сторінками авторської програми «Мово рідна, слово рідне...» (1989-1996 рр.). — Донецьк, 1997.
4. *Іванишин В., Радевич-Винницький Я.* Мова і нація. — Дрогобич, 1994.
5. Цит. за: *Кондратюк О.* Молодіжний сленг як мовне явище // Часопис «І». — 2005. — №38.
6. *Курдюк М.* Наша рідна солов'їна мова // Українська думка. — 2001. — 2 серп.
7. *Масенко Л.* Державна мова в соціокультурному контексті // Розбудова держави. — 2001. — №1-6.
8. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів, 2001.
9. *Свідзинський А.* Самоорганізація і культура. — К., 1999.
10. *Сербенська О., Волощак М.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. — К., 2001.
11. *Федик О.* Мова як духовний адекват світу (дійсності). — Львів, 2000.
12. *Франко І.* Одвертий лист до галицької української молодіжі // Збір. творів: У 50 т. — К., 1986. — Т. 45.

Difficult political processes of revival, the statement of the Ukrainian language in Ukraine, as state are intelligent. Had been characterized Ivan's Ogienko work «The Science about native language obligations».

Key words and word-combinations: the native language, culture, spirituality, the nation, a literary language, patriotism, national consciousness, a state policy.

Отримано: 15.05.2007 р.

Грина Фаріон

Національний університет «Львівська політехніка»

ЛІТЕРАТУРНА МОВОТВОРЧІСТЬ ОТЦЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

У статті охарактеризовано основні аспекти мовотворчості М.Шашкевича, видатного діяча українського Відродження в Галичині середини XIX ст. І.Огієнка споріднює з М.Шашкевичем боротьба за утвердження прав української мови та глибока перейнятість українською мовою та літературою.

Ключові слова та словосполучення: романтично-націєтворча парадигма, рідна мова, національна література, народні традиції, креативна сила мови.

Дух мови — це, отже, і дух
літератури усякого народу.
Література виростає в мові,
а мова — в літературі.

Гердер

Наприкінці XVIII — початку XIX сторіччя Європу охопив вир Романтизму. Національний і містично-християнський за суттю, Романтизм здійснювався як антагоністичний спротив до інтернаціоналістичного Класицизму і Просвітництва. Це був новий тип ідеології, засадничими первинями якої стали народна мова, національна література та народні традиції. Життя і творчість М.Шашкевича стали початковим і визначальним спалахом цієї романтично-націєтворчої парадигми.

Два визначальних чинники стимулювали М.Шашкевича до літературної творчості руською мовою: один ірраціональний, інший — реальний. Він був спраглий на українське слово — повсюдно звучала як не польська чи німецька мови, то штучне язичіє: *«В руських консисторіях, в руських семінаріях, на проповідницях у руських церквах, в товариствах всіх просвіченіших руських людей, в родинах руських духовних — панують чужі язика: польський, німецький, латинський, а свій, руський, уважаєсь хлопським, поганим, простим, таким, що ним хіба з простим народом якось говорити; а писати таким язиком наші учені попросту встидались»* [6, с.5]. Натомість М.Шашкевич, блискуче володіючи рідною мовою і усвідомлюючи її красу і суспільно-креативну силу, не міг і не хотів миритися з її відсутністю в літературній царині. Як згадує Я.Головацький, *«... немов півсонно снувалася перед умом якась нова, питома своя народна словесність, але не було відваги без приводу самому пуститися в незнайому путь! Пригодую лучилась Котляревського «Енеїда», «Малороссийские песни» Максимовича та, либонь, Павловського граматака; урадуваний, найшов те, за чим так давно глядів, побачив живий приклад, переконався о можності народної руської словесности; загадав велику гадку — утворити чисто народну словесність южноруську — і цій гадці вірен остався до кінця»* [16, с.265-266].

За таких обставин головним літературним і культурним осередком у Галичині був Василянський чин. Дві основні василянські друкарні — унівська і почаївська — друкували церковнослов'янською, мішаною церковнословянсько-руською мовою і руською мовою. Серед найвідоміших і знакових творів — *«Народовѣщаніє: яко да удобнѣе будетъ отъ нея свойственнымъ простымъ языкомъ рускымъ простѣйшій народъ поучати»* (1756 р.), *«Науки парохіяльнїя зъ славенско-рускаго на простїй и посполитїй языкъ рускїй преложенїя»* (1794 р.) від Ю.Добриловського, що відомий як автор знаменитої пісні *«Дай же, Боже, добрий час»* [34; 22]. Поряд із цим видають *«цвѣтники, коляды, басни талмудовы, полѣтику свѣтску, букварѣ»* [6, с.27]. Як зауважує В.Коцовський, із цих творів бачимо, як наше письменство (себто література) під натиском обставин *«поволи націоналізуєсь»*, і хоч мова цих творів далеко не зразково народна, однак вона вже має на собі *«незатерте пятно руско-украинского слова, и хоть назовемъ си творы церковно-русскими, чи макароничными...», то все-жь не можемъ ихъ нѣкакъ числити до якои небудь «общерусской» письменности»* [6, с.27].

Серед наукової літератури відомі праці П.Лодія *«Наставленїя Любомудрїя ... съ латинскаго на російскїй языкъ переведеня»*, що призначена для руського галицького студентства. Попри цю благородну мету автор, наче випадково обмовившись, просить пробачення у читача за вживання подекуди *«простыхъ выражений»* — у цьому не лише трагічна незорілість носіїв до рідної мови і схиляння перед престижністю чужої, але й загальмований суспільно-національний розвиток Галичини. Подібний «страх» перед народною мовою демонструє і Т.Захаріясеви́ч — автор підручника *«Наставленїя Исторїи Церковнїя (переклад въ рускомъ язиці)»*, позаяк просить у читача не брати йому за зле того, що під час перекладу часто використовує *«простыхъ выражений»*. Виникає слушне риторичне запитання, чи могла така мова, точніше язичіє, і таке мислення інтелектуальних провідників студентства підтримати народний дух і оживити письменство, чи ж, навпаки, остаточно відкинути руську молодь від такого спотвореного надбання? Чи міг за таких обставин не творити народною мовою М.Шашкевич?

Додатковим стимулом до його діяльності була літературна творчість псевдоруською мовою Й.Левицького, який у Відні 1822 року видав книжечку з двома оригінальними віршами і переклад з німецької *«Домоболіє проклятыхъ»* (так перекладено нім. Heimweh) із присвятою *«учащемуся младенчесту народа словено-рускаго»*: *«Чую съ далекихъ ликовъ / Бреньканье и пѣвчиковъ! / Могбысь я тамъ вопхати, / Бога вразъ воспѣвати, / Могбы я взлетѣти, / На самъ верхъ вступити...»*. Мову цього твору І.Нечуй-Левицький назвав *«церковно-бурсацькимъ языком, на котрий і собаки брехали б з переляку, якби хоч трохи тямили в літературі»* [8, с.9]. Балади Шиллера Й.Левицький перекладав так дивоглядно, що серед галицької інтелігенції виникла приказка: *«Старий Шиллер зажурився, що його «Дзвін» в Шклі*

розбився» (Й.Левицький у 1834-1844 рр. священникував у селі Шкло, що на Яворівщині). На неприродність цієї мови звернув увагу і М.Максимович (лист до Д.Зубрицького від 22.04.1840 р.), де він закликав писати рідною мовою «подобно немцам, французам, чехам и всем другим нациям...». Натомість творчість Й.Левицького і подібних до нього учений трактував як таких людей, «...кои от своего народного отбываются, а к великорусскому не пристали и плавают между ними на искусственной средине весьма неблагоприятной для их поэзии» [12, с.157].

Другою реальною спонукою, як уже згадано, до літературної творчості руською мовою стала збірка пісень В.Залеського «*Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*» (1833 р.), де автор у панівному шовіністичному дусі заявив про невіддільність руської літератури від польської і, очевидно, знаком цього став запис руських пісень латинською графікою: «З вищих оглядів це видлучання русинів від нашої літератури видається мені дуже шкідливим для загальної слов'янської літератури, до якої вічно й завжди ми повинні змагати. Словаки, слов'яни на Шлезьку моравському приєдналися до чехів; а до кого мають приєднатися русини? Або чи маємо бажати собі, щоб русини мали свою власну літературу? Що ж було б сталося з німецькою літературою, якби окремі германські племена були намагались мати власну літературу?» [2, с.17].

Усе це разом неабияк стимулювало М.Шашкевича до літературної творчості народною мовою. Первістком став рукописний альманах «під промовистою, найбільш національно акцентованою [...] назвою — «*Син Русь*» [13, с.3]. Із 14 віршів альманаху лише два мають зазначене авторство, два анонімні, решта підписані криптонімами (серед них два М.Шашкевича «*Слово до читателів руского язика*» і «*Дума*», що підписані — М.Ш.). Це промовиста характеристика доби, коли рідна мова, почувавши небезпеку, криючись, наче злодій, прокрадалася до літературної царини. Я.Головацький у своїх спогадах про «*Сина Русь*» висловив певність, що «*Все эти авторы были сверстники Маркияна Шашкевича; он возбудил в них русское самосознание и одушевил их духом русского патриотизма, подавая своими стихотворениями пример и образец письменного языка*» [13, с.5]. Тексти написано різними почерками, несистемним правописом (зокрема, використанням кириличних букв упереміш із латинським), Шашкевичеві твори написано етимологічним правописом. Те, що до збірки увійшли художньо слабкі твори, «свідчить, радше, не так про невибагливий естетичний смак укладача, як про малу кількість віршів народною мовою, створених на той час львівськими семінаристами» [13, с.10], — а творити їх народною мовою — основна потреба укладачів. Вірші написано наддністрянською говіркою, що найяскравіше виявлені на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях. Серед типових фонетичних діалектних ознак твердий кінцевий приголосний [т] дієслівних особових форм: *гоніт, тяжит, входіт, щезают* та ін.; твердий [ц]: *братец, хрестец, отец, заяц, овци, пшеница*; твердий [р]: *зора*; пом'якшення задньоязикових: *покідают*; уживання йотова-

ного [е] замість йотованого [а]: *приходєт*; приставний приголосний [в]: *вірел*. Серед типових граматичних діалектних рис вживання частки *-ся* у препозиції до дієслова: *ся не любить, ся смѣют*; стягнені енклітичні займенникові форми: *храни мя* (мене), *будь ми* (мені), *звірси* (собі); тверда група порядкових числівників: *третий*; відмінкові форми іменників та займенників: *стежков, з нев*. Серед лексичних діалектизмів — *когут* «півень», *гибіти* «гинути», *розвинути* «розгорнути»; серед службових частин мови: *най* «нехай», *нич* «нічого», *нех* «нехай». Подекуди трапляються полоніزمи: *милость* «любов», *думний* «пихатий», *барз* «дуже», *же* «що» і частіше церковнослов'яніزمи: *ум, кто, завість, ілі, где, тогда, каждым, древо, воздух, женскій пол, вокруг, храню, читтель, перст* тощо. Отож, народномовна стихія провалася у письменство — наступними альманахами стали **«Зоря»** і **«Русалка Дністрова»**. У них утілено засадничу тезу мислителя із його фрагменту **«До читателя»**: *«А сли язык прозвемо великою, многосложною, согласною музикою народу, то словесність буде прекрасним і вірним його образом»* [16, с.124]. Цей *«вірний образ»* став наріжним каменем самодостатньої літератури самодостатньою мовою. Одначе до цього несподіваного початку кожен мав свою претензію: *«Одному за правотис не подобалась «Русалка Дністрова», іншому — за народну мову [...] Бісом дивились на неї і цурались її як якоїсь невидальщини»* [2, с.34]. Ще когось дратувала тематична спрямованість, хоч і не було там, як у забороненій **«Зорі»**, життєпису Б.Хмельницького, портрета гетьмана та уривків пісень про нього, супліки **«Замисль на попа»** І.Некращевича, та ще й псевдонім викликав підозру, бо асоціювався із німецьким Russland, що у перекладі начебто «земля Росії». Зрештою, неприйнятним був, як зауважив І.Франко, *«дух Шашкевичевої поезії — свіжий і оригінальний: новим був той її індивідуальний, суб'єктивний характер, що дає нам можливість... бачити особистість поета, його симпатичну вдачу і щире серце»* [14, т. 29, с.250].

Іншою була закордонна реакція. Серед найперших читачів **«Русалки Дністрової»** — редактор часопису **«Сербській народный листъ»** Т.Павлович, який, повідомляючи про вихід у світ альманаху, зауважив, що його можна рекомендувати кожному шанувальникові слов'янської літератури, особливо філологам і граматакам, насамперед задля пізнання тієї мови: *«написана простою народною малоросійською мовою і надрукована нашими гражданськими буквами»* [12, с.84]. Натомість львівський головний цензор руської мови В. Левицький ухвалив рішення про її конфіскацію і заборону поширення із такою мотивацією: *«вміщені в ній [у «Русалці Дністровій» — авт.] статті є несвоечасним духовним витвором екзальтованої юнацької фантазії, читання якого, особливо в теперішній час, може ввести в оману легковажних і викликати у них невдоволення існуючим»* [12, с.99]. Така аргументація була наслідком абсолютизації церковного письменства в Галичині і політичної ретроградности найвищого духовенства, у котрого, за словами М.Павлика, *«й переклади зі св. Письма на мову мужицьку були ділом безбожним»* [12, с.309]. У листі до Я.Головаць-

кого Ф.Курелац, хорватський громадсько-політичний і культурний діяч, від 23.10.1837 року повідомив про знакову реакцію А.Надя, цензора книг у Буді, на заборону **«Русалки Дністрової»**: *«Вони не хочуть допустити піднесення руської літератури»* [12, с.117].

Головні наміри створення **«Русалки Дністрової»** сформулював М.Шашкевич у протоколі свого допиту: *«Я випробовував свої сили руською мовою, оскільки це моя рідна мова, яка значно відрізняється від мови церковної і великоросійської (московської), і хотів заложити наріжний камінь для її дальшого розвитку і тим самим зарадити нестачі руської літератури. В час написання статей моїм головним наміром було сприяти розвитку руської мови і літератури цією мовою настільки, наскільки вистачало моїх слабких сил. Оскільки я був впевнений, що ця мова значно відрізняється від церковної і дуже — російської (московської) мови, то я шукав її в мові народу, збирав там, де мав змогу, за прикладом Вацлава з Олеська, народні пісні і народні казки, щоби на них краще досліджувати будову руської мови»* [12, с.94]. Це екзистенційно-мовний маніфест людини з аксіоматичною вищестію рідної мови над усіма іншими, зокрема церковнослов'янською і московською, задля надважливого — відрізнятись від інших, щоб попросту жити-бути. Мова, творячи кордони з іншими, буде всередині фортецю ідейно єдиних.

Водночас, як завважив С.Єфремов, *«староруські письменники — ці ні пави, ні ворони — задубіли на старих, давно пережитих формах і лишили поза межами всякого розвитку й еволюції, ставши довічним пам'ятником тому, як помщається живе життя на людях, що заплющують очі на його вимагання»* [5, с.106].

Серед мовно заакцентованих віршів М.Шашкевича — **«Руська мова»** (**«Руська мати нас родила...»**), **«Слово до чителєй руського язика»**. Якщо наскрізна ідея першого (як відомо, випадково вцілілого уривка), — засудження патологічного відступництва від рідної мови: (*«Руська мати нас родила, / Руська мати нас повила, / Руська мати нас любила: / Чому ж мова ей немила? / Чом ся нев встидати маєм? / Чом чужюю полюбляєм?...»*), то у вірші **«Слово до чителєй руського язика»** пряма вказівка на мову лише у заголовку, натомість текст закликає об'єднатись у битві з *«мраками тьмави-ми»*, що заповнили Русь. Очевидно, тим об'єднаним засобом і є мова. Найбільшу мовну силу в альманасі засвідчують не так мовно спрямовані вірші, як народні пісні, що, за Я.Колларом, *«...є найміцнішою основою освіти, елементом культури, опорою народности, щитом і окрасою мови»* [10, с.25]; перекладні твори, зокрема уривки з чеського **«Краледворського рукопису»** В.Ганки та народні сербські пісні; розділ **«Старина»** з трьома стародавніми піснями, українською грамотою 1424 року та коротким описом давніх рукописів зі Львівського монастиря св. Онуфрія. Серед оригінальних творів — лише 6 віршів М.Шашкевича, одна його казка **«Олена»** як *«зразок ранньої української романтичної прози»* [10, с.52], де мовна організація — наче з пісні та народних ідіом узятя; його відгук про **«Руське**

весілля» Й.Лозинського; дві балади І.Вагилевича, один вірш Я.Головацького. Така строката композиція підпорядкована багатогранній романтичній меті: мова, фольклор, історія — це три фундаментальних духових опори, без яких не звести стін національного дому. Якщо мова — *«найчесніший дар природи»*, азбука — *«незборима твердь»*, старовина — *«дзеркало століть»*, пісня — *«злита з природою душа»*, то разом таке надбання назавжди посяде своє гідне місце серед розбуженого й відродженого різноманітного слов'янського світу. У цьому основна ідеологічно-суспільна креативність невеличкої книжечки, що чи не за 50 років дала ваговиті плоди: *«Сто книжок... Яка в них сила, Христе!»*, — зі ста струмків-книжок *«вчинився океан»*, — поетично висловив це Б.Лепкий (додамо, що до читачів вчасно дійшло близько 200 примірників) [7, с.266, 792].

Про непроминальну креативність цієї книжечки говорив К.Устиянович на церемонії перепоховання М.Шашкевича з с. Новосілок до Львова: *«Ми же, браття, ми, його епігони, здобули для тої погордженої мови право горжанства між русинами і в цілому краю, і розвинули ми наше рідне слово у всіх галузях людської мислі. Словесність наша, що перед п'ятдесяти роками журчала малим потічком і кількома ще меншими допливами, шумить нині широкою і глибокою струєю поважної ріки»* [12, с.331]. Головно це сталося наприкінці п'ятдесятих — початку шістдесятих років, коли в суспільне життя прийшло не лише молоде покоління, що *«вогнем патріотизму руського кинулось вводити мову руську в родинні руські круги на селах Галичини»* [12, с.280], але й 1860 року ухвалено нову австрійську конституцію, що закріпила автономні права за землями Австрійської монархії і відновила діяльність земельних сеймів, які посиляли своїх представників в імперську раду — райстаг. У цьому контексті пророчими можна вважати слова з листа І.Головацького до брата Якова, написані 13.04.1840 року (знаково, що у рік виходу **«Кобзаря»**), про неминучість самостійної руської літератури та її безсумнівну політичну роль: *«Що наш народ буде мати свою власну народну літературу, про це сумніваються хіба деякі поляки, які наших мають [теж] за поляків, а Польщу розтягують від моря до моря. [Вони] стверджують, що Польща і нам батьківщина, але я їм відповідаю, що будьмо собі братами, добрими сусідами, але не переконуймо себе в нічому і не нав'язуймо собі нічого, бо для чого ж [я] не повинен гордитися тим, що я русин, як він поляк, — чи ж мушу обов'язково говорити, що я теж поляк, щоб відчути свою вартість»* [12, с.154].

Перекладацтво — одна з магістралей літературної діяльності М.Шашкевича. У цьому не тільки зацікавлення і відкритість до південного і західного слов'янського світу, але й трактування перекладу як засобу до внутрішнього розвитку руської мови: перекладають насправді зовсім не задля точного передання джерела, а задля розвитку і збагачення власної мови. Тим паче, якщо вона поневолена. На думку видатного вченого О.Потебні, взаємний вплив народів — це лише взаємне збудження. Найдосконалішим є збудження від самого себе [19, с.190].

Інакше кажучи, нація отримує найвище духове задоволення, досліджуючи і пізнаючи саму себе через мову, фольклор, історію, культуру тощо. Це так само очевидно, як усе життя пізнавати самого себе. Природно, що розвиткові самостійної народної творчості, і мовної зокрема, передують періоди наслідування через переклади. Вони обов'язково передбачають знання іноземних мов. М.Шашкевич добре володів латинською, німецькою, почасти російською, чеською; польською писав окремі науково-художні твори та листи [15, с.164]. Це уможливило збільшення кількості добрих перекладів як нарошення у народів сил, що рано чи пізно знайдуть для себе вихід у питомій творчості. У такому випадку, за О.Потебнею, йдеться про перекладацьке наслідування як про необхідність та потребу і про творчу самостійність як про свободу волі. Той, хто користується рідною мовою, не лише просвітлює, але і зміцнює себе та спільноту, а хто вдається до мови чужої, той лише начебто механічно «друкує», позаяк механічне засвоєння мови не переходить у психологічні нурти, у підсвідомість, звідки і береться енергія для просвітлювання сутностей. **У мови онтологічний статус, бо Слово тотожне Світові** [19, с.162, 202].

Серед Шашкевичевих перекладів пріоритетне місце посідає **«Слово о полку Ігоревім»**, із якого, на жаль, до нас дійшов лише уривок — **«Плач Ярославни»** (1833 р.). Це перший переклад **«Слова...»** не лише в Галичині, але й в Україні. Ідеологічно вмотивоване зацікавлення М.Шашкевича сербською літературою, що ґрунтована на народній мові і реформованому фонетичному правописі В.Караджича. У Сербії, як і в Галичині, панував неприродний витвір: суміш церковнослов'янської, давньосербської, народної сербської та російської мов. Хоч, звичайно, у сербській писемності були спроби наблизитися до народної мови, пов'язані з іменами Й.Раїча та Д.Обрадовича. Однак найпоспідовнішим у виведенні простої народної мови на обшири всієї Сербії виявився В.Караджич. 1814 року він приніс до В.Копітара — основоположника словенської літературної мови, який на початку ХІХ ст. був охоронцем давньослов'янських пам'яток Віденської придворної бібліотеки і цензором славістичної літератури цісарського уряду, — статтю, написану говіркою рідного села Тршич — штокавським діалектом. Словенець В.Копітар гаряче підтримав молодого автора, захопивши до подальшої праці. Згодом В.Караджич на основі рідної говірки видав **«Граматику сербської мови за говором простого народу»** (1814 р.), у якій реформував графіку і заклав фонетичний принцип правопису. Це викликало протест серед сербського православного духовенства і серед письменників старшого покоління. Лише після 54-ох років боротьби 1868 р. після двох заборон на загальносербській скупщині новий правопис схвалено і затверджено. Незворотну роль в утвердженні сербської народної мови відіграло Вукове чотиритомове видання народних пісень (**«Српске народне пјесме»** 1823-1833 рр.). М.Шашкевич переклав шість із них, а Я.Головацький — 53 [15, с.205]. Вони почували особливу духову спорідненість між русинами і сербами, а найперше у красі і силі їхніх на-

родних мов: *«Малорусчина одна годна перейняти ті краснорозумні народні твори та й разом заховати вірно ту просту красу без всякої принуди»*, — писав Я.Головацький у статті *«Народні сербські пісні»* [3, с.271]. Прикметно, що, крім оригіналу, митці використовували також інші переклади сербських пісень, зокрема чеський Ф.Челаковського. Як згадує Я.Головацький, *«...читали-смо красні переклади сербських пісень по-чеськи, по-польськи і по-великоруськи»* [3, с.271].

Серед чеських творів на той час надзвичайну популярність мав *«Краледворський рукопис»* В.Ганки, який сприймали як автохтонну пам'ятку, що пробуджувала чеські національні почуття гордості за героїчне минуле у Чехії. Від XVII ст., із часу втрати державності, чеська мова мала своєрідну функціональну маркованість побутового комунікативного засобу. Натомість у містах у діловій і правовій сфері, серед найвищої знати і в королівському дворі панувала німецька мова [18, с.96]. Така мовна диглосія послужила гарячим тлом для непростого розширення функційного поля чеської мови, що пов'язано найперше з постаттю Й.Юнгмана (1773-1847) — дослідника Й.Добровського, автора монументального чесько-німецького словника (1835-1839 рр.). Він, як і інші чеські інтелектуали аж до часу Т.Масарика, згадували, яких принижень вони зазнавали в гімназіях через те, що попервах не досить добре володіли німецькою мовою [18, с.90]. Висловлювання Й.Юнгмана яскраво відображає складну мовну атмосферу у Чехії на початку XIX століття, що легко проєктується в українську:

«Народ говорить по-чеському. Що стосується панства, то нехай собі говорить по-французькому чи навіть по-халдейському (розумніші шанують мову свого народу). Що від цього? Народ має їх за тих, ким себе видають, — за іноземців, і тому тим менше їх любить, чим гірше вони до нього ставляться. Однак погано їх характеризує те, що вони з підлеглими своїми говорять через перекладача. Це те саме, що слухати чужими вухами, їсти чужими руками, використовувати чужі очі і ноги, начебто свої сліпі чи кульгаві. Що ж тоді казати про тих спритних мавпенят із найнижчих верств, які думають, що коли вони не вміють говорити по-чеському, то відразу стануть панами, які чеську мову вважають селянською! Нещасні! Вони не знають, що кожна мова у своїй вітчизні сільська і що селянин — найголовніший мешканець країни, що саме він міг би їм сказати: «Що це таке дзижчить біля моєї голови? Я вас годую, і якщо ви люди, як я, то говоріть так, щоб я вас розумів» [18, с.94]. Це зразок слушної лінгвістично-соціальної мотивації передусім через те, що саме розмовне мовлення, зокрема, діалекти відіграють базову роль у збереженні етнічної самосвідомості, культурної наступності поколінь, стабільності етнічної традиції і взагалі розвитку етносу. Однак і селянин, і міщанин за складних суспільних обставин не завжди так трактують мовну проблему. Про це свідчить відомий математик, мислитель-етик і священик італо-німецького походження Б.Бользано, який у проповіді 1810 року зазначив: *«Чех самознищується, він соромиться за свою батьківщину»*. Відтак учений рекомендує *«перестати соромитися за свою батьківщину і не наслідувати все чуже, побожно схиляючись*

перед ним» [17, с.30]. Отож, одна з найважливіших частин людської і національної самосвідомості — це ставлення до опозиції **своє-чуже**, яка стрімко обростала аргументами на користь свого у період слов'янського романтизму. Тому й почала давати плідні результати немало й небагато — за 100 років. На такому тлі творіння В.Ганки підтверджувало основи чеської самобутності і незворотності самостійного розвитку. Шашкевич вибір перекладати саме цей твір — це очевидні акценти на спільних суспільно-політичних проблемах чехів та русинів.

Переклав М.Шашкевич і уривок з поеми **«Zamek Kanioowski»** С.Гоцинського — найвидатнішого представника «української школи» в польській літературі, людини з демократичними поглядами. І саме той уривок, де йдеться про історичну долю українського народу і засвідчено його безсмертя у символічному образі вічнозеленого дубавелета [10, с.49]. Дійшли до нас і мініатюрні переклади з грецької **«Анакреонтики»**, дуже поширеної в Європі в різних переспівах. Із німецької на польську поет переклав Й.-П.Зільберта **«Життя Ісуса»**, однак рукопис перекладу не зберігся [10, с.50]. Наприкінці дуже короткого життя закономірним став Шашкевичів переклад **Євангелія св. Івана** (1841 р.), а також п'ятьох глав **Євангелія св. Матвія**.

У розповені пізнання рідної мови мислитель заснував жанр релігійно-філософської поезії в прозі, використавши біблійну назву за аналогією до Давидових псалмів — **«Псалми Русланові»**, де багато, піднесеною, патетичною мовою вивірено основні духові концепти власного життя, якими є Бог, Віра, Нація; усе можна відібрати в людини, але *«не видрешь любови и вѣри не видрешь, бо рѣске ми сердце тай и вѣра рѣска»* [11, с.70]. Своєрідність цього твору не лише у композиційно поєднаних і водночас логічно завершених трьох рефлексійних поезіях у прозі, але у їхній наскрізній українській ідеологічності. Якщо у Давидових псалмах присутні Сіон, Ізраїль, насліддя Якова — то у Шашкевича: *«степи Украѣни», «рѣске сердце», «вѣра рѣска», «люди наши»* — тому це псалми Русланові, себто русина. Нумерація псалмів від літери . . . , себто 2, 3, 4, свідчить про відсутність першого невіднайденого псалма . . .

Основна ідея псалма . . . — величність Бога і невдячність людини перед божественним походженням її життя. Цю драму божественно-людських стосунків автор розкриває через прийом антитези, базованої на переконливих і яскравих порівняннях. Вони стають вишуканим метафоричним аргументом на користь Бога і покликаний пробудити в людині істинне розуміння її природи. Основні Божі засади — *«мудрость и воля»*, на тлі яких *«всѣ мудрости наши, як крапля перед морем, як червина перед велитом, як годинка перед вѣком»*. Кульмінаційна філософська теза цього псалма максимально спресована і неповна: *«...нѣтъ Бога — то й тебе нѣтъ»*, а звідси — людина попросту *«сон и мара»*, а ім'я її, наче вітер; думки, наче дим; життя — глибоко закопаний камінь; надія — піна на воді... Нагромадження заперечних визначень небожественного людського життя — це прийом синтаксичного періоду, що покликаний емоційно влучити у людське серце.

Характерна риса Шашкевичевих творів — оптимізм і піднесення людини до Бога. Тому він закінчує псалом світлим Божим бажанням, аби кожна людина цей світ «бачила», а не «в сумерках» перебувала. Очевидно, метафоричне «бачити» — це жити у Богові і з Богом як першопричині всього сущого. Цей псалом логічно спресувати до тези: **«Світ і людина — це воля Божя».**

Другий псалом, ., особливий композиційно: це обрамлений період у формі сміливого діалогу з Богом, що розпочинається і закінчується тезою про всемогутність Віри та Любови. Якщо початкова теза періоду «*Вѣра серця мого як Бескид твердо постановилась на любови*» заявлена з метою її подальшої аргументації через синтаксичні антитези (протиставлення) на зразок: «*и смѣток твоїх звидѣе, а радость слѣди его позмѣтае...*», то у другій частині періоду гострота діалогу з Богом зростає. Автор приймає будь-яке найтяжче випробування від Всевишнього: втрату щастя, наслану нужду і злидні, плач і тугу, і навіть вирвані очі та душу, — однак вся ця втрата аж ніяк не переважить сутнісного: «*а не возмешь милости и вѣри не возмешь, а не видрешь любви и вѣри не видрешь, бо рѣске ми сердце тай и вѣра рѣска*». Ця кульмінаційна напруга Шашкевичевого патріотизму відрухово перегукується із Шевченковим «*Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю!*».

Опорною біблійною тезою цього псалма є незвично спресована (еліптична) синтаксична конструкція у формі риторичного ствердження: «*...хто яко Бог!*» — усе в його помислах і його волі, і ніхто не перевершить його діянь і не змінить їх... Нема сумніву у впливах на М.Шашкевича «*Псалмів Давидових*», де читаємо: «*Хто Бог, окрім Господа? / Або хто скеля, крім нашого Бога? / Бог, що підперізує мене силою / і чинить досконалим шлях мій, / що ноги мої робить, як у лані, / і ставить мене на висотах, / навчає руки мої до бою, / мої рамена — напинати лук мосяжний*». Якщо Давид називає Господа «*моя Скеле і мій Ізбавителю*», «*моя твердиня*», «*сила і щит мій*», то М.Шашкевич порівнює силу своєї «*вѣри*» із Бескидом — Карпатськими горами — знаком української землі. Цей псалом — високодуховний патріотичний славень рідній землі.

Псалом . композиційно споріднений із попереднім — його обрамлюють тези «*Хто з Богом, Бог з ним*» і «*Бог с тобою*». Однак смислове наповнення псалма від першої до останньої тези — це розгортання життєвої дороги людини, яка, навіть відступившись від Бога, завжди застається його очікуваним дитям: «*Але ти не жѣрись и (не) вдавай-ся в роснѣж, бо хто яко Бог*». У псалмі використано характерну для М.Шашкевича фігуру — протиставний період. Теза «*Хто яко Бог*» звучить рефреном, фокусуючи в собі основну ідею — Бог «*спряг собою безначаток и безконец*» і є «*сердце всемѣ свѣтѣ*».

Характерно, що кожному з псалмів властива інтрига ідеї. Вона розкрита не лише через красномовне протиставлення, але через несподівану авторську інтерпретацію присутності Бога. У першому псалмі на тлі Божої могутності виростає приречена людська горди-

ня; у другому — дерзновенний діалог з Богом, у якому вседино злито любов до Бога і рідної землі; у третьому — констатація оптимізму від єдності з Богом, навіть коли гріх невідступно чатує на тебе. **«Псалми Русланові»** ідеологічно продовжують проповіді о. Маркіяна. Вони оптимістично життєствердні: Бог — першопричина всього, а людина має частя перебувати і творити в його домі.

Мова псалмів — народна, соковито образна, з розлогими синтаксичними періодами — справляє враження неспинної весняної ріки із залитими берегами. Ужиті діалектизми — наче квіти, виростили на берегах надністрянської мовної річки: а) фонетичні: *житъе, горьованк, щастк; станѣт, заблещит, вьсо*; б) лексичні: *марниця* (дрібниця, дурниця), *червина* (черв'як), *видѣй, вечером, двигне рѣкѣ на тебе*; в) граматичні: *людѣом* (давальний відм. одн.), *пѣрьѣом* (орудний відм. одн.); скорочені форми особових і зворотного займенників: *на тя* (на тебе), *ми* (мені), *те* (тебе); перфектна форма минулого часу 1 особи однини чоловічого роду: *не май-ем*; 2 особа однини чоловічого роду: *нейгодиѣ-єсь*; частка *-сь* (перетворення допоміжного дієслова *єсь, еси*) — *щобись*. Як поодинокі краплі трапляються полонізми: *єдно, милость*; значно більше церковнослов'янізмів: *єго, суть, воздух, мраки, которий, постѣм, сумрак, твоего, ксть*. Тішить нас автор і блискучими авторськими неологізмами, що, на жаль, не стали надбанням літературної мови: *безначальна мудрость, тихомиря; спряг собою безначаток и безконец; день ми споморочишь* (від морочити «завдавати клопоту», «уводити в оману»).

Найвищу оцінку всебічної мовотворчості М.Пашкевича дав Я.Головацький: *«...показав живим приміром Пашкевич, як можна взнестися високо, як можна своїм наріччям, без чужої примішки, і найвищій поняття о Бозі гладко виговорити — та ще як сильно, як мудро, як положительно, основно! Не язык народний винен, але ти сам, бо (вдарся в груди) не знаєш його, не вмієш по-руськи! Пашкевич не рік, не два вишучував і розбирав народну бесіду — тепер видиш, як йому гнеться всюди під лад!»* [4, с.269]. Як свідчить син М.Пашкевича, значну частину спадщини мислителя втрачено: *«То певне, що тільки мала частина єго творів надрукована; далеко більша часть пропала то у добрих приятелів, таких як Я.Головацький, то таки у моєї матері, котра, не знаючи цінности цих паперів, не ховала їх, — а так брав, хто хотів та на що хтіли... Я був малим хлопцем при смерті батьковій... Не знав ціни [моєї] спадщини, а коли пізнав її — мало що ї лишилося з неї»* [10, с.56].

Пашкевичева перейнятість українською мовою та літературою засвідчена в його останніх листах до М.Козловського, що, наче рентген, висвітлює суспільно-індивідуальні суперечності та поетове терзання: *«Не лай мене за тую мову! Скажеш: «Не лаю!». Таж і не смійся! Бо, вір мені, коли з тобою хоч на папірці говорю, — тож мені легше. Але ти ся не смієш — твоє серце добре: так мені повідає моє серце»*. Чи не суголосне це із Шевченковим, який у своїх ранніх листах до брата Микити пише: *«...Будь ласкав на пиши до мене так як я дотебе*

пишу не по московському, а по нашому» (15.12.1839 р.) [правопис Шевченка збережено], а далі пояснює: «...Нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими слезами...». У наступному листі (02.03.1840 р.). Т.Шевченко говорить про те саме різкіше і зовні напів жартома, а насправді серйозно закидає братові: «...Я твого письма не второпаю, — чорт зна по якому ты его скомпопував, ни понашому, ни по московському — ни се ни те а я ще тебе просьв щоб ты пысав по своему щоб я хоч с твоім пись[мо]м побалакав на чужій сторони языком людським» [1, с.46].

Два останні листи М.Шашкевича (1842 р.) сповнені піднесеною радістю від виходу у світ альманаху «*Ластівка*» у підросійській Україні, повістей Г.Квітки-Основ'яненка та поезій А.Могили (А.Метлинський). На щастя, ця «*Ластівка*» ще встигла залетіти у Шашкевичів дім і потішити його торжеством народження нової літератури народною мовою. Він потрактував це «як жемчуг», який у недобрі часи Україна «розронила» і тепер прикраситься «великим сяючим намістом»: «...ой ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив, бо не то ино, що гарно виспівує та щебече, — та так, мов примовляє, а то ще і на зиму не ховається; і все снується, і все літає, і все виспівує, що забудеш і біду, і горе, і смуток, і журбу, і здається тобі, що завжди весна» [16, с.129-130]. Що ще, крім дуже рідного і божественного, може викликати такі сонцясяйні емоції? Хіба що сила мови — світлої, безмежної і креативної, як Божа любов.

Список використаних джерел:

1. *Барабаш Юрій*. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...»: Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. — Харків, 2001.
2. *Возняк М.* Маркіян Шашкевич. — Львів, 1911.
3. *Головацький Я.* Народні сербські пісні // Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. Твори. — К., 1982.
4. *Головацький Я.* Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу // Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. Твори. — К., 1982.
5. *Сфремев Сергій*. Історія українського письменства. — Нью-Йорк, 1991. — Т. II.
6. *Коцювській Володимир*. Житє и значене Маркіяна Шашкевича. — Львів, 1886.
7. *Леткий Богдан*. Твори: У двох томах. — Том 1. — К., 1997.
8. *Нечуй-Левицький І.* Сьогочасне літературне прямування // Правда. — Т.2. — 1878.
9. *Олександрович М.* Маркіян Шашкевич: Українське літературне відродження в Галичині. — Торонто, 1961.
10. *Петраш О.* Подвижники української ідеї: Маркіян Шашкевич та його побратими. — Тернопіль, 1996.
11. *Писання Маркіяна Шашкевича* / Видав Михайло Возняк // Збірник філол. секції НТШ. — Т. XIV. — Львів, 1912.
12. «*Русалка Дністрова*»: Документи і матеріали // Упорядники Ф.І.Стеблій, О.А.Купчинський та ін. — К., 1989.
13. *Син Русі* (1833): Перша рукописна збірка віршів Маркіяна Шашкевича та його побратимів / Упорядкування, передмова і примітки Є.Нахліка. — Львів, 1995.

14. *Франко Іван*. Зібрання творів: У 50 т. — К., 1976-1986.
15. *Шалата М.Й.* Маркіян Шашкевич: Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. — К., 1969.
16. *Шашкевич Маркіян, Вагилевич Іван, Головацький Яків*. Твори / Упоряд., вступ. стаття та примітки М.Шалати. — К., 1982.
17. *Данеш Фр., Чмейкова С.* Екологія язика малого народа // Язык. Культура. Этнос. — М., 1994.
18. *Нещименко Г.П.* Язык и культура в истории этноса // Язык. Культура. Этнос. — М., 1994.
19. *Потебня А.* Язык и народность // Мысль и язык. — Харьков, 1913.

The article characterizes the main aspects of linguistic creativity of M.Shashkevych as famous representative of Ukrainian revival of XIX century.

The main feature that unites I.Ogienko with M.Shashkevych is aspiration for fixing the rights of Ukrainian language and great attention to Ukrainian language and literature.

Key words and word-combinations: romantic nation-forming paradigm, mother tongue, national literature, authentic traditions, language's creative power.

Отримано: 24.09.2007 р.

УДК 001: 81.1 (477) (092)

Л.І.Бондарчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІВАН ОГІЄНКО — УЧЕНИЙ-УКРАЇНІСТ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНОСТІ

У статті окреслюється зміст та осмислюється значення діяльності І.Огієнка — ученого-україніста як явища української культури в умовах Відродження 20-х рр. та повного нищення у тоталітарну добу.

Підкреслюється важливість вивчення праць І.Огієнка мовознавчого та методичного змісту як фактора збагачення української культури у цілому.

Ключові слова та словосполучення: учений-славист, учений-мовознавець, мова, відгук, мовознавча наука, сучасний учений, творча спадщина, українська культура.

Івана Огієнка називають «одним з найадметних карыфеев славянської науки» (Н.Пригодзіч), одним «найвизначніших піонерів українознавства» (І.Соколик, С.Смаль), видатним мовознавцем (А.Бурячок та ін.).

Справді, половина праць (1500-2000) присвячені мовознавчим проблемам або так чи інше дотикаються до цих проблем.

Справді, як дослідник, сформувався на глибокій мовно-порівняльній основі ще у часи навчання у Київському університеті та школі-семінарі В.Перетца зокрема. Вивчав грецьку і латину, російську і польську, церковнослов'янську, болгарську, санскрит — практично робота над засвоєнням мов продовжувалась усе життя. Ім'я україн-

нського професора, за висновком З.Тіменика, уже в 20-х роках відоме в Європі. Зокрема, на нього як автора 2-томної праці «Костянтин і Мефодій» посилається у своєму дослідженні англійський учений М.Сейфор [6, с.57]. Матеріали І.Огієнка, рецензії на них друкують майже усі славістичні журнали, налагоджується співпраця з ними, встановлюються особисті контакти.

Сміливі концепції І.Огієнка-дослідника захоплюють багатьох учених. Зокрема, уже в згаданій праці йдеться про те, що українська мова існувала уже в IX ст. і розвивалась з єдиної давньоруської мови, а формувалася, як і інші слов'янські мови, на основі діалектів праслов'янської мови. Цікаво зіставити цей висновок з тим, який робить, посилаючись на М.С.Трубецького, ак. М.Попович: «правеликоруської мови взагалі не існувало» [4, с.67]. «Руське» походження української мови тлумачиться в концепції І.Огієнка як українське. Разом з тим учений вбачає у старослов'янській мові риси усіх слов'янських мов, а що стосується вимови старослов'янських текстів з орієнтацією на живу, розмовну, рідну мову, то це й призвело до того, що у XVI ст. у Києві формується «слов'яно-русська» мова як різновид церковно-слов'янської.

Як бачимо, праці І.Огієнка-слависта рано набули міжнародного значення. Тим часом, організовуючи свою професорсько-викладацьку діяльність у неспокійні 1917-1918 рр., І.Огієнко усі зусилля, увесь талант спрямовує на створення українських підручників та посібників. Добре розуміючи вагу мови у державотворчому процесі, практично відходить як фахівець від російськомовних статей, від написання довідників і правил з російської мови. Так з'являється нарис «Вчимося рідної мови», «Українська граматики», україномовні молитви у «Молитвнику» (1917 р.). Яскрава риса Огієнка-лектора — ораторські здібності — проявляються саме в цей час. Захопив аудиторію ще своєю габілітаційною лекцією — (в університеті (1915 р.), лекціями на Вищих педагогічних курсах, також, — крім освітніх закладів, і у військових частинах. Він має неприємності від офіційної влади — його обвинувачують у «южнорусском сепаратизме», але це тільки додає сил. Надалі кожна прилюдна його лекція стає святом української мови та української культури. Так сталося з «Українською культурою», що вийшла в Києві 1918 р. в 100000 примірниках, розкиданих серед війська [3, с.24]. Зростає популярність лектора, який читає лекції про українську мову та українську культуру в 14-ій, «по береги переповненій» аудиторії, у переповнених театрах у Кам'янці-Подільському, у К-ПДУУ. Широкого відгуку зазнала «Українська культура» (К., 1918).

Саме зі сторінок цієї книжки до читача уперше, як до свого сучасника-слухача звертається учений-Просвітник, справжній Учитель поневоленої своєї нації.

«Мова — душа кожної національності, її святити, її національний скарб...

Мова — це не тільки простий символ розуміння...

Це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я...

І поки живе мова — житиме й народ яко національність» [4, с.126-127].

Ці думки І.Огієнка знайшли гарячий відгуки не тільки серед його сучасників, але й після тяжких літ заборони самого імені Огієнка в Україні незалежній. З 1992-го, коли відкрилося у Брусиліві на міжнародній прикладній конференції ім'я ученого-земляка, у світ пішли один за одним збірники матеріалів Всеукраїнських науково-практичних конференцій — у Кам'янці-Подільському, Києві, Львові, Житомирі — і найбільше досліджень присвячені саме «Українській культурі». Якісно нові підходи до вивчення і освоєння рідної мови окреслювалися саме у зв'язку з опрацюванням цієї праці ученого. Намітилися шляхи й до освоєння інших учених, що активно творили українську мовознавчу науку у 20-30-х рр., та, на жаль, не були відомими у радянську добу: Є.Тимченка, О.Синявського, С.Смеречинського, О.Курило...

Переглядаючи, бодай у переліку, мовознавчі праці І.Огієнка, переконаєшся, що практично не було галузі мовознавства, де б учений не сказав свого слова (історія мови, церковно-слов'янська і українська мова, українська граматики (історична й сучасна), зокрема питання термінології, кличного відмінку, також — питання стилістики, культури мови, лексики, фразеології, питання українського правопису тощо). Що стосується українського правопису, важливо навести думку В.Німчука: «Важливу роль у кодифікації Українського правопису, як бачимо, належало І.Огієнкові та А.Кримському. За тоталітаризму цей факт замовчувався, а нині по це мало хто знає» [2, с.15]. Ось так оцінена праця І.Огієнка — через десятиліття — від 20-х рр. — сучасним провідним ученим, доктором філології, професором, членом-кореспондентом України.

...Мало хто знає сьогодні і про багатющу методичну спадщину І.Огієнка, хоча кількість «прилучених» до цієї творчості все зростає. Методично-педагогічна творчість ученого відбулася паралельно (чи сказати б) в одночасі з «чисто науковою, мовознавчою». Без сумніву, заглиблюючись у мовні явища, учений прагнув знайти найкоротші, найзручніші шляхи до засвоєння мови (вважаючи, що «метода — душа праці»). У цій площині цікавою є жанрова різноманітність Огієнкових праць, спрямована на пробудження інтересу до рідної мови. Зокрема, до своїх праць добирає терміни-синоніми: «студії», «розвідка», «нарис», «нарис-рецензія», «курс лекцій», «курс», «порадник». Звичайно, чільне місце у його спадщині займають посібники, підручники з української мови, словники, а також — бібліографічні покажчики з питань мови. Нарешті, — унікальні праця «Наука про рідномовні обов'язки», що набрала розголосу у Європі ще в тривожних для України 30-х рр., коли була створена.

Аналізуючи літературу, присвячену творчій спадщині І.Огієнка, самій «одухотвореній постаті» (так йдеться про І.Огієнка, зокрема в талановитих монографіях З.Тіменика, М.Тимошика, В.Ляхоцького, І.Тюрменко та інші, також — в матеріалах конференцій), переконаєшся, що хоча повільно, але надійно творчість Великого Просвітника

української нації входить в культурний простір України сучасної. Прилучення до спадщини І.Огієнка дозволяє наповнити викладання мови не безликими технологіями, а, найперше, — яскравим змістом, пов'язаним з історією і розвитком мовного явища — і це робить процес викладання живим, одухотвореним, і сама мова «відкривається» як захоплююча сфера, як основа української культури.

«Ми пишаємось тим, — зазначає викладачка університету Манітоба (м.Вінніпег, Канада) І.Константюк, — що можемо скористатися спадщиною митрополита Іларіона, не тільки в Україні, але й за її межами». Зокрема, йдеться про неперевершене надбання українського народу — переклад І.Огієнком Святого Письма українською мовою [1, с.105].

Здається, як живий, з далеких 30-х років, звучить, спрямований до нас, сучасників, переконливий голос Учителя: «Фізично сильніший народ може здолати народа слабшого, але довго панувати на ним не зможе: духова культура завжди перемагає» [6, с.130]. І хочеться закінчити коротку статтю закликами І.Огієнка: «Творімо українську культуру всіма силами нації!»

Список використаних джерел:

1. *Константюк І.* Іван Огієнка (митрополит Іларіон) та стан викладання української мови в університеті Манітоби, Канада // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук: Збірник доповідей. — К.: НАУ, 2007. — С.103-105.
2. *Німчук В.* Передне слово // Історія українського правопису XVI-XX ст. Хрестоматія. — К.: Наукова думка. — С.5-26.
3. *Огієнко І.* Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва. — Житомир: Полісся, 2002. — 119 с.
4. *Огієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. — К.: Фірма «Довіра», 1992. — 141 с.
5. *Попович М.* Нарис історії культури України. — К.: Артк, 1999. — 728 с.
6. *Тіменюк З.* І.Огієнко (митрополит Іларіон). 1882-1972. Життєво-бібліографічний нарис. — Львів, 1997. — 227 с.

The article focuses of substance and role of Ivan Ogienko's activity as the researcher of Ukrainian language. He is shown as a phenomenon of Ukrainian culture during the times of revival at 20-th and the full destroying at totalitarian times.

It is stressed the importance of studying Ivan Ogienko's linguistic and methodical works as a factor of enrichment the Ukrainian culture at all.

Key words and word-combinations: linguist, language, review, linguistics, modern scientist, creative heritage, Ukrainian culture.

Отримано: 28.08.2007 р.

А.О.Євграфова

Сумський державний університет

ХУДОЖНЬО-ЗМІСТОВА ПАРАДИГМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті аналізується історична епопея Івана Огієнка «Наш Бій за Державність», яка передає чітку й послідовну авторську позицію щодо його ідеологічних поглядів.

Ключові слова і словосполучення: художньо-змістова парадигма, національна ідея, літературно-художня творчість, філологічний аналіз.

Актуальність дослідження. Ідея служіння народові, яка проходить через історичну епопею «Наш Бій за Державність», є як ніколи сучасною для суспільства. Тому проблематика твору Івана Огієнка, який несе в собі ідею подвигу заради життя Батьківщини, є актуальною, і твір сприймається нами як такий, що потребує спеціального опрацювання й пошанування.

Новизна роботи полягає у пропагуванні знакового твору Івана Огієнка «Наш Бій за Державність», який через низку обставин не дійшов до широкого читацького загалу.

Мета статті — здійснити філологічний аналіз історичної епопеї «Недоспівана пісня» як складової твору Івана Огієнка «Наш Бій за Державність».

Постановка проблеми. Іван Огієнко в суворі лихоліття мужньо і самозречено боровся за українську національну ідею [5, с.224]. Для нього національна ідея постає символом українського національного відродження. В наші часи, коли національне відродження через тумів (запозичую це поняття у Івана Огієнка) — бездумних прислужників із числа зманкуртчених, зденаціоналізованих земляків — не може досягти кульмінації, палке слово Огієнка потрібне, актуальне, бо бій «за державність продовжується й нині, хіба що в завуальованій і прихованій формі» [5, с.26].

Огієнка називають видатним подвижником української національної ідеї, великим сином України і духовним батьком українського православ'я у ХХ ст., непересічною постаттю української історії, і в цьому немає жодного перебільшення. Сам Іван Огієнко в автобіографічній поемі «На Голготі» з підзаголовком «Трагедія визвольної боротьби» порівнює пережиту власну долю з багаторічним трудним і водночас благородним сходженням зі своїм Хрестом на Голгофу:

Не сорокліття це — Голгота,
Огненне болісне завзяття,
Бо чесна людів робота
Веде звичайно до розп'яття.

Він готовий до останньої хвилини свого життя не схибити з обраного багато років тому шляху:

Хай лютий ворог на Голготу
Жене стократ за Україну, —
Для неї я свою роботу
Аж до могили не покину! [5, с.409]

Насправді так і сталося: 30-літнє перебування в еміграції, на чужині не зламало Івана Огієнка, незважаючи на переслідування за правду, «радянське судилище Таланту й Подвижництва», замовчування його праць, навішування ярликів, — і в цілому, незважаючи на забуття на своїй батьківщині.

Життя Івана Огієнка — це подвиг, гідний якщо не наслідування, то хоча б поцінування. Серед його багатогранного доробку вирізняється літературно-художня творчість, яка є такою ж цінною, великою, якісною, що потребує окремого пошанування і фахового лінгвістичного аналізу.

Тема служіння народові, тема подвигу заради своєї Батьківщини — чи не найголовніші у творчості Івана Огієнка. «У своїх поемах і романах митрополит осмислював духовний та історичний досвід свого народу. Нам би цікаво було почитати, що він написав у епопеї з двох частин «Наш бій за державність» [3]. На жаль, його книги залишаються за кордоном або у спецфондах і є недоступними для читацького загалу. Знайомство з історичною епопеєю «Наш Бій за Державність» для мене стало можливим завдяки Голові Ради Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка, що і дало мені змогу прочитати цей твір і продовжити його філологічний аналіз [4, с.274-277; 5, с.407-408].

Третій том творів Івана Огієнка має назву «Наш Бій за Державність» і складається із семи творів: 1) За волю! (Хмелеві Кобзарі): Історична картина на одну дію. — С.9-34; 2) Недоспівана пісня (Богдан Хмельницький): Історична епопея. — С.35-148; 3) Сповідь Гетьмана (Гетьман Іван Виговський): Історична драма на одну дію. — С.149-174; 4) Скитальник (Юрій Хмельниченко): Поема-легенда. — С.157-180; 5) Туми: Історична поема. — С.181-194; 6) Наша Церква — Первозванна: Історична поема. — С.195-204; 7) Розп'ятий Мазепа: Історична драма на п'ять дій. — С.205-215.

Стратегічно визначальною для розуміння змісту всіх цих творів постає передмова самого автора, яку ми далі й цитуємо, зберігаючи орфографію оригіналу: «Найголовніша і найсвятіша Ідея Народу, від довгих віків унаслідувана, це: Незалежна Українська Держава. Вона була в нас, ця Незалежна Держава, була довгі віки, але року 1240-го татари окупували її на 122 роки (1240-1362) — і спинили її. Спинили нашу Самостійну Державу, але не знищили нашої самостійницької ідеології. Вона горіла в свідомих українських душах пекучим і ясним полум'ям і породила нам лицарський Бій за Державність. Невмирущий Бій за Державність України! Ідея Бою за свою Державність стала найголовнішою в Українського Народу, яка палючим полум'ям горить

від давнини аж до наших часів. Горить у нас от уже більше 700 літ (1240-1961), то сильно спалахуючи, то трохи затихаючи, але ніколи не погасаючи! І найголовнішим Провідником нашого Бою за Державність завжди був сам Український Народ, який ні на одну мить не забуває своєї найголовнішої мети й найголовнішої цілі життя — Самостійної Української Держави! Не забував і кілька разів відновлював її.

Наш Бій за Державність червоною ниткою проходить через усю українську історію як її головна ціль, як її головна мета існування. Цю головну ціль вільнолюбні наші батьки передають своїм синам, а сини — своїм дітям, і Наш Бій за Державність переходить живим і активним із покоління в покоління» [2, с.5-6].

Якщо для декого із наших сучасників українська національна ідея «не спрацювала», а для інших вона є досі невизначеною, а ще для котрих — непотрібною або перекрученою, тобто «науково переосмисленою», то для Огієнка — це унікальне явище, суто українське, що є ідеологією національної солідарності. Такий підхід у висвітленні національної ідеї як риси національної ментальності і моделі історичного розвитку у художньо-літературній спадщині Огієнка свідчить про його життєві пріоритети, допомагає нам зрозуміти його духовне кредо.

У контексті Огієнкових творів поняття *ідея українського народу, ідея Незалежної Держави, Незалежна Українська Держава, Невмирущій Бій за Державність* (ми зберігаємо велику літеру у словах, яка використовувалась автором як засіб впливу на читача, як вияв патетики) якщо не ототожнюються, то принаймні об'єднуються. І в цій інтеграції з'єднуються історичні устремління українського народу в його боротьбі за самостійну, соборну, унітарну державу. Об'єднання необхідне як всенародна, всенаціональна дія, і кожна історична доба створює «свою незалежницьку епопею». З цього приводу 25 червня 1961 р. автор зазначав: «Завітна Мета України ще не наступила, але сама ідея Незалежної Держави вже стала соборною, загальною, всеукраїнською, цебто здійсненою у недовгому часі! Вона полум'яною Зорею сяє всім нам!

І всі глибоко віримо:
Скінчиться Бій наш за Державу,
Бо Україна непоборна, —
Й вона вбереться в вічну Славу,
Як Мати вольна та соборна!» [2, с.8].

У першій книзі «За волю!» Іван Огієнко майстерно змальовує Україну напередодні повстання Богдана Хмельницького, 1647 року, яка гуде, «як подратований вулій», церкви «тихі, убогі, але вони сполошними дзвонами кличуть народ до помсти» [2, с.13]. Народ «сильно хвилюється», «побожно низько поскилав свої голови, як те жито під вітром»; «і тихо у гущі народній», «усі слухають думу, зачавшись, усі очі горять, як жаринки»; «усі мовчать; на майдані тихо, хоч маком сій», «і враз усі прокинулись, заколихались, як те жито від вітру» [2, с.21]. Образ народу створений з використанням побутових реалій (*дани тиєниці, убогі церкви*), порівнянь на зразок фольклор-

них (*[народ гуде]*, як зима завірюха; *[усі прокинулись]*, як жито під вітром; *[тихо]*, хоч маком сій).

Спочатку опис України нагадує ідилію:

... Душа тут радісна й весела,
Й в трояндах купається тихий цей Край,
Ясна Україна, наземний наш Рай! [2, с.37]

На цьому тлі патріотичні думи, що їх співають двоє кобзарів, звучать антитезою:

Розпадуться кайдани неволі, —
Україна небаром воскресне! [2, с.16]
«Ще дочекаємо щастя!» [2, с.21]
«Ой вдарять громи, буря буде,
І попливуть криваві ріки,
Мечем здобудуть Долю люди
Собі і дітонькам навіки!» [2, с.22]

Ідея помсти («Ляхи роблять нас рабами!») нуртує поміж козаків, тема Бою за Державність послідовно й естетично виражено розкривається в образі Богдана Хмельницького. Сам Огієнко наголошує: «Хмельниччина (1647-1657) — це наша найбільша школа Бою за Державність, це наша найславніша лицарська епопея, яка три віки полум'ям горить у наших душах. Це час, коли зродилася наша правда українська волелюбна нація, що в віки понесла Бій за державність! Вона — основа моєї епопеї» [2, с.7].

Отже, в центрі «Недоспіваної пісні» — образ Богдана Хмельницького. Ця постать сприймається у сучасній історіографії неоднозначно. Про Богдана Хмельницького полемізують у наукових і публіцистичних працях, йому присвячують фундаментальні художні твори (роман П.Загребельного «Я — Богдан» та ін.); нарешті, обговорюють ідею слов'янського братства у зв'язку з Переяславською Радою на телебаченні («5-й канал», 18 січня 2007 р.). Перипетії сучасних тлумачень ролі Богдана Хмельницького для української історії можна узагальнено подати у вигляді двох існуючих точок зору: *Богдан Хмельницький — це патріот України і Богдан Хмельницький «занапастив... неньку Україну»* (Г.Шевченко).

Звичайно, оцінювати внесок історичного діяча можна, лише виходячи з того, що нового, прогресивного зробив він свого часу. Безперечно, Богдан Хмельницький підняв усю Україну. Історична оцінка воєнно-політичного союзу між Україною і Росією надана ще Михайлом Грушевським, який вважав Переяславську Раду міліарною комбінацією. Тепер навіть школярі знають, що Богдан Хмельницький не лише сам присягав, а й вимагав присяги від московського царя, а отже, козаки дивилися на цю угоду як на акт рівноправних партнерів. Березневі статті — це узгоджена українська позиція при домовленості з московським царем, яку той схвалив [1].

Іван Огієнко, як людина неординарна, велична, професійна, обдарована, розумів, що військовий вишкіл в арміях різних держав дав

змогу українським козакам воювати за власну незалежність. І чимало козаків, які пройшли чудовий вишкіл під час тридцятилітньої війни, згодом брали участь у визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького [6]. Отже, козаки постають рушійною силою визвольних змагань: «Вставай, Україно, відкрито та сміло / До бою, до бою, до бою!» [2, с.50].

Створюючи образ Богдана, Огієнко використовує притаманні його системі художні ознаки, насамперед, порівняння: «Богдан, *мов вихор*, в пашу бою / Летить, *як сокіл*, на коні»; «В бою, *як Вождь*, на першій місці»; «*Грозою* меч його літає / *Й, як буря в полі*, грізно грає»; «Він сміло рветься в небезпеку, / *Як спраглий олень до потоку*, / *Й зорить* побіду недалеко, / *І туром* мчить у січ жорстоку» [2, с.51]. В описі гетьмана переважають фольклорні мотиви й образи: «Ой то не сокіл по-під хмари / Гряде Богдан, як тур, додому» [2, с.72]. Прихильне ставлення автора до Богдана Хмельницького передають численні епітети: «Немов стрільчасть осокора, / Хмельницький зростом був високий, / Велична постає крутогора, / Козак моторний, чорноокий» [2, с.79]; «І сяйвом б'ють глибокі очі, / Пошану сів він довкола, / Як місяць в зірок серед ночі, / Богдан, як тур, міцний на дусі / Та запальний, немов солома» [2, с.79].

Автор зумів адекватно передати складні перипетії приватного, світського і воєнного життя гетьмана Богдана Хмельницького. Не уникає Огієнко й демонстрації розчарування, роздумів, навіть розпачу, вагань — усього того, що може бути схарактеризовано як внутрішній стан душі, внутрішнє «Я», переживання, трагедія особистості. Чого лише варта народна пісня «Ой горе тій чайці», яку співає Богдан, розмірковуючи про союз із Москвою:

І тихо плакала бандура.
Богдан сумний, як ніч осіння:
Будучність темна та похмура.
І де шукать йому спасіння? [2, с.121]

Підсумовуючи, зазначимо, що, на переконання Івана Огієнка, заслуга Богдана Хмельницького полягає в розумінні необхідності здійснити прорив — стати Україні самостійною державою.

Окрема для Огієнка тема — невмирущий народ і вічна Православна Церква. Сам Огієнко зазначає: «Народ і Церква разом давали історії своїх великих Провідників, які вкрили Україну віковичною невмирущою Славою. Це були, напр.: князь Костянтин-Василь Острозький, Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, Великий Митрополит Київський Петро Могила, Великий Гетьман Богдан Хмельницький, творець «Великого Князівства Руського» Гетьман Іван Виговський, Великий Гетьман Самостійник Іван Мазепа — і багато-багато інших, що відважно провадили на Бій за Державність, передаючи його з покоління в покоління» [2, с.6]. Тому не випадковим і природним для Огієнка є образ українського православного священика: «Несподівано надходить сивий Священик. Увесь побитий, увесь закрявавлений, облич-

чя в крові, ряса у дірках, волосся розкуйовджене, борода напіввирвана...» [2, с.33]. По суті, цей український православний священик сприймається як втілення совісті розп'ятого українського народу.

Узагалі в архітектоніці п'єси значне місце посідають мікрообрази: з одного боку, священика, бурсака, окремих козаків, що уособлюють представників народу, а з іншого — сподвижників Богдана Хмельницького: полковника Богуна, кошового Івана Сірка. Це дозволяє авторові наповнити епопею дійовими особами, урізноманітнити тематичні течії, відтворити багатоплановість подій і думок персонажів. Так, автор подає різні погляди на вимушену подіями злуку з Московією 1654 р.:

Богдан:

З Московією станемо в союзі
Як незалежна Держава.

Іван Богун, полковник Вінницький:

Москаль не держиться угоди
Й на все пантрує заздрим оком!

Іван Сірко, кошовий Запорозький:

Що дасть Московія нам дика,
Коли й сама не має волі?
Це ж небезпека превелика —
У лапи йти царській сваволі [2, с.120].

Каліки (голос народу):

Ой, Богдане, вражий сину,
Бив поклони королеві,
А тепер продав Україну
За полушку москалеві [2, с.133].

Оцінюючи наслідки діяльності гетьмана, Іван Огієнко відзначає:

Хмельницький збройною рукою
Відтяв від Польщі Україну —
Ішов дорогою тяжкою
І бивсь за Волю до загину!
І ось з'єднався він з Московією,
А з того лихо все й сьогодні:
«Я мріяв можності подвою,
Москва ж все пхає до безодні» [2, с.139].

На щирості думок і діянь гетьмана наголошується в останніх рядках епопеї:

Усе життя пройшло в горінні
За тебе, мати Україно, —
Тобі всі Мріяння весінні
Й орлині крила до загину!
Усе життя служив без вшину
Тобі одному, Рідний Краю, —
Любив, як матір, Україну,
П'янів з твого лиш розмаю!

Фінальним акордом звучать слова Івана Огієнка:

Богдан зійшов у нас Зорею
І закотивсь за небосхилом,
Та позоставив нам Ідею
Ї підпер її Величним Ділом [2, с.141].

За українську національну ідею «лишився навіки з чужиною» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і чимало інших праведників, борців за незалежну Україну, які своєю невтомною працею, а часто й своїм життям, наближали Україну до національного відродження, тому історична епопея «Наш Бій за Державність», яку автор «сильно перероблював, пильнуючи, щоб надати їй доброї поетичної форми та доброї літературної мови», звучить сьогодні як заклик доспівати «Недоспівану пісню».

Список використаних джерел:

1. *Гирич І.* Шкільна історія // Україна молода. — 2007. — 13 січня. — С.7.
2. *Митрополит Іларіон.* Твори. Том III «Наш Бій за Державність»: Історична епопея. — Ч. I. — Вінніпег, 1962. — 224 с.
3. *Остерська М.* Митрополит-міністр // Україна молода. — 2007. — 17 січня. — С.9.
4. *Сохацька Є.* «Ї в державі вольній вольні діти / Тебе, великого, згадаєм!» (Образ Богдана Хмельницького за історичною епопеєю Івана Огієнка «Недоспівана пісня») // На варті українства. — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. — С.274-277.
5. *Тимошик М.* «Лишусь навіки з чужиною». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: Наукове видання / Передмови О.Кравченка та В.Скопенка. — К.: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор св. Покрови, 2000. — 548 с.
6. *Шестаков А.* Козаки в Європі // Україна молода. — 2005. — 30 червня. — С.9.

The article deals with the historic epic of Ivan Ogiienko «Our struggle for state system», which gives a clear and successive author's position to his ideological views.

Key words and word-combinations: artistic-sense paradigm, national idea, literary-artistic activity, philological analysis.

Отримано: 15.06.2007 р.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті проаналізовано процес становлення та розвитку української літературної мови до 1917 року в соціолінгвістичному аспекті; проаналізовано зміни в елітарному мисленні та масовому вжитку української мови, які сталися під тиском російськомовного середовища.

Ключові слова і словосполучення: літературна мова, діалектне мовлення, мовна ситуація, мовно-культурна політика, двомовність, український менталітет.

Світовий досвід показує, що мовно-культурний фактор є вирішальним у становленні національних держав. На відміну від середньовіччя, коли головним принципом цивілізаційного розвитку був конфесійно-релігійний, в модерній історії національних держав поширення однієї мови як загальнонаціонального засобу освіти і творення культури стало найдійовішим чинником об'єднання населення в межах однієї країни.

Відсутність в Україні державної мовно-культурної політики призвела до збереження домінування колишньої загальноімперської мови і консервації стану масової двомовності, що має асиметричний характер, оскільки, за даними соціолінгвістичного опитування, до білінгвів різного типу належать переважно українці, тоді як мовній поведінці росіян кодові перемикання не властиві.

У зв'язку з духовним відродженням України успіх будівництва самостійної держави залежатиме від того, чи зуміє керівна еліта зупинити розкручений століттями маховик русифікації і надати двомовному розвитку країни зворотного напрямку. Отже, сучасні мовні проблеми необхідно розглядати у контексті тривалого процесу послідовної культурної асиміляції, здійснюваної Росією щодо України, що і зумовило вибір *теми* нашого наукового дослідження.

Менталітет народу, його світобачення, вдача впливають на своєрідність мови. Неперевершений дослідник духовних скарбів українського народу Іван Огієнко був переконаний у тому, що розрізнення мов — це передусім розрізнення світоспоглядання: «Мова — це наша національна ознака, в мові — наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова — душа кожної національності, її найцінніший скарб... Мова — це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється у певній культурі, у певній традиції. В такому разі мова — це найяскравіший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного «я» [2]. Він чітко усвідомлював історично зумовлені об'єктивні передумови поліваріантності літературної мови в Україні. Однак одним з головних положень ученого було розуміння необхідності витворення єдиної літературної мови як важливого чин-

ника консолідації українського народу. Тому ми, дотримуючись настанов великого Навчателя, ставимо за *мету* у цій розвідці висвітлити питання становлення й розвитку української літературної мови до 1917 року в соціолінгвістичному аспекті та проаналізувати зміни в елітарному мисленні й масовому вжитку української мови, які сталися під тиском російськомовного середовища.

Для реалізації даної мети необхідно було виконати такі *завдання*: проаналізувати лінгвістичну концепцію Івана Огієнка щодо розвою української літературної мови та іншу науково-методичну літературу з теми; розкрити історичні причини двомовного розвитку країни; обґрунтувати особливості відтворення української ментальності у мові.

Літературна мова — це основна, наддіалектна форма існування мови, що є засобом порозуміння всіх представників народу без розрізнення віку, статі, соціального, територіального походження тощо. До визначальних рис літературної мови належать наддіалектність, унормованість, поліфункціональність і стилістична диференціація.

За сприятливих умов функціонування в державі саме цей тип мови є обов'язковим у шкільній і вищій освіті, в церкві, в державних інституціях, засобах масової інформації, пресі. Він же становить об'єкт систематичної кодифікації і наукового опрацювання.

Поява письма, графічного засобу фіксації мови, що виникає на певному етапі культурного розвитку народу, не обмежується надзвичайно важливою функцією накопичення інформації в часі, збереження історичної пам'яті народу. Зафіксована в письмі, мова стає, крім того, важливим чинником консолідації населення, об'єднання народу, що проживає на території її поширення, в єдину спільноту. Слід зауважити при цьому, що об'єднавча роль належить передусім писемно-літературній мові нової доби — доби формування національних держав, оскільки у донціональний період писемно-літературна мова обслуговувала переважно лише культово-релігійну сферу життя суспільства. Функціональне розмежування писемної і усної мови в культурі середньовіччя було настільки чітким, що вони могли протиставлятися не тільки стилістично, за опозицією «високе» — «низьке», а й власне мовно. Так, релігійною мовою в середньовічній Західній Європі була латина, на той час уже мертва мова, а в Київській Русі — церковнослов'янська, створення якої на південнослов'янській діалектній основі пов'язане з іменами першовчителів Кирила і Мефодія.

Мовну ситуацію Київської Русі слід кваліфікувати як диглосну: роль літературно-писемної мови в цей історичний період виконувала церковнослов'янська мова, тоді як в усно-розмовному народному мовленні побутовали діалекти — територіальні різновиди української мови. Літературна мова у цю епоху плекається духовною елітою.

З XIV ст. активізувався процес проникнення розмовної української мови в церковнослов'янську. Писемну мову, що вживалась у Великому князівстві Литовському в юридичних документах, а також у конфесійній, полемічній, історіографічній літературі, поширеній в Україні і прилеглих землях у XIV-XVII ст., вважають староукраїнсь-

кою писемною мовою, оскільки вона вже ввібрала чимало фонетичних, лексичних і граматичних рис народної мови.

Але з другої половини XVII ст., після того як значна частина території України ввійшла до складу Російської імперії, яка провадила жорстку асиміляторську політику щодо поневолених народів, мовно-культурний розвиток країни на питомих національних джерелах було загальмовано.

З підписанням Переяславської угоди раніше ізольована і відстала Москва зробила значний крок на шляху перетворення на могутню державу, а Україна на століття пов'язала свою долю з долею Московії.

З'ясуємо, як сприйняла Москва культурний вплив України?

Собор 1690 р., за часів московського патріарха Іоакима, осудив багато українських книжок (серед них книжки Симеона Полоцького, Петра Могили, Кирила Ставровецького, Йоаникія Галятовського, Лазаря Барановича, Антонія Радивиловського), наклав на них «проклятво і анафему, не точию сугобо и трегубо, но и многубо», захищаючи народ православний «от прелести латинския, еже киевские новые книги утверждают» [5, с.141].

Натомість «потяглися на Москву наші земляки, — зазначав І.Огієнко, — і «шукали собі там чинів та легкого заробітку», понесли туди свої сили й знання. Багато українців ставали російськими письменниками й творили російську літературну мову. Єпифаній Славинецький, Симеон Полоцький, Феофан Прокопович і десятки інших видатних наших письменників совісно працюють над створенням нової російської літературної мови, переносячи до неї з Києва і наш словник, і наш правопис, і нашу стародавню систему вимови запозичених чужих слів (без *г* і *ль*) і т. ін. [6, с.123].

Отже, в цей період визначальним у менталітеті українського дворянства стало панування особистого над загальним.

5 жовтня 1720 року Петро I заборонив книгодрукування українською мовою і наказав вилучити українські тексти з церковних книг: «В Киево-Печерской и Черниговской типографиях вновь книг никаких, кроме церковных прежних изданий, не печатать, да и оные церковные старые книги для совершенного согласия с великороссийскими такими же церковными книгами справливать прежде печати, дабы никакой розни и особенного наречия в оных не было» [5, с.160].

Цим указом Петро I започаткував практику вивезення з України архівів, започаткував власне справу пограбування народу з метою позбавлення його історичної пам'яті. Всі наступні правителі Росії широко застосовували цю злочинну практику.

1729 р. Петро I наказав переписати з української мови на російську всі державні постанови і розпорядження [8].

Продовжуючи політику Петра I, яка зводилась до того, щоб «Малую Россию к рукам прибрать», Катерина II рішуче продовжувала русифікацію: 1753 р. вона заборонила викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії, тому що «обучающиеся богословию и определяющие себя здесь к чинам духовным заражаются

многими ненаситного честолюбия началами» [5, с.163]; 1769 р. Синод РПЦ заборонив друкувати та використовувати український буквар, а 1775 р. було зруйновано не лише Запорізьку Січ, а й українські школи при полкових козацьких канцеляріях [8].

Для позбавлення українців історичної пам'яті і, зрештою, втрати народом своєї ідентичності, Катерина II широко застосовувала перейменування назв поселень. Так, с. Микитине, колишній Микитин Ріг, де у 1638-52 рр. була Січ, стало м. Нікоподем; с. Матвіївка — м. Павлоградом; містечко Новоселиця, колишнє запорозьке місто Нова Самар, — м. Новомосковськом; с. Домаха, в минулому центр Кальміуської паланки, — Кальміуською слободою, а згодом м. Маріуполем; с. Орлик — м. Ольвіополем, тепер — Первомайськ; с. Григорівка — м. Верхньодніпровськом; м. Тор — м. Слов'янськом; с. Беча, колишня Усиківка, — м. Олександрією [4, с.17].

Тому не дивно, що протягом XVIII ст. всі різновиди староукраїнської писемної мови в підросійській Україні занепали і в офіційних сферах їх замінила російська мова. Впровадження російської мови у вищі сфери суспільного життя не тільки звузило культурний простір побутування української мови і її соціальну базу, спричинивши денационалізацію освічених верств української людності, а й перервало її органічний зв'язок із попередньою писемною традицією. «Староукраїнська літературна мова, — писав Ф.Т.Жилко, — була пов'язана з розвитком елементів української державності, української культури, освіти тощо. Російський царизм неухильно, із зростаючою жорстокістю придушував і знищував усі вияви національного життя і прагнення до незалежності... Все це зробило майже непотрібною староукраїнську літературну мову, далеку від народної у Східній Україні.

На кінець XVIII ст. вона цілком виходить з ужитку в українських землях, включених до складу Росії. Відбувається розрив традицій староукраїнської літературної мови у Східній Україні, а значна частина українського народу була цілком позбавлена своєї літературної мови» [3, с.107].

Церковнослов'янська спадщина, спільна літературна мова східнослов'янського культурного ареалу перейшла у володіння до панівної нації і стала писемною базою формування російської літературної мови. Вона дала російській мові підготовлений ґрунт для швидкого розвитку — багатий словник на позначення абстрактних понять і великі можливості для стильової диференціації. У релігійно-культурній сфері функціонування церковнослов'янської мови збереглось, але за Петра I в богослужбові відправи було введено обов'язкову російську вимову.

Натомість для української мови єдиними повноцінними формами реалізації лишилися усні форми її побутування — живе мовлення народу та усна народна творчість, які й стали базовими для формування літературної мови нової доби. Історична заслуга І.Котляревського полягає в тому, що він віднайшов єдиний на той час перспективний шлях становлення літературної мови, використавши селянську говірку як гомогенну мовну основу словесного мистецтва.

Розвиток української і російської літературних мов ішов різними шляхами. Російська літературна мова, яка зросла на фундаменті писемної мови Київської Русі, плакалась у вищих верствах суспільства, при постійній підтримці великодержавної влади, що потребувала єдиного «общерусского языка» як духовного знаряддя поневолення всіх інших народів Російської імперії. Натомість історично окрадена, позбавлена своєї писемної традиції і зведена до рівня побутового наріччя, українська мова піднімалась знизу, з народного селянського середовища, долаючи опір і з боку самодержавного апарату, і з боку освіченої російської громадськості, і з боку свого ж русифікованого панства.

Характерно, що діячі російської культури, скептично настроєні щодо перспектив літературної творчості на «малороссийском наречи», посилалися передусім на неможливість створення літератури на обмеженій базі «простонародної мови». «Хороша литература, которая только и дышит, что простоватостию крестьянского языка й дубоватостию крестьянского ума!» — іронізував В.Г.Белінський в рецензії на збірник «Ластівка» [1, с.129].

Проте час показав хибність такого погляду. Неспокій і рухливість як визначальні риси психічного укладу українця, довели, що в їхній «простонародній» мові є все потрібне для того, щоб при належному серйозному використанні її засобів піднятися до рівня культури інших, історично щасливіших народів.

У творчості Л.Боровиковського, Є.Гребінки, П.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ'яненка, І.Котляревського та інших письменників першої половини XIX ст. було визначено діалектну основу української літературної мови цієї доби — середньонаддніпрянські і близькі до них слобожанські говори.

Необхідність створення української літератури на діалектних мовних джерелах неминуче обмежувала на початковому етапі формування її жанровий і стильовий розвиток. Орієнтація на усне мовлення селянства як головну базу нової літературної мови звужувала її простір до жанру художньої літератури переважно низького стилю. Це приховувало й певну небезпеку для її дальшого розвитку, що виразно виявилось у творчості епігонів І.Котляревського, в якій зловживання семантично зниженою лексикою набуло ознак вульгаризації мови.

Вирішальна роль у становленні сучасної української літературної мови належить Т.Шевченкові. Поет органічно поєднав емоційну народнорозмовну мову з чутливими та ліричними мовностильовими засобами українського фольклору і старослов'янськими елементами урочистого стилю, пов'язаними з біблійною тематикою. Надзвичайно важливим етапом у становленні загальнонародної літературної мови, було здійснене в поезії Шевченка розширення виражальних можливостей української мови, зокрема віднайдення мовних ресурсів для створення високого поетичного стилю.

Велике значення в справі розбудови і культурницького опрацювання української мови мала також літературна, публіцистична й громадська діяльність П.Куліша. В оригінальних поетичних творах і пе-

рекладах П.Куліш, освоюючи мотиви та образи античної і західноєвропейської культури, намагався вивести українську літературу з обмеженого кола селянської тематики, розширити лексичну базу літературної мови за рахунок творення слів на позначення абстрактно-філософських понять і введення низки запозичень з інших мов. Зусилля Куліша, спрямовані на подолання однобічного розвитку української літератури і літературної мови, на той час, у першій половині й середині ХІХ ст., не знаходили підтримки в середовищі українських літераторів, — адже тут переважав етнографічно-народницький погляд на розвиток національної культури. Впливовість етнографічно-народницьких концепцій розвитку національної літератури і літературної мови пояснюється суспільно-соціальними умовами України ХІХ ст., характерною рисою яких було мовне протистояння русифікованого міста й українського села.

Процес формування нової української літературної мови ускладнювався політичними утисками:

1832 — реорганізація освіти на Правобережній Україні на загальноімперських засадах із переведенням на російську мову навчання;

1847 — розгромлення Кирило-Мефодіївського товариства й посилення жорстокого переслідування української мови та культури, заборона на найкращих творів Шевченка, Куліша, Костомарова та інших [8].

З другої половини 1850-х років повіяло вільним духом, почали голосно говорити про скасування кріпацтва. В Києві, Полтаві, Саратові, Петербурзі стали виходити українські книжки, з'явилися недільні українські школи. Та вже 1862 р. школи позакривали. 20 червня 1863 р. вийшов, ухвалений Височайше, наказ Валуєва, який заборонив видавати українською мовою книжки релігійного змісту, навчальні та призначені до початкового читання народу, оскільки «никакого малоросійського язика не было, нет и быть не может, и что наречие их, употребляемое простонародьем, есть тот же русский язык, только испорченный влиянием на него Польши» [5, с.211, 212]. Валуєв наказав, «чтобы к печати дозволялись только такие произведения на малоросийском языке, которые принадлежат к области изящной литературы» [5, с.212].

Нова хвиля русифікації накотилась на Україну — відповідно до законів 1869 та 1886 рр. чиновникам усіх відомств призначали додаткову платню за зросійщення, «исключая однако местных уроженцев...» [5, с.212], а 1870р. міністр освіти Росії Д.Толстой роз'яснив, що «кінцевою метою освіти всіх іногородців незаперечно повинно бути обрусіння»..

18 травня 1876 р. імператор Олександр II підписав у німецькому місті Емсі таємний цензурний указ. До пунктів Валуєвського циркуляру додано заборону сценічних вистав і читання на малоросійському наріччі, а також і друкування на такому ж текстів до музичних нот. Окремим пунктом заборонено видавати газету Київський телеграф. До друку допускались лише тексти, написані «ярижкою», яка незграбно і неточно пристосовувала російські літери до української фонетики.

«...Весь могутній апарат Москви, — зазначав Р.Смаль-Стоцький, — був настановлений на «обрусеніє» України. На цю ідею працювала не тільки вся адміністрація, народні школи, гімназії, армія, а... і вся церква з Антоніями та Євлогіями, університети з Погодіними, Соболевськими, Флорінськими, Дума з Пурішкевичами, Бобрінськими, преса з «Новим Временем», «Кієвляніном», а до того — ще вся так звана чорна сотня, що об'єднувала широкі шари московського суспільства в Україні. В цій ганебній політиці царської Росії треба справедливо відмітити об'єктивність деяких визначних представників московської науки, що взяли в оборону українську мову в записці петербурзької Академії Наук» [7, с.3].

Так, 1881 р. було заборонено викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою; 1884 — українські театральні вистави у всіх малоросійських губерніях; 1888 — вживання української мови в офіційних установах і навіть хрещення українськими іменами; 1892 — перекладати книжки з російської мови на українську; 1895 — видавати українські книжки для дітей [8].

Така політика призвела до зросійщення і колонізації вищої верстви українського суспільства, що гальмувало творення зразкового варіанта мовлення освіченої частини соціуму. Україномовна освічена верства народу на території підросійської України в кінці XIX ст. була ще нечисленною й обмежувалася переважно середовищем митців. Ця обставина зумовлювала й орієнтацію літераторів на селянство як головного свого читача.

Проте на кінець XIX ст. письменникам в особі таких їх представників, як Леся Українка, Іван Франко, Михайло Коцюбинський та ін., вдалося подолати жанрово-стильову обмеженість української літератури. В історії національної літературної мови цим письменникам належить заслуга переорієнтації її з «мови сільської баби», згідно з народницькою концепцією І.Нечуя-Левицького, на культурно опрацьовану мову, яка могла б служити потребам розвиненого суспільства.

Творчість Лесі Українки, І.Франка, М.Коцюбинського піднесла літературну мову на вищий рівень, збагатила її словниковий склад, розширивши його науковою, виробничою, суспільно-політичною лексикою, удосконалила засоби образного виразу. Окремо слід відзначити внесок цих письменників, особливо Івана Франка, у справу формування публіцистичного і наукового стилів української мови.

1905 р. почався рух за скасування заборони української мови. Однак вже 1908 р. — після визнання Російською академією наук української мови мовою(!) Сенат оголошує україномовну культурну й освітню діяльність шкідливою для імперії. І вже 1910 р. за наказом уряду Столипіна було закрито всі українські культурні товариства, видавництва, заборонено читання лекцій українською мовою та створення будь-яких неросійських клубів. А постановою VII дворянського з'їзду (1911 р.) в Москві закріплювала виключно російськомовну освіту й неприпустимість вживання інших мов у школах Росії.

1914, 1916 рр. русифікаторської кампанії зазнала і Західна Україна: заборона українського слова, освіти, церкви [8].

Історичний огляд функціонування української літературної мови уможливив такі *висновки*.

Буття українців та української літературної мови складались і існували у часі у вигляді системи, щодо якої конститутивний фактор зовнішньої причини був суб'єктивно постійним і обов'язковим.

За майже трьохсот'ятидесятирічне панування Московії над Україною було видано 479 циркулярів, указів, розпоряджень, спрямованих не на захист, а проти української мови, на її знищення.

Тому причини критичного становища і української мови, і нації, і держави загалом у сучасній Україні сягають далекого минулого. Вони призвели до зросійщення, морально-духовного каліцтва мільйонів українців, до втрати патріотизму, не якогось абстрактного, а власне українського, і навіть елементарної людської гідності. Очевидно, похідним від цього є і наша меншовартість — хоч в мові і культурі, хоч в державному будівництві і в міждержавних стосунках.

Отже, упровадження низки заходів на державному рівні, котрі б забезпечили переорієнтацію мовної поведінки нових поколінь українських громадян, є сьогодні вкрай необхідним.

Список використаних джерел:

1. *Белинский В.Г.* Полное собрание сочинений. — Т.5. — М., 1954. — С.129.
2. *Болтівець С.* Огієнко І.: мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу // *Дивослово*. — 1994. — №7.
3. *Жилко Ф.Т.* Некоторые особенности развития украинского национального языка // *Вопросы образования восточнославянских национальных языков*. — М., 1962. — С.107.
4. *Лоза Ю.* Україна: Оглядова мапа. Пояснювальний текст. — К.: Мапа ЛТД, 1994. — 45 с.
5. *Огієнко І.* Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. — К.: Абрис, 1991. — 272 с.
6. *Огієнко І.І.* (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С.Тимошик. — Львів, 1995. — 296 с.
7. *Смаль-Стоцький Р.* ... До повного «обрусення» // *Слово*. — 1992. — №1.
8. <http://mova-historia.vlada.kiev.ua/table>.

The process of formation and development of the Ukrainian literary language before 1917 is analyzed in socio-linguistic aspect. It is also analyzed the changes in elite's thinking mass use of the Ukrainian language under the pressure of Russian-speaking environment.

Key words and word-combinations: literary language, dialects, linguistic situation, linguistic policy, bilingualism, Ukrainian mentality.

Отримано: 10.09.2007 р.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРАЦЯХ І.ОГІЄНКА**

Стаття висвітлює питання становлення, розвитку та майбутніх перспектив української літературної мови, що знайшли відображення на сторінках праці І.Огієнка «Історія української літературної мови». У дослідженні робиться спроба дати аналіз думок і поглядів Івана Огієнка на становлення й подальші перспективи українського правопису.

Ключові слова і словосполучення: історія української літературної мови, рідномовні обов'язки, український правопис, соборність.

Постать Івана Огієнка вражає своєю багатогранністю щодо вияву таланту вченого-філолога, літератора, історика, громадського і культурного діяча. Глибоко хвилювали І.Огієнка проблеми української літературної мови, яку він свято шанував як націєтворчу, державницьку основу.

Творча спадщина І.Огієнка — унікальне надбання світової культури, котра нараховує понад 900 надрукованих і біля 100 рукописних праць. На жаль, сьогодні практично не видана навіть основна частина творчості цього мислителя, щоб стати набутком сучасного читача. Виявлена архівна спадщина І.Огієнка на сьогодні складає 6 фондів, пов'язаних виключно з його життям і діяльністю, та 65 фондів тринадцяти державних архівів України, в яких присутні побіжні відомості про нього. Крім того, документи, що мають відношення до митрополита Іларіона, зберігаються у 9 фондах інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В.І.Вернадського та фондах інших наукових бібліотек країни [5, с.21-22].

Учений працював для України далеко за її межами, тому джерельною спадщиною І.Огієнка є документи, які зберігаються в архівах Австрії, Австралії, Ватикану, Великобританії, Італії, Німеччини, Польщі, Росії, Румунії, США, та дивовижний архів митрополита, що зберігається й досі в консисторії УПЦ у Канаді.

На сьогодні в Україні зусиллями дослідників-мовознавців зроблено чимало, щоб повернути ім'я Івана Огієнка громадськості. Функціонують Всеукраїнське Товариство Івана Огієнка (з 1993 р.) та Комітет із присудження премії Івана Огієнка (з 1995 р.). Написані монографії про спадщину І.Огієнка (М.Тимошик, І.Тюрменко, З.Тіменник, А.Марушкевич), досліджують життєву і творчу спадщину Є.Сохацька, В.Ляхоцький, Л.Ляхоцька та багато інших.

І.Огієнко — автор багатьох наукових праць з українського мовознавства. Варто перелічити найвагоміші і найглибші дослідження, які мають надзвичайну актуальність для мовознавчої науки: «Українська культура» (1918), «Історія українського друкарства» (1925),

«Чистота і правильність української мови» (1925), «Кирило і Мефодій: їх життя і діяльність» (тт. 1-2, 1927-1928), «Пам'ятки старослов'янської мови X-XI ст.» (1929), «Українська літературна мова XVI ст. і Крехівський Апостол 1560 р.» (тт. 1-2, 1930), «Сучасна українська літературна мова» (1935), «Наука про рідномовні обов'язки» (1935), «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» (1927), «Історія перекладів Святого Письма та Богослужбових книг на живі слов'янські мови» (т. 12), «Дохристиянські вірування українського народу», «Хваліте Бога українською мовою», «Історія українського правопису». Окрасою і нашою національною гордістю стали фундаментальні наукові розвідки, монографії, численні словники І.Огієнка, зокрема, «Історичний словник української граматичної термінології» (1908) в якому розглядається концепція походження української літературної мови, що бере початок із IX ст.; «Український стилістичний словник» (1924), що довго служив «Підручною книгою для вивчення української літературної мови».

Дослідження історії української літературної мови у працях І.Огієнка посідають чи не найвагоміше місце. Учений докладає багато зусиль щодо захисту й утвердження наукової, політично незаангажованої концепції походження української літературної мови, що бере початок з IX століття.

Із багатьох досліджень І.Огієнка, присвячених різним аспектам функціонування, унормування та походження української мови, своєю фундаментальністю виділяється «Історія української літературної мови», яка складається з трьох частин: I. Українська мова; II. Розвій української літературної мови; III. Стан української літературної мови.

Перш ніж говорити про розвиток української літературної мови, каже І.Огієнко, спочатку треба належно висвітлити, що таке сама українська мова взагалі, *«як вона постала, й який її стосунок до інших слов'янських мов. Тільки знаючи це, ми зможемо належно й всебічно зрозуміти й сам тисячолітній процес розвою нашої літературної мови»* [7, с.62]. Тому детально з'ясувавши історію алфавітів (китайського, єгипетського, фінікійського, грецького), І.Огієнко зупиняється на розвитку слов'янського письма, пояснює старослов'янську термінологію, знайомить читача з «руськими» перекладами ще до Кирила (Костянтина), його працею над слов'янською азбукою. Існували різні теорії відомих мовознавців про походження глаголиці. Огієнко ж поділяв думки тих науковців, які підтримували теорію докириличного письма, і підтримав гіпотезу, що Кирило лише упорядкував, систематизував письмові знаки, які вже існували до нього. Доказом існування слов'янської азбуки є наукове дослідження професором Огієнком оповідання ченця Хороброго (IX-X ст.) — опублікована окрема студія «Оповідання ченця Хороброго про письменна слов'янські».

Про існування різних варіантів Києво-Руської абетки, на нашу думку, свідчать й інші пам'ятки української літератури докириличного письма, наприклад, «Книга Велесова», написана, очевидно, в IX ст. за абеткою з 27-и літер, в якій поряд з грецькими літерами

було вже 9 слов'янських (б, ж, щ, ч, ц, ь, ґ,) [4, с.108] та «Київські глаголичні листки», написані первісним слов'янським алфавітом, глаголицею [4, с.346].

Хочемо зазначити, що І.Огієнко вважав, що наша староукраїнська мова в XI ст. уже була літературною мовою. *«До нашого часу дійшло немало писаних пам'яток ще з XI віку, наприклад такі, як Святославові Збірники 1073 і 1076 рр., Слова Григорія Богослова і т. ін., і всі вони показують, що наша українська мова вже мала свої власні питоменні ознаки як окрема мова серед інших слов'янських мов. ...тоді «слов'янська» мова легко ширилася, як мова всеслов'янська, бо справді була соборним культурним чинником для всіх слов'ян.»* [2, с.98-188]. Представниками літературної мови в XI ст. були митрополит Іларіон, Лука Жидята, Феодосій Печерський, Нестор Літописець та ін.

Пам'ятки XII ст. писані доброю літературною мовою, і вже дещо відрізняються від церковної, наприклад, «Поучення дітям» князя Володимира Мономаха або «Хожденіє ігумена Даниїла». Єдиною світською пам'яткою цього періоду, що була складена тодішньою українською літературною мовою, І.Огієнко вважає «Слово о полку Ігоревім», написане у 1187 році.

Літературна мова — це унормована, загальноприйнята форма національної мови. Вона не протиставляється національній мові, бо, узагальнюючи засоби виразності загальнонародної мови, відіграє у її складі провідну роль, виступає важливим чинником консолідації нації. І.Огієнко у «Науці про рідномовні обов'язки» підкреслює: *«Для одного народу — одна літературна мова»* і зазначає, що: *«племена, об'єднані загальною всенародною свідомістю та однією соборною літературною мовою, складають націю. Без соборної літературної мови жодний, навіть дуже численний народ, не може стати свідомою нацією»* [8, с.20]. Учений зазначає, що *«соборна літературна мова дає своєму народові величезні користі політичні і духовні, а саме: ...ніякий уряд не відважиться забирати чи зменшувати волю народові — нації зцементованою соборною літературною мовою; нація, духовно об'єднана соборною глибокою розвиненою літературною мовою, конче стане державною»* [8, с.17].

Волею історичних обставин склалося так, що український народ був роз'єднаний, довгий час різні його частини перебували під гнітом і в складі інших держав. Це не могло не позначитися на мові, культурі українців. Ці обставини спонукали вченого до створення «Українського стилістичного словника», до якого автор додав підзаголовок «Підручна книга для вивчення української літературної мови». У цьому словнику Огієнко писав: *«Внаслідок певних історично-політичних причин літературна мова Галичини стала, головним чином через колонізми, такою, що її зовсім не розуміє загал на Надніпрянській Україні. Те ж помічаємо на Україні Великій: тут вноситься чимало виразів та форм російських, а це також: каламутить чистоту нашої літературної мови, Отож, укладаючи цього словника я мав на оці допомогти обом, кордоном поділеним сторонам — Великій Україні і Галичині, — ближче пізнати мову одна одної і тим полежити такий*

помітний уже процес утворення спільної української літературної мови, одної для сходу і заходу» [3, с.2].

І.Огієнко зіставляє мову народну й літературну, говори Великої України і Галичини, давню українську мову і сучасну, а також українську літературну мову з іншими слов'янськими та романо-германськими мовами.

Учений, вболіваючи за українську мову, літературу, історію, духовне, релігійне життя народу, показував руйнівний вплив Росії на українство. Його праця «Наука про рідномовні обов'язки» стала катехізисом для кожного українця, у ній він залишив цінні заповіді, які адресував учителям, священикам, адвокатам, студентам — усім, кому не байдужа рідна мова. Адже, як зазначає автор, *«скільки книжних мов, стільки і народів. Не робімо зі свого єдиного народу кілька народців!»* [8, с.19].

Тому таким актуальним на сьогодні є гасло Огієнко *«Для одного народу — одна літературна мова, один правопис»*. Цей вислів *«мусить стати бойовим нашим завданням для сучасної праці кожного, хто визнає себе українцем»* [6, с.389].

Дискусії, що точаться навколо змін щодо функціонування сучасного українського правопису, є дуже гострими на сьогодні. Як українська літературна мова взагалі, так і її правопис були і є предметом уваги політиків, суспільства.

Доречними є слова І.Огієнко: *«У народа, що не став ще свідомою нацією, звичайно провадиться запекла боротьба за правопис, і в цій боротьбі вчені-мовознавці мають найменший голос...»* [8, с.20]. Адже насправді, правопис — це єдина обов'язкова для всіх орфографічна система, яка ґрунтується на певних принципах, зумовлених особливостями звукового складу та граматичної будови мови, і відображає історичний розвиток формування й усталення її правописних норм.

Своє бачення розв'язання конфлікту, який точиться навколо проекту правопису сьогодні, дають львівські мовознавці. Зокрема, Ірина Фаріон вважає, що: *«1. Філологи не мають обговорювати правописних проблем із нефілологами... 2. Назрілі правописні проблеми..., треба вміти бачити і вирішувати негайно. Інакше вони поглинуть нас. 3. ...обговорювати зміни (правопису) з громадськістю — профанація лінгвістичної науки, об'єктом вивчення якої є найзагадковіша і найменш пізнана субстанція — мова»* [10, с.3].

Шляхом правдивого і переконливого дослідження української літературної мови Іван Огієнко повертав українцям найголовніше — пам'ять, глибинне усвідомлення мови своїх предків. Цінними є висновки Івана Огієнко щодо давності та своєрідності української мови. Бона не є «покручем» польської чи російської мови, як те пробують доводити навіть і в наші часи, але є однією з найдавніших індоєвропейських мов. За багатством своєї лексики та образності вона не знає собі рівних у всьому слов'янстві

Список використаних джерел:

1. *Єрмоленко С.Я.* Нариси з української словесності. — К., 1996. — С.54-65.

2. *І.Огієнко*. Пам'ятки старослов'янської мови XI віків. — Варшава, 1929. — С.98-188.
3. *Іван Огієнко*. Український стилістичний словник. — Львів, 1924. — 496 с.
4. *Літературознавчий* словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.Л.Ковалів та ін. — К., 1997. — 752 с.
5. *Ляхоцький В.П.* Джерела до біографії І.І.Огієнко в архівосховищах Києва // *Архіви України*. — 2000. — №4-6.
6. *Огієнко І.* Без спільної літературної мови нема нації // *Рідна мова*. — 1935. — Ч.9. — С.389.
7. *Огієнко І.* Історія української літературної мови / Передм. М.Тимошика. — К., 1995. — 294 с.
8. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Л., 2001. — 60 с.
9. *Огієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. — К., 1991. — 272 с.
10. *Фаріон І.* Історико-психологічний аспект нашого правопису // *Поступ*. — 2001. — №33 (691).

The article highlights the Ukrainian Literary Language formation, development and future prospects questions, that have been depicted on pages of Ogienko's work «The history of the Ukrainian Literary Language».

The purpose of this article is to make a careful analysis of Ogienko's thoughts and views on the Ukrainian Orthography formation and future prospects.

Key words and word-combinations: Ukrainian Literary Language history, Ukrainian Orthography, con-ciliarism.

Отримано: 7.06.2007 р.

УДК 811.161.2'36

О.В.Кульбаська

Національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ВТОРИННА ПРЕДИКАЦІЯ В КОНЦЕПЦІЇ І.ОГІЄНКА ТА В СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ

Системність синтаксичних значень поширювальних та ускладнювальних компонентів речення, які встановив І.Огієнко, у поєднанні з такими прийомами і поняттями сучасного синтаксису, як предикація, інформативна достатність/недостатність дієслів-предикатів, трансформація, конденсація набуває можливості стати теоретичним підґрунтям для розмежування елементарних/неелементарних простих речень.

Ключові слова: предикативність, предикація, предикатність, дієслівність.

Аналіз літератури, присвячений вивченню теоретичних засад синтаксичної концепції І.Огієнка, засвідчує, що увага дослідників зосереджувалася головню на розгляді особливостей граматики української літературної мови XVI-XX ст. (К.Шульжук, В.Пілецький, Б.Ключковський, В.Барчук, В.Захарчин та ін.), на інтерпретації явища варіативності синтаксичних засобів (Н.Гуйванюк, М.Кобилянська, І.Кобилянський, З.Бичко та ін.), на з'ясуванні структурно-семантичних параметрів

різного типу поширювачів та ускладнювачів реченнєвої структури (М.Степаненко, Н.Степаненко, О.Галайбіда, І.Ощипко та ін.), на окресленні стилістичних можливостей засобів синтаксису (А.Галас).

Особливо важливим і цінним внеском І.Огієнка у розв'язанні актуальних проблем синтаксису є праці «Початкова граматики української мови. Морфологія і складня» (1937), «Складня української мови» (1938), в яких описано семантичні та семантико-синтаксичні концепти речення: *предикат, суб'єкт, предикація, предикативність*. Учений вбачав у розкритті їх змісту наближення до відповіді на питання про закономірність еволюції граматичного ладу мови, видозміну реченнєвої структури та напрямів її перебудови. У цьому аспекті мета нашого дослідження — з'ясувати погляди І.Огієнка на вторинну предикацію та засоби її вираження у простому реченні; простежити вплив граматичних ідей лінгвіста на подальше вивчення реченнєвої структури у формальному, семантичному та функціональному аспектах.

Просте речення І.Огієнко розглядав як втілення мисленнєвої діяльності, виявляючи універсальні механізми, актуальні для будь-яких аспектів реального життя слова. На думку ученого, кожна думка двочленна: вона складається із суб'єкта (підмета) й предиката (присудка). Разом з тим І.Огієнко писав: «...постає баламутство, таке звичайне тоді, коли ми граматику заступаємо логікою. Щоб цього не було, в науці прийнято тільки граматичне, цебто формальне окреслення членів речення» [8, с.157]. Отже, у «Складні української мови» речення розглянуто як граматичну будову, яку структурують граматичні форми — частини мови. У цьому аспекті головне в реченні — це предикативний зв'язок — граматична форма особового дієслова.

Релевантною ознакою речення, вважає І.Огієнко, є його предикативність, правда, ототожнена з присудковістю [8, с.125] та дієслівністю [8, с.39]. Ця важлива думка І.Огієнка набула суттєвого поглиблення у працях із категорійного синтаксису. Граматисти розглядають предикативність здебільшого як «основну властивість речення», яка «відрізняє його від усіх інших одиниць» [1, с.138-139] та виступає ґрунтом для встановлення моделей (структурних схем) речення і їх загального переліку [5, с.107-108, 128-129]. Предикативність належить до формально-граматичних категорій, а отже, характеризується послідовністю маркування своїх значень [див.: 2, с.54-57, 66-113; 6, с.28].

Основним репрезентантом предикативності І.Огієнко вважав дієслово, констатує, що воно — «дієва чи часова прикмета підмета, як головного діяча речення» [8, с.103]. Відношення між елементами речення — суб'єктом і предикатом — І.Огієнко кваліфікує як «предикуювання» [8, с.118-119]. У сучасних працях із семантичного синтаксису цю категорію називають «предикація» [3, с.29], визначаючи з огляду на ступінь важливості у структурі речення як первинну (К.Городенська), пряму (Н.Гуйванюк), основну (В.Гак), латентну (П.Лекант), актуальну (О.Залевська).

Відзначимо, що І.Огієнко послідовно не розмежовує поняття «предикативність» — «предикація» — «предикатність» [8, с.39]. На нашу

думку, принципове розрізнення цих концептів є суттєвим для категорійного аналізу, базовим у розмежуванні семантичної елементарності/неелементарності синтаксичних одиниць та дослідження їх взаємодії. Будучи обов'язковою властивістю речення, категорія предикації охоплює семантико-синтаксичні відношення предиката і субстанціональних (зі значенням предметності) синтаксем. Так, *первинна предикація* (основна) відбиває акт творення семантично елементарного простого речення, що є знаком однієї ситуації (праці І.Вихованця, К.Городенської, М.Мірченка, Н.Гуйванюк, Т.Лутак, Ю.Єщенко, Г.Золотової, О.Каминіної та ін.). Вона репрезентує структурний центр речення й одночасно його структурно-семантичний мінімум; інші компоненти поширюють, доповнюють висловлення. Крім первинної, існує ще *вторинна предикація*, що виявляється у приписуванні суб'єкту (або об'єкту) додаткової релевантної ознаки. Вона не має самостійного модально-часового значення й ускладнює речення. Таким чином, вторинна (нереченнева, напівфразна, секундарна) предикація маркує асиметричні синтаксичні одиниці, пов'язана з активними у наш час процесами компресії та синтаксичної редукції, які в основних своїх виявах репрезентують ті чи інші площини закону мовної економії, засвідчують постійну динаміку в українському синтаксисі.

Важливо, що І.Огієнко у «Складні української мови» відзначив явище вторинної предикації (хоч і без термінологічного визначення). За спостереженнями ученого, «предикативну силу» [8, с.141] мають іменники, прикметники, дієприкметники, прислівники, інфінітиви та деякі ускладнювальні конструкції — звертання, вставні слова й речення, відокремлені звороти, які за певних умов вводять нову важливу інформацію в текстовий масив.

Очевидною є обізнаність мовознавця з працями О.Потебні, Ф.Фортунатова, Д.Овсяннико-Куликовського, О.Шахматова, О.Синявського, Є.Тимченка, В.Богородицького та ін. учених, теоретичні концепції яких толерантно коментує І.Огієнко. Так, першим засобом вторинної предикації, за І.Огієнком, є атрибут. Учений відзначає, що «в граматиці деякі вчені атрибутивність розуміють дуже широко, відносячи до неї все, що не належить до предикативності» [8, с.118], проте він дотримується вужчого трактування, хоч і не заперечує думки Д.Овсяннико-Куликовського — «атрибутивність повстала з давньої предикативності через ступеневу втрату її сили» [8, с.119]. І.Огієнко не визнає іменниковий атрибут чи атрибут-словосполучення, наголошуючи на необхідності послідовно дотримуватися формального підходу [8, с.131, 132, 135], а не семантичного. Атрибут-прикметник у препозиції щодо іменника-суб'єкта чи об'єкта виконує конкретизувальну функцію, беручи участь в організації нового смислу: «В природі кожний предмет має свої власні ознаки, такі ознаки, що вирізняють один предмет від другого. Ознак цих у предмета надзвичайно багато, і їх можна поділити на декілька груп: ознаки основні, другорядні, постійні, тимчасові. Знати ознаки предмета — знати самий предмет»; «...духовний розвиток людини залежить і від того, скільки таких ознак вона знає» [8, с.120].

Більшу предикативну силу, за І.Огієнком, мають постпозитивні прикметники (у позиції реми): «Звичайне місце прикметникового пояснення в реченні — перед своїм керівним іменником; але коли хочемо звернути на нього більшу увагу, часом ставимо його по йменнику: Вод а з е л е н а хвилюється — тут прикметник підкреслюється сильніш, як у реченні звичайнім: Зелена вода хвилюється» [8, с.130].

У концепції І.Огієнка іменник і прикметник, що тісно пов'язані між собою, зближені з дієсловом, яке також передає ознаку. Взаємозв'язок лексико-граматичної семантики атрибута-прикметника і предиката-дієслова учений демонструє, зокрема, на прикладі *добрий брат* і *брат добрий* (час теперішній) або *брат був, буде добрий* і т. ін. [8, с.119] (порівн.: *зел, ная трава* і *трава зеленеет* у працях О.Потебні [9, с.60]) і робить висновок: прикметникова ознака статична, а дієслівна — динамічна. Таким чином, ці лінгвістичні погляди І.Огієнка стали одним із джерел сучасного вчення про денотативні і сигніфікативні аспекти лексичного значення слів, ідентифікувальні та предикатні частини мови [див. праці І.Вихованця, К.Городенської, Н.Гуйванюк, А.Загнітка, В.Кононенко та ін.].

Отже, семантико-синтаксичний зв'язок прикметника з іменником, що знаходить вияв у співвідношенні форм, засвідчує категорійну наближеність явищ атрибуції і предикації один до одного. «В позиції предиката прикметник повною мірою розкриває свій сигніфікативний потенціал, але навіть виступаючи у функції атрибута, прикметник виявляє свої предикативні можливості і здебільшого потенційно може бути перенесений в позицію предиката» [7, с.209].

У сучасних дослідженнях всебічно обґрунтовано положення щодо прикметника як носія вторинної предикації, що виявляє свою природу в межах семантичної структури речення. Причому учені відзначають випадки функціонування ад'єктивних форм у ролі «вторинного» («дуплексивного») предиката [10], як-от: *Живе вона в мене веселенька собі* (Марко Вовчок); *Я завжди знав Ольгу скромною і мовчазною* (І.Вільде). І.Огієнко помітив особливість синтаксичного зв'язку, який об'єднує не два компоненти, як звичайно, а три. Такий зв'язок сьогодні кваліфікуємо як двобічний (двоспрямований) і визначаємо як «тяжіння» — сильне чи слабке [10, с.5-7]. З цього приводу І.Огієнко писав: «Як знаємо, займенник — це така частина мови, що в одному збірному слові об'єднує різні значення цього слова; це ніби абстрактний підсумок цих значень. Ось через це йменникові займенники: я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони, хто, що не паруються з прикметником, цебто не можуть мати при собі прикметникового пояснення. Справді, не можна атрибутивно спарувати особового займенника з прикметником, — такий прикметник конче стане за присудка (при допомозі дієслова); не говоримо: «Сердитий я пішов», але може бути тільки: «Я пішов сердитий» [8, с.136-137]. Порівн.: *Я пішов* + *Я був сердитий* (між двома пропозиціями виникають відношення одночасності подій).

До звичайного атрибута, як справедливо стверджує І.Огієнко, подібна й апозиція (прикладка): «Апозиційний стосунок так само, як

і стосунок атрибутивний, дуже легко переходить на предикативний, напр.: «Пішов столяр Іван»; «Іван столяр», останнє — закінчене речення. Прикладка взагалі має помітну предикативну силу, чому, як показав те Потебня, вона легко переходить ув окреме закінчене речення [8, с.141-142]. Цей «могутній поетичний засіб» є «ознакою розвиненого думання й небуденного стилю» [8, с.143].

Ще одним засобом вторинної предикації є дієйменник (інфінітив) у функції «пояснення», тобто поширювача структурної схеми речення. Відзначимо, що українські мовознавці кінця XIX — початку XX ст. (зокрема, С.Смаль-Стоцький, В.Сімович, Є.Тимченко, І.Огієнко та ін.) вважали речення з інфінітивами «скороченими» складними реченнями. Щоб зрозуміти їх природу та їх пояснення, — наголошує І.Огієнко, — треба пам'ятати, що наш дієйменник походить із віддієслівного іменника в давальному відмінку, цебто — його споконвічна роль в реченні — бути об'єктом» [8, с.111], а також «сприйматися в реченні й за родовий відмінок, а тому й бути прикметниковим поясненням (атрибутом)» [8, с.136]. Релевантною ознакою інфінітива, за І.Огієнком, є його залежність від дієслів, іменників і прикметників, «цебто буває придієслівний, прийменний і прикметниковий [інфінітив. — О.К.]. Зокрема, «придієслівного об'єкта часто маємо по дієсловах руху (це т.зв. колишній супіи), думання, бажання, надії, приказу, прозання, посліху й т.ін., напр.: *пішов косити, поїхав торгувати, бажая вчитися, сподіваюсь закінчити* й т. ін.» [8, с.111]. Наведені приклади свідчать, що в тогочасній синтаксичній науці не було чітких критеріїв для диференціації синтаксичної функції інфінітива, адже в конструкціях «*пішов косити*», «*поїхав торгувати*» виразно представлено обставинне значення мети, порівн.: «*поїхав, щоб косити*», «*поїхав, щоб торгувати*»; у конструкціях «*бажая вчитися*», «*сподіваюся закінчити*» інфінітив з відмінюваною формою дієслова становить дієслівний складений присудок. Отже, поділу інфінітивів на суб'єктні чи об'єктні, запропонованому І.Огієнком [8, с.111-112], ще недостатньо для відмежування інфінітивів-дієйменників у власне предикативній функції та поширювальній: необхідно брати до уваги лексичне значення стрижневого V_f-компонента, видове значення дієслівних форм, значення самого інфінітива, зміст висловлення загалом [4, с.230].

Об'єктні дієйменники «ті, що їх дія стосується не дії підмета, а до прийменникового пояснення: Я згодив пастуха корову пасти (= *Я згодив пастуха, щоб він корову пас*)» [8, с.111-112], виступають у ролі інфінітивного додатка. На глибинному рівні подібні речення є двосуб'єктними (*Я згодив + Пастух буде пасти корову*) і передбачають трансформацію «дієйменника на ймення, напр.: Дайте *спочити* (= спочинку) Черк., Христос учив *народ любити* (= любови до народу) Кон.» [8, с.113].

Неузгоджений означальний поширювач інфінітивного типу, властивий «духові нашої мови», І.Огієнко кваліфікує як «прийменний дієйменниковий об'єкт», що зазвичай вживаємо «по словах: пора, час, звичка, сила, думка, наука, майстер, штука, страх і багато т. ін.: пора обідати, час уставати, звичка писати й т. ін.» [8, с.111], а також у

сполученнях «прийменник + дієйменник»: *радий зробити, здатний ходити, охочий співати, повинен принести* і т. ін. [Там само].

Відзначаючи «дієслівну силу» інфінітива, І.Огієнко не погоджується з думкою деяких учених, зокрема О.Потебні, з трактуванням синтаксичного значення цієї дієслівної форми як «другорядний присудок», «...бо дієйменник ніколи не в'яжеться безпосередньо з підметом, а вже це не дає йому змоги вважатися за присудка, хоча б і другорядного» [8, с.113].

Таким чином, сучасна лінгвістична думка підтвердила і розвинула висунуті І.Огієнком положення про наявність декількох категорій для вираження тотожних понять відповідно до комунікативних інтенцій мовця. Комплексне дослідження системи засобів вторинної предикації є перспективним і необхідним, оскільки дає змогу розв'язати актуальну проблему синтаксису — розмежування семантично елементарного і семантично неелементарного речень, розрізнення предикатних і неpredикатних знаків.

Список використаних джерел:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. — М.: Прогресс, 1974. — 447 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. — К.: Либідь, 1993. — 354 с.
3. Вихованець І.Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності // Українська мова. — 2002. — №1. — С.25-31.
4. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. — Чернівці: Рута, 1999. — 336 с.
5. Загітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. — Донецьк: ДонНУ, 2001. — 662 с.
6. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. — К.: Вища шк., 1985. — 126 с.
7. Кононенко В., Кононенко І. Категорія атрибутивності в світлі граматичної концепції О.О.Потебні // О.О.Потебня й актуальні питання мови та культури: Зб. наук. пр. — К.: Вид-чий Дім Дмитра Бураго, 2004. — С.207-213.
8. Огієнко І. Складня української мови (Ч. 10): Частина друга: Головні й пояснювальні члени речення. — Жовква: Друкарня О.О.Василіян, 1938.
9. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике: В 4 т. — М.: Просвещение, 1968. — Т. 3. — 551 с.
10. Томусяк Л.М. Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивами. — Автореф. дис.... канд. філол. наук. — Івано-Франківськ, 1999. — 19 с.

The aim of this article is to find out I.Ogienko points of view on the secondary predication in the structure of the simple sentence. It is represented by second predicative syntaxem that have propositive semantics. These are, first of all, participles and adverbial participles that haven't lost the valency of verbs. The sentences that include these components are in the correfferency with different types of sentences.

Key words and word-combinations: secondary predication, valency of predicate, explicit/implicit, nonspeech proposition.

Отримано: 10.09.2007 р.

ПОГЛЯДИ І.ОГІЄНКА НА РЕЧЕННЯ

У статті висвітлюються проблеми вчення про речення відомого мовознавця І.Огієнка. Зазначається, що, аналізуючи різні методи дослідження речення, І.Огієнко цю проблему вивчає на формально-граматичних засадах.

Авторка вказує на глибину аргументацій та актуальність положень вченого і вважає, що вони повинні бути вивчені і досліджені в наш час, коли українська мова набула право державності.

Ключові слова і словосполучення: синтаксична одиниця, формально-граматичні засади, рідна мова, функціональний статус.

Як зазначає сучасний дослідник В.Д.Шинкарук, «питання про речення є одним із найдискусійніших у синтаксисі» [1, с.56]. Російські і західноєвропейські лінгвісти (К.Ф.Беккер, Н.І.Греч, Ф.І.Буслаєв) речення і його компоненти довгий час вивчали як категорії, що співпадають з логічним судженням і його частинами. Ф.Ф.Фортунатов, А.А.Шахматов вивчали речення як категорії що співпадають з психологічним актом комунікації. У вивченні речення як власне мовної, синтаксичної категорії, яка має свої формальні і змістовні (семантичні) характеристики, склалось декілька напрямлень. В.Матезіус, М.Докулім, Ф.Данеш були прихильниками вчення про речення як про складну неодноступеневу структуру, одночасно репрезентуючи собою декілька рівнів мовної абстракції. У радянському мовознавстві такий підхід поданий в Академічній російській граматиці (1980), зокрема, в роботах Д.Н.Шмельова, Н.Ю.Шведової, Ю.С.Степанова та інших. Ряд учених (Н.Хомський, Д.С.Верт та ін.) розглядали вчення про речення як теорію, що породжує граматичний і трансформаційний синтаксис. Відомі західноєвропейські мовознавці (І.Рис, А.В. де Грот, Я.Теньєрі та інші) тлумачили речення як синтаксичний ланцюг зв'язків і відношень. О.Експерсен, Л.В.Щерба аналізували речення як одиницю значення. У 60-80-ті роки Т.Ломтев, П.Адамець активно досліджують парадигматичні зв'язки речень і відношення, які організують їх в конкретні системи, а також змістовну побудову речень розглядають В.Т.Ток, Н.В.Артюнова, Є.Падучева і інші.

Відомий мовознавець Іван Огієнко теж вніс свій вагомий вклад в дослідження речення як синтаксичної одиниці. У великій науковій спадщині І.Огієнка почесне місце займають його праці про теорію простого речення. Це, зокрема, такі: «Складня та її зміст» (1938), «Методи вивчення складні» (1938), «Що таке речення» (1935), «Головні та пояснювальні члени речення» (1938), «Інтоніяція в реченні» (1938).

У основу свого вчення І.Огієнко бере теорію простого речення, підмета й присудка, які запозичені з логіки. У своїй книзі «Складня української мови» (1938), що включає розділи: «Вступ до вивчення

складні» (1935) та «Головні й пояснювальні члени речення» (1938), мовознавець зазначає, що «з одного боку душа складні — речення, звичайно має логічне окреслення», а з «іншого — коли б мова була справді логічна..., то не було б нелогічного в мові, і на цілм світі була б одна мова» [2, с.10]. Однак речення логічне й граматичне — це різні речі. І.Огієнко пропонує два визначення речення — за змістом і з погляду його граматичної будови. З погляду змісту наголошується на цілісності речення, з погляду граматичного, вважає вчений, у реченні повинні бути основні члени, синтаксично пов'язані між собою, об'єднані закінченою інтонацією.

Мовознавець виділяє дві ознаки речення: рефлексійність та інтонацію. Перше, на його думку, полягає в тому, що «речення передає відомість про те, що є, було, чи буде, збільшуючи наші знання» [3, с.143]. Мова йде про одну з основних ознак речення, яка сьогодні кваліфікується як предикативність (присудковість) — «це синтаксична категорія, пов'язана з поняттями часу й модальності, що виражається насамперед присудком» [4, с.256]. З цього виходить, що речення — «це проста, але самостійна форма вираження логічного предиката» [4, с.258]. З погляду логічної предикативності речення відповідно й називають стверджувальними або заперечними.

І.Огієнко наголошує, що слово живе тільки в реченні і що саме наука про речення повинна стати першою наукою для вивчення рідної мови. Відзначаючи важливу роль у кожній мові словосполучень, дослідник підкреслює найважливішу їх роль тоді, коли вони в процесі мовлення набувають форми речень, а для цього потрібні «закінчена цілісність однієї думки та закінчена інтонація». Без цих ознак, вказує вчений, «словосполучення позостаються тільки механічною сполукою слів, а не речення» [2, с.107].

Особливу увагу приділяє І.Огієнко інтонації, без якої неможливе існування жодного речення: «Складня мусить говорити про інтонацію, бо це ж вона перетворює словосполучення на речення» [5, с.15].

І.Огієнко визначає інтонування як внутрішньо-психологічний прояв у мові: «глибина, тонкість інтонації свідчать про інтелігентність мовлення, а якщо так, то її вивчення — один із підходів до піднесення культури мови, а значить і культури її носіїв». [6, с.173]. Отже, підхід відомого мовознавця до інтонування як внутрішнього психологічного прояву в мові виводить на культурологічний погляд на мову.

Рамки речення, зазначає І.Огієнко, завжди окреслюються чітко: два основні члени (підмет і присудок) і три пояснювальні: пояснення іменникове (об'єкт), пояснення прикметникове (атрибут), пояснення прислівникове. Речення з наявним підметом і присудком трактуються як повні речення. Речення з одним головним членом — неповні. У зв'язку з цим односкладні речення І.Огієнко розглядає як неповні. У сучасній українській літературній мові за редакцією І.К.Білодіда односкладні речення також трактуються як неповні [7, с.14].

У підручнику «Рідне слово» (1937) І.Огієнко окреслює основні типи односкладних номінативних речень, в яких формально не пред-

ставлений присудок, «бо він в них зілявся з підметом у одне слово, цебто в них підмет перебрав на себе значення присудка» [8, с.125].

Цікаві думки вчений висловлює стосовно закону економії в мові, який, зокрема, виявляється в неповних реченнях. Неповними він вважає не тільки речення, в яких пропущений основний (головний) член речення, «а й конструкції з відсутньою дієслівною зв'язкою в теперішньому часі: Бог-батько, Земля-мати», що зазначають і підручники з сучасної української літературної мови.

Підмет і присудок, на думку І.Огієнка, необхідно називати основними, не головними тому, що вони «складають основу речення, тим часом як головне в реченні часто передається пояснювальними членами. Тому останні не варто називати другорядними» [9, с.191]. За визначенням вченого «підмет і присудок формують структурно-граматичний стрижень речення, а всі інші, в тому числі, додаток — «іменникове прилягання» в усіх його відмінкових формах, залежні, підпорядковані головним» [10, с.197].

Аналізуючи різні методи дослідження речення, вчений схиляється до думки, що найбільш доцільно вивчати цю проблему на формально-граматичних засадах. У своїй книзі «Складня української мови» (1938) дослідник на широкому теоретичному та практичному матеріалі розглядає «основні та пояснювальні члени речення (пояснення іменникове, прикметникове, прислівникове), речення та їх взаємовідносини, про сполучення слів у реченні, про синтаксичні вживання окремих слів у реченні й словосполученні» [9, с.191].

Чимало синтаксичних коментарів подано в дохідливе історико-етимологічному плані і часто на фоні діалектно-говіркового матеріалу (походження двоскладних речень із займенниковими підметами у формах першої та другої особи однини і множини, родовий відмінок означення коло складеного підмета та інше). На жаль, таких історичних коментарів не мають сучасні вузівські посібники синтаксису української мови.

Цікавими й актуальними є науково-обґрунтовані пояснення, пов'язані з функціонуванням граматичних форм слів як компонентів українського речення.

Проте у «Складні української мови» І.Огієнка можна виявити ряд невідповідностей із сучасним трактуванням і термінологічним означенням синтаксичних явищ. Зокрема, для крапки з комою вживає термін — середник, для дефісу — злучка, для тире — риска, для коми — перетинка та інші.

Отже, об'єктом синтаксису, на думку вченого, є і кожне слово, і кожна граматична форма, бо вони набувають життя лише в реченні. Таким чином, як зазначає К.Шульжук, «виділені синтаксичні одиниці відповідають тим, що розглядаються у сучасних вузівських підручниках з синтаксису української мови (речення, словосполучення, мінімальна синтаксична одиниця)» [9, с.191].

Називаючи складню (синтаксис) «царицею мовознавчих наук, душею науки про мову», І.Огієнко обґрунтовує це тим, «що тільки в реченні оживають і слова, і граматичні форми» [5, с.15]. Провідна

роль речення виявляється і в тому, що найбільше уваги вчений приділяє саме реченню (простому і складному). Тому, як зазначає сучасний дослідник К.Шульжук, і ми з ним цілком погоджуємось, що «думки І.Огієнка з цього приводу є цілком актуальними і сьогодні. Вони співзвучні ідеям функціонального синтаксису» [9, с.191].

Сучасні дослідники по-різному тлумачать питання про природу речення. У «Русской грамматике» 1980 р. визначення речення подається у зіставленні з висловленням. Висловлення визначається як «будь-який лінійний відрізок мовлення, що в конкретній мовній ситуації викликає комунікативну функцію і в цій ситуації є достатнім для повідомлення про що-небудь» [12, с.85]. Обов'язкові ознаки висловлення — певна інтонація і конкретне завдання повідомлення. А речення тлумачиться як «висловлення в основі побудови якого лежить абстрактний граматичний зразок (структурна схема, предикативна основа), спеціально призначений мовою для побудови окремої відносно самостійної одиниці повідомлення» [12, с.85]. Тенденція давати два визначення речення виявляється і в деяких інших працях. Наприклад, І.П.Распопов також дає визначення речення двоюко — як конструктивну і як комунікативну одиниці [13, с.32]. О.Б.Сиротініна розмежовує предикативні одиниці і речення-комунікати [14, с.45-97]. О.С.Мельничук вважає, що речення необхідно вивчати в особливій мовознавчій науці, яка тільки створюється. Для цієї науки він дає визначення речення, як «основну знакову одиницю мовлення, яка формується з мовних знаків нижчого порядку -лексичних, фразеологічних та синтаксичних — і відзначається внутрішньою цілісністю і зовнішньою автономністю, виступаючи поза контекстом у ролі закінченого відрізка мовлення і виділяючись у контексті на єдиному рівні членування» [15, с.14].

Традиційно речення визначається як синтаксична побудова «від крапки до крапки» [16, с.36]. Висловлення розглядають по силі поняття речення як «одиницю мовленнєвого спілкування» [17, с.154]. Залежно від різних теоретичних підходів до речення і висловлення, відмінність висловлення від речення вчені вбачають «в обсязі цих одиниць, у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному та функціональному планах» [17, с.154].

«Речення, яке розглядається з його комунікативного боку, прийнято називати висловленням» [18, с.30]. Комунікативна організація речення пов'язана з його актуальним членуванням. Цей актуальний, комунікативний аспект стосується темо-реальних відношень у висловленні. Отже, як зазначає Д.Шинкарук, «при перетворенні речення (абстрактної мовної одиниці) у висловлення (мовленнєву одиницю), великої ваги набуває словесне членування, істотне для певної ситуації, для відповідного комунікативного завдання» [1, с.56]. У зв'язку з розрізненням аспектів синтаксису, лінгвісти переважно не акцентують увагу на специфіці висловлення, а «інтерпретують його як комунікативний аспект самої структури речення». Тому, як зауважує В.Д.Шинкарук, помітна тенденція не протиставляти речення висловленню» [1, с.56].

Необхідно наголосити, що проблема речення постійно перебувала у полі зору вченого І.Огієнка. У 1935 р. в журналі «Рідна Мова» автор друкує статтю «Що таке речення». За І.Огієнком речення в нашій мові «бувають найрізноманітнішого змісту, найрізноманітнішої форми» [19, с.477]. Особливе розмаїття всіляких типів речення властиве живій народній мові, при цьому в народній мові наявні і деякі відмінності у використанні речень порівняно з літературною мовою.

І.Огієнко наголошує, що в мовознавчій науці існують десятки дефініцій речення: з погляду психологічного, логічного, граматичного, історичного. Аналізуючи погляди О.Потебні, який розглядав речення як вічно змінну категорію, професор І.Огієнко підтримує його думку, що з історичного погляду варто було б давати ряд визначень речення для кожної доби окремо.

У науковій практиці для позначення речення вживається літерне скорочення *Sent* (*Sententia* лат. думка, судження). Основними зовнішньо синтаксичними характеристиками речення є логічна предикативність і атрибутивність. Речення можна аналізувати в різних аспектах. У комунікативному аспекті речення розрізняється як засіб передачі інформації, що вимагає свідомого ставлення до його будови з погляду зручності й ефективності використання. Цей аспект тісно пов'язаний із розумінням мови як знакової системи. «Знаковість мови передбачає свідоме користування нею як будь-якою знаковою системою, боротьбу за її чистоту, унормованість». У семіотичному аспекті речення є складним знаком, комбінацією мовних знаків, що мають свою семантику (значення). Погляд на речення в аспекті «мова — форма свідомості» тісно пов'язаний із тлумаченням зв'язку речення з судженням, мови з мисленням» [4, с.256].

Лінгвістичний енциклопедичний словник В.Далєа визначає речення як одну з основних граматичних категорій синтаксису, яка протиставна в його системі слову (і словоформі), а також словосполученню за формами, значенням і функціями. В широкому розумінні цього слова — це всяке, перше-ліпше (від розвернутої синтаксичної побудови (в письмовому тексті від крапки до крапки) до окремого слова чи словоформи висловлювання, яке є повідомленням про щонебудь і розраховане на слухове (у вимові) сприйняття чи зорове (на письмі) сприйняття. Речення може бути простим і складним. В залежності від цілі повідомлення речення можуть бути розповідними, питальними і окличними

«Речення, які мають різну граматичну організацію, але близьку семантичну структуру в деяких дослідженнях розглядаються як трансформи, тобто перетворення одного в інше. Наприклад: «Наступає вечір» — «Вечоріє», «Гримить грім» — Грім», «Син учиться» — «Син — учень» [20, с.395].

У вузькому граматичному розумінні просте речення — це така одиниця повідомлення, яка утворена за спеціально призначеним для цього граматичним зразком, володіє значенням предикативності (тобто категорією, яка цілим комплексом формальних синтаксичних за-

собів співвідносить повідомлення з тим чи іншим означеним чи неозначеним часовим планом дійсності), і своєю власною семантичною структурою виявляє їх в системі формальних змін і має означальну комунікативну задачу, яка виражається інтонацією і порядком слів. Основними характеристиками простого речення є: його синтаксична структура, яка формується визначальними словоформами (компонентами предикативної основи речення) в їх відношенні один до одного; його семантична структура; порядок слів і інтонація; члени речення як компоненти предикативної основи речення чи її поширювачі слів.

Складне речення — це об'єднання двох або більше простих речень (або їх аналогів) за допомогою сполучників, сполучних слів або сполучних частин (в сполученні з визначеною інтонацією, а часто також і при підтримці лексики) в деяке нове синтаксичне утворення, частини якого виступають один з одним у визначальні синтаксичні відношення. При цьому одна з частин може мати таку формальну організацію, яка простому реченню не властива. В залежності від того, які (засоби) зв'язують частини складного речення, ці речення діляться на складносурядні, (з формально незалежними одною від одної частинами і складнопідрядними (з головною і підрядною частиною), але все ж таки внутрішні відношення частин і в тому і в іншому випадку часто не співпадають з формальною організацією складного речення і семантичні характеристики складносурядних і складнопідрядних речень перехрещуються.

Крім значення предикативності і семантичної структури, в реченні присутні також його функціональне значення, яке зв'язане з розподіленням комунікативного навантаження між його членами. Це значення виражається актуальними членуванням речення і інтонацією. Структурна основа речення не має інтонації, але кожне конкретне речення і всі його форми і модифікації (синтаксичні зміни) обов'язково мають визначену інтонацію (інтонаційний контур).

Речення володіє великим прагматичним потенціалом. Мова подає розмовляючому (пишучому) різнобічні можливості виразити в реченні своє відношення до предмету мови (включаючи її автора), до ситуації, про яку повідомляється (включаючи саму ситуацію спілкування), до адресата. «Ця прагматична тріада, яка реалізується в різних реченнях чи повністю, чи в якійсь своїй частині і яка взаємодіє з його семантичною структурою, робить речення мовною одиницею, яка володіє глибиною і не одноступінчатою змістовною будовою» [20, с.396], — про що неодноразово й наголошував відомий мовознавець Іван Огієнко.

Дослідження 60-80-х рр. ХХ ст. показали, що речення як граматична одиниця не може вивчатись у відриві від його лексичного наповнення. В аналізі речення практично знімається традиційне протиставлення граматичних і лексичних аспектів, яке побутувало до 50-х років ХХ ст. Лексичний фактор становиться одним із важливіших в аналізі речення як синтаксичної одиниці.

Оскільки спостереження вченого І.Огієнка про речення не втратили своєї актуальності і в наш час, тому, як вважають сучасні дослідники,

і ми приєднуємось до їхньої думки, що відповідне перевидання «Складні української мови» (1938) стало б у великій пригоді сучасним студентам, як підручник, що дає наукові знання про речення, «...які постійно розвиваються на всіх етапах історичного розвитку мови» [21, с.195].

Сучасний дослідник В.Пілецький зазначає: «Розуміючи мову як живий організм, І.Огієнко вимагав від учителя розглядати синтаксис не як нудний і нецікавий «показчик знаків препинання», а як науку «про життя груп слів, про життя груп речень, які постійно розвиваються на всіх історичних етапах розвитку мови». Так як учений рішуче виступав проти навчання у школі інтернаціональної граматики, у якій лише приклади взяті з національної мови, «його вимога вивчати синтаксичну специфіку української мови не реалізована в шкільних підручниках і досі» [22, с.150]. Тому й до сьогодні не втратив актуальності заклик І.Огієнка вивчати не синтаксис узагалі, а особливі ознаки рідної мови: «Українська складня повинна виявити нам приптанні прикмети рідної мови, повинна показати нам склад нашого українського речення, повинна показати, що в нашій мові відмінного проти мови російської і словенської» [3, с.96].

Отже, необхідно зробити висновок: оскільки спостереження вченого на речення не втратили своєї актуальності і в наш час, величезна мовознавча спадщина світоча української культури Івана Огієнка повинна бути досліджена, вивчена й поставлена на відповідний науковий рівень сьогодні, коли українська мова розширила свій функціональний статус і набула право державності.

Список використаних джерел:

1. *Д.Шинкарук*. Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові // Мовознавство. — 1996. — №6. — С.56.
2. *І.Огієнко*. Складня української мови. — Жовква, 1938. — С. 7, 10, 96, 107.
3. *І.Огієнко*. Складня та її зміст. — Жовква, 1935. — С.143.
4. *Сучасна українська мова*. Довідник / Л.Ю.Шевченко, В.В.Різун, Ю.В.Лисенко / За ред. О.Д.Пономаріва. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Либідь, 1996. — С.256.
5. *Огієнко*. Що таке речення. — Жовква, 1938. — С.15.
6. *Н.Станкевич*. Методичні засади І.Огієнка в підході до вивчення синтаксису / І.Огієнко. Незабутні імена української науки. Тези доповіді Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-ій річниці від дня народження І.Огієнка (26-27 травня 1992 р.). — Львів, 1992. — С.173.
7. *Сучасна українська літературна мова*. Синтаксис / За ред. І.К.Білодіда. — К., 1972. — С.14.
8. *І.Огієнко*. Рідне слово. Початкова грамика української літературної мови. Частина друга: Морфологія й складня. — Жовква, 1937, — С.125.
9. *І.Огієнко*. Головні й пояснювальні члени речення. — Жовква, 1938. — С.4.
10. *М.Чопик, Я.Чопик*. Методичні засади вивчення членів речення у граматиці І.Огієнка / Велетень науки. Матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка / За ред. А.А.Марушкевич. — К.: Четверта хвиля, 1996. — С. 197.
11. *К.Шульжук*. І.Огієнко про місце синтаксису у науці про мову / Велетень науки. Матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвя-

- чених вивченню спадщини Івана Огієнка / За ред. А.А.Марушкевич. — К.: Четверта хвиля, 1996. — С.191.
12. *Русская* грамати́ка. Синтаксис. — М., 1960. — Т.2. — С.84, 85.
 13. *Распопов И. П.* Стрoение простoго предлoжения в сoвременнoм русскoм языкe. — М., 1970. — С.32.
 14. *Сиротинина О.Б.* Лекции по синтаксису русскoгo языка. — М., 1980. — С.45-97.
 15. *Мельничук А.С.* Аспекти oбщeй теoрии предлoжения как eдиницы рeчи // Проблeмы языкoзнания. — М, 1967. — С.17.
 16. *Реферовская Е.А.* Кoммуникативная структура текста в лексикo-грамматическoм аспекте. — Л., 1989. — С.36.
 17. *Вихованець І.Р.* Грамати́ка українськoї мoви: Синтаксис. — К., 1993. — С.154.
 18. *Ковтунова И.И.* Сoвременный русский язык: Пoрядoк слoв и актуальнoе членение предлoжения. — М., 1976. — С.30.
 19. *І.Огієнко.* Щo таке речення // Рідна Мoва. — 1935. — Листопад. — Ч.11. — С.477-488.
 20. *Лінгвістичний енциклопедичний словник В. Даля,* 1969. — С.367.
 21. *К.Шульжук.* Вчення І.Огієнка про речення / Велетень науки. Матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка / За ред. А.А.Марушкевич. — К.: Четверта хвиля, 1996. — С.195.
 22. *В.Пілецький.* І.Огієнко про зміст синтаксису і принципи його викладання в школі / І.Огієнко. Незабутні імена українськoї науки. Тези доповіді всеукраїнськoї наукової конференції, присвяченoї 110-ій річниці від дня народження І.Огієнка (26-27 травня 1992 р.). — Львів, 1992. — С.150.

The article focuses attention at the problems of well-known linguistic study of I.Ogienko about a sentence. It is outlines that while analyzing different methods of sentence investigations, I.Ogienko studies his problem from the syntactic and sentence-forming point of view.

The author points the depth of scientist's arguments and actuality of statements and considers that they must be studied nowadays, when Ukrainian language became a state language.

Key words and word-combinations: syntactic unit, syntactic and sentence-forming aspects, mother tongue, functional status.

Отримано: 10.06.2007 р.

Л.Ю.Памірська

Житомирський державний університет імені І.Я.Франка

**МОВНА ОСВІТА ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН ВОЛИНИ ПОЧ. ХХ ст. У КОНТЕКСТІ
ПОЛІТИКИ МІНІСТРА ОСВІТИ ІВАНА ОГІЄНКА**

У статті аналізуються підходи до мовної освіти нацменшини, які видаються перспективними з погляду процесів державотворення у сучасній Україні.

Ключові слова і словосполучення: національні меншини, мовна освіта, державотворення, іноземні мови, рідна мова, вторинно рідна мова.

У кожній демократичній країні навіть велика етнічна група, яка заявила про себе та утворила певні соціальні інституції, може претендувати на державну підтримку розвитку своєї культури, освіти. Україна, ухваливши в перший рік існування самостійної держави Декларацію прав національностей, виявила розуміння сучасних тенденцій у галузі суспільного та культурного життя. Загальний напрямок етнополітики України відповідає нормам демократичного суспільства. «При забезпеченні осіб, які належать до національної меншини, Україна виходить з того, що вони є невід'ємною частиною загальноновизнаних прав людини, а самі нацменшини поступово перетворюються на стійкий структурний елемент українського суспільства» [1, с.39].

Останнім часом відчутні певні зрушення у науково-гуманітарній сфері української культури, українська культурологічна думка виходить з наукової кризи. Однак досі недостатньо дослідженими залишаються такі визначальні чинники культурно-етнічного самоусвідомлення нації, як етнографія, шкільництво, зокрема, з урахуванням особливостей українського гуманізму, природи та розвитку української ментальності. Не можна залишити поза увагою такий факт, як досягнення української культурологічної думки кінця ХІХ — поч. ХХ ст., що сприяло розвитку та увиразненню національної ідеї, формуванню національної свідомості етносу.

У той час на тлі суспільних утисків, заборон та переслідувань української мови та української культури все більше голосів звучить на захист української культури. І.Франко, як слушно зауважує І.Тюрменко, обґрунтовано розвиває тезу про плюралізм національних культур, які народжувались внаслідок різних «життєвих обставин людського роду» [2, с.14]. Можна стверджувати, що саме ідеї видатного українського ученого-гуманіста Івана Франка живили культурологічну думку на поч. ХХ ст., в умовах розвитку УНР.

Мета нашого дослідження — проаналізувати вплив політики міністра освіти І.Огієнка на розвиток мовної шкільної освіти національних меншин України, зокрема, на Волині на поч. ХХ століття,

з'ясувати характер діяльності національних закладів Волині, також визначити перспективні тенденції підходу до мовної освіти у зазначений період, на основі відомих та маловідомих джерел виявити ідею циклічного розвитку міжетнічної культури.

Початок ХХ ст. позначений диференціацією національної української свідомості та свідомості національних меншин, орієнтацією на державотворення, на забезпечення свого місця у структурі українського суспільства. Найбільш потужними були національні рухи поляків, чехів, євреїв, угорців (само собою — українців). Українці зазнали великого асимілятивного впливу з боку панівної російської нації, менше — з боку поляків, які залишалися політичною та культурною елітою. Євреї, в свою чергу, також мали вплив на етнополітичну ситуацію в Україні. Інші (німці, болгари, греки, кримські татари, вірмени, асирійці, цигани, шведи) такого впливу не мали. Проблема етнокультурних потреб національних меншин порушується Центральною Радою на державному рівні — це напрям державної політики УЦР. Фундатор цієї політики М.Грушевський підкреслював необхідність «повноти національного життя».

До кінця 20-х рр. етнополітичні процеси уже стабільні, розмаїття національного буття стало викликом тоталітарному режимові, спрямованому на уніфікацію, знеособлення суспільства.

Національно-визвольний рух, культурні події 20-30-х рр. загалом обумовили та виявили такі риси української ментальності, як толерантність, терпимість, шанобливість у ставленні до культур меншин.

Аналіз праць, присвячених історії української культури (А.Козаченка, І.Крип'якевича, Д.Антоновича та ін.), свідчить, що головним принципом історизму є фактичне наповнення змісту культури, відтворення форм функціонування української культури. Перспективою є теза про культурні взаємовпливи та перехрещення, що забезпечує високу життєздатність кожної національної культури. Світова культурна єдність уявляється саме у національному розмаїтті. У цьому зв'язку є потреба звернутися до оригінальної «Науки про рідномовні обов'язки» Івана Огієнка. У 1935 році ця наука, як зазначають сучасні дослідники, не мала попередників.

Основний зміст «Науки про рідномовні обов'язки» — це окреслення шляхів розвитку рідномовної політики, що передбачає і розвиток мови провідної нації як державної мови, і єдність материнської культури з культурою еміграції, і вільний розвиток культур нацменшин. Зокрема, розвиток культур нацменшин учений розглядає як фактор гармонійних стосунків з іншими народами, як фактор політичної стабільності Української держави. Цікаво, що духовну культуру учений розглядав як інтелектуальний стан народу, що охоплює науку, віру, переконання, звичаї, етику і т.п., що може вагомо впливати або обумовлювати розвиток окремої людини і суспільства, народу в цілому, визначає місце народу у світовій спільноті. І.Огієнко відкидав думку про класовість характеру культури, бо в її творенні як єдиному процесі беруть участь різні верстви суспільства. Він притримувався ідеї плюралізму та рівноправності

культур. Ідею циклічного розвитку людства І.Огієнко розглядав як відродження духовного життя, як, передусім, встановлення гуманних взаємин між людьми та людськими спільнотами, гармонійних стосунків, та взаємодії людей, природи, суспільства.

Особливого звучання набуває суголосна нашому часові культурологічна концепція І.Огієнка. Зокрема, притягує ідея становлення незалежних держав у безпосередній залежності від рівня розвитку духовної культури, основою якої є національна мова. Учений ніби розвиває моральну сентенцію давніх: «Чия мова — того й держава». З розвитком мови розвивається й національна культура, сама нація, а з нею — й держава.

Тільки соборна літературна мова, спільна для всіх племен, дає можливість народові стати державним. Це одна з основоположних ідей концепції Івана Огієнка. В умовах державності розвивається й рідна мова національних меншин, а рідна мова, за І.Огієнком, — це «найголовніший ґрунт, на яким духовно зростає і цвіте нація» [3, с.6].

Особливого звучання набирає у наші дні висновок І.Огієнка: «Мова — це наша національна ознака, в мові наша культура, сутність нашої свідомості. Мова — це форма нашого життя, життя культурного й національного... Мова — душа кожної нації, її святощі, її найцінніший скарб. І поки житиме мова, житиме й народ як національність. Не стане мови — не стане національності і вона геть розпоршиться поміж дужчим народом. От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань.

Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби забронити нашу мову та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, похаєш, куди забажаєш» [4, с.149].

Держава має розвивати літературну мову через пресу, школу, театр, кіно та інші інституції, які «зобов'язані вживати доброї соборної літературної мови», проте має створити сприятливі умови й для розвитку мов національних меншин. Нехтування цією умовою може призвести до «мовного винародовлення», що є найплодовитішим ґрунтом для різних злочинів. Нехтування цією умовою може зробити недержавні народності держави неприхильниками, а це загрожуватиме політичній силі нації. «Кожна держава, що дбає про своє майбутнє, мусить давати своїм меншинам повну змогу нормально розвивати свої літературні мови» [3, с.8].

«Держава, що не дає своїм меншинам змоги нормально розвивати свої літературні мови, робить із них своїх неприхильників, що завжди загрожуватимуть політичній силі її» [3, с.8].

Тим часом, наголошує І.Огієнко, державна мова забезпечить загальнонаціональну єдність, «за якої всі нації боронять одна одну», наявність же двох чи більше державних мов призведе до розколу, до роз'єднання націй. Як учений-філолог, історик, державний діяч, І.Огієнко сам подає взірець шляхетного, інтелігентного ставлення до іноземних мов та їх носіїв. Ще за часів навчання у Київському універси-

теті св. Володимира вивчав російську і церковнослов'янську, чеську, польську, сербську, латину, старогрецьку, санскрит. Пізніше вивчав болгарську, німецьку, інші європейські мови, іврит. Втілюючи в житті ідею створення Кам'янець-Подільського державного українського університету, звернувся з самого початку до керівників польської та єврейської общин у місті з пропозицією підтримати цю ідею на вигідних умовах. Старався завжди дотримуватися обіцянок, зокрема, вперше на теренах царської Росії відкрив в університеті кафедру полоністики. Тому національні меншини у Кам'янці-Подільському з вдячністю відгукувалися про діяльність ректора університету, пізніше — міністра освіти І.Огієнка.

І.Огієнко як міністр народної освіти уряду УНР всіляко підтримував різномовну політику щодо національних меншин. І це тоді, коли в результаті більш ніж 250-річної русифікації, в Україні не було жодної української вищої школи (університети в Києві, Харкові та Одесі не були українськими), не було українських середніх шкіл. Міністр І.Огієнко творив концепцію національної системи шкільної та вищої освіти в Україні — національної за характером, наукової — за способом організації. У цій площині увагу привертає висновок професора Мічиганського університету (США) Р.Шпорлюка: саме з усвідомлення себе як етносу, як нації, як дійової особи історії і сучасного світу починається національне відродження. Автор звертає увагу на надзвичайну складність культурних процесів на території, яку у ХХ ст. уперше на картах названо Україною. Величезним досягненням, успіхом української ідеї є сам факт, що такі неподібні до себе території, з такими відмінностями у релігії, політичній історії соціальної структурі об'єдналися як Україна [5, с.159-167].

На теренах Волинської губернії у 20-х рр. ХХ ст. діяла ціла низка етнонаціональних шкіл: польських, єврейських, німецьких тощо. Мережа шкіл нацменшин тут була значно більша, ніж в інших регіонах України, що суттєво вплинуло на тенденцію їх зростання в роки коренізації.

Варто звернути увагу на виразну тенденцію у школах представників нацменшин Волині початку ХХ ст. вивчати, окрім рідної мови (польської, чеської, єврейської та ін.), іноземну мову (французьку, англійську, німецьку тощо), а також мови міжетнічного спілкування — українську та російську.

Національна освітня політика часів коренізації мала на меті забезпечити відкритість до інших культур, передусім до українського та інших етносів, що живуть поряд. Не менш важливим було і те, що в середовищі чисельної нації українців розвивалось доброзичливе ставлення до носіїв інших культур та мов. Вивчаючи, окрім рідної мови, вторинно рідну мову у представників нацменшин формувалась позитивний образ титульної нації.

Нові європейські мови (французька, німецька, англійська) у контексті освіти представників нацменшин сприяли гармонійній взаємодії між культурами, основою якої є принципи інтеграції — «сумісність,

коли різні культури зберігають свою індивідуальність, але об'єднуються в єдине суспільство» [4].

За такого типу між культурної взаємодії представники різних етносів не тільки сприймають інший спосіб життя, а й знаходять позитивні моменти у розбіжностях.

Кожен з нас сьогодні є свідком того, у яких складних суспільно-політичних умовах відбувається українське державотворення, становлення України культурної. Концепція І.Огієнка цікава з погляду його державотворчої діяльності як в перші роки УНР, так і з погляду сучасного життя України у культурологічному вимірі. Поволі повертається істинна суть слова. Прагнемо жити у плюралізмі думок, у толерантності, маємо прислухатись до поглядів та переконань інших.

Михайло Грушевський, фундатор української державної етнополітики, писав у ХХ ст. про людей, які «... тільки згідно з українцями раді працювати для добра краю, добиватися для нього свободи і долі. З ними українці будуть порозуміватися у всім, що торкається нового ладу на Україні. Спільно з ними вони постараються упорядкувати нове життя так, щоб воно було добрим не тільки для самих українців, і для всіх тих інших народностей, яких історична доля розселила на Україні, і які хочуть теж бути її добрими, вірними синами, разом з українцями» [7, с.113].

Досліджені джерела конкретизують наші уявлення про складний процес шкільництва на початку бурхливої доби ХХ ст. та допомагають узагальнити перспективні тенденції підходу до мовної освіти представників нацменшин у зазначений період, зокрема:

- формування позитивного образу як титульної нації, так і етнічних меншин;
- на основі принципу інтеграції залучення до між культурної комунікації;
- забезпечення сприймання суспільства, що складається з окремих частин як цілісної структури.

Стаття не вичерпує всіх аспектів означеного дослідження і потребує подальшого глибшого висвітлення.

Список використаних джерел:

1. *Євтух В.* Етнополітика в Україні. Правничий та культурологічний аспекти. — К.: Фенікс, 1997. — С.39.
2. *Тюрменко І.* Історико-порівняльний аналіз українських культурологічних концепцій ХХ століття // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Наук. зб. Серія історична та філологічна. Вип. І. — Кам'янець-Подільський, 2003. — С.14.
3. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. Незабутні імена української науки. Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження проф. І.Огієнка (26-27 травня 1992 року). — Львів, 1992. — С.3-16.
4. *Огієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя / Репринтне видання 1918 р./ — К., 1991. — 272 с.

5. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII — початку XX ст. / Україна. Наука і культура. Вип. 25. — К., 1991. — С.159-167.
6. Furnham A., Bochner S. Culture shock. — №4. — 1986. — 205 с.
7. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К.: Т-во «Знання України», 1991. — 240 с.

The approaches to linguistic education of national minorities which are perspective in Ukraine stateforming processes are analyzed in the article.

Key words and word-combinations: national minorities, linguistic education, foreign languages, mother tongue, stateforming process.

Отримано: 29.08.2007 р.

УДК 070 (569.1+477) (09)

Каміран Шейхо

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИРІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Порівняно основні віхи зародження, розвитку і становлення сирійської і української преси. Зосереджено увагу на тематичних напрямках публікацій, окреслено головні функції сирійських і українських газет.

Ключові слова і словосполучення: Сирія, Україна, преса, колоніалізм, незалежність, журналісти, професійна майстерність, гуманізм, моральність.

Особливості розвитку, становлення, функціонування преси у кожній країні зумовлені, як підкреслював професор В.Й.Здоровега, історичною, політичною, економічною ситуаціями [2, с.5]. Ознайомившись із історією сирійської і української преси, помітимо чимало подібних сторінок. Сирія, як і Україна, століттями були підневільні. Сирію під ігом утримувала Османська, а Україну — Російська та Австро-угорська імперії.

Першою газетою в Україні, що здебільшого відповідала нинішнім уявленням про періодичне видання була «Gazette de Leopold» («Львівська газета»), яку впродовж 1776 р. видавав у Львові французькою мовою «шевальє» Оссуді [4, с.5]. З липня 1783 р. німець Іван Фрідріх Шіц приступив у Львові до видання тижневика польською мовою «Pismo uwiadamiajace Galicji» («Галицькі повідомлення»), який виходив до кінця року, а в січні 1784 р. видавався під назвою «Lwowskie pismo uwiadamiajace» [4, с.10]. Уперше в Україні, у Львові, почали видавати й газету, призначену не для масового читання, а для конкретної аудиторії — часопис «Lemberger k. k. privilegirtes Intelligenz-Blatt» («Львівський цісарсько — королівський привілейований листок для інтелігенції») [4, с.11].

Українська журналістика почалася з російськомовних видань. Вони побачили світ у Харкові. Це — газета «Харьковский еженедельник» (травень 1812 р.). «Харьковский Демокрит» і «Украинский вестник», видані у січні 1816 р. У 1817-1818 р. у Харкові видавався галузевий журнал «Украинский домовод». У середині 1823 р. з великими труднощами вдалося отримати дозвіл цензури на видання «Украинского журнала» під редакцією викладача Харківського університету, літератора О.Склябовського. «Більш-менш сприятливі умови для української журналістики існували не довго. До 1825 р. всі українські видання знову перестали виходити... Не в ліпшому стані знаходилося друковане слово і на західноукраїнських землях. У перші три десятиліття XIX ст. в Галичині не могло бути й мови про будь-яке друковане українське видання» [5, с.5], — підкреслює професор І.В.Крупський. Революційні події 1848 р. були передумовою видання тижневика під назвою «Зоря Галицька. Письмо часове» (15 травня 1848 р.), що було водночас національним та політичним органом Головної Руської Ради. Перша українська щоденна газета «Діло» вийшла у Львові 14 січня 1880 р. Останній номер газети побачив світ 5 вересня 1939 р. Ця газета була «трибуною вільного публічного слова, незалежної політичної думки, послідовно виховувала в людях таку ж потребу в самостійному мисленні, властивому вільній особистості, що керується ідеалами громадянського суспільства» [4, с.341].

Немає потреби називати, характеризувати сотні українських газет, які виникали впродовж довготривалої боротьби за незалежність України, побудову Української Держави. В Україні, як і в Сирії, головними тематичними напрямками газетних публікацій були — утвердження національно-духовних цінностей, державницького мислення, патріотизму, громадянської мужності. Тернистим був шлях сирійської, як і української, преси до сьогоденішнього стану функціонування.

Про друкарство в ісламському світі довідалися через 277 років після винаходу Гутенберга (1450 р.). Спочатку шейх Ісламу видав дозвіл, а потім 5 липня 1727 р. було імперське рішення щодо друкування турецьких, а згодом арабських книг. Першим в арабському світі вважається видавництво, яке заснував Шамс Абдул-Лаг Захар 1733 року в місті Алеппо. У Дамаску перше видавництво було засноване у 1800 р. У ньому 1825 р. надрукували Псалтир. У 1841 р. в Алеппо заснували літографічне видавництво. Тут було видруковано першу нерелігійну книжку арабською мовою «Диван Ібну-ль-Фаріда».

Першим арабом, який видав у Стамбулі 1854 р. арабську газету «Дзеркало справ», був сирійський журналіст Разаку-л-Лаг Хасун аль-Халіябі. Газета друкувала політичні статті про російсько-турецьку війну та матеріали про сирійські справи. У деяких статтях Разаку-л-Лаг Хасун аль-Халіябі критикував османський уряд. Висока Порта вирішила заарештувати редактора, але він втік до Росії, і його заочно засудили до страти. Разаку-л-Лаг Хасун досконало володів кількома іноземними мовами, перекладав статті із британської преси і публікував їх у газеті. Газета складалася з двох частин: в одній містилися урядові послання, звернення, що пов'язані із внутрішніми справами

у країні; у другій — вміщували неофіційні новини з різних сфер життя, а також інформацію про торгівлю.

Другу арабську газету «Султанат», що виходила у Стамбулі, заснував 1857 р. Олександр Шалгуб, ліванець за походженням. Однак вона проіснувала недовго. Причиною були «фінансова неспроможність її власника, відсутність добрих редакторів, малий попит, бо переважна більшість населення була неграмотною, і протидія турецької влади» [6, с.33].

Першою арабською газетою, що вийшла у світ за офіційною ліцензією османського уряду поза Стамбулом (у Бейруті) у 1858 р., була газета «Сад новин». Її видавав молодий православний ліванець Халіль аль-Хурі. Агатангел Кримський підкреслював, що редактор уникав друкувати матеріали, які могли викликати незадоволення османських властей. Газета досить цікаво подавала науково-літературні матеріали. «Араби відзначали її культурно-просвітницькі заслуги, гуманізм, популяризацію західних знань, поглядів, смаків тощо» [3 с.505].

Однак найдавнішою сирійською газетою, яка почала виходити в Дамаску 19 листопада 1865 р., вважається газета «Сирія». Це була офіційна щотижнева газета на 4-х великих сторінках, половина яких була арабською мовою, а інша половина — турецькою. На кожній сторінці було 4 колонки. Головне призначення цього урядового органу — друкувати офіційні документи. Газета «Сирія» виходила аж до кінця турецького правління у 1918 р. Влада використовувала її для здійснення своїх інтересів, однак газета прислужилася також сирійській громаді через тих просвітителів із арабів-сирійців, які працювали у ній.

Друга сирійська газета «Потік Євфрату» виходила в м. Алеппо з 1867 р. Після дворічного існування її замінила газета «Євфрат», яка спочатку виходила арабською, турецькою і вірменською мовами, потім — лише арабською і турецькою. Газета «Євфрат» припинила своє існування у 1918 р.

В Алеппо також виходила арабська газета «Сіра» (епітет міста Алеппо). Видавав її разом із Гашімом аль-Атаром один із корифеїв арабської журналістики Абдуль-Рахман аль-Кавакбі. Він вважав, що потрібна рівновага у суспільстві, тому закликав надавати більше прав арабам і вони будуть здатні самі захищати іслам від викривлення. Губернатор міста Алеппо тричі змушував закривати газету «Сіра» і накладати арешт на видавництво. Після закриття «Сіри» аль-Кавакбі у 1879 р. випустив свою другу газету «Поміркованість», однак зазнавав тиску від влади і вимушений був у 1898 р. втекти до Єгипту. «Газети «Сіра» і «Поміркованість» були першими зразками вільних національних газет, які боролися із османськими утисками» [6, с.37].

З розвитком арабської преси в Сирії і за її межами виникла потреба створити арабською мовою терміни для понять «газета» і «журнал». Агатангел Кримський зазначав, що Халіль аль-Хурі, видаючи газету «Сад новин» («Хадикат ал-ахбар»), не ламав собі голову над цим питанням, а назвав свою газету готовим чужим французьким терміном «journal». Інші видавці також використовували слова

«сахіфа» («листок, сторінка»), «нушра» («публікація»), «варка хабарійя» («листок з новинами»), «вака'і» («події, відомості»), «джаріда» («свисток») або інші назви. Видавці, журналісти вдалися за кваліфікованою філологічною допомогою до Ібрагіма Язіджія, гідного наступника уже постарілого свого батька, шейха Насіфа Язіджія, і Ібрагім своїм авторитетом запровадив для газети назву «джаріда» («свисток»), а для журналу — «маджала» («кодекс, збірник») [3, с.573].

Хоча османська влада деспотичними методами гальмувала розвиток сирійської преси (створювала цензурні бюро, примушувала використовувати турецьку мову в Сирії як офіційну, переслідувала, арештовувала сирійських патріотів-журналістів), газети і журнали, що виходили, впливали на формування і зміцнення національної свідомості сирійців, громадсько-патріотичної мужності, утвердження прагнення до свободи і незалежності. Ці почуття у свою чергу були передумовами створення і видання нових газет і журналів.

Під час османського колоніалізму найбільше газет виходило у 1908-1918 рр. У Дамаску — 39, в Алеппо — 13, в Латакії — 8, в Хомсі і Хамі — по 6. Загостренню боротьби сирійських арабів проти французьких колонізаторів значно сприяла преса. У період з 1920 року по 1946 рік в Дамаску нараховувалось 46 назв газет, в Алеппо — 23, в Латакії — 16, в Хомсі — 4, у Хамі — 2. Збільшилась кількість газетних видань у незалежній Сирії. З 1946 року по 1958 рік (входження Сирії до складу Об'єднаної Арабської Республіки) в Дамаску побачили світ 57 газет, в Алеппо — 29, в Латакії — 19, в Хомсі — 6, в Хамі — 2. Зазначимо, що всі газети виходили не одночасно. Залежно від суспільно-політичних ситуацій, фінансового забезпечення одні газети «народжувались», інші — припиняли своє існування.

Суспільно-політичні зміни, що тепер відбуваються у Сирії, безпосередньо і опосередковано впливають на розвиток і функціонування газет і журналів. Зіставимо деякі кількісні показники. За тридцять років (з 1970 року по 2000 рік) припинили своє існування 34 газети і журнали. Натомість за 6 років (з 2000 року по 2006 рік включно) відкрито 86 газет і журналів. Серед них партійні газети. Партія соціалістичної єдності Сирії видає газету «Аль-Вахді» («Об'єднання»), Партія демократичного союзу — «Аль-Арабі аль-Дімукраті» («Арабський демократ», Партія соціалістичного арабського руху випускає газету «Аль-Ляказа» («Пробудження»), Соціалістична арабська партія видає газету «Аль-Фаджр» («Ранкова зоря»), Арабська демократична партія має газету «Хізбу аль-Арабі аль-Дімукраті», Партія соціалістичних об'єднань випускає газету «Аль-Місак» («Угода»), органом Комітету комуністичної партії Сирії є газета «Касьюн», Комуністична партія видає газету «Савту-ш-Ша'б» («Голос народу»), Партія комуністів видає газету «Ан-Нур» («Світло»). Станом на 1 січня 2007 р. в Сирійській Арабській Республіці виходить 49 газет (з них 5 провінційних) і 79 журналів.

Наймасовішими газетами є «Аль-Баас», «Ас-Савра» і «Тишрін». У різножанрових матеріалах цих газет та у газетах місцевого значення наголошується, що Сирія відіграє одну з ключових ролей в арабсь-

кому світі. Адже Сирійська Арабська Республіка бере активну участь в ООН, Лізі арабських держав, Організації Ісламська конференція, Русі неприєднаності та інших міжнародних організаціях. Газети пишуть про послідовний і збалансований зовнішньополітичний курс Сирії, яка підтримує роззброєння, виступає за розблокування регіональних конфліктів політичними засобами, проти спроб диктату стосовно країн, що розвиваються.

Досить важливою тематичною складовою сирійських газет є висвітлення розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту. Адже відомо, що у спадщину від колоніального минулого Сирія отримала надто відсталу економіку. Після завоювання Сирією політичної незалежності в 1946 р. у країні почалися заходи, спрямовані на ліквідацію важких наслідків колоніалізму, розвиток національної економіки.

Газети захоплено повідомляли, що Сирія перша із країн Арабського Сходу стала на шлях націоналізації підприємств, які належали іноземному монополістичному капіталові. У 1950-1960 роках преса друкувала репортажі, інтерв'ю, коментарі про те, що у власність держави перейшли майже всі галузі економіки, у яких раніше панував іноземний капітал, — тютюнові компанії, залізниці, електростанції, іноземні та місцеві банки, а також страхові компанії. Нині на долю державного сектора Сирії припадає майже 50% національного доходу, приблизно 75% вартості промислової продукції і 70% основних засобів виробництва. Основу добувної та переробної промисловості складає нафта. Значне місце в економіці займають фосфати.

Газети «Аль-Баас», «Ас-Савра», «Тишрін» у нинішній період розповідають про урядові заходи щодо лібералізації економіки і активізації приватного сектора, на який припадає 25% вартості промислового виробництва. Він займає домінуючі позиції в сільському господарстві, роздрібній торгівлі, сфері послуг, автотранспорті, житловому будівництві.

Майже у кожному числі сирійських газет є освітньо-пізнавальні матеріали на історичні, наукові, літературні, мистецькі, спортивні теми різноманітні повідомлення з чотирьох університетів.

Кожний із читачів може знайти в газетах щось цікаве, корисне, важливе для себе, коли спрацьовує система «потреби — інтерес — цінність». Цим морально-психологічним ланцюжком пронизані, наприклад, репортажі, інтерв'ю, коментарі про державну програму охорони здоров'я сирійських громадян, наукові відкриття, утвердження самобутності і самодостатності нації, що вирізняє сирійців у світовій спільноті.

Майже у кожному числі сирійських газет є освітньо-пізнавальні матеріали на історичні, наукові, літературні, мистецькі, спортивні теми, різноманітні повідомлення з чотирьох університетів. Кожний із читачів може знайти в газетах щось цікаве, корисне, важливе для себе, коли спрацьовує система «потреби — інтерес — цінність». Цим морально-психологічним ланцюжком пронизані, наприклад, репортажі, інтерв'ю, коментарі про державну програму охорони здоров'я сирійських громадян, наукові відкриття, утвердження самобутності і самодостатності нації, що вирізняє сирійців у світовій спільноті.

Аналіз публікацій у сирійських і українських газетах підтверджують важливу думку професора В.Й.Здоровеги, що «засоби масової інформації повинні інформувати, аналізувати, просвіщати, допомагати управляти державою, розважати і приносити насолоду. Реалізується все це через слово, думку і зображення, через журналістів» [2, с.36]. Тому у Сирійській Арабській Республіці, як і в Україні, дбають про поліпшення професійної майстерності журналістів, щоби «через них, їхнім розумом і серцем створити добре поінформовану, об'єктивну, мислячу, а не ліниву і нудну журналістику» [2, с.36].

Сирійські журналісти особливу увагу приділяють формуванню позитивного іміджу Сирійської Арабської Республіки. Водночас у газетах чимало публікацій про життя країн Близького Сходу, США, Росії, Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії та ін. Зростає зацікавленість у Сирії Україною. Однак, матеріалів про Україну поки що значно менше. Але, на наш погляд, дуже важливо, що публікації, які опосередковано чи безпосередньо стосуються України та політико-соціальних явищ всередині держави, носять об'єктивний характер. Ми зіставили результати аналізу публікацій у газетах «Аль – Баас», «Ас – Савра» і «Тишрін» з результатами контент – аналізу (обрано період з 1 серпня 2003 до 31 грудня 2004 р.), про які мовиться у статті Андрія Юричка «Національні інтереси держави в контексті інформаційної безпеки України». У зазначений період надруковано 4255 різножанрових матеріалів про Україну в 354 газетах і журналах 67 країн світу. «У десятку країн, які найбільше пишуть про Україну, входять Росія, Румунія, Польща, Угорщина, Сербія і Чорногорія, США, Німеччина, Австрія, Білорусь та ЄС. Серед лідерів позитивних публікацій – Австралія, Аргентина, Ватикан. Загалом позитивно про Україну пишуть у 48,52% країн. На жаль, загальна кількість позитивних публікацій становить лише 24,28% від загальної кількості матеріалів про Україну... Кількість нейтральних публікацій становить 15,61% від загальної цільності матеріалів про Україну. Португалія, Австрія, Румунія – країни, де ЗМІ найнегативніше висвітлюють нашу державу (це стосується 25% країн). Тож негативні публікації становлять 60,17% від загальної кількості матеріалів про Україну. Водночас найбільше такого негативу зафіксовано в ЗМІ Росії, Румунії, Угорщини, Польщі, США» [9, с.85], – зазначає Андрій Юричко.

Перші позиції у нейтрально-інформаційному висвітленні життя України посідають ЗМІ Сирії, Кіпру, Кувейту. «Нейтрально-інформаційна» позиція сирійських газет щодо України пояснюється насамперед історичною сирійсько-українською взаємозацікавленістю. Посол Сирійської Арабської Республіки доктор Сулейман Абудяб зазначив, що «в Сирії добре знають Україну, ознайомлені з її промисловим та науковим потенціалом не з чуток. У Сирії працює більше 12 тисяч випускників українських вищих навчальних закладів, і тепер близько 4 тисяч сирійців отримують вищу освіту в Україні. Загалом, Україна – значно ближча нам країна, ніж це здається, коли дивимся на мапу. Хочу сказати, що в часи СРСР Україна була потужним промисловим центром і донині в Сирії працює чимало техні-

ки, виготовленої в Україні. Тому зв'язки потрібно відновити, розширити для обопільної вигоди» [1]. Це, по-перше. По-друге, сирійські журналісти дедалі більше переконуються у тому, що людство може врятувати лише гуманізм. Професор В.Й.Здоровега зазначив, що «для журналіста гуманізм — не просто абстрактне поняття, а цілком конкретна увага і повага до конкретної людини, до її гідності. Журналіст не тільки має право, а й зобов'язаний піддавати критиці неподобства, злочини супроти людини і суспільства в цілому. Він за своїм суспільним призначенням має стояти на захисті правди і справедливості. ЗМІ зобов'язані сприяти не протистоянню, а конструктивному діалогу» [2, с.60]. Тобто, усі журналісти сьогодні повинні усвідомлювати, «відчувати себе « мешканцями» єдиного дому людства, який спільно будують з врахуванням особливостей кожного» [7, с.12].

Зіставлення функціонування сирійської і української преси, аналіз тематичної спрямованості публікацій дає підстави акцентувати, що визначальним у діяльності журналістів є утвердження з допомогою Слова національних і загальнолюдських вартостей. Адже етнічна багатоманітність людства з багатоманітністю мов і культур — основний здобуток людської історії. Тому «журналіст, як і політолог, як соціолог, має вміння бачити в минулому корінь сучасного, проектувати це сучасне на майбутнє» [2, с.28-29], — наголошував професор В.Й.Здоровега.

Список використаних джерел:

1. *Абудияб Сулейман*. Мы, арабы, всегда говорили, что нефть — это наши слезы // Киевский телеграф. — 2005. — 15-21 июня.
2. *Здоровега В.Й.* Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і допов. — Львів: ПАІС, 2004. — 268 с.
3. *Крымский А.Е.* История новой арабской литературы. XIX — начало XX века. — М., 1971. — 794 с.
4. *Крупський І.В.* Львів: місто газет і журналів. — Львів: ЛА «Піраміда», 2006. — 188 с.
5. *Крупський І.В.* Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX — перша чверть XX ст.). — Львів: Світ, 1995. — 184 с.
6. *Махмуд Альян аль-Машут*. Історія арабської та сирійської преси (журналістики). — Дамаск, 2002-2003. — 532 с. (Переклад Камірана Шейхо).
7. *Прохоров Е.* Гуманистические ориентиры журналистики // Вест. Моск. ун-та. сер. журналистика. — М., 1998. — №3. — С.10-21.
8. *Шаповал Ю.Г.* «Діло» (1880-1939 рр.): Поступ української суспільної думки. — Львів, 1999. — 384 с.
9. *Юричко А.* Національні інтереси держави в контексті інформаційної безпеки України // Журналістика: Науковий збірник / За ред. Н.М.Сидоренко. — К.: Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту імені Т.Шевченка, 2007. — С. 84-92.

The article compares the main landmarks of origination, development and consolidation of the Syrian and Ukrainian press. It focuses attention on thematic directions of published works, outlines the main functions of Syrian and Ukrainian newspapers.

Key words and word-combinations: Syria, Ukraine, the press, colonialism, independence, pressmen, professional skill, humanism, morals.

Отримано: 13.08.2007 р.

**РЕАЛІЗАЦІЯ СЕМАНТИЧНИХ РЯДІВ «ДУЖЕ ТОВСТІЙ»
І «ДУЖЕ ХУДИЙ» У ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

У статті розглядаються фразеологічні одиниці говірок Західного Поділля порівняно з іншими українськими. Метод структурно-семантичного моделювання дає можливість визначити територію побутування окремих фразеологічних одиниць, дослідити їх особливості.

Ключові слова і словосполучення: західноподільські говірки, фразема, фраземіка діалекту, ареалогія, структурно-семантична модель.

Діалектологія як наука має багаті традиції, вагомим внеском у її розвиток є чимала кількість праць, присвячених проблемам природи та семантики мовних одиниць, що функціонують у говірках і діалектах.

Особливо важливого значення надавав проблемам української діалектології І.Огієнко — записуванню говіркового мовлення та його теоретичному осмисленню [4; 5; 8]. Зауважимо, що і для сучасної діалектології актуальними залишаються систематизація та опис фраземіки всіх українських говорів.

Фраземіка є вдячним матеріалом для «дослідження соціо- та психолінгвістичних основ говіркової мовленнєвої виразності, для дослідження естетичної, емотивної та волюнтативної функції живого народного мовлення» [14, с.104], вона може слугувати джерелом історичної діалектології, допомогти розкрити «історичні закономірності розвитку фонетичної системи, граматичної будови і особливо словникового складу сучасної української літературної мови» [10, с.96].

Для українських дослідників залишається маловивченою діалектна фраземіка окремих ареалів, хоч визначено її сутність та місце в системі мови, критерії виділення [1; 11; 13]. У наявних розвідках, як правило, визначаються особливості вузьколокальних сталих висловів у порівнянні з фраземікою літературної мови на фонетичному, лексичному, граматичному, синтаксичному та стилістичному рівнях. Діалектні фраземи можуть різнитися від певних одиниць літературної мови не тільки компонентним значенням, а й семантикою. Відзначимо й різноаспектність у вивченні фразем-регіоналізмів: семантико-тематичний, структурно-семантичний, історико-генетичний, порівняльно-історичний, лексико-граматичний і стилістичний.

Предметом нашого зацікавлення є сталі народні вислови на позначення зовнішніх рис людини, що побутують на території Західного Поділля.

Мета статті полягає у тому, щоб виявити структурно-семантичні моделі (далі — ССМ) фразем семантичних груп «дуже товстий», «дуже худий» у західноподільському діалектному мовленні, порівняти їх з

іншими українськими говорами. Аналіз фразем методом структурно-семантичного моделювання дозволить отримати нові дані щодо поширення та функціонування одиниць, які можуть бути екстрапольовані й на інші діалектні мікро- та мегаконтинууми.

Семантичний ряд «дуже худий»

Досить продуктивним у досліджуваних говірках є семантичний ряд «дуже худий», який помітно вирізняється широкою варіативністю компонентів. Як і в українській літературній мові, серед фразем цього семантичного ряду надзвичайно поширені компаративні конструкції.

Серед компаративних фразем презентована ССМ «худий + як + назва тонкого або вузького і довгого дерев'яного предмета». Утворені внаслідок порівнянь та отождень, ці вирази вживаються на позначення осіб — жінок і чоловіків. Наприклад: *худий як дошка* (Гр), *суха як доска* (Схк), *суха як тріска* (Зн), *тошча як тріска* (СУ), *худа як тичка* (Пл), *худа дрімба* (Др), *худий як тріска* (Пл), *худий як трісочка* (Лс), *худий як патишок* (Лс), *сухий як в'їла* (Зн), *худий як бадилля* (Дн), *худий як дошка* (або: *скінка*) [12, 382].

ССМ «худий + як + вузький чи довгий предмет» наповнена такими зразками: *худа як бинда* (Зн); *тонкий як нитка* (Злч), *худий як глиста* (Зн), *сухе як глиста* (Чр), *доїге як глиста* (Чр).

З-поміж адективних фразем аналізованого ряду виявляється ССМ «живіт + прилип + до + назва органу = дуже худий». За цією моделлю згруповані вирази, які характеризуються широкою фонетичною, морфологічною та лексичною варіативністю. Наприклад: *живіт за'паўсі до кри'жії* (Цк), *живіт до с'тини при'лип* (Кс) / *живіт до спи'ни при'лип* (Вн), *живіт до хре'нта при'лип* (Кр,Лс,МК,См), *живіт до хре'нта при'сох* (Др,Км,Рх), *живіт до хре'нта при'стаї* (Крм), *живіт до плеч'ї при'лип* (Пл) / *живіт до плеч'ї при'лип* (Др) / *живіт до плеч'ї при'лип* (Шд).

Досить часто побутують вирази, що мають схожу мотиваційну базу, а саме: виділяють стан окремих частин тіла людини, які найбільше характеризують худизну. ССМ «є тільки (лише) + назва частини тіла = дуже худий»: *одн'ї кос'т'ї да шк'їра* (Крч), *шк'їра і кос'т'ї* (Крм), *сам'ї ребра* (Крм), *лиш н'їс настави'їса* (Ів, Рх), *т'їл'ки вуха нат'агнулис'* (Ор), *тїл'ко бан'ки с'віт'аїа* (Шд), *лиш к'їст'ки та'рахкаїт'* (Кс).

За іншою семантичною моделлю «що робити з кістками» побудовані такі фраземи: *к'їст'ками тр'їсе* (Зр), *к'їст'ками тарак'їтит'* (Крч), *к'їст'ками калатати* (Кд,Лс).

Семантичний ряд «дуже товстий»

Аналізовані фраземи мають прозору семантику, але демонструють найрізноманітнішу структуру: *ширша як доїша* (Крч,Кс), *виїшла з бер'єзії* (Кс), *запли'їла салом* (Зр), *їак торба з гни'лиц'ами* (Др), *хоч ц'їном га'ти* (Крч), *їти як ш'тири ї'кун'ї* (Злч), *но'сити тел'бух пер'єт со'бойу* (Кд). Як і в попередніх рядах цієї ФСГ, активно побу-

тують і компаративні фраземи на позначення поняття «дуже товстий». Образність таких висловів здебільшого досягається порівняннями з великими предметами або всім відомими предметами чи особами товстої структури: *з'рубів їак тойтра* (Івн), *тойстий їак гар'буз* (СУ), *та'ки їак Борман* (Чр), *к'ренки їак кат* (Чр). Дві останні фраземи, на нашу думку, можна класифікувати подільськими, не зафіксованими словниками інших говірок.

ССМ «товстий + як + назва великого предмета домашнього побуту» наповнена такими прикладами: *тойста їак бар'іла* (Крм), *їак вантух* (Кр), *їак те''ребух* (Кр), *їак подушка* (Зн).

ССМ «як + назва будівлі (або частини будівлі) = дуже товстий» репрезентована мовними одиницями, що чітко прикріплені до жіночої статі: *їак сто'дола* (Кс), *їак ко'шара* (КК).

Однією з найпоширеніших у слов'янських мовах є виділена у західноподільських говірках ССМ «товстий(а) + як + велика свійська тварина»: *з'рубів їак бу'гаї / бик* (СУ), *тойста їак корова* (Злч).

Отже, досліджувані семантичні ряди, які мають між собою системний антонімічний зв'язок, є досить продуктивними в західноподільському мовленні й характеризують здебільшого негативні ознаки. Поруч із власне діалектними загальноукраїнські фраземи досить активно і різнобічно варіюються в говірках, що побутують у сучасному мовленні подолян.

Зафіксовані ізофраземи українського ареалу, які наповнюють досліджувані фразеосемантичні ряди, характеризуються чітко вираженим емоційно-експресивним забарвленням і дозволяють виявити структурно-семантичні моделі як інваріант певного фразеологічного ряду.

Семантичний ряд «дуже худий»

На матеріалі українського говіркового мовлення виявлено модель «є тільки (лише) + назва частини тіла = дуже худий» за наявними матеріалами характеризується активним побутуванням у дистантних зонах південно-західного наріччя: *зах.под. од'н'ї кос'т'ї да шк'іра* (Крч), *шк'іра і кос'т'ї* (Крм), *сам'ї ребра* (Крм), *лиш н'їс настави'їс'а* (Ів, Рх), *т'їл'ки вуха нат'агнулис'* (Ор), *т'їл'ко бан'ки с'віт'ац'а* (Шд); *закарп. оста'лис'а на не'му шку'ра та кости* [6, II, к.144]; *лемк. сама' ру'ка — сама' но'га* [2, с.117], *лем кість а ско'ра / ко'жа* [там само, с.65], *лем ву'ха стырча'ть кому* [там само, с.36], *лем но'гы теле'мба-вуть кому* [там само, с.91]. Наповнення моделі відбувається завдяки зміні іменникового компонента та прояву імпліцитності.

Модель «худий + як + назва тонкого або вузького і довгого дерев'яного предмета = дуже худий» репрезентована у південно-західному та південно-східному наріччях: *под. худий їак дошка* (або: *скіпка*) [Номис, 382]; *зах.под. худий їак дошка* (Гр), *суха їак доска* (Схк) / *суха їак т'р'їска* (Зн), *тошча їак т'р'їска* (СУ), *худа їак тичка* (Пл) / *худа їак д'римва* (Др), *худий їак т'р'їска* (Пл) / *худий їак т'р'їсочка* (Лс) / *худий їак пати'чок* (Лс), *сухий їак з'їл'а* (Зн), *худий їак баді'лина* (Дн); *лемк. су'хий як шк'ї'на* [2, с.174], *сухий як терлі-*

ця [там само, с.132], *вы'зерать як гра'блі* [там само, с.43]; с.-наддніпр., *слобож. тонкий як бадиллина* [16, с.11]; *сх. степ. сухий як тріска* [3, с.174], *як щепка* [там само, с.180]; *сх. слобож. тонкий йак лозина* [9, с.8]. Найвищий рівень фразеоглоси зафіксовано у західноподільському ареалі. Іменникові компоненти «тріска» та «гілляка» утворюють південно-західно/південно-східну внутрішньомодельну ізоглосу. Решта виявлених ізоглос характеризується ареалогічною релевантністю.

Модель «худий + як + вузький чи довгий предмет = дуже худий» активно варіюється в говірках Західного Поділля і має ареальну проекцію в дистантних зонах південно-західного та південно-східного наріччя: *зах.под. худа йак бинда* (Зн), *тонкий йак нитка* (Злч); *лемк. сухий як цв'рка* (нитка) [2, с.141], *тоненький як стру'на* [там само, с.129], *як вьтрянше'на цигаре'тля* [там само, с.141]; *сх. степ. як нитка слабкий* [3, с.156], *як колядна свічка* [там само, с.168], *суха як таранька / тарань* [там само, с.174]. Образний конкретизатор *цигаретля* є релевантним лише для лемківських говірок.

Семантичний ряд «дуже товстий»

Модель «товстий + як + назва великої вгодованої тварини = дуже товстий» виявляється у дистантних зонах південно-західного та південно-східного наріччя: *зах.под. г'рубий йак бугаї / г'рубий йак бик* (СУ), *тоўста йак ко'рова* (Злч); *закарп. тучный, як кормник* (відгодований кабан) [6, III, с.407]; *лемк. тучный як па'ця* [2, с.99], *як карма'тський медві'дь* [там само, 83]; с.-наддніпр. *товстий як ведмі'дь* [16, с.21]; *степ. ситий як чабанський віл* [16, с.25]; *сх. степ. як боров; як кабан вгодований / здоровий* [3, с.144]; *слобож. гладкий, як гуска / дрофа* [15, с.197]. Фраземи з образним конкретизатором *ведмі'дь* утворюють внутрішньомодельну ізоглосу.

Отже, аналізована модель зафіксована в переважній більшості зон, має прозору семантику. Варіювання відбувається у межах діалектної лексики різних ареалів (*свиня — паця — кабан — хряк — кормник — боров*). Інноваційний характер має фразема з образним конкретизатором *бегемот* (невідомий для давніх джерел); завдяки компоненту-прикметникові ареалогічно релевантним є вираз *як карма'тський ведмі'дь*.

Модель «товстий + як + назва великого предмета домашнього побуту = дуже товстий» репрезентована у південно-західному та південно-східному ареалах: *зах.под. тоўста йак ба'ріла* (Крм), *йак вантух* (Кр), *йак те'ребух* (Кр), *йак подушка* (Зн); *лемк. тлусный як бочка* [2, с.23]; *слобож. товстий як міх* [16, с.94]; *сх.слобож. як колода* [3, с.149], *як лава* [там само, с.151], *як тумба* [там само, с.175], *тоўстий як стоўпига* [9, с.8].

Модель «гладкий + як + назва великого або круглого продукту харчування = дуже товстий» простежується у південно-західних та південно-східних говорах: *под. повний, як гоїрок*; *зах.под. тоўстий йак гар'буз* (СУ); *закарп. такий круглий, йак ор'шонок* [6, III, с.289]; *лемк. добра грудка сира* [2, с.44], *губий як стокілова конзе'рва* [там само, с.70]; *сх.степ. як памтушка / як пиріг* [3, с.100].

Модель «як + назва будівлі (або частини будівлі) = дуже товстий» репрезентована мовними одиницями, чітко прикріпленими до певної статі, і виявляється у південно-західному та південно-східному ареалах: *зах.под. йак сто́дола* (Кс), *йак ко́шара* (КК); *лемк. баба як комин* [2, с.18]; *слобож. здоровий, як сарай* [15, с.205]. Маємо приклад чіткого розмежування фразем на позначення оцінної характеристики жінок і чоловіків.

Модель «як + наповнений чимось предмет = дуже товстий» зафіксована у закарпатських та подільських говірках: *зах.под. йак торба з гни^елиц'ами* (Др); *сх.под як мішок з три'ням* [7, с.154]; *закарп. набытий, йак стружак* (солом'яний матрац) [6, III, с.197].

Отже, у говірках Західного Поділля, як і в інших українських, значне місце посідають загальноукраїнські фраземи, в яких виразно відбито загальнонародне вміння спостерігати і поєднувати найбільш суттєве від часто повторюваних явищ та вражень від них. Семантика пов'язана з етнокультурними особливостями діалектоносіїв, а саме з предметами побуту та господарства, оточуючим тваринним і рослинним світом.

Фраземний фонд цих говірок засвідчує його численність у мовленнєвій практиці їх носіїв та беззаперечний чітко виражений антропоцентричний характер діалектних фразем.

Скорочення назв говірок

Бойк. — бойківські, *бук.* — буковинські, *гуц.* — гуцульські, *закарп.* — закарпатські, *зах.вол.* — західноволинські, *зах.под.* — західно-подільські, *зах.степ.* — західностепові, *карп.* — карпатські, *лемк.* — лемківські, *наддніпр.* — наддніпрянські, *наддністр.* — наддністрянські, *надс.* — надсянські, *под.* — подільські, *поліс.* — поліські, *слобож.* — слобожанські, *сх.слобож.* — східнослобожанські, *степ.* — степові.

Умовні скорочення назв населених пунктів

Вн — смт Вільківці Вільковецького р-ну Хмельницької обл.;
Вр — с.Врублівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Гр — с.Горошова Борщівського р-ну Тернопільської обл.;
Дн — ст. Дунаївці Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.;
Др — с.Дерев'яни Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Зл — с.Зелене Волочиського р-ну Хмельницької обл.;
Злн — с.Зелена Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.;
Злч — с.Зеленче Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.;
Зр — с.Зарічанка Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.;
Ів — с.Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.;
Івн — с.Іванківці Городоцького р-ну Хмельницької обл.;
Кд — с.Кадіївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Км — с.Комунар Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Кр — с.Курівка Городоцького р-ну Хмельницької обл.;
Крм — с.Кормильче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.;
Крч — с.Карачіївці Вільковецького р-ну Хмельницької обл.;
Кс — с.Косиківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.;

Кт — с.Китайгород Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Лс — с.Лісоводи Городоцького р-ну Хмельницької обл.;
МК — с.Мала Кужелівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.;
Мк — с.Маків Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.;
Мн — с.Монастирок Борщівського р-ну Тернопільської обл.;
МО — с.Майдан-Олександрівський Віньковецького р-ну Хмельницької обл.;
Не — с.Нігин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Ор — с.Оринин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Пл — с.Пилипівці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.;
ПХ — с.Пилипи-Хребтіївські Новоушицького р-ну Хмельницької обл.;
Рх — с.Рахнівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.;
См — смт Смотрич Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.;
СУ — смт Стара Ушиця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Сх — с.Сахкамінь Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.;
Цк — с.Цикова Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.;
Чр — с.Черче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.;
Шд — с.Щидлівці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

Список використаних джерел:

1. *Бевзенко С.П.* До характеристики відмінностей української діалектної мови у фразеології // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези респ. наукової конференції — К.: Наук. думка, 1972. — С.148-149.
2. *Вархол Н., Івченко А.* Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. — Пряшів, 1990. — 160 с.
3. *Грица Т.Г.* Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл.: Дис. ... канд.філ.наук.: 10.02.01. — Харків, 1996. — 181 с.
4. *Дзєндзелівський Й.* І.Огієнко як діалектолог і організатор діалектологічних досліджень // Іван Огієнко (Незабутні імена української культури). Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Івана Огієнка (26-27 травня 1992 року). — Львів, 1992. — Ч. I. — С.74-77.
5. *Дзєндзелівський Й.* Питання діалектології на сторінках журналу «Рідна Мова» // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.Огієнка в контексті українського національного відродження. До 100-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський, 1992. — С.95-98.
6. *Дзєндзелівський Й.О.* Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської обл.України (лексика). — Ужгород, 1993. — Ч. III. — 464 с.
7. *Доленко М.Т.* Матеріали для словаря діалектних фразеологізмів Подолля // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. — Самарканд, 1975. — Вып.272. — №8. — С.131-161.
8. *Коваленко Н.Д.* Діалектологічні студії І.Огієнка і сучасні проблеми фразеографії // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. III. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2006. — С.152-158.
9. *Лєснова В.В.* Номінація людини та її рис у східнословобжанських українських говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький держ. ун-т. — Запоріжжя, 1999. — 21 с.

10. *Медведев Ф.П.* Діалектні та архаїчні компоненти фразеологізмів — важливе джерело вивчення історії розвитку та стилістичних функцій словникового складу сучасної української літературної мови // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. — Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. — С.96-98.
11. *Мукан Г.М., Непійвода Ф.А.* Діалектні риси у фразеологізмах української мови // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези респ. наукової конференції — К.: Наук. думка, 1972. — С.149-150.
12. *Приказки, прислів'я, і таке інше.* Уклав М.Номис. — К., 1993. — 768 с.
13. *Фодоров А.И.* О критериях выделения диалектных фразеологических единиц (ФЕ) // Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов IV лингвистической конференции. Слово в языке, речи, контексте. 7-8 мая 1974 г. / Отв. ред. Н.А.Лукьянова. — Новосибирск: НГУ, 1974. — С.93-94.
14. *Чабаненко В.А.* Фразеологія говірок Нижньої Наддніпрянищини // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. — Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. — С.105-106.
15. *Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И.* Украинский диалектный словарь Харьковской области (Фрагменты словаря) // Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — №8. — С.192-207.
16. *Юрченко О., Івченко А.* Словник стійких народних порівнянь. — Харків, 1993. — 172 с.

The article runs about the phrases in West-Podilla dialects in comparison with other Ukrainian dialects. The method of structure-semantic modelling made it possible to define the territory prevalence of some phraseological units, to investigate the peculiarities of their variations and the development of motivation.

Key words and word-combinations: Western Podillia dialects, phraseme, dialect phrasemics, arealogy, structural and semantic model.

Отримано: 25.09.2007 р.

ІВАН ОГІЄНКО — ДЕРЖАВНИК, КУЛЬТУРОЛОГ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ

УДК 821.1161.2.091

Н.В.Лютко

Житомирський державний університет імені Івана Франка

«СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД» У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА ТА ІВАНА ОГІЄНКА: СПРОБА ПОРІВНЯННЯ

У статті представлено порівняльний аналіз досліджень «Слова про Ігорів похід», здійснених Іваном Франком та Іваном Огієнком. Зокрема, простежено основні наукові напрямки Івана Франка та Івана Огієнка у роботі над пам'яткою, мотиви та результати їхніх досліджень.

Ключові слова і словосполучення: автентичність, авторство, порівняльний аналіз, історична основа, літопис, літописна основа, «Слово про Ігорів похід».

Постійною і вічною в історії не лише української, але і світової культури, є тема «Слова о полку Ігоревім».

2000 року відзначалося 200-ліття з часу публікації видатної пам'ятки давнього українського (староруського) письменства. На останню чверть ХХ століття припало ще декілька ювілеїв цього твору — 800-річчя написання (1987-1988), 800-річчя Ігорового походу (1985), 175-річчя першої публікації (1975). За цей час з'явилося чимало нової літератури, присвяченої «Слову», а це засвідчує, що інтерес до нього на згасає. У рішенні ЮНЕСКО про святкування 800-річчя «Слова» було підкреслено, що воно поряд з найвидатнішими творами давніх літератур впливає на всезагальний літературний процес, що закладені в ньому ідеї миру й гуманізму відіграють велику роль у формуванні світової духовної культури.

Основоположник історичного вивчення «Слова про Ігорів похід» М.Максимович писав, що «...у історії словесності нашої треба звертати особливу увагу на сю Пісню, бо, крім літературної важливості..., вона важлива як єдина, що до нас дійшла письмова пам'ятка самородної давньої руської поезії, що виблискує красотами поетичними, і одночасно сповнена історичної істини. Це первообраз самобутньої руської поезії і за духом, і за формами» [2, с.5].

Влучно висловився про «Слово..» митрополит Іларіон (Іван Огієнко): «Слово про Ігорів похід» таке сильне змістом, що серед надто сірої давнини нашої літератури воно видається білим круком» [4, с.34].

Українська наука про «Слово» в останні десятиліття збагатилася фундаментальними дослідженнями Л.Махновця, В.Німчука, С.Зінчука, С.Пушика, С.Федаки, М.Ткача, Г.Лозко та ін., поповнилася серйозними дослідженнями, перекладами і переспівами, які належать перу авторів з діаспори, донедавна заборонених в Україні. Серед них — студії, переклади і переспіви Я.Гординського, І.Кравцева, митрополита Іларіона (Івана Огієнка), М.Кравчука та ін. Знову в науковий обіг повернуто донедавна замовчувані дослідження про «Слово» М.Грушевського, також — галицьких авторів, серед яких помітне місце займає досі маловідома широкому загалу читачів праця І.Франка «Літописна основа «Слова про Ігорів похід». Таким чином, можна стверджувати, що наука про «Слово» утвердилася нині в Україні як самостійна дисципліна і, відкидаючи попередні ідеологічні нашарування, всебічно визначає твір як дорогоцінну спадщину давньої української духовної культури.

Постійні суперечки навколо видатної староруської пам'ятки не лише не применшують значення але, навпаки, підкреслюють важливість, оригінальність та історичну цінність твору. Як зазначив з цього приводу видатний український історик М.Грушевський, «...столітня робота над «Словом» поставила його автентичність поза всякими сумнівами, але, з другого боку, може, тільки тепер, по багатьох роках імпресіонізму, декадентизму, символізму в літературі, ми починаємо розуміти дійсний характер і високу красу «Слова», навіть в тій хаотичній, покаліченій формі, в якій ми його маємо!» [1, с.38].

На захист національного характеру «Слова» щораз ставали палкі прибічники та борці української культури. З-поміж них можна назвати славні імена М.Максимовича, М.Грушевського, І.Франка, І.Огієнка. Вони послідовно і ґрунтовно досліджували «Слово», пов'язані з ним історичні джерела і одноставно приходили до висновків про українське коріння видатного шедевр світової культури.

В нашій увазі — Іван Франко та Іван Огієнко як дослідники «Слова про Ігорів похід». На превеликий жаль, навіть сьогодні геніальний спадок цих найяскравіших світочів української національної культури не є до кінця прочитаний і осмислений: впродовж тривалого часу деякі їхні погляди перекручувалися, деякі завідомо неправдиво трактувалися а деякі і взагалі замовчувалися. Можливо, тому їхня творчість, що належить до перлин світового виміру, недостатньо відома як широкому читацькому загалові, так і інтелектуальній еліті.

Історія давньоруської держави, її виникнення, розвиток і падіння завжди викликали неослабний інтерес. Період від виникнення Русі до XIV століття Франко вважав епохою самостійного політичного життя держави, підкреслював її могутність, якою вона, на його думку, завдячувала своїй політичній самостійності. «Або візьміть нашу Русь, — писав він. — Тисячу літ тому вона творила окрему само-

стійну державу, що грозила Царгородові, простягала руку по Болгарію, мала зносини з німцями, приймала в Києві французькі посольства і віддавала свою князівну за французького короля» [8, с.305].

У науковій і творчій спадщині Івана Франка ця пам'ятка займає одне з найпомітніших місць. Переклад, переспіви поеми, спеціальні наукові розвідки про неї, частини окремих розділів із синтетичних досліджень, публікації і коментування перекладів інших авторів, рецензії на тогочасні книжки дослідників про твір із критичними зауваженнями, реконструкція тексту поеми, на думку В.Микитася, могли б скласти окремих том творів вченого [3, с.96].

Так, у 1873 році, ще під час навчання у Дрогобицькій гімназії, Франко задумав серію праць під спільною назвою «Студії над народною словесністю слов'янською», куди мали входити переклади найдавніших пам'яток писемності, в тому числі і «Слово о полку Ігоревім». Причину такого захоплення давньою літературою сам Франко пояснював дуже просто: «В таких піснях, народ, звичайно, зложив усе, що йому миле і немиле, свою славу і силу, свої ідеї і погляди, зложив образ свого життя. Хвалиться ними кожний народ, яко найдорожчим скарбом своїм, котрого йому нічо видерти не може. Хвалиться індієць своєю «Махабхаратою», або «Рамаяною», величається грек із-за гробу своїми гомерицькими поеми, хвалиться німець своїм співом про Нібелунгів, величається і русин своїм «Словом о Ігоревім полці» [3, с.35].

Продовження своєї праці, як другу її частину, Іван Франко назвав «Студії над народною словесністю слов'янською. II. Слово о полці Ігоря. Переклад Івана Франка 1873», яка на першій сторінці автографа підписана «Слово про похід Ігоря» [3, с.99]. Серед великої рукописної колекції в особистій бібліотеці Івана Франка зберігається автограф перекладу початкової частини «Слова...», виконаний невідомим перекладачем у другій половині XIX ст. За ним вчений підготував статтю «Галицько-руський відпис «Слова о полку Ігоревім» із першої половини XIX ст.», оскільки він вважав за потрібне довести переклад до широкого кола читачів [6, с.287].

«Слово про Ігорів похід» вабило Івана Франка своєю історичною основою, прагненням довести оригінальність твору. Франко підтверджує історичну основу «Слова» — похід князя Ігоря Святославовича з Новгород-Сіверського і його брата Всеволода Курського весною 1185 року проти половців, який скінчився повною поразкою русичів над річкою Каялюю, полоненням князів, пізнішою втечею Ігоря і замиренням, яке укладалося шлюбом Володимира, Ігорового сина, з половецькою князівною в 1187 році [7, с.205].

У своїй праці «Нарис з історії українсько-руської літератури до 1890 р.» Франко називає «Слово...» найкращим твором світового письменства і вважає, що поема написана сучасником, або навіть і очевидцем походу, імовірно, в 1187 році. На доказ цього Франко наводить розділ поеми, де автор звертається до сучасних князів, щоб ті допомогли Ігореві, причому між ними з великими похвалами згадується галицький князь Ярослав Осмомисл, що помер наприкінці того ж 1187 року [9,

с.206]. Іван Франко надзвичайно високо цінував «Слово...» і підкреслював, що «та пам'ятка, крім язикового та поетичного, має також не мале історичне значення як твір, опертий на історичній основі та написаний сучасником оспіваних і ньому подій» [8, с.359]. Можливо, саме через цю цінність твору Франко вирішив удатися до порівняння старих літописів, оскільки він сам переконався в тому, що ці порівняння «дають багато важних та цікавих причинків, на які досі ані фахові історики, ані історики письменства не звернули належної уваги» [8, с.359].

Саме це і послугувало причиною написання ним «Літописної основи «Слова о полку Ігореве», у якій дуже детально досліджені літописні відомості про персонажів твору а також про сучасних їм історичних осіб і яка стала справжньою його лебединою піснею про давньоруську поему, проте він так і залишився незакінченим [3, с.114].

До цього слід додати, що Іван Франко використав найавторитетніші на той час фотолітографічні видання «Повісті временних літ» за Іпатіївським (1871 р.) і Лаврентіївським (1872 р.) списками, Першого Новгородського літопису за Синодальним харатійним списком (1875 р.), а також інші видання літописів Археографічної комісії з критичним апаратом, іменними, географічними та предметними покажчиками [3, с.115]. Використання названих видань допомогли вченому уточнити навіть найдрібніші факти із життя головного героя поеми Ігоря Святославовича від народження і до смерті, його батька — Святослава Ольговича, двох братів — Олега і Всеволода, трьох синів — Володимира, Романа і Святослава, а також деякі історичні дані про інших князів, згаданих у «Слові...». Таким чином, усім ходом зіставлення літописних даних, дослідник доводить історичну основу цього високомистецького твору епохи Київської Русі.

З самого початку автор детально досліджує біографію головного героя поеми, на якій і ґрунтується його розвідка. За літописами Франко прослідковує перший успішний похід Ігоря проти половців у 1174 році, коли йому було 23 роки, епізоди, коли Ігор воював разом з половцями проти руських князів, але ці походи закінчились для нього нещасливо [8, с.368]. Він також з'ясовує, що 1183 року Ігор приєднується до походу Святослава і Всеволода на половців, який закінчується вже перемогою русичів.

Свою пильну увагу дослідник зупиняє на просторому літописному оповіданні 1185 року про другий нещасливий похід Ігоря на половців, що зробив однак його ім'я безсмертним на всі часи невідомий автор своєю невеликою за розміром, але надзвичайно цінною поемою.

Щоб дослідити цю подію якомога ретельніше, Іван Франко вдається до глибокого порівняння оповідей про неї, поданих в Іпатіївському та Лаврентіївському літописах, причому включає уривки з них до своєї праці для того, щоб «подібно порівняти їхні звістки» [8, с.373].

Перша досліджувана ним оповідь, включена до складу Іпатіївського списку Київського літопису, була написана світською людиною і ґрунтувалася вона, очевидно, на оповідах сучасників. Франко відзначає також, що в продовженні найстарішого Київського літопису, пе-

реписаному у 1377 році суздальським монахом Лаврентієм, людиною, яка слабо розуміється на військовій справі, про що свідчать недосконалі описи бойових дій, відсутність конкретної дати і місця битви, є велика кількість недостовірних оповідей, котрі чергуються із вставками за Святого Письма. Саме тому Франко робить висновок про те, що обидві оповіди є незалежними одна від одної, і це, на його думку, пояснюється тим, що вони були написані «в часі дуже близьким до подій, на двох досить далеких від себе місцях і на основі різних усних переказів» [8, с.375].

Він відзначає також, що в Лаврентіївській версії походу помітно тенденцію до вименшення ролі походу Ігоря, яку простежується через закиди йому у зарозумілості князів, котрі не брали участі у спільному поході. Він констатує також і те, що, на жаль, та ж сама тенденція відображена і в самому «Слові...», в гірких словах київського князя Святослава, який докоряє своїх братів за їх нахвалання.

Особливу увагу Франко звертає на дослідження оповідей літописців про сумні наслідки Ігорєвого походу, але при цьому він відзначає, що Русь не дуже багато потерпіла від наслідків погрому Ігорєвого війська, бо «половці, неважаючи на свої «тяжкі» сили, навіть не здужали здобути ані Переяслав, ані навіть дерев'яним острогом укріпленого Путивля, що був у володінні Ігорєвого сина Володимира, і де в часі його відсутності пробувала його мати, а Ігорєва жінка, невідомого імені й не згадана в літописі, а відома тільки з прегарного уступу «Слова о полку Ігорєве...» під назвою Ярославни, сестри дочки Ярослава» [8, с.379].

По тому, як дослідник вкотре переконується в недосконалоості оповіди, поданій у Лаврентіївському списку, він робить висновок про те, що оповідання про похід Ігоря на половців у 1185 році в Іпатіївському списку можна назвати трилогією, де в першій частині розповідається про похід та поразку князя, в другій — про походи половців на Русь після цієї поразки, а в третій — про втечу Ігоря з полону. До того ж Франко робить висновок про те, що остання частина настільки живо і яскраво змальована, що вона, мабуть, була взятою з першого рядного усного джерела, яким користувався автор.

З подальшого опису подій дослідник дізнається, що Ігор провів у полоні решту 1185 року і восени втік, не дочекавшись повернення Кончака й Гзи з їхніх походів на Русь. Ігор же, повернувшись додому, одразу поїхав до Чернігова просити Ярослава допомоги для оборони Посем'я, і при цьому він відзначає, що «мусимо вважати поетичною видумкою ту погоню Гзи і Кончака за Ігорем, що являється одним із кращих епізодів «Слова...» [8, с.382].

Франко також відкидає версію, подану в Лаврентіївському списку стосовно того, що інших князів, полонених у битві, тримали гірше, ніж Ігоря, в кайданах або навіть у фізичних муках, і вказує на те, що Ігорів син Володимир уже весною 1187 року був вільним і повінчався в Новгороді з дочкою половецького хана Кончака. Правдоподібним він вважає і те, що тоді ж на волю вийшов і брат Ігоря Всеволод і всі ті, хто складав решту руського війська.

Щодо подальшої долі Ігоревого війська, то Франко з'ясовує, що у 1191 році він здійснює ще два походи проти половців, і робить висновок із тексту Іпатіївського списку, що перший, у якому не було навіть жодного бою, можна назвати просто грабiжництвом, бо половці одразу ж при зустрічі з руським військом вдалися до втечі [8, с.383].

У 1198 році Ігор сідає на чернігівський престол внаслідок смерті Ярослава і у 1202 році, за даними Лаврентіївського списку, він помирає, будучи князем чернігівським [8, с.384].

Другий розділ Франкового дослідження «Отець Ігоря Святослав Ольгович» на перший погляд мало чим пов'язаний зі «Словом о полку Ігоревім», однак він дуже важливий докладною подачею літописних фактів не стільки про батька головного героя поеми, скільки про довголітню «династичну» боротьбу між Ольговичами і Володимировичами за київський княжий престол [8, с.395], власне, про ті постійні династичні війни, про які йдеться в поемі. Тільки те, про що в творі сказано кількома реченнями, Іван Франко висвітлює на багатьох сторінках своєї розвідки, широко цитуючи обидва списки літопису і тим підтверджуючи достовірність поеми.

Частково тому ж завданню підпорядкований і третій розділ «Ігорева рідня», де розповідь про старшого брата Ігоря — Олега ведеться у плані подальшої розповіді про князівські міжусобиці, а розповідь про молодшого — Всеволода показана здебільшого у плані зіставлення літописних даних і відтворення його образу в поемі. Досить скупю у літописах згадується син Ігоря Володимир, який зі своїм полком першим кинувся на половців у битві біля річки Каяла.

Для порівняльної характеристики важливішим є останній, четвертий розділ, в якому Франко зробив цікаву спробу переглянути літописні дані про 16 князів, у тому порядку, в якому їх названо у «золотому слові» Святослава, вибираючи про кожного з них усе, що сказано в літописі про події, згадані або на які зроблено натяк у «Слові о полку Ігоревім». Можливо, що поштовхом до такої великої текстологічної праці була родовідна таблиця «Поколения розпись российских великих и удельных князей, в сей песни упоминаемых», додана до першовидання «Слова о полку Ігоревім» і згодом уточнювана іншими дослідниками [3, с.118].

Насамперед Іван Франко текстуально порівняв уривок поеми і відповідне оповідання 1183 р. у літописі, звернувши увагу на суперечливу особу Святослава Всеволодовича, в уста якого автор пам'ятки вклав згадане «золоте слово». З'ясувавши, в яких роках Всеволод був великим київським князем (1180-1194 рр.), дослідник стверджує, що князь не був батьком Ігоря (про батька йшлося в другому розділі розвідки). А те, що автор «Слова о полку Ігоревім» назвав Святослава батьком Ігоря і Всеволода, «то се треба вважати не помилкою сучасника, а конвенціональним зворотом, по якому менші удільні князі відносилися до київського князя як сини до вітця. Се потверджує дальший уступ поеми, де той самий Святослав, нарікаючи на похід Ігоря і Всеволода, називає їх не синами, а «сыновцями», себто братаничами, хоч і такими вони властиво не були» [8, с.435].

У порівняльній характеристиці чернігівського князя Ярослава дослідник висловлює цікаву думку про те, що послані князем чернігівським кової були основною причиною поразки, бо першими почали тікати з поля битви, а Ігор, намагаючись завернути їх, саме тому і потрапив у полон.

Франко звертає увагу на таке важливе місце в Київському літописі за Іпатівським списком, де «маємо найстарше свідоцтво про вживання назви «Україна», сим разом про Переяславське князівство, справді східну окраїну руської землі. Можна, отже, прийняти, що назва «Україна» в тих часах не була іменем власним для одної якоїсь околиці, але називним іменем для будь-котрої пограничної околиці» [8, с.444].

Поряд з іншими руськими князями, що про них згадано в «золотому слові» Святослава, особливе місце відведено Ярославу Галицькому, якому тут присвячено цілий панегірик. Саме тому це наштовхує Франка на думку: «чи не був автор сеї поеми вроджений на галицькоруській землі й як земляк галицького князя бажав звеличити його гіперболічними зворотами?» [8, с.487]. Правда, це його припущення й досі залишилося бездоказовим. Інша справа, коли вчений уточнює час написання поеми на основі порівняльних зіставлень записів у літописі і згадок про Ярослава у «Слові о полку Ігоревім». Похід Ігоря, як встановлено, відбувся весною 1185 року, З полону Ігор повернувся навесні 1186. Князь Галицький помер у жовтні 1187 року, й автор пам'ятки звертається до нього як до живого — отже, поема могла бути написана між весною 1186 і осінню 1187 року [8, с.497].

По цьому дослідник уточнює дані ще про кількох князів — Романа та Мстислава, Інгвара та Всеволода Ярославовичів та інших.

На жаль, Іван Франко не встиг завершити цю розвідку, тому обіцяних ним у вступі топографічних даних у рукописі немає. Та все ж він проробив величезну чернову роботу та ще в 1914 році намагався заповнити відчутну прогалину і з'ясувати те, над чим, як до, так і після нього, інтенсивно працювали багато вчених.

Огієнкове ж дослідження «Слова про Ігорів похід» побачило світ у Вінніпезі 1949 року [5, с.4]. Книга вміщувала не тільки переспів «Слова», а й невелике монографічне дослідження пам'ятки, нормативно-науковий переклад, докладні дослідницькі примітки та коментарі. Причину появи своєї праці сам Митрополит пояснив дуже просто: «Оригінальне «Слово» читається тепер дуже важко, й наше громадянство докладно не розуміє вже стародавньої мови. А тому я сподіваюся, що в моєму переспіві ця наша найважливіша пам'ятка стане доступною для всього широкого громадянства» [5, с.7].

Таким чином, читач цієї праці одержував знання і про зміст давньоруської поеми, і про історію її ранішого дослідження, причому, прізвище І.Франка у цьому списку було за якихось причин відсутнім. Задум книги Митрополита Іларіона про «Слово» концептуально викінчений і цілісний, вона відкривається невеликим, але ґрунтовно укладеним монографічним дослідженням ««Слово про Ігорів похід» як літературна пам'ятка», другу частину складає авторський художній переспів твору, у третій частині подаються паралельно текст та дослів-

ний переклад поеми, четверта і п'ята частини виконують функції наукових додатків, уміщуючи словник та примітки з коментарями. Таким чином, у змісті невеликої обсягом 200-сторінкової праці компактно вміщено таку собі мініенциклопедію «Слова», де читач може знайти різного роду знання для своїх пізнавальних інтересів.

У монографії автор привертає увагу до найважливіших аспектів сучасного поцінування давньоукраїнської поеми. Це — соціокультурні умови постання пам'ятки — феодальний устрій України, міжусобні війни, соціально-політична роль князів та їх дружинників тощо. Це також аналіз авторства, огляд ідейного змісту, стилю, мови «Слова», і, нарешті, це огляд присутності «Слова» — від знайдення рукопису та першого видання 1800 року до словознавчих праць ХХ століття, — в новочасній культурі.

Написавши 1945 року поетичний переспів «Слова», Огієнко, не відкладаючи, взявся за створення ґрунтовної роботи, поставивши за мету розглянути цей твір не лише як літературну, а й як історичну пам'ятку українського народу.

Характерною особливістю цього дослідження є те, що автор аргументовано і переконливо доводить українськість походження цього унікального рукопису. Свою аргументацію І.Огієнко будує за кількома ознаками.

З самого початку своєї праці Огієнко вважав, що для того, щоб належно і повно зрозуміти «Слово», треба хоч коротко розповісти спочатку про соціальний і державний устрій України того часу, бо кожен літературний твір взагалі можна глибше зрозуміти тільки в оточенні свого часу [4, с.7]. Далі він робить пояснення стосовно феодалізму, його соціального та територіального устрою в Україні. Огієнко, на відміну від Франка, який спілкується з читачем, як із фаховим істориком, вводить читача у час «Слова», робить його співучасником та свідком подій, стають зрозумілими відносини в суспільстві, між князями, дружинниками, селянством. Огієнко зазначає, що головним засобом збагачення на той час були військові походи — на жаль, не лише для здобуття правди та слави.

Як і Франко, Огієнко згадує похід А.Боголюбського на Київ 1169 року, засуджуючи «княжі походи один на одного» [4, с.12]. Окрему увагу він звертає на князівські чвари, так звані «коромоли князів», згадуючи їх початок, який відносить його до поділу Володимиром земель князівства між Ізяславом, Ярославом та Мстиславом, які по тому ділили володіння між собою та своїми синами.

Як і Франко, Огієнко відзначає початок нападів половців на українські землі з другої половини ХІ століття. Користуючись джерелами, він зазначає, що з 1061 по 1210 рр. 46 разів половці нападали на Україну, причому, автора вражає той факт, що князі при цьому не припинили усобиць, а навпаки, використовували половецькі орди для ведення власних бойових кампаній.

Окремий розділ розвідки Огієнко присвячує авторові «Слова», оскільки це питання впродовж багатьох років хвилювало і продов-

жує хвилювати серця дослідників. На відміну від Франка, Огієнко схильний вважати, що автором твору є «безперечно українець, та й увесь зміст поеми ясно вказує, що вона могла повстати тільки на півдні Русі, а не на півночі її. Автор так глибоко й так істотно знає всі стосунки і звичаї Східної України, що це певне був киянин. Зрештою, глибшого поділу України на Західну і Східну тоді ще не було, а тому автор «Слова» — патріот-соборник» [4, с.19]. Далі він припускає, що, можливо, це був дружинник князя Володимира, причому, можливо, навіть він брав безпосередню участь у подіях походу. При цьому Огієнко відзначає також обізнаність автора твору з тогочасними історичними джерелами — грецькими хронографами, різноманітними літописами, усною народною творчістю, про що свідчить його широкий дохристиянський світогляд [4, с.20]. На користь останнього факту дослідник наводить той аргумент, що автор не лише вірить в існування язичницьких богів, але він і звертається до них з проханнями про допомогу устами своїх героїв.

З'ясовуючи причину появи «Слова», Огієнко доходить висновку про політично-дипломатичну ціль написання твору, — заклик князів до припинення чвар та коромол. Визначаючи жанр «Слова», Огієнко називає його князівсько-дружинною лицарською поемою [4, с.12], і відзначає, що за державницькою патріотичною ідеологією, автор «Слова», був одним з перших ідеологів єдності княжої доби, а заодно єдності й могутності Русі як держави зі столицею в Києві. Єдина княжа родина, єдина Русь, об'єднана біля Києва, — це і мрія автора «Слова». Автор навмисне змальовує державну могутність давніх князів і кличе вернутися до їхнього часу. Автор «Слова» ідею княжої єдності пов'язав з ідеєю сильної княжої влади, через що ідея стала реальною як засіб творити могутню державу — Русь-Україну.

На відміну від Франка, Огієнко не досліджує генеалогічні зв'язки Ігоря та його родини, не звертає увагу на подальшу долю Ігоря, можливо, тому, що в центрі уваги дослідника не стільки події та особи твору, скільки сам твір, як історико-літературний шедевр. Виходячи з цього, він прослідковує долю твору від моменту його знайдення та опублікування та аж до сучасних йому подій. Проте, як уже згадувалося вище, він не називає імені Франка як дослідника пам'ятки.

Також, на відміну від Франкового дослідження, Огієнко доповнює свою працю ґрунтовною розвідкою-дослідженням про мовні та літературні особливості твору, з'ясовуючи ритмічну та віршовану форму «Слова». Особливу увагу автор приділяє правописові твору, його поетичному та фразеологічному багатству. Зокрема, говорячи про ритмічну форму «Слова», він спочатку вводить читача у сферу особливостей давньоруського віршування, з'ясовує вплив староеврейських та візантійських традицій на «Слово», зазначає, що не всюди твір має однаковий віршовий характер, запозичений, на думку Митрополита, з Біблійних книг [4, с.57], але подекуди він змінюється прозовим викладом, характерним для давньоруської народної творчості.

Кажучи про правопис «Слова», І.Огієнко зазначає, що він складається з трьох частин — ознак старовини, так званих «болгаризмів»,

та ознак живої мови. При цьому він відзначає, що автор намагався якомога тісніше прив'язати твір до власне народної мови. Характеризуючи мовні особливості твору, Огієнко відзначає, що «мова «Слова о полку Ігоревім» — це літературна українська мова кінця XII віку. В істоті своїй вона така сама, як, скажімо, мова Іпатіївського Літопису, але більш народня, живіша» [4, с.65].

На підтвердження цього можна також згадати думку про мову «Слова», висловлену М.Грушевським, — «...вона дуже модерна, в кращім розумінні слова, своїм стилем і манерою» [1, с.38].

Особливу увагу автор звертає на те, що словник твору має багато слів, які є живими і сучасними авторові 30-40-х років XX століття (жемчуг, копія, кровать, рече, русовичі, тисовий, трость, тур тощо [4, с.67]), що особливо вказує на українськість твору. Неймовірно сильно вразила Огієнка як дослідника не лише історії, але і мови твору його поетична та фразеологічна розкіш, що також робить «саму істоту нашої пам'ятки українською» [4, с.70].

З величезним захопленням автор відзначає, що у творі можна знайти всі способи, якими зазвичай досягається поетичність твору, — епітети, метафори тощо, причому вони використовуються у тексті твору у дуже розрізненних та багатоманітних формах. Цитуючи В.Перетца, Огієнко відзначає, що стиль «Слова» «книжний, але глибоко поетичний» [4, с.70]. Дослідник відзначає, що більшість епітетів було взято ще з Дунайсько-Чорноморської доби нашої історії — VII-IX віків, проте більшість із них живі ще й тепер у нашій народній поезії.

Особливу увагу та ретельність виявив Огієнко, досліджуючи наукову літературу про «Слово». З-поміж багатьох найперших дослідників «Слова» Іван Огієнко називає Д.Дубенського (1844 р.), М.Тихонравова (1866 р.), О.Огоновського (1876 р.), А.Смирнова (1877-1878 рр.), київського професора П.Владимирова (1923 р.) та ряд інших дослідників [4, с.77-76], подаючи їхні конкретні видання, що стосуються пам'ятки. Важливість цього пояснюється необхідністю глибокого вивчення «Слова» діаспорними українцями, а тому він намагається якомога всебічніше поінформувати земляків.

Другу частину книги складає сам автентичний текст і дослівний (прозовий) його переклад Іваном Огієнком. До нього додано ґрунтовний словник з поясненням значної кількості застарілих слів сучасною українською мовою, а також великі за обсягом примітки з тлумаченням як географічних назв, так й історичних імен, що робить книгу зручною в користуванні, доступною не лише науковцям, а й широкому колу читачів.

Ідейний зміст давньої поеми перегукується із пафосом самого Митрополита Іларіона — це заклик до єднання, до цілеспрямованої праці на благо рідного народу, осуд різного роду чвар та міжусобиць, внаслідок яких терпить збитки національна справа.

Таким чином, обидва розглянуті дослідження про «Слово про Ігорів похід», що були створені незалежно один від одного, дещо відрізняються за дослідницькими напрямками. І хоч Франко головну

увагу приділив з'ясуванню історичної достовірності твору, а Огієнко — доведенню його українськості, все ж таки основна ідея цих праць — заклик українців до єдності у своїх національних прагненнях; глибокого вивчення та вшанування культурних надбань минулих поколінь; збереження та примноження глибоко національних традицій.

На жаль, імена Франка та Огієнка і нині рідко згадуються у зв'язку з їхніми дослідженнями староруської пам'ятки. Сучасний дослідник Ярослав Поліщук, коментуючи працю Огієнка, згадує Франка лише у якості переспівувача «Слова...», але при цьому також не згадує про його історичну розвідку, присвячену давньоруському шедевру [5, с.202]. Відсутність Франка у поважних списках дослідників «Слова про Ігорів похід», можливо, можна пояснити тим, що на той час його праця, як, до речі і зараз, була невідома широкому загалу дослідників. Лише Б.Яценко, на відміну від своїх попередників, згадує про І. Франка не лише як про переспівувача, але і як про дослідника «Слова», проте не включає до свого списку І. Огієнка, мало відомого для сучасних українських дослідників.

Проаналізувавши і обставини, і результати досліджень, доходимо до висновків: ніщо не може применшити тієї титанічної праці, яку звершили Іван Франко та Іван Огієнко, працюючи над «Словом...», і ціну цієї праці неможливо перебільшити. «Слово про Ігорів похід» — це не просто поетичний твір на історичну тематику, це епічне звернення давнього поета до України, до її дітей із закликом до єдності у боротьбі за майбутнє. Можливо, Франко, роблячи літературний переспів давньоруського твору, намагався дати зрозуміти, що, як у «Слові...», в XII столітті, так і в сучасності, у столітті XIX, Україна і її народ мислиться як єдине історичне ціле, непереборна могутність якого захована в його єдності. Саме тому копітка і плідна робота над дослідженням цього шедевра нашої давньої літератури не втратила своєї актуальності і на сьогоднішньому, сучасному, етапі нашої історії.

До того ж досі не пізнаний і не поцінований ще достойно на Батьківщині творчий доробок Огієнка та Франка особливо потрібний Україні, адже наш бій за державність і духовність України триває.

Список використаних джерел:

1. *Грушевський М.* «Слово о полку Ігоревім» і його зв'язок з історією та культурою України // Народна творчість та етнографія. — 2000. — №5-6. — С.32-42.
2. *Корпанюк М.* Михайло Максимович про місце написання «Слова о полку Ігоревім» і його зв'язок з українським фольклором // Народна творчість та етнографія. — 2004. — №4. — С.4-12.
3. *Микитась В.Л.* Іван Франко як дослідник давньої української літератури. — К., 1988. — 320 с.
4. *Митрополит Іларіон.* Слово про Ігорів похід. Пам'ятка української літератури XII віку. — Рівне, 2000. — 232 с.
5. *Поліщук Я.* Маловідомі дослідження і переспів «Слова про Ігорів похід» митрополита Іларіона // Українська мова та література. — 2001. — №34-35. — С.3-8.

6. *Франко І.* Галицько-руський відпис «Слова о полку Ігоревім» із першої половини ХІХ ст. // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. Літературно-критичні праці (1911-1914). — Т.39. — К., 1983. — С.287-296.
7. *Франко І.* Історія української літератури // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. Літературно-критичні праці — Т.40. — К., 1983. — С.7-362.
8. *Франко І.* Літописна основа «Слова о полку Игореве» // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Літературно-критичні праці (1911-1914). — К., 1983. — Т.39. — С.359-507.
9. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. Літературно-критичні праці. (1890-1910). — Т.41. — К., 1984. — С.194-471.

The article presents a comparative analysis of the researches of «The legend about the Igor's campaign» made by Ivan Franko and Ivan Ogienko. Particularly, it was traced I. Franko's and I. Ogienko's main scientific directions in the work on the chronicle, their motives and results of the researches.

Key words and word-combinations: truth fullness, authorship, comparative analysis, historical basis, «The legend about the Igor's campaign».

Отримано: 14.08.2007 р.

УДК 341.33 «1918-1920» (477.43) (092)

Анатолій Трембіцький

Хмельницький міський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України

І.ОГІЄНКО ТА Є.СІЦІНСЬКИЙ — ЧІЛЬНІ ДІЯЧІ ПОДІЛЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

У статті висвітлено проблеми співпраці чільних діячів Подільського Комітету Українського Червоного Хреста Івана Огієнка та Євфимія Сіцинського в період визвольних змагань українського народу (1917-1920).

Ключові слова та словосполучення: Іван Огієнко, Євфимій Сіцинський, Червоний Хрест, Поділля

В українській історіографії 20-х р. ХХ — початку ХХІ ст. діяльність Подільського Комітету Українського Червоного Хреста в 1918-1920 рр. висвітлювалася тільки у загальних оглядах діяльності Українського Червоного Хреста. Тривалий час інтерес до діяльності Подільського Комітету та його діячів обмежувався оприлюдненням знаними істориками та краєзнавцями О.Головком [1], А.Криссьовим [2], С.Кармалюком [3], О.Завальнюком [4], С.Борисевичем [5], О.Алтуховою [6], А.Трембіцьким [7] та іншими нечисленних, переважно стислих краєзнавчих розвідок. Коротке фрагментарне гасло про діяльність Подільського Комітету УЧХ в період визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр. подано в «Енциклопедії українознавства» [8]. Деякі документи, що розкривають багатогранну діяльність І.Огієнка, як посадовця Української Народної Республіки,

були презентовані на виставці «Подвижник національної ідеї» в Музеї історії релігії (2007) [9]. Тому нами в рамках дослідної програми «Видатні постаті Поділля» Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ, подаються деякі нові аспекти співпраці чільних діячів Подільського Комітету УЧХ І.Огієнка і Є.Сіцінського.

У 1918 р. з ініціативи Всеукраїнського з'їзду лікарів у Києві посталала на базі існуючих на Україні місцевих товариств Російського Червоного Хреста національна форма організації Український Червоний Хрест (УЧХ), з такими самими завданнями, що й Міжнародний Червоний Хрест. Організаторами і співголовами створеного Центрального Комітету УЧХ були відомі українські лікарі Є.Лукаевич (1871-1929) і В.Матюшенко (згодом голова Закордонного бюро УЧХ). УЧХ співпрацював з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в Женеві, у якому представником від УЧХ був Євген Бачинський, український консул у Швейцарії, в подальшому релігійний діяч і з 1955 р. єпископ Української Автокефальної (собороправної) Церкви. Перші представництва УЧХ за кордоном були створені у Відні, яке очолив А.Окопенко та у Белграді — Д.Дорошенко [8]. До речі, професор Д.Дорошенко деякий час викладав у Кам'янець-Подільському державному українському університеті і, як відомий громадсько-політичний і культурний діяч, урядом УНР був направлений 10 квітня 1919 р. у складі комісії для закупки в Празі друкарні для університету. Через різні причини більше в Україну не повернувся. Урядом України його було призначено головою місії УЧХ на Балканах з осередком у Белграді, де займався репатріацією українських військовополонених [2, с.38-39].

Український Червоний Хрест активно розпочав свою працю і вже через рік отримав визнання Міжнародного Червоного Хреста, про що газета «Стрілець» у жовтні 1919 р. писала: «Вперед» доносить з Відня, що днем 1 вересня офіційно визнано «Укр.[аїнський] Червоний Хрест» [10]. У 2008 р. Національне Товариство Червоного Хреста України відзначає своє 90-річчя. У зв'язку з приближенням такої знаменної дати Товариства Червоного Хреста України, варто згадати і тих, хто стояв біля витоків творення та становлення представництва Червоного Хреста на Поділлі у дуже складний для України час у 1919 р. Серед них були І.Огієнко, Є.Сіцінський, В.Чехівський, К.Солуха та ін.

Так, перебуваючи в Кам'янці-Подільському і будучи ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету, професор І.Огієнко в червні 1919 р. став одним із ініціаторів проведення зборів щодо утворення Кам'янець-Подільської філії Українського Товариства Червоного Хреста. На установчі збори були запрошені такі відомі люди міста Кам'янця-Подільського, як професор Біднов з дружиною, протоієрей Сіцінський, лікарі Верховський, Гудзій і Солуха, Грінченко, Туровіч, Гольденберг, Вітвицький, Приходько та члени місцевого товариства Російського Червоного Хреста. У відозві учасників зборів «До українського громадянства», яку підписав голова Подільського Комітету І.Огієнко, говорилося, що, виявляючи свою людяність і гуманізм, УЧХ буде нести свою допомогу всім людям без

виключення, для «Комітету не буде ворогів друзів, для нього тільки будуть жертви війни, хто б вони не були — українці, більшовики, росіяни, євреї й поляки» [11]. Після створення 20 червня 1919 р. на базі існуючого Кам'янець-Подільського відділення місцевого товариства Російського Червоного Хреста Подільського Комітету УЧХ його тимчасову управу-виконавчий орган — очолив І.Огієнко, який розгорнув широку діяльність [3, с.314]. Він, звертаючись до громадян України, писав: «Духовенство й учителі, як взагалі і вся інтелігенція, могли би в цім ділі зробити велику послугу рідній Україні» [11].

Під керівництвом І.Огієнка управа Подільського Комітету виконувала чималий обсяг роботи, сприяла зростанню рядів організації, яка вже наприкінці липня 1919 р. налічувала 255 членів, переважно представників різних груп місцевої інтелігенції. До новоствореного Комітету УЧХ в червні 1919 р. вступила більшість професорів, доцентів, асистентів і лаборантів Кам'янець-Подільського державного українського університету. Серед них відомий історик України, подільзнавець протоіерей Євфимій Сіцінський (1859-1937), голова церковного історико-археологічного товариства, співзасновник «Просвіти», церковного музею старожитностей і державного українського університету, приват-доцент богословського факультету університету, дійсний член Наукового товариства ім. Т.Шевченка та багатьох інших наукових товариств України й Росії, член Кирило-Мефодіївського братства і Ради при Міністрові віро-сповідань. Є.Сіцінський разом з багатьма професорами та викладачами університету ввійшов до Подільського Комітету УЧХ і виконував досить значну суспільну роботу, займався допомогою хворим і пораненим воякам армії УНР, входив до товариства допомоги незалежних студентів, яке збирало і розподіляло кошти серед бідних студентів і вільних слухачів [4, с.64].

22 липня Подільський відділ Товариства УЧХ повідомляв, що при «управі Товариства утворився благодійний відділ, що має метою придбання подарунків для хворих і поранених козаків Української армії, роздачу їх на фронті й по шпиталях, збір білизни, улаштування вистав, гулянок на користь Червоного Хреста», а також запрошувалися до співпраці з Товариством «панночки-гімназистки й студентки» [12, с.6]. Подільський відділ Товариства також просив усіх сестер-жалібниць, що служили «в санітарних установах, різних канцеляріях, так і вільних від посад», подати про себе відомості до управи Товариства, вказавши при цьому, «чи бажає вступити до Української Общини Червоного Хреста» [12, с.6-7]. Крім того, Подільський відділ УЧХ звернувся до всіх «міністерських інституцій і канцелярій» з проханням подати відомості про тих «сестер-жалібниць бувшого «Російського Общества Красного Хреста», які працюють у них [12, с.7]. На це звернення відгукнулася родичка Є.Сіцінського, про це «Трудова громада» писала: «До шпиталю міського самоврядування для військових призначені нові лікарі... жінка лікар Сіцінська-Крижанівська» [13].

В часи української революції та національно-визвольних змагань, член місцевої спілки лікарів К.Солуха продовжував свою лікарську практику і проводив активну просвітницьку роботу. Після визво-

лення Кам'янця Українською Армією в червні 1919 р. його було обрано до складу Комітету допомоги хворим та пораненим козакам і до президії Подільської філії Товариства УЧХ. Його, як представника громадськості Поділля було також запрошено на прийом, який відбувся на честь Головного Отамана Симона Петлюри. Про це відомий український діяч професор О.Мицюк, перебуваючи в цей бурхливий, насичений подіями час у Кам'янці-Подільському, в своїх спогадах «Доба Директорії УНР» (1939), писав, що «другом всіх був Кам'янецький лікар Солуха» [14]. Поруч з Є.Сіцінським, К.Солухою, І.Огієнком активно віддавалися праці відомі державні і місцеві діячі — Г.К.Турович, Ю.А.Гудзій, Г.П.Приходько, Н.І.Величко, Д.Солуха та С.Ф.Русова, яка після лютневої революції 1917 р. активно включилась у процес національно-освітньої розбудови України, стала членом Центральної Ради, видаючи там питаннями освіти і в її складі у 1919 р. переїхала до Кам'янця, де працювала професором українського університету, займалася великою культурно-освітньою та громадською роботою, очолювала національну Раду Українських жінок [15, с.106].

Активними членами Товариства були такі відомі професори, доценти і працівники університету, як І.Огієнко, В.Біднов, М.Грінченко, протоієрей Є.Сіцінський та інші. Службовці університету також брали значну участь у громадському житті, як університету, так і міста, серед них Н.Величко — член управи Подільської філії Товариства УЧХ, секретар Ради Кирило-Мефодіївського Братства і Ради Української Кам'янецької парафії, а Г.Кухар був бухгалтером управи філії Товариства УЧХ. Водночас Подільський Комітет взяв під опіку військові шпиталі, підшукував для них нові приміщення, відкривав для біженців з Буковини, Волині, Галичини та інших місць України харчові пункти, збирав для хворих і поранених козаків білизну, намагався послабити вплив пошесних захворювань. У цей період «Просвітою» в с. Панівці Кам'янецького повіту було відкрито шпиталь для видужуючих, а на залізничній станції Кам'янця був організований харчово-перев'язочний пункт для покалічених вояків, які прибували з фронту, в дні свят члени Червоного Хреста видавали пораненим скромні, навіть за мірками того часу, подарунки [5, с.132-133]. На жаль, С.Русова у листі до голови Подільського товариства УЧХ І.Огієнка рішуче відмовилася щодо свого призначення сестрою-жалібницею Панівецького військового шпиталю товариства УЧХ, мотивуючи свою відмову неможливістю поєднання роботи в департаменті освіти та в шпиталі [16, с.153].

Разом з місцевою спілкою лікарів та губернською народною лікарнею були організовані шеститижневі курси для підготовки сестер-жалібниць військового часу, що відкрилися 7 серпня 1919 р. На ці заходи Подільська філія УЧХ використала кошти, які надійшли від голови управи УЧХ І.Огієнка, членів Товариства УЧХ, громадян Кам'янця-Подільського і членів Кирило-Мефодіївського братства [5, с.132-133]. Вже 10 серпня «Трудова громада» видрукувала «сердечну подяку» управи Подільського відділу ЧХ «всім особам, які допомогли справі організації курсів для сестер-жалібниць», серед них були

відзначені голова Кам'янецької спілки лікарів Кіршман, лікарі-навчителі Солуха, Зеленський, Рапопорт та інший «персонал земської лікарні... Особлива подяка пану ректорові... проф. І.Огієнкові за представлення помешкання для слухання лекцій і користування університетським приладдям» [17].

Подільське Товариство УЧХ відчувало гостру нестачу коштів, незважаючи на те, що держава виділила в середині 1919 р. для її діяльності 100 тис. крб., а від головної управи УЧХ надійшло понад 700 тис. крб. З метою виправлення становища за ухвалою управи 6-8 липня 1919 р. в Кам'янці було проведено народне гуляння із збором коштів у фонд Червоного Хреста, що дозволило виручити понад 104 тис. крб., які були використані на фінансування потреб хворих і поранених. Після того, як 15 вересня 1919 р. Директорія призначила І.Огієнка на посаду міністра віросповідань УНР, у сферу діяльності УЧХ все ширше входила церква. Так, за наказом нового міністра всі священники Подільської єпархії під час служби Божої повинні були робити обов'язкові збори грошей в фонд Товариства. Це дозволило дещо збільшити надходження коштів для лікарень. Активну участь у цьому взяв протоієрей Є.Сіцінський, який у своїй видрукуваній в подільській газеті «Село» статті «Допоможіть полоненим і інвалідам» [18] звернувся до мешканців Поділля з проханням допомогти усім тим, хто цього потребує. В університетській церкві, де правив протоієрей Євфимій Йосипович, також під його постійною турботою проводився збір коштів на благодійництво, на «червоне яєчко» для дітей сирітських притулків напередодні Великодня. Із зібраних в університетській церкві коштів Подільській філії УЧХ було передано 7655 крб. 11 коп., як писала 29 червня 1920 р. подільська газета «Наш шлях». Найбільше з-поміж 14 православних церков Кам'янця-Подільського [19, с.308-309], приділяючи основну увагу пораненим воякам діючої армії.

Не зупиняючись на досягнутому, Подільська філія УЧХ старалася налагодити зв'язки з Міжнародним Товариством Червоного Хреста. Так, 26 липня 1919 р. до Міжнародного комітету Червоного Хреста у Женеві, до центральних комітетів Червоного Хреста Данії, Англії, Америки, Австралії, Бельгії, Болгарії, Еспанії, Греції, Італії, Голяндії, Німеччини, Норвегії, Румунії, Туреччини, Угорщини, Швейцарії, Швеції і Чехії була відправлена радіотелеграма з проханням допомогти в боротьбі з пошесними хворобами, в т.ч. тифом, адже «на частині України, яка знаходиться під владою Української Народної Республіки... вичерпані запаси медикаментів і санітарного майна, придбання яких на Україні при сучасних політичних обставинах неможливі. Для придбання необхідних медикаментів для боротьби з пошесними хворобами головна управа Українського Червоного Хреста «виряджає за кордон місію Червоного Хреста у Румунію, Італію, Швейцарію і інші держави, на чолі якої призначений голова К.Подільського відділу Червоного Хреста, ректор Університету професор Огієнко» [20]. Крім того, Кам'янець-Подільський відвідав уповноважений Інтернаціонального Червоного Хреста добродій Монтавдан, а в жовтні на Поділля перебувала

місія Червоного Хреста з Женеві, яка привезла значну кількість майна для вояків Української Армії. Тієї ж осені Подільський Комітет УЧХ відкрив притулок для біженців. І.Огієнко та його сподвижники по УЧХ Є.Сіцінський, К.Солуха брали активну участь в організації І з'їзду Українського Товариства Червоного Хреста, який відбувся 9 листопада 1919 р. у Кам'янці-Подільському [3, с.315].

Варто відмітити, що члени Подільського Комітету УЧХ брали активну участь і суспільному житті міста. Так, представники Комітету УЧХ і його місцевих осередків на запрошення Міністерства народного здоров'я і опіки брали 22-24 серпня участь у з'їзді лікарів України, що відбувався в Кам'янці-Подільському, на якому одним із питань розглядалася «справа допомоги військовополоненим і військовокаліченим: а) існуючі для цієї справи установи і їх праця; б) перспектива щодо необхідних заходів у майбутньому» [13].

В аудиторії №1 університету періодично відбувались засідання управи і загальні збори Товариства, активну участь у яких брали І.Огієнко, Є.Сіцінський, К.Солуха, їх організаторські здібності, широка громадсько-просвітницька діяльність допомагали приймати і виконувати рішення в інтересах хворих, поранених, голодних, яких в зайнятому польськими військами Кам'янці було чимало [1, с.36-37]. В університеті відбувалися й засідання Кирило-Мефодієвського братства, членами якого також були І.Огієнко, Є.Сіцінський і В.Чехівський. Вони активно сприяли роботі Подільської філії УЧХ. Так, на своєму засіданні в жовтні 1919 р., члени братства ухвалили, що на «кожних зборах робити складку грошей на користь ранених козаків, що перебувають в Кам'янці... Крім того, поодинокі члени братства збирають гроші серед громадянства», які передано управі Кам'янецького відділу УЧХ [21].

Населення Поділля в своїй масі було явно вороже наставлене проти поляків і зустріло їх повною темрявою — рішуче скрізь і рішуче всі мешканці погасили світло. «Поляки сунули по Кам'янцю, як по вимерлій пустелі», — так описував вступ польської армії І.Огієнко у праці «Рятування України. На тяжкій службі своєму народові» [22, с.23]. Він, як Головноуповноважений уряду УНР, висловив рішучий протест перед зв'язковим польським офіцером, вказавши йому на те, що 21 листопада 1919 р. поляками без дозволу й порозуміння було забране санітарне та господарське майно шпиталю Українського Червоного Хреста в с. Панівцях, в якому дуже велику потребу відчувають поранені вояки української армії. Уже після трьох перших декад перебування частин збройних сил Польщі в Кам'янці-Подільському І.Огієнко видав 11 грудня 1919 р. наказ про створення спеціальної комісії «По справах забору польським військом державного та приватного майна» [22, с.44]. І оскільки реквізіція державного майна поляками набрала значного розмаху, вже 30 січня 1920 р. І.Огієнко зобов'язав усі референтури протягом 5 днів подати повні й детальні звіти про виявлені «шкоди і непорозуміння, які трапились від військової польської влади, починаючи з 16 листопада 1919 р.». Ознайомившись з ними, І.Огієнко підготував проект протесту уряду УНР до Міністерства

закордонних справ Речі Посполитої, в якому наголошував: «вивіз носить на собі, як це не прикро зазначити, всі ознаки звичайного грабiжництва», а «умови життя, які утворилися в Кам'янці, — це якийсь жахливий мартиролог української ідеї і справи» [16, с.189].

У цей же час велику благодійницьку роботу проводило й Товариство «Просвіта» (голова К.Солуха), яке виділяло значні кошти на утримання дитячого садка для 49 дітей найбідніших мешканців Кам'янця-Подільського. В той же час керівники «Просвіти» дуже багато часу віддавали політичній, адміністративній роботі, а коли Кость Солуха важко захворів, то вирішення питань, якими раніше займалась «Просвіта», взяли на себе інші культурно-освітні та громадські організації — «Союз українок», педагогічне товариство ім. Песталоцці і Червоний Хрест, вони займалися організацією шкільної та дошкільної освіти, проведенням культосвітньої роботи серед жінок, допомагали пораненим воякам. У той же час Товариство «Просвіта», як писала 23 квітня 1920 р. подільська газета «Наш шлях», влаштувало безплатну амбулаторію, утримання якої взяла на себе Подільська філія Товариства УЧХ [23, с.31-34].

Але вже у 30-х роках під час масових репресій, під які неодноразово попадав і Є.Сіцінський, влада, фальсифікуючи дійсний внесок Кам'янець-Подільського українського університету і Подільської філії УЧХ, звинуватила відомих науковців університету і діячів Червоного Хреста в тому, що університет і Товариство представляли собою притулок для цивільної і військової націоналістичної галицької й петлорівської інтелігенції, що частина цієї інтелігенції залишилася з певними політичними цілями, для боротьби з наступаючими червоними частинами, з радянською владою, що контрреволюційна політична робота йшла по лінії університету, Червоного Хреста і автокефалії, які були центрами усієї контрреволюційної підпільної роботи з обслуговування низів підпільної роботи УНР [6, с.137-138]. Більшовикам було незрозуміло, що відомі представники української інтелігенції, активні діячі Українського Червоного Хреста та Подільського Комітету залишилися в Україні, тільки тому, що дуже любили її і не бажали виїжджати, вони бажали тільки одного — служити своєму народу.

Діяльність Товариства Червоного Хреста сучасної незалежної України широко відома як в самій Україні, так і за її межами. Товариство об'єднує понад три мільйони прихильників та активістів майже у 39000 первинних осередках. Товариство ЧХ України постійно піклується про інвалідів, літніх людей, біженців, дітей вулиць, потерпілих від стихійного лиха, аварій та катастроф. Визнанням авторитету України у світовому червонохресному русі стало обрання 25 листопада 1997 р. і повторне обрання 8 листопада 2001 р. Товариства Червоного Хреста України до складу Правління вищого органу Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Значною віхою в історії Національного Товариства стало прийняття 28 листопада 2002 р. Закону України «Про Товариство Червоного Хреста України», який визначає його правовий статус, регулює відно-

сини та правові засади діяльності. Згідно з Законом Товариство Червоного Хреста України, як складова частина Міжнародного червонохресного руху, є всеукраїнською добровільною громадською гуманітарною організацією і допомагає державі в наданні медичної та гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів та в мирний час, бере участь у наданні міжнародної допомоги в разі катастроф і надзвичайних ситуацій, забезпечує медико-соціальну допомогу найменш соціально захищеним верстам населення. Сьогодні Товариство УЧХ виконує свої завдання, виходячи з основоположних принципів Міжнародного руху Червоного Хреста — гуманності, неупередженості, нейтральності, незалежності, добровільності, єдності, універсальності. Товариство ЧХ збирає різні види гуманітарної допомоги від юридичних, фізичних та іноземних осіб, осіб без громадянства, міжнародних організацій для адресатів на території України [24].

На жаль, діяльність Подільського Комітету (відділу, філії) Українського Червоного Хреста в роки визвольних змагань українського народу (1917-1920) ще й досі чекає своїх сучасних українських дослідників.

Список використаних джерел:

1. *Головко О. І. І.* Огієнко та Український Червоний Хрест (1919 р.) // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження (до 110-річчя від дня народження). Тези доп. наук.-теор. конф. — К.-П., 1992. — С.36-37.
2. *Криськов А.А.* Діяльність Д.І. Дорошенка в еміграції (20-ті роки ХХ ст.) / / Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Мат. міжн. наук.-практ. конф. — К.-П., Хмельницький, 1994. — С.38-40.
3. *Кармалюк С.П.* Іван Огієнко — голова Подільського відділу Українського Товариства Червоного Хреста // Там само. — С.314-315.
4. *Завальнюк О.М.* Ю.Й.Сіцінський і Кам'янець-Подільський Державний Український Університет // Там само. — С.62-64.
5. *Борисевич С.* Документи Держархіву Хмельницької області як джерело дослідження історії Державного Українського університету у м. Кам'янці-Подільському // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наук. доповіді другої Всеукр. наук.-теор. конф.: До 115 річчя від дня народження. — К.-П., 1997. — С.130-134.
6. *Алтухова О.* Репресовані соратники Івана Огієнка 1933 року // Там само. — С.136-140.
7. *Трембіцький А.* До історії становлення Українського Червоного Хреста на Поділлі (Історична розвідка) // Погляд (Хмельницький). — 2003. — №37. — 18 вересня. — С.11; №38. — 25 вересня. — С.11; №39. — 2 жовтня. — С.11; №40. — 9 жовтня. — С.11.
8. *Український Червоний Хрест* // Енциклопедія Українознавства-ІІ. — Львів, 2000. — Т. 9. — С.3446.
9. *Унікальні документи про Івана Огієнка* // Урядовий кур'єр. — 2007. — №11. — 20 січня. — С.16.
10. *Признання Укр. Червоного Хреста* // Стрілець (Кам'янець-Подільський). — 1919. — Ч. 47. — 3 жовтня. — С.1.

11. *До українського* громадянства. Від Подільського Комітету Українського Червоного Хреста // Трудова громада. — 1919. — Ч. 12. — 2 липня. — С.2.
12. *Хроніка* // Трудова громада. — 1919. — Ч. 23. — 22 липня. — С.6-7.
13. *Хроніка* // Трудова громада. — 1919. — Ч. 33. — 9 серпня. — С.7.
14. *Лозовий В.* Кость Солуха — незмінний голова Подільської «Просвіти» // Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.) До 90-річчя Подільської «Просвіти». — К.-П., 1996. — С.63-69; «Просвіта»: історія та сучасність (1868-1998): Зб. мат. та док., присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка / Упоряд., ред. В.Германа. — К., 1998. — С.130-132.
15. *Конькова Т.І.* Кам'янецький період у громадсько-політичній діяльності С.Ф.Русової // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Мат. міжн. наук.-практ. конф. — К.-П., Хмельницький, 1994. — С.105-108.
16. *Ляхоцький В.П.* Тільки книжка принесе волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Ларіона). — К.: Вид. ім. Олени Теліги, 2000. — 664 с.: іл.; *Листи С.Русової до І.Огієнка від 15 серпня [1919] та без дати* // Державний архів Хмельницької області. — Ф. Р-582. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 58-59, 62-63; Центральный державный архив вищих органів влади України. — Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 30; Спр. 18. — Арк. 24; Спр. 20. — Арк. 70-70 зв.
17. *Лист до редакції* // // Трудова громада. — 1919. — Ч. 34. — 10 серпня.
18. *Сіцінський Є.* Допоможіть полоненим і інвалідам // Село (Кам'янець-Подільський). — 1918.
19. *Завальнюк О.М.* Вихідці Поділля-викладачі Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету (1918-1921) // Наук. праці Кам.-Под. держ. пед. ун-ту: історичні науки. — К.-П., 2001. — С.300-318.
20. *Радіотелеграма* до Міжнародного комітету Червоного Хреста у Женеві... // Вісник Української Народної Республіки. — 1919. — Ч. 26. — 26 липня.
21. *В Кирило-Мефодіївському братстві* // Шлях. — 1919. — Ч. 40. — 7 жовтня. — С.4.
22. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доп. — Вінніпег: Волинь, 1968. — 96 с.
23. *Лозовий В., Нестеренко В.* «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917-1920 рр.) // Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.) До 90-річчя Подільської «Просвіти». — К.-П., 1996. — С.28-40.
24. *Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України»* // Урядовий кур'єр. — 2003. — №3. — 9 січня.

In the article are shown problems of collaboration public men of Podolskiy Committee of Ukrainian Read Cross headed by Ivan Ogienko and Evfimij Sitsinsky in period of emancipators competition of Ukrainian people (1917-1920).

Key words and word-combinations: Ivan Ogienko, Evfimij Sitsinsky, Read Cross, Podilya.

Отримано: 15.05.2007 р.

**ПЛОДИ ВІДСТУПНИЦТВА: ДО ПРОБЛЕМ ХУДОЖНІХ
ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО МОТИВУ**

У статті осмислюється у порівняльному контексті художня інтерпретація євангельського мотиву зради Іуди Іскаріота і відступництва загалом у творах Л.Андрєєва, Лесі Українки, С.Черкасенка, Б.Олійника та ін.

Ключові слова: інтерпретація, мотиви, алюзія, конфлікт, тенденції.

Культ створення «земного раю», підкинутий лукавим, форсував і проблему вивільнення людських пристрастей (сиріч потаємних гріховних бажань) від усталених моральних законів, християнських приписів і норм, що пізніше продукувало експерименти над людською природою, подразнювало властивий індивіду егоцентризм: поступ до прогресу не міг не стимулюватися закладеним у людині злим началом, яке завальовувалось різними соціальними утопіями (остання з них — на рубежі другого і третього тисячоліть — утверджує культ наживи як основної мети людського існування).

Утопічні ілюзії трансформувались у художні концепції. Не випадково давала про себе знати «література запитань», що ставила проблеми гвалтовної зміни не тільки суспільно-економічних формацій, а й родинних відносин, реформи людської душі загалом: у 20 столітті ідеї малахіїв стаканчиків з п'єси М.Куліша у різних іпостасях і вимірах зомбуватимуть маси.

Не заглиблюючись у проблеми духовної деформації зіпсованого гріхом людства, автори утопічних концепцій вказували можливість вивільнення від усього «злого» і несправедливого («Хто винен?» О.Герцена, «Що робити?» М.Чернишевського, «Кому на Русі жити добре?» М.Некрасова) не тільки шляхом зміни суспільного ладу, а й витворенням нової свідомості, що зобов'язувала бути «чесним із собою», а не перед Вищою Правдою — перед Богом. Читаючи сторінки про омріяний самозреченими рахметовими (чи нечаєвими) земний рай, про соціальну гармонію — ідилію, що поставала у хворобливій уяві Віри Павлівни (героїня роману М.Чернишевського «Що робити?»), можна було задуматись і про інше: а чи не знайдеться той, кому раптом захочеться спотворити ту «прекрасну картину», кинувши в неї каменем? Адже за свободою від зла і неправди можна не помітити маніпулюючого свідомістю демона «справедливості», мета якого привести до свободи від Бога, до виборювання власної «правди» будь-якою ціною. Саме про вивільнення і спробу реалізації потаємних бажань і приховану соціальну небезпеку гласило інше, альтернативне письменство — література про «злочин і покару». Її репрезентували насамперед романи ідей російського і світового класика Федора Достоєвського «Злочин і покарання», «Брати Карамазови», «Біси».

Устами одного із апологетів свободи без Бога класик розкривав суть масонської гармонії як ідеологічного підґрунтя полігону гріха: «Надо идти по указанию *умного духа, страшного духа смерти и разрушения*, а для того принять ложь и обман *и вести людей уже сознательно к смерти и притом обманывать их всю дорогу, чтоб они как-нибудь не заметили, куда их ведут, для того, чтобы хоть в дороге-то жалкие эти слепцы считали себя счастливыми*» (виділення моє — М.К.) [5, с.905].

Серед літератури, де осмислювались у художньо-філософських аспектах моральні витoki злого начала в людині — генетичного наслідку гріхопадіння, а не соціальної дисгармонії, слід назвати повість «Леді Макбет Мценського повіту» М.Лескова, п'єсу «Влада темряви» Л.Толстого, повість «Драма на охоті» А.Чехова, пізніше роман В.Шишкова «Угрюм-ріка». Серед класики західноєвропейської — «Невинний» Г.Аннунціо, новели Гі де Мопассана, серія романів «Ругон-Маккари» Е.Золя тощо. У творах останнього носіями злого начала виступають люди з деформованою генетикою — власне, діти гріха. В українській літературі ця тема досить широко представлена у творах багатьох класиків, хоча у часи вульгарно-соціологічних тенденцій у літературознавстві залишалась поза науковою увагою. У середині 90-х у контексті літератури про злочин давалась філософська інтерпретація цієї проблеми літературознавцем І.Л.Михайлиним, зокрема репрезентувалось нове прочитання роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» — твору, який ідеократичне літературознавство відносило в ряд революційно-агітаційної літератури запитань [10, с.61-74].

А втім, серед українського письменства досить багато майстрів слова, заглиблюючись у внутрішній світ людського «я», звертались до проблеми злочину не як наслідку лише суто соціальних невлаштованостей чи як породження класових суперечностей. В епоху романтизму, наприклад, російськомовний великий українець Микола Гоголь у християнсько-містичному вимірі осмислював дану проблему і в «Ночі на Івана Купала», і в «Страшній помсті»: розплата за кровний переступ, що є безсумнівним породженням продажі душі лукавому, немінуча, причому покара вдарить і по наступних поколіннях.

В одній із кращих своїх сентиментально-реалістичних повістей «Перекотиполе» Г.Квітка-Основ'яненко осмислює фабулу фольклорної легенди насамперед у морально-етичному ключі, надаючи темі релігійно-моралізаторського звучання: суд Божий карає вбивцю, який під час слідства виказує себе поведінкою.

Тема про переступ моральних християнських законів, про спокуту власних чи чужих злочинів домінує у соціально-побутових творах Тараса Шевченка. Зокрема у поемах «Відьма» («Осика»), «Варнак», «Княжна» і особливо у другій редакції «Москалевої криниці» бачимо героїв, з яких одні (Варнак, оповідач з «Москалевої криниці») намагаються віднайти смисл втраченого життя, розкаяться у скоєному, інші (Лукія з «Відьми», юна панночка, збещена батьком-нелюдом з «Княжни») — спокутувати гріхи власних кривдників.

Власне, ми спостерігаємо тут той тип героя, «який так цікавити-ме зрілого Достоевського, героя, душа котрого стає тереном Бога і

сатани, який демонструє велич і безмежність людини, що у безодні сліпої розлученості підноситься до висот животворящої любові, знаходячи в ній спасіння і притулок» [11, с.32].

Найпоетаемніші закутки людської душі, що стали основним об'єктом дослідження християнських письменників-філософів (передусім майстра роману ідей Ф.Достоевського, який, як ніхто інший, бачив кожную особистість як учасника диявольської акції маніпуляції свідомістю), привернуть увагу письменства епохи модернізму.

Тяжіння до психоаналізу, властиве Г.Мопассану, Г.Ібсену, Е.Золя, З.Фрейдю, С.Цвейгу, як один із чинників багатьох художніх парадигм, стилів, напрямів (неоромантизм, символізм, імпресіонізм, неофольклоризм тощо) часто стає пріоритетним у слов'янських літературах, зокрема у творчості А.Чехова, І.Буніна, Л.Андрєєва, С.Пшибішевського, С.Виспянського, К.Тетмайера тощо.

На рубежі епох, коли суспільство опиняється на «великому роздоріжжі», як правило, відбувається своєрідна переоцінка життєвих цінностей, фактів, явищ, ідеологій. Так у багатьох письменників-декадентів проходить відверта естетизація зла; антихристиянський дух ніцшеанства, богоборство, що прикривалось модними, з претензією на науковість атеїстичними постулатами культивували реабілітацію підлоти, зрадництва, ренегатства, нівелювання і спекуляцію найвищими цінностями в ім'я мнимого примареного прогресу. Філософія «надлюдини», геніально викрита Ф.Достоевським (звучала ж бо як застереження!) в образах верховенських, раскольнікових, смердякових, «великих інквізиторів», набувала «утверджувального», позитивного трактування. Якщо раніше у творах протестантів, письменників-богоборців, апологетів масонських ідей «раціонального» зла якоюсь мірою ідеалізувались образи Сатани, Люцифера, Каїна (досить згадати «Каїна» Байрона чи «Фауста» Гете), то на рубежі XIX-XX віків романтично-трагічним мучеником виступає найбільший зрадник усіх часів і народів Іуда Іскаріот (твори Л.Андрєєва, Тода Гедберга, С.Пшибішевського, А.Франса, П.Гейзе тощо).

«Убити Бога, принизити його ганебною смертю, — це, брат, не дрібниця!» [1, с.533] — так у суперечці з М.Горьким обстоював свою ідеалізацію образу євангельського відступника-зрадника російський письменник Леонід Андрєєв, повість якого «Іуда Іскаріот», що вийшла 1907 року, викликала широку полеміку.

Ідейний зміст цієї повісті зводиться не до викриття зради Іуди, а до проникнення у внутрішній світ відступника, що поставав тут романтично-трагічним мучеником, який своєю любов'ю прирік Христа на смерть, який, врешті, залишився не зрозумілим світові «благородними» у своїй суті намірами — утвердити себе як надлюдину, перевірити на вірність і сміливість наближених до Христа людей: в результаті вийшла «огидна суміш садистської жорстокості, цинізму, надривної любові» [6, с.95]. Співзвучною твору Л.Андрєєва була і поема шведського письменника Тора Гедберга «Іуда» (1908). Як вчинок в ім'я кохання до Марії Магдалини трактувалася іудина зрада у

поемі польського модерніста С.Пибишевського «На шляхах Каїна» (1909). Аналогічна інтерпретація євангельського образу впливала із п'єси Пауля Гейзе «Марія з Магдалини».

Загалом же із модерністських інтерпретацій євангельської оповіді поставав тип ніцшеанської надлюдини, жорстокого і прагматичного індивідуаліста, у якому втілювався протест проти моральних основ християнства. Саме це відзначав один із дослідників, підкреслюючи, що «в новітніх обробках сюжету ми можемо зустрітись не тільки з спробами психологічного аналізу Юди, що виходять за межі євангельської історії, але й з принциповою новою концепцією образу, прийнятою християнським духом (вплив негативних ідей Ніцше про християнство)» [14, с.9].

Отже, модернізація світових тем та образів, передусім біблійних, не позбавлена була впливу атеїстичних теорій, що набували популярності перш за все через орієнтацію на всюдозволеність. Дані чинники ставали каталізаторами бунтів і революцій, котрі породять нечуване насильство і деспотизм. За Достоевським серцевиною революції була їхня атеїстична сутність. «В Росії, — зазначав класик, — бунт можна починати тільки з атеїзму» [7, с.24].

Саме на зламі епох, у міжреволюційні затишшя й очікування нових бур, і з'явилась невеличка драматична поема Лесі Українки «На полі крові», що була своєрідною художньо-філософською інвективною відвертій апологетиці нищих сторін людського буття, передусім морального виправдання будь-яких злочинів.

У час панування чорносотенної реакції, у переддень нових суспільних потрясінь цей твір української поетеси спрямовувався проти найгірших проявів деградованої суспільними катаклізмами моралі. У «Слові про Лесю Українку» Максим Рильський так визначав соціально-етичні причини появи, спрямування і суспільну значимість драми «На полі крові»:

«Ця апологія зрадництва з'явилась саме тоді, коли в катованій царськими нагаями Росії розплодилися, як лихе зілля, ренегати, зрадники революційної справи, шпигуни, донощики, провокатори ... драматичний етюд Лесі Українки «На полі крові» був ніби прямою відповіддю Андрееву і подібним йому захисникам мерзоти» [15, с.72].

Про полемічний характер драми, яка була спрямована проти філософсько-етичних переосмислень суспільних і моральних явищ багатьма письменниками-модерністами (мається на увазі передусім відомий євангельський сюжет) і в тому числі Леонідом Андреевим у названій повісті, говорив академік О.Білецький: «... В буржуазній літературі епохи занепаду ставлення до Іуди змінилося. По лінії апологетики Іуди пішов і Леонід Андреев. Момент прихованої літературно-громадської полеміки в діалозі Лесі Українки безсумнівні» [3, с.57].

Саме цей твір чи не найбільше заперечує твердження радянських літературознавців і критиків про антихристиянський зміст творчості Лесі Українки, яка насправді завжди стояла на засадах загальнолюдських ідеалів і цінностей, що лежали в основі вчення Христа.

Власне постать Христа і цікавить тут поетесу з психологічного боку. Драматичний діалог, поданий в одній лише сцені зустрічі Іуди і Прочанина носить передусім полемічний характер: цей «шедевр психологічної майстерності і динамічного розвитку» [4, с.131] розкриває історію зради, її мотивацію та виправдання відступника, який, дискутуючи з подорожнім, по суті сперечається, демонструючи при цьому власну мерзоту, з тим, кого продав за тридцять срібняків. Намагання виправдатись насправді ще більше викриває зрадника. Ця власне безсюжетна за формою драма не містить ніяких подій, відсутній тут і романтичний елемент, властивий для більшості творів Лесі Українки. Діалог відзначається витонченим психологізмом, уся побудова твору підпорядкована донесенню головної ідеї — таврування відступництва і зради, ницості і підлості, які завжди впливають з егоцентризму, користолобства, пристосуванства.

І цьому всьому протиставляється жертвність і альтруїзм, чесність і великодушність, любов і милосердя, носієм яких був зраджений Іудою Христос. Образи відступника та проданого ним Учителя постають в усій повноті через монологи-виправдання (скоріше це звинувачення величі Сина Людського, порядності, чесності, безкорисливості) першого — найбільшого зрадника усіх часів і народів.

Дискусія у творі побудована здебільшого на запитаннях і відповідях, які з цинізмом і нахабністю демонструє зрадник Юда, що, всупереч біблійній оповіді, залишившись живим (тут безперечна наявність авторської алузії щодо сучасного ренегатства і відступництва і взагалі щодо безкарності зла на світі), працює в поті чола на «полі крові» — полі, купленому за тридцять срібняків, за кров Учителя. На цій неродючій, здобутій ціною крові землі Юду і зустрічає Прочанин, що повертається з прощі з Єрусалиму. Щирий і безпосередній в своїй наївності, він і зав'язує невимушену зі свого боку розмову з чоловіком, «худим і знидлим», що копає запуснену безперспективну нивку великою мотикою. Уже з перших реплік власника поля відчувається його внутрішня озлобленість і неприязнь до людей. Коли ж Прочанин упізнає в ньому не просто учня пророка, а зрадника-христопродавця, Юда цинічно і нахабно заявляє про свій вчинок як про звичайну купівлю-продаж:

*... Дурень той або злочинець,
хто дарма віддає. Хто ж продає,
то значить, що йому потрібні гроші,
а більше нічогоїсінько не значить [16, с.141].*

Виправдовуючи свій злочинний вчинок Юда намагається окреслити Учителя в очах Прочанина як винуватця власних негараздів. Виявляється, що зрадливий учень був багатого роду («Та ж я отецький син, ще й одинак! Я спадок мав від батька: виногради, і ниву добру, і садок і дім» — [16, с.142]), а за Христом пішов з корисливою метою: втомившись од ворожнечі і чварів з сусідами, вирішив через Учителя знайти пряму дорогу до царства Божого, потрапити туди

найближчим часом. Однак царство Боже здобувається великими і добрими ділами на землі. Таку умову і поставив Учитель:

*Ну, то роздай усе, що маєш бідним;
і йди за мною [16, с.147].*

Заздрячи убогим, нещасним, врешті порядним і чесним людям, які знайдуть дорогу до раю, Юда з корисливою метою зрікається своїх статків, маєтків (так, до речі, з кон'юнктурних міркувань ішли в революції пристосуванці всяких мастей: суспільно-політичні альянзи тут досить виразні) і йде «з порожніми руками, в одній одежині, без торби навіть, шукать учителя» [16, с.148], прагнучи лише насправді, влади над людьми. Коли ж виявилось, що заради едему доведеться тут, на землі, служити людям самому, Юда, котрий ніколи не поділяв поглядів пророка, стає на шлях зради: не міг простити Учителеві не тільки втрати маєтності, а й моральної вищості над собою, порядності, чесності й безкорисливості. Злочин свій Юда трактує як необхідність, як матеріальну та моральну компенсацію за втрачене:

*Нічого в світі я не мав, крім нього, —
хіба ж не мав я права знов міняти
його на те добро, що я втеряв
з його причини [16, с.153-154].*

Продаж людини, зокрема, розцінюється відступником не як підступна акція, котрій не може бути прощення, а як звичайна комерція:

*Так само продають, як і все,
як гуси, як худобу: поторгують
і вдарять по руках. Ти ж думав як?
А потім з рук у руки віддають їх
тому, хто купить. От і все [16, с.159].*

У словах цих розкрита вся огидна сутність морально звироднених суспільних відносин, у яких править культ меркантилізму, бездушного прагматизму, панують дикі споживацькі закони самоствердження, що породжують заздрість, недоброзичливість, ненависть до ближнього. Тому герой Достоєвського мерзенний лакей Смердяков з «Братів Карамазових» заздрив усім і всьому, заявляючи про те, що ненавидить всю Росію.

Характерно, що Юда з драми Лесі Українки не фарисействує, він одвертий у своєму цинізмі і неприкритому нахабстві, як, до речі, й Смердяков з твору Достоєвського. Філософія такого прагматизму, що утверджує моральне право людини на злочин, який трактується як життєва необхідність, розвінчується у драмі «На полі крові», головний персонаж якої — своєрідна трансформація та еволюція євангельського образу зрадника, котрий часто у життєвих реаліях може залишатися безкарним: не випадково Юда у Лесі Українки не вішається, як його біблійний аналог, а працює в поті чола, мріючи повернути втрачене на полі, купленому ціною крові Вчителя.

Слушно зазначав М.Рильський, що «ця смердяковська складність тільки відтіняє глибину морального падіння зрадника...» [15, с.72].

Полемізуючи не тільки з Леонідом Андрєєвим, але й багатьма іншими письменниками, котрі по-різному модифікували цей євангельський образ (тут і названі вже твори, а також роман Фелікса Блендера «Ісус та Іуда» (1881), драма Курта Кюхлера «Іскаріот» (1905), оповідання Карла Гауптмана «Іуда» (1908) тощо), Леся Українка розвінчувала ренегатство і зрадництво, користолобство в усіх його проявах, і в логічних сучасних алузіях вбачається тут гостре викриття ідейно-політичних конформізмів, «політики» заради вигоди, заради самоствердження, коли фальш, облуда, фарисейство рано чи пізно мають вилитися у нахабний, неприхований цинізм.

Відомий біблійний мотив у драматичній поемі, «що стоїть на рівні кращих здобутків світової літератури» [4, с.134], використано на загально людському ґрунті, на сучасному суспільному тлі: «Містичне й ірраціональне усунуто, залишено лише те, що може роз'яснити вчинок зрадника» [4, с.135].

Образ Юди у Лесі Українки заземлено реалістичний і простий. Тут немає і тіні романтизації. Відсутні у зображенні користолобця і гротескно-сатиричні елементи. Однак у драмі вчинок підступного зрадника не пояснюється лише меркантильними мотивами, матеріальною стороною. Слушно підкреслює одна із сучасних дослідниць, що: «Проблема зради в даному разі постає у своєму крайньому прояві — як духовне відступництво, якому не може бути прощення. Можливо, через це Леся Українка відмовляється від суголосної євангельській оповіді кінцівки, де Христос воскрес, а Іуда в пошуках спокути кінчив самогубством. В остаточному варіанті Христос не воскресє (принаймні про це не говориться в творі — М.К.), Іуда не кається.

Саме так підкреслює Леся Українка неможливість навіть найменшого виправдання для духовного відступника» [2, с.34]. Щодо останнього, то слід зазначити, що у першому варіанті драми кінцівка була більш співзвучною біблійній оповіді: після прокляття Юди Прочанином з'явилися три жінки — Марія, Соломея, Сусання, які повідомляли про воскресіння Христа і прощення ним учня-зрадника. Відступник у жовчі й злобі вкорочував собі життя. Однак поетеса відмовилася потім од такого фіналу. Перенісши осмислення тяжкого злочину у сучасні реалії, коли соціальне й моральне зло часто залишалось безкарним, вона залишає Юду живим. Немає тут і жінок, що сповіщають про воскресіння Христа і прощення відступникові. Більше того, камінь Прочанина, кинутий услід зрадникові, не долітає до цілі. Цим підкреслюється живучість підлоти, яку у реальному житті не завжди можливо покарати.

В образі Прочанина втілено передусім морально-світоглядні засади народу, який незалежно від ідейних, політичних, класових критеріїв дає власну оцінку зраді і відступництву. Ставлення дідка Прочанина до Юди і Христа розкривається поступово на наших очах. Спочатку цей подорожній, захотівши напитись, викликає Юду на розмову, потім, упізнавши в ньому зрадника-хриstopродавця, з огидою сахається. Однак дідку захотілось все-таки більше дізнатись про

Пророка, у якому невпевнений був, чи той «справді Месією мав бути, Сином Божим» [16, с.139], однак не сумнівався, що «Він знав таке, що нам не дано знати. Він був-таки великий чоловік ... духом тим, що Бог йому вділив» [16, с.139].

У своїх коротких і лаконічних репліках Прочанин висловлює народне ставлення до зрадництва взагалі, у його устах звучить моральний осуд підступному фарисейству і всякій мерзоті. Носій споконвічних моральних устоїв, властивих кращій частині народу, чесним людям, він, ширій і безпосередній у ставленні до інших («Я зроду ще не продавав людей» — [16, с.154]), не може спочатку збагнути мотивів Юдиного вчинку. Коли ж з розмови розкривається внутрішнє єство підлотника, Прочанин кидає йому у вічі сувору правду-осуд — вирок зрадництву народом: «Геть від мене сатано! ... Будь проклят!» [16, с.156]. ... «Тебе убити мало» [16, с.157].

У драмі «На полі крові» морально-етична ідея суголосна християнським ідеалам. Лесі Українці завжди імпонували сильні особистості (згадаємо Міріам, Тірцу, Руфіна): безперечно, цей індивідуалізм поетеси — «від органічного злиття з європейським вольовим мистецтвом і, почасти, від сили власного духу» [9, с.145].

Але діалог «На полі крові» — це своєрідне ставлення до ніцшеанського культу індивідуалізму, теорії «надлюдини», чужої і несприятливої для письменниці-гуманістки. Індивідуалістична ідея, що підносила сильну особистість з її вседозволеністю й ігноруванням моральних законів, лежала в основі філософії Ніцше. Ця ідея пронизувала й усю тогочасну «їудину» белетристику. Драматична поема Лесі Українки «На полі крові» — гнівна інвектива на цю реакційну тенденцію як у російській, так і зарубіжній літературі. Саме цей твір попереджує разом з тим і незаперечну істину про несумісність морально-етичних концепцій української поетеси з ніцшеанськими світоглядними засадами (зазначимо, що творчістю Ніцше Леся Українка, безперечно, цікавилась): «проблему «Леся Українка і Ф.Ніцше» слід спроекувати не на вплив, а на зіставлення їхніх світоглядів в контексті культурно-історичної епохи» [9, с.146].

Постать Христа, подана як антипод його найлютішого ворога Юди, втілює певною мірою морально-етичний та естетичний ідеал поетеси, відкидаючи фальшиву вульгарно-соціологічну тезу про антихристиянський зміст її творчості, підкреслюючи біблійне розуміння нею, як і Шевченком, Франком, понять соціальної справедливості, добра і зла. Вислів Прочанина «він був таки великий чоловік» підтверджується з розповідей у соціально-етичних та моральних загальнолюдських вимірах: своїм способом життя, безкорисливістю, особистим прикладом і словом Месія спонукав людей до правди й любові, до морального й духовного вдосконалення.

Слухаючи пророка, люди очищувались од скверни: ненависті, злоби, заздрощів, користолюбства.

«Раз я сам простив сусідові образу, ще й чималу, після речей того пророка...» [16, с.145] — свідчить про катарсис власної душі

Прочанин. Характерно, що Учителя сприймають знедолені, нещасні, бідні, але ненавидять ті, хто зажерливий, хижий, хто ніколи не захоче простягнути руку ближньому:

*Голота нас любила, а заможні
не прийняли б за наймита такого,
що був учеником — ба ні, слугою! -
їх ворога [16, с.153].*

Як бачимо, на відомій християнській темі поетеса робить передусім соціальний акцент, в образі Христа тут висловлюється біблійне розуміння суспільно-етичних взаємин. Ідея соціальної справедливості у драмі «На полі крові» розглядається у світлі християнської моралі. Носії соціальної кривди, стверджується у творі, завжди були ворогами правди, тих моральних ідеалів, уособленням яких є Христос. Гуманістичний пафос цієї драматичної поеми є суголосним ідеям християнства.

Репрезентована у багатьох творах тема про Іуду Іскаріота набуває самотнього філософського осмислення у С.Черкасенка: морально-етична проблема драми нерозривно пов'язана з соціально-політичними питаннями часу — проблемою національного і соціального визволення.

У драмі «Ціна крові» С.Черкасенка діють відомі євангельські персонажі (Ісус, Петро, Марія Магдалина, Юда, Лазар, Ганан, Каяфа та ін.), використано ряд біблійних епізодів та оповідей: протистояння Ісуса Сатані під час сорокаденного посту в пустелі (в даному випадку в образі Сатани виступає сам Юда), нагірна проповідь Христа, історія з нагодуванням людей двома рибинами й п'ятьма хлібинами (Черкасенко по-своєму розкриває тут євангельську символіку: голодний люд врятовується взаємодопомогою і милосердям), сцена воскресіння Лазаря, самогубство через повішення зрадника (персонаж у Лесі Українки не умертвляє себе — він буде працювати на полі, купленому зрадою) тощо. Але, як і Леся Українка, С.Черкасенко дає своє власне оригінальне тлумачення вчинку зрадника Юди: цей персонаж у даному випадку є носієм раціонального зла — злочину в ім'я блага поневоленого і потомленого людства, підлості в ім'я справедливості.

Носіїв ідеї оцасливлення людства шляхом використання «корисного зла» (ця ж ідея властива і всесвітньому масонству) у світовій класиці немало: це і Мефістофель у Гете, і Юліан Відступник у Г.Ібсена, і Великий Інквізитор у Достоевського, і ніцшеанська «надлюдина», і зоолог фон Корен у А.Чехова тощо. Прагненням принести народу соціальне й національне визволення нібито диктується і вчинок Черкасенкового Юди: він продає Учителя первосвященикам з метою викликати гнів у народ, котрий, щоб врятувати Месію, має повстати проти римлян, звільнити рідний край і проголосити Ісуса царем юдеїв. Проте внутрішня сутність Черкасенкового героя (озлобленість, заздрість, користолюбство, жадова до наживи, цинізм, брехливість) стверджує філософську думку про те, що так зване «зло в ім'я блага» ніколи не народжується із чистих помислів і тому є безперспективним у досягненні цілей (безперечно, що тут автором висловлювались

конкретні алузії щодо діянь сучасних «благодійників» ХХ ст., які шляхом насильства намагались утвердити «правду»).

Черкасенків Юда передусім — егоцентрист, властолюбець, йому чужі проповіді Христа про спокуту в стражданнях, поняття самопожертви, врешті незрозуміла Учителева безкорисливість і любов до ближнього. Дати убогим щастя, вважає Юда, можна при умові панування над ними і розподілі матеріальних благ «вибраними»:

*... Прийшов, казав ти, в світ,
Щоб світ спасти і щастя дати убогим:
То як же зробиш це, коли над світом
Усім не запануєш, над його
Розкошами й багатством? Таж хто сам
Не має, той не може дати й другим [17, с.762].*

Чужі для Юди духовні і моральні засади Вчителя, принцип «жити не єдиним хлібом». Він вважає, що юрбу і натовп, щоб повести за собою, слід задовольнити лиш матеріальними забаганками. Христове ж вчення про вселюдську любов і царство боже лише заважає прагматику й раціоналісту, який просто глузує над проповідями Учителя, займається шахрайством, маніпулюючи довірливістю людей. Проповідувані Учителем принципи Юді просто заважають. Згадаймо при цьому відому тезу Великого Інквізитора з «Братів Карамазових» Достоєвського: «Навіщо ж ти прийшов нам заважати?» [5, с.291].

Зі словесних баталій, зі звичайних, але вагомих ситуацій постає перед нами Черкасенків персонаж-відступник у найогиднішій сутності інтригана, авантюриста, дворушника, заздрісника і циніка. Юда скептично ставиться до ідеї спасіння душі в ім'я царства небесного — він хоче тілесних і матеріальних розкошів на землі. Для цього він і буде намагатись зробити Вчителя (шляхом підлої зради!) царем земним. У колізії соціальну влітається і колізія інтимна: Юда хоче здобути взаємне кохання Марії Магдалини, яку захопило вчення Христа про вселюдську любов, духовне єднання й братерство. Цю особисту колізію бачимо у творі С.Пшибишевського — поемі «На шляхах Каїна». Характерно, що тут окреслюються і витoki Юдиної озлобленості на світ: його принижували завойовники, йому не були доступні радощі кохання, матеріальні розкоші. Тому вчинком персонажа керує і прагнення помсти римлянам, і нестримне бажання добитись прихильності і любові Магдалини, і жадання... відчути себе господарем на вільній юдейській землі.

На відміну від образу-аналога з драматичного малюнка Лесі Українки «На полі крові», де поетеса розкриває лише внутрішній світ егоцентриста-зрадника, Черкасенків Юда зображений безпосередньо в дії і вчинках, якими мотивує автор підступну зраду і моральну поразку негідника. Прорахувавшись у своїх далекосяжних замірах (засліплена злобою юрба свій гнів спрямувала не на завойовників, а на Пророка, якого віддала на розп'яття: у цьому трагічному наслідку теж свій підтекст), Юда терпить повний крах, не приходячи

і до покаяння, і до морального очищення: зрозумівши, що Вчителя стратять (гроші, якими можна було підкупити римлян, украдені), він зводить рахунки з життям. Так заперечується у драмі образом головного героя (як і образами Раскольнікова, Верховенського з романів Ф.Достоевського) ідея зла в ім'я благополуччя.

Образ Ісуса (він діє лише в пролозі, і за сценою чути його проповіді) постає у драмі як символ не досягнутої людьми правди, об яку розбивається ідея насаджування «справедливості» на насильницьких, аватюрно-екстремістських засадах. Як носії ідей свого Вчителя виступають у творі його учні й прихильники: Петро-Симон, Тома-Дідім, Йоан Зеведей, Саломея, Сузанна, Марія з Магдали та ін. — образи, індивідуалізовані щонайменше. Яскраво виписаними індивідуальностями-типами є у драмі носії морального і соціального зла первосвященики Ганан Сетов і Йосиф Каяфа — фарисеї, що, прикриваючись лицемірними сентенціями, змирившись з поневоленням римлянами свого народу, виношують далекосяжні плани панування іудеїв над світом за допомогою влади... золота — для них воно стане найголовнішою зброєю в досягненні цілей: гроші примусять усіх царів, тиранів, завойовників виконувати волю власників, що у будь-якій політиці залишатимуться в тіні. Саме тому Христос стоїть на перешкоді апологетам влади грошей і золота, бо він «проповідує убогих царство...» [17, с.840], і фарисеї Ганан і Каяфа вирішують віддати Месію на страту римлянам. В образах первосвящеників легко можна побачити натяки і на соціально-політичні проблеми 20 віку — коли зловісні сили, спровоковуючи чи породжуючи суспільно-моральні катаклізми й трагедії, заробляючи на цьому певні дивіденди, могли залишатись навіть непоміченими в історії...

Не сприймаючи «раціонального зла», заперечуючи будь-яке розуміння чи виправдання зрадництва, відкидаючи нав'язвану політиками, філософами і деякими митцями теорію «надлюдини» з її зухвалими викликами самому Богу, С.Черкасенко образами і колізіями своєї драми підтверджує і розвиває гуманістичні концепції Ф.Достоевського, Л.Толстого, Лесі Українки, прирікає на поразку будь-яку ідею, якщо вона має досягатись авантюрно-екстремістським, безчесним, неблагородним шляхом. А шлях до правди і благополуччя може бути один: «Шукайте Бога... і буде живою душа ваша» [8]. Такий основний мотив драми С.Черкасенка «Ціна крові» — філософсько-психологічної п'єси прозріливо-символічного змісту, у якій автор, не наслідуючи багатьох попередників, зокрема і Лесю Українку, дає самобутню власну інтерпретацію євангельської фабули та відомих образів. «Протиставляти п'єси С.Черкасенка творам Лесі Українки чи іншим творам на ці теми нема підстав: в драматурга було своє бачення цих образів, у їх інтерпретації він подав ще одну версію, яка не може залишатись непоміченою» [12, с.29], — зазначає О.Мишанич. Разом з тим ми знаходимо багато спільного у творах Лесі Українки і С.Черкасенка: філософічність, психологізм, домінування ідеї над характеристиками й ситуаціями, вагомість її донесення, соціальна й

історична значимість символу, тяжіння до історичних тем і сюжетів, суголосних своїм змістом сучасності.

«Вагомість елементів символізму у драматичних творах Лесі Українки й С.Черкасенка різна; спільне для них є те, що художній образ-символ синтезується на основі реального матеріалу — чи то далекого минулого, чи сучасного, — що у п'єсах діють індивідуалізовані постаті, часом позначені яскравими особистісними рисами, а завдяки особливому ракурсу авторського погляду ті постаті перетворюються на символ чи алегорію» [13, с.102], — підкреслює дослідниця про адекватність ідейно-естетичних основ обох майстрів у розвитку історико-філософської дискусійної драми.

По-своєму трактує образ відступників Борис Олійник у ліро-епічній поемі «Таємна вечере», де дає своєрідну художню інтерпретацію соціальної і національної трагедії, що розігралась на початку 90-х в Україні (та й не тільки в ній: форсованій із зарубіжжя та вітчизняним криміналітетом розвал великої держави не зробив щасливим трудовий люд кожної з колишніх республік Союзу).

Біблійна оповідь про таємну вечерю, Спасителеве усвідомлення неминучості зради одним із апостолів і прийняття страшних мук за людські гріхи проектується на сучасність: поет ніби виводить нас із Гетсиманського саду на нинішній Хрещатик, де торжествують на горі, злиднях та крові зрадженого народу сьогоднішні хазяї — духовні спадкоємці тих, що віддали Христа на розп'яття (чомусь так і згадується афоризм Ліни Костенко «Ісус Христос розп'ятий був не раз»: істина завжди була ненависною Сатані та його помічникам, у які б часи вони не справляли шабаші).

Сьогоднішні спадкоємці Іуди та первосвящеників, підхопивши пронесену кризь катаклізму віків (голодомори, концтабори, репресії, соціальні потрясіння, економічні експерименти) естафету зла, з фарисейським лукавством підвели нездолений і вчергове обдурюваний люд до уготовленої прірви. Автор «Таємної вечері» ніби усуває часові бар'єри: Христос, що прощав засліплений натовп на Голгофі («... не відають бо, що творять...») прощає і нічого не розуміючим нашим сучасникам:

— *Сьогодні один із вас
Зрадить мене... —
Сказав стомлено.
І усміхнувся гірко:
«Та хіба в тому їхня вина?»*

А Христос зраджується вкотре: прикриваючись святенництвом (показовість у набожності, в отриманні церковних нагород — мабуть, за вчорашній войовничий атеїзм, — лицемірні слєози по невинно убієнних комуністичним режимом, стовпами якого були самі), новітні владарі — прихвизатори пограбували народ до нитки, прирекли його на повільне вимирання.

Воскреслий Господь, як його Правда, не прийнятий мертвими душами, проданими лукавому за земні насолоди, перелобів-лихварів, котрі і право на патріотизм приватизували, жируючи і святотатствуючи:

*Мертві піють і п'ють.
Тягнуть цвяхи з хреста
На колекції та сувеніри...
Перейшли у Апостоли учні Христа,
Запаливши світильники віри.
Мертві грають в політику, «водять козу»
Та дівок загрозицею манять.
Оббирають, як липку, народ і казну,
Обирають себе на гетьманів.
І вже так Україні прилипли до губ,
Так їй закохали пролизи,
Що — дивися — небавом якийсь перелюб
І за пазуху неньці полізе.*

Художній лаконізм, що проявляється у фрагментарності оповіді, цікавих асоціаціях, авторських алюзіях, розкриває перед нами страшні реалії сьогодення, які осмислюються поетом у християнсько-етичних вимірах.

Нащадки Іуди не перевелись, тільки відступництво набирає нових форм, модифікується відповідно до вимог часу: спадкоємці біблійного зрадника торгують усім — і людьми, і ідеями...

І беруть не тільки срібниками — за мільйони та мільярди зелених був проданий на невизначений час, вигнаний з домівок у пошуках засобів існування народ. На відміну ж від біблійного двійника-попередника, сучасні ренегати-їуди торжествують... Але поки що.

Тому ставить поет питання про довговічність і живучість підлоти, генезису відступництва і ренегатства, усіх тих факторів, що в сьогоднішню переапокаліптичну добу розбудили і вивільнили найнищії інстинкти в людині.

Вбивчо і застережливо звучать слова: «А чи й справді повісивсь... Іуда?». Нагадаємо, що у драматичному етюді Лесі Українки «На полі крові» відступник Юда залишається живим, після розп'яття Учителя зрадник за тридцять срібників купує поле — поле крові, причому виправдовує свій вчинок, вважаючи купівлю-продаж людей нормальним товарообміном. Мало того, зрадник залишається непокараним: не завжди у земному житті буває відплачене зло. Сучасні ж їуди і перевертні ще й твердо впевнені у своїй безкарності.

І все ж, стверджує поет у своїй апокаліптичній за звучанням поемі, розплата за скоєні земні гріхи неминуча, звіт дадуть перед Найвищим Суддею ренегати-нувориші — торговці людьми і совістю, — носії блуду і бездуховності.

Не випадково, застєбнувши бандуру, замовкає кобзар: у часи гендлярства і содомії музи затихають (цікаво, що у «Маклені Грасі» М.Куліша митець Падур сильними світу цього загнаний у собачу буду).

*Але заговорять і посвідчать живі та мертві:
— І надовго зібрався мовчати, дідусь? —
Зблзнував молодий переблуда.
Посміхнувся кобзар у замислений вус:
— Вже недовго... До Страшного Суду.*

Можна по-доброму позаздрити інтуїтивізму поета, котрий раніш за багатьох засліплених своїх співвітчизників зумів розпізнати підступність «перестроєчних» процесів, зірвати маски фальші з деяких штучно (не без підказки «третьої сили») витворених кумирів, сиріч, духовних предтеч того, що правитиме останні роки перед другим пришествям Сина Божого.

Вірші-портрети сатиричного спрямування «Шарж», «Гряде пророк» розвінчують таких предтеч-псевдовождів, у яких легко впізнаються руші сучасної історії, ключові фігури у перекроюванні світу і душ людських. Хто ж вони новітні вожді і «пророки», кому недавно співали «осанни» і хто на наших очах відходить у вічну неславу?

Один із них у кризові часи «на глум і гріх хрещеного народу» (народу, який прийняв його як борця з прогнилою системою) виліз на кремлівський трон, зіпхнув безцеремонно свого нездалого попередника-руйнівника. Стоячи на танку, як колись вождь революції на броньовику, він керував «перезмінкою»...

Через два роки президент-демократ, «Будівничий» «демократичної» величезної держави з багатючими надрами і з до краю зубожілим населенням накаже розстріляти з гармат парламент... Його команда та обслуговуючі «пророки», «пророчиці» зроблять жебраками громадян колишньої супердержави, з їхньої легкої руки розв'яжуться криваві регіональні конфлікти...

Того, хто «п'яно бродить у палатах думних між казнокрадів і повій пера» (так і спадають у пам'яті епізоди Шевченкового «Сну» з картинами балів, парадів і «генерального мордобіття»), не можна не впізнати навіть, коли б не був у підзаголовку зазначений одіозний адресат: Б.Н.Є.

Автор дає стислу і лаконічну характеристику, використовуючи влучні поетичні порівняння, алюзії, аналоги, тому, хто по-фарисейському проголосував свободи і демократію, щедро сипав на словах суверенітетами, не тільки заради власних амбіцій і слави розвалював велику багатонаціональну державу, виконуючи таємні диктування утаємничених посередників («Нікчема промальтійського заводу»), служив насправді темним силам, видаючи себе за відроджувача розтраченої у роки більшовизму духовності, залишався великодержавником, мучителем хрещеного люду, відкрив двері західної експансії і чужоземного розтління (гідних для наслідування мав: «Зухвалий зростом і убогий духом, бездарний шарж Нерона і Петра), демонструючи себе як достойника віри («...у храм ухався і рогато до образів посунув навмання»), служив антихристиянському, сиріч, сатанинському середовищу, силам Зла. Тому сама Пречиста Діва одсахнулася з ікони, «від нього затуливши немовля», а «тьма несвітіння демоном звелася». Принесена з чужих країв розпушта — та, що лине і з телеекранів, торжествує відьомськими шабашами з барів, ресторанів, сплюндрувавши цноту та материнство на панелях та в розкішних борделях нових хазяїв, «партачів життя», — тріумфує на горі та сльозах доцент пограбованого народу:

*На троні перелюбства і лукавства,
Немов на тім'ї Лисої Гори,
Бісівство н'є за упокій слов'янства, —
І в чашах кров із сіркою горить.*

Ще один вірш-портрет теж має конкретного адресата, прийнятого найвими співвітчизниками за російського національного «пророка» («Левина грива. Борода з Толстого. І лиш в очницях кубляться волого нехристиянські блуд, і страх, і лют'») — духовного натхненника відродження Росії, єдиної і неділимої (пам'ятаєте «Как нам обустроить Россию» О.І.Солженіцина — опального у свій час автора у чомусь суворо правдивих, а в чомусь із прихованим лукавим прицілом романів «В круге первом», «Раковый корпус», «Август четырнадцатого», «Архипелаг ГУЛАГ» та ін., штучно розрекламованих до рівня шедеврів Л.Толстого та Ф.Достоевського?) — насправді ж служителя Тьми, «міченого у списках потайних», що «і з темного бісів'я» привів «на горе сирих, на ганьбу Росії перевертня із міченим чолом» (істинна суть заручника руйнівників М.С.Горбачова значною мірою характеризується поетом уже в згадуваній публіцистичній книжці «І бачив я іншу звірину...»).

Розрекламований у свій час західними спецслужбами та дисидентами, а часто і багатьма чесними патріотами, що розуміли усі вади прогніваючої системи, «класик» (який навіть намагався ревізувати і піддати сумніву справжні вітчизняні літературні шедеври та їх авторів — нобелівських лауреатів), повертався після багатолітнього вигнання як кумир ошалілої в розгубленості та соціальної невизначеності маси, бажаючи бути сприйнятий як національний пророк-месія з монархічно-імперським душком...

Чи в сучасній українській трагедії часом не спостерігаємо подібної зазобованості людности, котра у сліпоті і довірливості зводить на скрижалі національної історії, слави штучно витворених (кимось і з відповідною метою) кумирів сумнівної репутації, імена яких витіснять колишні назви вулиць, університетів, установ — і це на фоні різкого росту зубожіння населення, небувалої злочинності, суїцидів, содомії: що ж, як кажуть, треба створити видимість змін, відвернути увагу від духовного і соціального колапсу.

Апокалітичні мотиви звучать і в поезії «Крик Чорнобиля», де у спустошеній берами та обезлюдненій прип'ятській пустелі пророчо окреслюється сплюндрований гріхом безвідповідальності та байдужості земний світ, що, залишившись без цивілізації («Тільки раптом і з ночі дитям заголосить сова. Тільки Діва Пречиста із профілем Ліни Костенко У простуженій церкві собою маля зігрива»), волає до небес про справжню відплату:

*Бо ніщо не забудеться:
ані ймення, ні дати.
Ми — не тіні. Ми — душі,
віднині вовік молоді.
І коли небеса возвістують*

*годину відплати,
Ми посвідчимо
вашу байдужість
на Страшнім Суді.*

Крик замучених ядерним монстром — породженням людської гордині і безвідповідальності не тільки перед живими і мертвими, але й перед Всевишнім спонукає до катарсису. Інакше бо країна стане не тільки кладовищем людських тіл, а й кладовищем духу: витвори цивілізації, що вийшли з-під контролю моральності, ведуть у полон до лукавого. Можна без натяжок стверджувати: в сучасній українській літературі, ми не маємо більш християнського за світоглядом поета, ніж Борис Олійник. У нього і біблійне розуміння проблем соціальної справедливості (про це говорять уже вище згадувані твори), що так яскраво проявляється у багатомірності історизму художнього мислення поета.

Список використаних джерел:

1. *Андреев Л.* Собрание сочинений: В 6 т. — М., 1990. — Т.2.
2. *Бетко І.* Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки // Слово і час. — 1991. — №3.
3. *Білецький О.* Леся Українка і російська література // Правда іскра Прометейя.
4. *Гозентуд А.* Поетичний театр: Драматичні твори Лесі Українки. — К., 1947.
5. *Достоевский Ф.* Братья Карамазовы. — Кишинев, 1973.
6. *Журавська І.* Леся Українка та зарубіжні літератури. — К., 1963
7. *Иванов В.* Православный мир и масонство: Сборник очерков. — Житомир, 1995.
8. *Ісайя*, 55, 3-6.
9. *Лубківська О.* Моделі вияву ніцшеанської філософії в українській літературі // Сучасність. — 1995. — №4. — С.145.
10. *Михайлин І.* Воли і ясла: до філософської інтерпретації роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли як ясла повні?» // Зб. Харківського історико-філологічного товариства. — Харків, 1994. — Т.2.
11. *Михайлин І.* Достоевський і Шевченко. — Харків, 1994.
12. *Мишанич О. В.* Безмежжі зим і чужини. Повернення Спиридона Черкасенка // Черкасенко С. Твори: В 2 т. — К., 1996.
13. *Мороз Л.* Про символізм в українській драматургії // Сучасність. — 1993. — №4. — С.102.
14. *Ненадкевич Є.* На полі крові // Леся Українка. Твори. — К., 1930. — Т.8. — С.9.
15. *Рильський М.* Слово про Лесю Українку // Правда іскра Прометейя: Літературно-критичні статті про Лесю Українку. — К., 1989.
16. *Українка Леся.* Твори: У 12 томах. — Т.5. — К., 1976.
17. *Черкасенко С.* Твори: У двох томах. — Т.1. — К., 1996.

The article deals with the comprehension in comparative context the artistic interpretation of the Gospel motive of Judas Iscariot' betrayal, and retreat on the whole in L. Andreev, Lesa Ukrainka, S. Cherkanka, B. Olyinik and other's works.

Key words: Interpretation, motives, allusion, dispute, tendencies.

Отримано: 10.09.2007 р.

УДК 001 (477) (092)

Віра Огієнко

Краєзнавець, м. Львів

ДАНИЛОВА ГОРА (ДО ІСТОРІЇ РОДИНИ ІВАНА ОГІЄНКА)

У статті подаються цікаві факти з життя родини Івана Огієнка упродовж 1939-1947 рр.

Ключові слова і словосполучення: Холм, переклад Біблії, вогнище просвіти, православна віра.

Наша велика родина, як вітки родоводу Огієнка, так з вітки Литвинчуків, насправді були переплетені своїм гіллям.

Моя мама, МОТРЯ АНДРІЇВНА та ДОМНА ДАНИЛІВНА ЛИТВИНЧУК, дружина І.І.Огієнка, були двоюрідними сестрами. Хати обох братів стояли поруч, через паркан. Приїжджаючи в Брусилів, родина І.Огієнка жила в домі батьків його дружини, в якій був ще молодший брат Петро. В окупаційний період Петро осмілився поїхати до І.Огієнка, архієпископа Холмсько-Підляського, а потім і митрополита Іларіона, як до духовної особи з проською посприяти визволенню з неволі земляків, які знаходилися в концтаборах як військовополонені.

Будучи вже в еміграції (у Винниках під Львовом та у Львові 1920-26 р., а потім у Тарнові (Польща), куди він виїхав з урядом УНР, як міністр віросповідань) І.Огієнко не залишає своєї наукової праці по перекладу Старого Заповіту з оригіналу єврейського тексту «Biblia Hebralca» та Нового Заповіту з грецького тексту «Novum Testamentum Graece». Засобом утримання сім'ї стає для І.Огієнка праця викладача старослов'янської мови та кирилівської палеографії у Варшавському університеті, але з часом його звільняють за спротив колонізації православних богословів.

Тодішній голова Православної Церкви в Польщі митрополит Діонісій з приходом в 1939 р. німців до Варшави змушений був зректися свого сану і здати церковні справи Берлінському архієпископу Серафимові, який зараз же повів русофільську політику в Церкві. Але через рік Діонісія знову повернули на Голову Православної Цер-

кви в Генеральному Губернаторстві. Ніби підтвердився як результат опрацьованих І.Огієнком відповідних історично-наукових пояснень про те, що українці мають безперечне право на власну Православну Церкву. Тоді ж холмське населення домоглося повернення забраного поляками стародавнього українського катедрального Собору Пречистої Діви Марії з усіма будівлями, що належали до нього на святій Данилівій Горі. Холмсько-Підляське духовне правління на чолі з о.І.Левчуком взяло владу в свої руки, зв'язалося з Церковною Радою і обрало повдовілого проф.І.Огієнка своїм духовним пастирем [2, с.16].

Першою людиною, яка публічно виставила кандидатуру проф.І.Огієнка, був д-р Ю.Липа — член Варшавської Церковної Ради. При хіротонії, висвячення на єпископа Холмсько-Підляського, І.Огієнка з боку німецької влади не було нікого.

Пізніше розповідали, що німецька центральна влада сильно вигорювала місцевій владі в Холмі, як вона допустила призначення проф.І.Огієнка на високий духовний сан.

Упродовж того періоду, коли Іван Іванович займав цей сан, до нього в консисторію приїжджали його діти — Анатоль, Юрій та Лариса, — які вчилися у Варшаві та Відні. Анатоль починав своє студентське життя в Голландії, а закінчив факультет машинобудування Варшавського політехнічного інституту. Одержавши фах парові машини (двигуни), мав свій запатентований винахід. За першу заробітну платню на фірмі Анатоль зробив своїй мамі дарунок, купивши їй гарну одягу після «європейських» поневірянь. Був одружений Анатоль на Христині, польці за національністю, з якою познайомився в Лозанні, вже на еміграції. Він мав до неї теплі почуття і як до жінки, визволеної з концтабору, і як до доброї, чуйної інтелігентної особи, беззахисної перед своєю долею. Його батько був проти вибору свого сина, згадуючи настанови Домни Данилівни, але Анатоль відстояв свій вибір.

Після 14-ти років життя в Аргентині (Буенос-Айрес) Анатоль з Христіною переїжджають у Нью-Йорк, де Анатоль працює в різних фірмах. Разом вони прожили до того часу, коли вона померла в шпиталі Сороса. Дітей їм доля не дарувала. Анатоль був щедрою і доброю людиною, допомагав рідні в скрутні роки, а також чужим людям, які використовували його для своїх цілей, маніпулюючи його батьком.

Коли Іван Іванович переїхав до Канади (1947 р.), туди ж переїхав і Юрій, який з часом влаштувався на одну із канадійських фірм. Одружений був на акторці-канадійці, мав своє авто, житло, але згодом з цією невірною і хитрою особою мусів розлучитися, залишивши їй все своє майно, і переїхав до Нью-Йорку. Там він вдруге одружується (1962 р.) з українкою Марією Ярославською, з якою прожив 20 років. І для другої дружини Юрій був заінтелігентний, зам'який характером, не конфліктний. Вона використовувала його в своїй роботі стоматолога, а також по догляду за паралізованою матір'ю. Помер він 1982 р. від раку легенів.

Лариса після того їхня, як сім'я залишила Європу, жила в Нью-Йорку, працювала довгі роки бібліотекарем при російському право-

славному монастирі. В останні роки свого життя, з недовірою і холодом сприймала чужих візитерів з України, які нібито добиралися до архівів її батька. Зі своїм чоловіком, професором-германістом Костянтином Бідою вона познайомилася і одружилася ще в Швейцарії, але з часом, вже в Америці, сама його залишила. В Австрії, у Відні, вона закінчила вищу комерційну школу (Гох Гендель Шуле), але за спеціальністю не працювала. Померла Лариса 1997 р. Коли довідалась про свою невиліковну хворобу, то перед кончиною переїхала до Канади, в Монреальський шпиталь. Похована в тому ж місті. Була сильною та вольовою жінкою.

Коли моя сестра Клавдія попала за рознарядкою на роботу в Німеччину, фашистів з Росії вже виганяли. Потяг, який віз невільників і в якому була сестра, попав під бомбардування. Людей з вагонів повитягували селяни. Це було на Рівненщині. Сестра з двома дівчатами попросила одного священика, щоб він допоміг їм добратися до холмського родича, тобто Івана Огієнка. На прохання сестри він відреагував позитивно, і декілька парафій допомогли їм добратися до Холму.

Приїхала сестра до Данилової Гори раненько, в консисторії запитали хто вона і повідомили Іларіону, що прибув хтось із родичів. Іларіон дозволив впустити її канцелярію і попросив показати документи. Раніше в нього вже була ніби родина Огієнків з дитиною, але без документів. Іларіон з ними провів розмову, чи знають вони родичів з Брусилова. Родина отримала кімнату, але через тиждень втекла, тому що кожен день Іларіон розпитував про свою численну рідню, про яку так довго нічого не знав, і переконався в їхній брехні. Сестра, одначе, була прийнята, як близька родичка. Розпорядок в консисторії був строгий, кожен з прибулих мав свій робочий обов'язок, відповідний час на відпочинок та прийняття їжі. Обслуговували в канцелярії та приміщеннях, а також в тих кімнатах, де жив Іларіон і його діти, коли приїздили на вакації, монахи та монахині.

Навкруг території Данилової Гори знаходилися поляки та німці, і коли заходили до його кабінету, він просив зброю залишати в канцелярії. Така була його вимога. Інформацію про політичні події він слухав з лондонського радіо.

До Іларіона часто надходили скарги на тяжке положення духовенства та мирян. Польські «фолькдойче» під покровительством німців мордували священиків, дяків, українську православну інтелігенцію, про що Іларіон говорив люблінському губернатору. А той тільки мотав головою і мовчав, але накінець видавив з себе: «Чи є на це докази?». Комісія складала мартирологію (список знищених) з доказами, але німці також мовчали...

В окупованій Польщі фашисти почали розширювати за її рахунок свої землі. Гітлер видав наказ в Гімлерштат (Польща) переселити 2 тис. німецьких сімей, п'ять тисяч польських відібраних дітей формувалися за фашистською ідеологією, а 2 тис. польських дітей було віддано в концтабори. Рейх був зацікавлений знищувати і польську, і українську інтелігенцію.

Німецькі фашисти не допускали ніякого просвітницького і фахового вогнища на Холмщині, хіба як на глум — «кельнерську школу». І то в Берліні, щоб було ким обслуговувати свій «герренфольк». Єдине, що вдалося відстояти після довгих прохань, це відкриття в Холмі Вищої Духовної семінарії. На Холмщині навіть не допускалося розповсюдження української Біблії і Нового Заповіту в перекладі Іларіона. 100 тис. екземплярів Біблії було конфісковано німцями, і німецький уряд передав їх єпископу Мстиславу Скрипнику, зять якого був німецьким військовим. Проти цього митрополит Іларіон запротестував в українській пресі, але даремно.

Коли німці повели наступ на СРСР, з Генерального Губернаторства (як тоді називали Польщу) кордонів на схід від р.Буг та р.Сян, тобто на землі Полісся, Волині, Наддніпрянщини, не відкрили. А в Києві очікували, що митрополитом київським буде Іларіон, однак німецька влада заборонила виїздити йому поза межі Холмщини. Православні миряни України називали його «німецьким в'язнем». На цей сан митив його конкурент, який пильнував це місце, і через довгі роки все-таки добився. Але мільйони православних українців, православна та греко-православна церкви в Канаді були не тільки свідомі того, що митрополит Іларіон був постаттю всеукраїнського, а також постаттю світового масштабу.

На Гірці, як називали Данилову Гору, знаходилися і духовна семінарія, бурса, де жили семінаристи та готель для священників, серед яких багато було емігрантів. Замок князя Данила мав підземні тунелі, і з кабінету Іларіона можна було зайти в церкву і навіть вийти до міста. Все зосталося так, як було при князі Данилові Галицькому.

В підземних галереях замку переховувалися врятовані військовополонені та єврейське населення, яким монахині таємно доставляли їжу та одяжу.

Коля родина Іларіона збиралася на Гірці, моя сестра інколи говорила, що її батько страждав від арештів через еміграцію Іларіона, на що він ображався і відповідав: «Свят, свят, Клаво, чому через нас?» Його діти тепло ставилися до моєї сестри, називали її кузинкою, дарували їй речі.

Старший син Іларіона Анатоль був людиною з почуттям гумору. Коли не мав гумору або не ладив з молодшим братом, то повертав фото Юрія другою стороною, де була мордочка мавпи. Знав багато пісень з оперет та оперних арій, був знавцем солодких страв. Просив сестру, коли приїжджав на Гірку, щоб вона пішла до ключниці і попросила варення. Тоді вони обоє відводили цим душу.

В середині липня 1944 р. фронт приближався до Польщі. Німці програвали війну, яку на свою голову затіяли. 18 липня Іларіон покидає зі своєю обслугою Холм і від'їжджає до Варшави, забравши приватну бібліотеку — 11 тис. томів, наукові доробки, майно. Але для дальшої еміграції з Варшави йому не дали вагону, тут-таки знову відомстили йому за переклад Біблії з гебрійської мови. Зате іншим єпископам надали вагони, в яких вони вивозили навіть свині та коро-

ви. В ощадничій касі Варшави у Іларіона були заощаджені гроші, але німці їх заблокували.

Дочка Іларіона Лариса в той час жила в Австрії, закінчувала у Відні торгівельну школу. Коли прийшлося з Польщі їхати далі на еміграцію, Анатоль збирався на неї, як на вакації. При ньому була маленька валіза, плащ, фото мами, лорнетка (бінокль), зубна щітка, нічна сорочка. Свою двохкімнатну квартиру він закрив на ключ, надіючись скоро повернутися.

Півтора місяці Іларіон, його обслуга і рідня жили в Криниці на Лемківщині. На початку серпня вони дісталися до Штрбського Пlesa в Словачії. Шлях до Словачії був тяжким: йшли потайними маршрутами, заплативши гроші провідникам. Зайві кілограми ваги необхідних речей викидали по дорозі. Кругом лежали завали дерев, спеціально зроблені для захисту підходів до кордону Словачії. Завали обходили або розтягували, але кордон їм вдалося перейти, і по Словачії вже йшли знесилені, зі збитими босими ногами, бо на взутті повідпадали підшви.

За тієї анархії, якою супроводжуються військові дії, було складно врятувати як оригінал перекладу, так і джерела перекладу Біблії. Але друкарка п.Софія Сімянцева, яка передруковувала матеріали Біблії, все-таки врятувала і оригінал, і копію перекладу та привезла їх в Штрбське Плесо.

Далі перед ним стояла нова проблема — перехід кордону Австрії. В Анатолі були заховані останні австрійські марки, які знову прийшлося видавати провіднику. Секретарка Іларіона і він сам несли оригінал рукописного перекладу Біблії на 20-ти товстих зшитках та його копію, боячись за їхнє збереження, пам'ятаючи, як німці в 1939 році знищили переклад Нового Заповіту, спаливши його. І знову тяжкий маршрут, завали дерев, каміння і збиті ноги... Зате другого лютого 1945 р. біженці попадають до католицького монастиря Герцогенбург під Віднем. Вони живуть в ньому півтора місяці, і 11 квітня їхня група прибула до кордону Швейцарії, до містечка Фельдкірх, де вони влаштовуються на проживання в протестантському монастирі.

Монастир був холодним, непривітним на вигляд, але добрі монахи клали на поріг келії, де вони жили, дрова, хліб, молоко. Вечорами дівчата грали на знайденій гітарі і співали в два голоси. Один голос йшов «басом» — валяли дурня. Цютливі монахи думали, що до дівчат ходять чоловіки і з ними співають, про що скаржилися Іларіону.

А 30 квітня біженцям дозволили перейти кордон через Шаанвальд. Іларіона з його близьким оточенням доставили в розподільчий табір Букс, де вони пробули три дні. Іларіону виділили готель, всі інші жили в бараках. Тут їх чекали неприємні процедури, їх роздягали наголо, а одержу прогрівали, дезінфікували. Не обминуло це і Іларіона, що викликало в нього обурення, як у церковної особи.

Швейцарія не впускала біженців до своєї країни, але Іларіона завдяки заступництву Лондонського Біблійного товариства впустили. Надалі уряд Швейцарії призначив їм місце проживання — Лозанну, в якій вони прожили більше двох років.

За свою 4-х річну працю в Холмі І.Огієнко своїми власними коштами утримував велику консисторію, працюючи по 15-18 годин без перерви, підірвавши тим самим своє здоров'я. Практично консисторія жила за рахунок його видань, і використати хоча тиждень для лікування він не зміг. Хворобу (аденому простати), яку він набув, запущений настільки, що вимушений був рятуватися трьома операціями, які переніс уже в Лозанні. Перша була зроблена в серпні 1945 р., а в грудні цього ж року лікар М.Секретан прооперував його два рази. Одужував він весь 1946 рік у старечому домі «Віфанія». Після одужання Іларіон продовжує відшліфовувати ясність думок та простоту висловів (при рівнозначній ритмічності) перекладу на українську мову Біблії з історичного оригіналу.

Ревізійна комісія Бритійського Біблійного Товариства оцінила переклад як класичний, де якнайточніше збережено характер оригінальної мови, без порушень фразеології та законів перекладної мови.

У Швейцарії для Іларіона і його близького оточення було скрутно в матеріальному відношенні. Потрібно було шукати засобів для виживання. А знаходили їх дуже просто-обмінювали товари, необхідні для селян дальніх кантонів, на продукти для себе. Цим займалися чоловіки.

Моя сестра також влаштувалася в пансіонаті, де жили аристократичні старушки, яким була потрібна поміч в повсякденному житті. Разом з тим вона закінчила два курси медичних сестер у вечірній час. Люди прихильно ставилися до оточення Іларіона, по мірі можливості допомагали їм.

І тільки 19 вересня 1947 р. на запрошення канадійської Греко-Православної церкви Іларіон прибув до Вінніпегу, де в сані митрополита очолює український православний Собор Святої Покрови по вулиці Борревс-Сінклер до 29 березня 1972 р. Цей Собор добудовували на візирець Собору Св.Апостола Андрія Первозванного в Києві.

Помер Митрополит Іларіон, професор І.І.Огієнко на 91-му році життя в лікарні Мізерикордія в Вінніпезі (Канада). Похоронили його на цвинтарі Св.Воскресіння, в православній секції цвинтаря Глен Іден (Вінніпег).

Як говорив його однодумець проторосвітер Григорій Метюк, митрополит Іларіон був воїном у відстоюванні українського православ'я:

«Інколи щиро патріотичні праці Митрополита Іларіона часто зустрічали незрозуміння, а навіть злу волю зі сторони тих осіб, які живуть тільки теперішнім моментом, не вглиблюючись в духовні процеси нашого народу на протязі цілого його історичного буття та недобачаючи тих тяжких наслідків, які сховані в відірваності нашого народу від його духовного багатства в минулому» [2, с.64].

І в наш час знаходяться псевдоісторики, які в замилюванні свого нового «відкриття Америки», достеменно і глибоко не знаючи історії православ'я, твердять про те, що князь Володимир не приймав православ'я, тому держава Україна не є православною, та подають цілий ряд інших версій. Ці версії вкладають вони в голови нового покоління, налаштовуючи їх на прийняття чужої релігійної ідеології, тобто руйнують православ'я.

Тож боротьба за православіє не спиняється і в наш час. Однак шкідливі для православія ідеї набувають, на жаль, цивілізованих форм і продовжують його руйнувати.

Політичні, світські проповідники, хитрі, мудрі, підступні, діють замасковано і тепер, боячись відверто говорити народу про те, що Православна Віра спасла Україну від національної загибелі. Віра і народ – єдині! Так говорить про це історія Руси – України!

Список використаних джерел:

1. *Газета «Вісник»*. – Вінніпег, Манітоба. – 1972 р. – 15 квітня. – С.15-16.
2. *Метюк Григорій*. Людина праці. Десятиліття архіпастирської праці Митрополита Іларіона. Вид. ювілейного комітету. – Слово Істини. – Вінніпег, Манітоба. – 1950. – Листопад-грудень. – №37-38 – С.16, 59-61, 64.
3. *Митрополит Іларіон*. Біблійні студії. Богословсько-історичні нариси і духовна культура України. – Вінніпег, 1963. – Т.І. – С.239-242.

The article reveals interesting facts from the life of Ivan Ohienko's family from 1939 to 1947.

Key words and word-combinations: Holm, translation of the Bible, Prosvita centre, Orthodox religion.

Отримано: 21.04.2007 р.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

УДК 001 (477) (092): 930.2

* З документальної спадщини огієнкознавства

В.П.Ляхоцький

Національний медичний університет імені О.О.Богомольця (м. Київ)

РОДОМ З ДИТИНСТВА

Відзначення ювілейних дат достойників нації, світової цивілізації — могутній поштовх для здійснення нових студій про їх творчий спадок, діяльність, життя. Воно містить у собі потенціал відкриття незнаних граней особистості, багатство їх відтінків, нове сприйняття та прочитання.

В основі наукових дослідів — історичні джерела, безпосередні учасники й свідки минувшини. Суворі, безкомпромісні, лаконічні. Проте вони не на поверхні. Багато з них часто-густо знаходяться у справах, фондах, на перший погляд далеких від тематики досліджень, неначе закликаючи науковця розширити їх горизонти, не замикатися на особистості, висвітлювати буття і дійство постаті на широкому тлі різнобічних соціальних процесів. Збагатити тим самим неупереджений показ її ролі й місця в історії, розвої науки, культури, освіти тощо.

Можливо, будь-яка війна і завершується, як кажуть у народі, з похованням останнього бранця, пізнання ж соціального процесу, його дійових осіб, нескінченне: кожне нове коло історичної спіралі насичує спільноту соціалізацією, збагаченою досвідом минулого, поглиблює її знання, розширює світогляд, наворачтає до мудрості. Таким є закон існування людства. Той, хто зупиняється, скільки б не волав, лідером загалу не стане.

Система, важка праця відкриває нам незнані риси людського буття, його фігурантів. Факт — хліб історії, найбільші його скарби в архівах. Усвідомлюючи цю просту істину, редколегія збірника запроваджує, на мій погляд, надзвичайно цікаву і важливу рубрику, до якої і ми додаємо свою децицю. Її значущість з кожним роком зростає, адже, як засвідчує аналіз попередніх огієнкознавчих розвідок, більшість з

них хвибує недостатністю джерельної бази, системності, аналітики. Здійснити потужний прорив на шляху виявлення, опрацювання і введення до наукового обігу нових корпусів і масивів, окремих архівних джерел — найперше завдання всіх дослідників — огієнкознавців.

Враховуючи знаменну дату — 125-річчя від дня народження Івана Огієнка — ми дозволили собі включити до рубрики публікацію унікального документу, виявленого автором ще у 1996 році у Кам'янець-Подільському міському державному архіві й оприлюдненому вперше у «Студіях з архівної справи та документознавства» (1996. — №1). Його можна віднести за жанром до мемуаристики. Він відкриває нам фрагменти шкільного життя Івана Огієнка за спогадами його учителя Івана Григоровича Сливки. Людини, яка знала майбутнього діяча з 1894 року, створила умови для розвитку його здібностей. Завдяки його безпосередній підтримці і допомозі маленький Іван прилучився до творчості — почав писати вірші, поеми; зацікавився періодикою; готувався до вступу в Київську військово-фельдшерську школу; завершив навчання в школі першим учнем. Усе життя Іван Огієнко зберігав глибоке захоплення науковими розвідками, прищеплене учителем Іваном Сливкою у початковій школі. Більше ніж через два десятки років вони знову зустрілись. Це сталося у Кам'янці в 1918 році. Вони обоє працювали в університеті: І.Огієнко — ректором, І.Сливка — бібліотекарем. Пишаючись своїм вихованцем, Іван Григорович відтворив для історії початок його великого праведного шляху. Зважаючи на цінність документу, оприлюднюємо його, зберігаючи правопис оригіналу.

Шкільні роки Івана Огієнка

26 літ назад в вересні до Брусилівської початкової школи прийшов я, як був відчинений прийом нових учнів, прийшла бідна вдова Огієнко. Привела до школи свого мизинця-хлопчика. Цей хлопчик незабаром виявився дуже здатним і дуже працюючим до науки. Він дуже цікавився книжками і поки скінчив школу перечитав майже всі книжки, які були в шкільній бібліотеці.

Вже на 4-му році свого навчання він почав складати вірші. Це виявилось випадково.

У школярів Брусилівської школи самою любимою грою була гра в «Тараса Бульбу». Раз зимою випав сніг. Школярі против вікон учителя вистроїли з снігу фортецю, поділились на дві партії і розпочали гру в війну. Гра вийшла дуже вдачна. Меж школярами граючих у війну було багацько балачки. Незабаром декотрі школярі докладають учителю, що Огієнко описав цю війну в стихах. А ну, покажи, що ти там написав, каже учитель. Школяр витяг з під парти цілу тетрадь. На кількох сторінках віршами було написано, як школярі воювали фортецю, хто отличився, як знатний воїн. Вірші були написані під впливом казки «Конюк Горбунюк». Звичайно вірші не мали розміру, но рифмовані були доладно, зміст вірша був дуже складний.

Через деяке время скоївся другий випадок. Був первий день великого посту. Треба зазначити, що брусилівські школярі збирались до школи завше дуже рано. Аби тільки починало світати, як школярі

біжать вже до школи. Поки начнуть уроки, вони в сінях школи та в класах вигадують всякі виграшки.

Оден школяр приніс собі на сніданок невеличкий хлібний витрибок. Товарищі, побачивши в нього цей хлібчик надумали таку штуку. А давайте, хлопці, пограємо в «Петриченка». Як женити, так женити. Зараз же обрали старостів. Старший староста хліб приносить наяву за молодого та в перший клас, де знаходилася школярка, котра була до сподоби молодому. В посажонні батько й мати, музики, піп і все інше. За яких 15-20 хвилин скоїлось весілля. Музики грали, хлопці, дівчата, батьки і гості танцювали, замість горілки частували квартою води з діжки, яка стояла в сінях.

В Брусиловській школі було заведено, щоб первий урок завжди займав священник — законоучитель.

Поки прийшов на урок законоучитель, школярі встигли не тільки скоїти весілля, але Огієнко встиг описати це весілля віршами.

Після уроку законоучителя вчитель, ввійшовши в клас, помітив в класі щось незвичайне. Школярі щось метушилися, усміхаються, обертаяться в той бік, де сидить Огієнко, нахилиються, нібито хочуть заглянути до його під парту. Одним словом натякають учителеві заглянути до Огієнка під парту. А сам Огієнко сидить і неповорухнеться. Весело подивляється на вчителя. Це вчителя зацікавило, що за знак. Ану покажи, козаче, що це в тебе там під партою? Як це вчитель вказав, не встиг Огієнко показати вчителю, що в нього під партою, школярі почали вигукувати: «Огієнко написав «стишки». Оглав цього вірша був такий: «Сказка о томъ, какъ Петреченко женили великимъ постомъ». Вірші закінчувались такими словами: ...» вотъ и моей сказкъ конецъ, пришелъ батюшка отецъ». В цих віршах в гумористичному тоні було розповідано як прийшов до школи з хлібом Петриченко, як школярі женили Петриченка. Одним словом віршами було написано оповідання на 4-х сторінках тетраді.

Школяр Огієнко пробував свої окремі писати вірші, але пробував писати і кореспонденції в газету «Сельській Вѣстник». Ця газета одержувалась в Брусиловській школі і завжди Огієнко, як дуже цікавий хлопець, брав читати цю газету. Часом в «Сельському Вѣстнике» містились кореспонденції з сусіднього села Соловієвки. Але завше кореспонденції Соловієвки були брехливого змісту.

Раз школяр Огієнко питає вчителя: «а чи не можна й мені написати в газету про Брусилів?» «Що ж тиши», відповів йому вчитель. Незабаром приносить він до вчителя довгелезну статтю, ціле оповідання про те як трудно жити на світі Брусиловським селянам, а особливо про те, що серед скінчивших школу базато таких, котрі прагнуть вчитись дальше і неможуть через недостатки батьків. Вчитель значно скоротив цю працю школяра, дав йому переписати наново, а потім після її до редакції газети «Сельській Вѣстник». Місяця через два чи через три ця кореспонденція була напечатана в газеті і даже з підписом. Хлопець був дуже цьому радий.

Після випускного екзамену приходить до вчителя мати Огієнка за порадою, що їй дальше робити із своїм сином. І до цього вона нераз,

як тільки зустрінеться зі вчителем денебудь на шляху, чи іншому місті, завше запитує: «а як там вчиться мій Ваньо, чи не балується часом?» На всі ці запитання получала відповідь: «ваш син вчиться дуже гарно й не балується, дав би Бог, щоб хоть би 1/10 частина школярів вчилася так, як Ваш син, то учителеві його праця в школі видавалась неважкою працею, а за відразу». При цьому треба зазначити, що класи Брусиловської школи були битком набиті [...] Бідна вдова знала, що її син має дуже велику охоту до навчання, а крім цього її дуже не хотілось віддавати свого мизинця в науку до шевця, або кравця. На старших своїх синах і дочках вона бачила який то гіркий і важкий хліб отих брусиловських ремісників. Да і її покійний чоловік сам був кравець. Працював він гірко, а як вмер, то залишив тільки стару хату та невеличкий городець. Бідній вдові прийшлося дуже гірко працювати, щоб пристроїти дітей і вивести їх в люди.

Учитель, маючи на увазі, що в Київській губернії єсть тільки дві школи, в які можуть прийняти вдовиного сина на казенній рахунок. Це: Київська военно-хвершальська школа і Коростишевська учительська семінарія, посовітовав вдові віддати свого сина до хвершальської школи, як раз син її має підходящі літа, щоб поступити в цю школу, а в учительську семінарію він ще малолітній. «Нехай скінчить хвершальську школу, а там він зможе знайти дорогу до лучшої долі», радив учитель. Учитель не ошибся.

Хлопець гарно скінчив школу по 1-му розряду, воєнне міністерство надало йому право вибрати собі посаду воєнного хвершала в любому місті.

Хлопець вибрав собі посаду хвершала в психіатричній відділу Київського воєнного гошпиталю. На цій посаді він получав 14 крб. в місяць. І от хлопець купує собі книг, за 10 крб. в місяць наймає собі репетитора і готується до іспитів на атестат зрілості. Из свого жалування він не тільки платить репетиторські, але посилав і своїй старенькій матері. Через два роки він склав іспит на атестат і поступив в Київський університет.

Будучи учеником хвершальської школи, студентом, учителем комерційної школи, гімназії, приват-доцентом він ніколи не гнушався своїми товаришами односельчанами, не цурався їх компанії, не тільки заходив з ними в компанії, но і допомагав їм, чим тільки міг. Ще будучи студентом, організував в Брусилові перву потребительську лавку. На первих порах був як то кажуть: і швец і жнець і в дуду ігрєць. Сам прикажчик, сам касір, сам і казначей. Два роки назад його трудами в Брусилові відкрита початкова школа.

1918 р.

Учитель (бувший) Брусиловської низшої школи І.Сливка.

Список використаних джерел:

1. Кам'янець-Подільський міський державний архів. — Ф. Р-582, оп.1, спр.13, арк.24-25 зв.

Отримано: 17.06.2007 р.

Іван Огієнко

ІНФЛЯЦІЯ ЛЮДИНИ. РІЗДВЯНА ПРОПОВІДЬ МИТРОПОЛИТА
ІЛАРІОНА. ВІННІПЕГ. МИТРОПОЛИТАЛЬНИЙ СОБОР. 1952 р.
Фотокопія за виданням:

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Адреса Редакції: 804 Magnus Ave., Winnipeg Man., Canada.
Передплата річна 2.50 дол. Окреме число 25 центів.
Телефон 591-606.

РЕДАГУЄ РЕДАКЦІЙНИЙ КОМПЕТ.

Рік XV.

Січень, 1952 рік.

Число 3 (168).

ІНФЛЯЦІЯ ЛЮДИНИ*

Христос рождається!

I.

Людина — це образ і подоба Бога.

Творячи Людину ще спервовіку, Господь сказав: "Учинимо Людину за образом Нашим, за подобою Нашою, й хай панують над морською рибкою, і над птаством небесним, і над скотиною, і над усією землею, і над усім повзючим, що повзе на землі". "І Бог на Свій образ Ї Він створив" (Книга Буття 1. 26 — 27).

І ось це, — що Людину Господь створив за образом Своїм і за Своєю подобою, — це стало головною основою всієї Християнської науки про Людину взагалі. Людина, — це образ Бога, а тому вона вже тим самим висока й шанована, тому вона, — за наказом Господнім, — панує над усією землею. Самим цим Божим твердженням у Біблії Людина була обожена, — поставлена поруч свого Бога, як Його образ і подоба на землі.

Це була висока думка Самого Господа про Людину, і власне ця думка запанувала в християнському світі, запанувала бодей в ідеалі. Цю думку обоження Людини глибоко зрозумів ще автор Псалтиря, і в псалмі 8. 5-6 подав горде й високе:

Що таке Людина,
Що Ти пам'ятаєш про неї,
і син людський,
що про нього Ти згадуєш?

* Різдвяна проповідь Митрополита Іларіона.

А однак учинив Ти його
мало меншим від Бога,
і честю й величністю
Ти коронуєш його!

Отже, Господь учинив Людину, чи синій людського "мало меншим від Бога", по-гебрейському *meat me Elohim*. Але вже вдавнину злякалися такої високої думки про Людину, і деякі старогребецькі тексти Псалтиря стали писати *malochim* замість *Elohim*, цебто: *meat me malachim*, мало меншим від Анголів. За цим зменшенням розумінням істоти Людини пішли й грецькі перекладачі й дали: *brachu ti rag angelis*, а також латинські: *paulo minus ab angelis*.

Високе розуміння Людини проте повосталоси і в цьому зменшеному: Вона створена мало меншою від Анголів.

II.

Своїм народженням Христос обожив
Людину.

Велика тайна Воплощення (втілення) Сина Божого, Його народження від Духа Святого й Діви Марії! Своїм цим народженням Христос освятив наше тіло, а нас обожив. "Долішня (земна) Людина стала Богом", каже про це Григорій Богослов (329-389).

І довга низка перших Отців і Учителів Церкви власне так і дивиться на значення народження Христа: цим обожена Людина!

У другому місяці той же Григорій Богослов навчає: "Отчеє Слово було Бог, але стало Людиною, щоб, з'єд-

нависли з земними, з'єднати з нами Бога. Воно обоюдно єдиний Бог: постільки чоловік, постільки робить мене з чоловіка Богом" (Твори V. 40, Москва, 1889).

Дуже виразно навчає про це й св. Григорій Ніський (IV вік), молодший брат св. Василя Великого: Своім народженням "Бог поєднався з нашою істотою, щоб наша істота, через з'єднання з Богом, стала божественною".

Так само й Афанасій Великий (296 — 372) часто навчав про це саме, напр.: "Слово стало Людиною, щоб ми обожились".

Часто торкається цього питання й славний Отець Церкви Іриней Ліонський (130 — 203), що мучеництвом ствердив свою іску. Він навчав: "У цьому велика тайна, що Син низходить у тварю (твар), а тварю (твар) приймає Слово й возходить до Нього, підіймаючись вище Ангелів, і робиться образом і подобою Божою" (Твори, V. 30). "Христос поєднав Людину з Богом. А коли б Людина не поєдналася з Богом, вона не могла б стати причасником нетління" (III. 18. 7). "З незмірної ласки Своєї Син Божий став тим, що й ми, щоб нас зробити тим, чим є Він" (V, передмова).

Оце й є один з великих наслідків тайни Вплочення, тайни народження Сина Божого: Бог не погордував нашою людською плоттю, і вже тим вона освятилася, а ми обожилися. Це глибока основа Християнства, яка має з бігом віків висловитися все глибше та ширше. Все людство зростає, а з ним зростає й розуміння високости людської істоти, божественности Людин. Обожени Людини — проста дорога до Царства Божого на землі!

III.

Людина — це син Божий.

Своім народженням Христос ясно відкрив нам Свого Отця — Бога, а нас назвав синами Його, синами Божими. У цьому велич Вплочення, у цьому велика радість Народження!

Ми щоденно проказуємо найглибшу Молитву. Молитву Господню:

"Отче наш", дебо зємо Бога своїм Отцем. А коли Він наш Отець, то ми Його діти, Його сини. У цьому велич і радість Християнської Віри: ми не Божі раби, але сини чи діти Його! А рабами Його часом зємомо тільки для підкреслення своєї покори до любого рідного Батька.

Христос позоставив людям Свою велику заповідь: "Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний!" (Мт. 5. 48). Цією заповіддю ясно стверджується, що ми можемо бодай своїм бажанням наблизитися до досконалости Божої. Більшої пошани Людини, більшої оцінки можливої величі її духа ніхто не дав, як Сам Ісус Христос власне у цій заповіді, заповіді про безмежну досконалість Людини! А що Господь недосягнений, то безконечна і досконалість Людини, як основи Царства Божого на землі.

Апостоли пішли дорогою свого Вчителя, і так само часто навчають, що Людина — син Божий, що вона — обожується. "Христос один раз постраждав був за наші гріхи, щоб привести нас до Бога, праведний за неправедних" (1 Петр. 3. 18).

"Ви всі сини Божі через віру в Христа Ісуса" (Гал. 3. 26).

"Усі, що водяться Духом Божим, вони сини Божі" (Рим. 8. 14).

"Ви всі сини світла й сини дня" (1 Сол. 5. 5).

Християнство власне й відрізняється від інших вір тим, що нам наказується "бути досконалими, як досконалий Отець ваш Небесний". Ми не раби, як це по інших вірах, а сини Божі, діти Господні. А Господь не суворий дозорець за нашими провинками, а милостивий Отець. Хто вірував в Ісуса, то "ти вже не раб, але син; а як син, то й наслідник Божий через Христа" (Гал. 4. 7). Так потрібно для Царства Божого на землі.

Кожна Людина створена на образ і подобу Божу, кожна Людину Христос Своім народженням та Своім воскресенням обожив, перетворив на синів Божих. Ось тому такі радісні для нас Свята Різдва та Воскресення, і вони стали нашими найбільшими Святами. бо вони ідеологічно най-

глибші, — як підготовка до Царства Божого на землі.

Уже перша Людина, Адам і Єва рвалися до повного обоження, — істи плоди з Дерева Познання. Спокушаючи Єву, змії говорив: "Того дня, коли будете ви істи з нього (Де-

Людину, в кожному окрему особу. Християнство навчає, що кожна Людина, — при належному житті й вихованні, — має високе божественне призначення, яке остаточно розкриється в наступному Царстві Божому на землі, коли настане Третій Заповіт, —

Найвеличійша й найцінніша пам'ятка української духовної культури, — Острзька Біблія 1581-го року.

Вихідний лист, ушестеро зменшений. Оригінал зберігається в бібліотеці Митрополита Іларіона.

рева Познання), ваші очі розплющатся, і станете ви немов боги, що знають добро й зло!" (Буття 3. 5). Але це було Людині ще передчасним, і йшло неналежною дорогою, — дорогою спокуси, дорогою гордості.

Таким чином Християнство принесло нам глибоку віру в Людину, в її високе покликання. В кожному окрему

Заповіт Духа Святого, під впливом Якого в Людині повно оживає образ Божий, зродиться могутня воля до обоження, дістанеться повна свобода життя й розвитку. І це станеться ще на нашій землі, бо земля — то переходовий ступінь до Неба, бо не можна досягти до Неба, не побувавши на землі.

IV.

Царство Боже на землі.

Кожного дня ми просимо Бога в Молитві Господній: "Нехай прийде Царство Твоє!" Щобто, — нехай прийде до нас, на землю Царство Боже. Так ми щоденно молимося, молимося і приватно, і публічно по Церквах, але, нажаль, мало що, або й нічого не робиться для реального переведення цього основного принципу Християнства в життя — запровадження Царства Божого на Землі.

Завдання Церкви, — головне й величне завдання, — привести до спасіння, до щастя, до Раю не тільки окремих осіб, але увесь світ у його цілості. Об'єднати Церкву Земну з Церквою Небесною, переобразити увесь світ, підготувати до воскресення, — і заснувати в ньому Царство Боже. Довести всю нашу землю до Царювання на ній Духа Святого, а це й було б настанням Третього Заповіту, Заповіту Духа Святого, коли Людина повно розвинується, належно обожиться, і всі ми станемо правдивими дітьми Божими, правдивими синами Його. Це буде виконання Другого, Нового Заповіту, якого приніс Господь людству.

Господь, сотворивши світ Свій, веде його до повного розвою, до повного розцвіту, але веде ступнево, повола. Веде до Неба через землю.

Був Перший Заповіт, т. зв. Старий Заповіт, Заповіт Отця до Своїм вибраним народом. Шанувався більше рід, ніж окрема Людина.

Першого Заповіта змінив Заповіт Другий, Новий, в якому Син Божий поєднався з людьми й зробив їх дітьми Божими. Людина обожилась!

Мало того, Син Божий обіцяв нам наступлення Царства Божого на землі, обіцяв переродження Людини, так що настане "нова земля й нове Небо" (Петр. 3. 13, Об'явл. 21. 1). Це вже й буде Третій Заповіт, Заповіт Духа Святого з людьми, — Царство Боже на землі, переображення Людини під впливом повної Любови. Збудеться заповідь Ісусова людям: "Будьте досконали, як досконалий є Отець ваш Небесний!"

І Церква працює для цього якнайбільше, і кожен вірить і ісповідує, що мусить настати це Царство Боже ще на землі, мусить настати ще Третій Заповіт, бо так передік нам Сам Син Божий.

V.

Рай мусить бути на землі.

Христос обіцяв нам Царство Боже на землі, і ми мусимо працювати власне в цьому напрямі, щоб світ міг воскреснути до нового життя. Рай мусить починатися на землі, і ми мусимо до цього прагнути, про це проповідувати, інакше землю захоплять самі матеріалісти.

Забувати про землю й усе переносити тільки на Небо, — це не вповні християнські погляди, бож Христос обіцяв нам Царство Боже власне на землі, хоч воно й не від миру цього. А що Христос обіцяв, те мусить збутися. На землю ми звертаємо замало уваги, через те світ відпадає від церковних впливів і ступає на криву дорогу.

Дух євангельський виразно навчає (хоча б пор. Матв. 25. 31 — 46) про велику й спасенну Господню заповідь: "Служити народові — то служити Богові", і ця заповідь цілком пов'язана з землею, щоб наблизити повстання Раю на ній. Щоб усі працювали над удосконаленням Людини, основи Царства Божого.

Христос був на землі Богом-людиною, щобто поєднано правдивим Богом і правдивим чоловіком. А коли так, то Христос освітив не тільки нашого духа, але й наше тіло, і всім обіцяв воскресіння. Минуло вже віки знесаги й пониження для тіла, для життя на землі. Ми віримо, що в Царстві Божому запанує духоплоть, — рівноцінними будуть і безсмертний дух, і переображене тіло. Плоть (тіло) у Царстві Божому за Третього Заповіту переобразиться й воскресне до нового життя на "новій землі".

І настане Рай на землі, настане Царство Боже. І буде воля Божа "як на Небі — і на землі".

І це власне воля Божа, щоб Царство Його і Рай Його настали вже на землі, щоб земля оновилась, і прийшли "нова земля й нове Небо".

Отак мало б бути, але, на жаль, так на світі не є. Бо ми мало працюємо для настання Царства Божого на землі.

VI.

Світ тягнуть до поганства.

Приглядаючись до життя сучасного світу, ясно бачимо, що його провадять не Божою дорогою. Господь створив наш світ так, що він може щасливо існувати тільки тоді, коли людство буде жити за Божою правдою та в повній Любові один до одного. Тимчасом це людство Правду Божу ламає, а Любов забуває. І тому світ загнався в безвихідний кут!

Людство поналу губить знання головних основ Християнства. Забуває про своє майбутнє переображення та воскресіння. Нічого не робить, щоб сповнилося на землі — "нехай прийде Царство Твоє", "нехай буде воля Твоя як на Небі, і на землі". Не видно потреби праці для заповнення Третього Заповіту на землі, Заповіту Духа Святого, обіщаного нам Сином Божим, — настання досконалої Людини.

Зло розрослося за нашого часу до ніколи незанихтих розмірів. Увесь світ явно ухляється від правдивого Християнства, хоч ми відкрито голоسیم, бучім то боронимо християнську культуру.

По світу розпановилась боротьба за саме існування Людини, боротьба, що прибрала нечуваних форм. У всьому залпанувала груба сила, обман та хитрість.

Ми будемо тепер свій соціальний устрій світу без належної Любови, без Правди Божої, і взагалі — без Бога. Техніка забула нам духа, матеріальні вигоди стали основою нашого сучасного життя.

В ідеології християнських держав залпанувала атомова бомба, і ніхто й подумати не хоче, що власне вона відразу винищить сотні тисяч (створених на образ Божий!) ні в чому не винних людей.. На наших очах світ озброюється так, що може себе взвємоно завалити... Будуть винищуватись цілі міста, — разом з дітьми, жінками, старими, каліками, хво-

рими, взагалі з тільки Богу духа винними людьми... Це культура XX-go століття!...

Розбудовуючи державу, тепер всім забувають про Християнство, а про Царство Боже на землі і гадки нема. Жадоба гроша захопає світ, і він стає основою життя. Гроші — це те найперше, до чого рветься сучасна Людина, більше того, — до чого мусить рватися, щоб жити, це новочасна "антихристова печать". Грубий матеріалізм залпанув у світ, а про Царство Духа на землі думають тільки мрійники...

Світ явно йде до дохристиянських поглядів, щєбто воскресєє серед нас поганство в усьому, — і в житті окремих осіб, і в поступованні цілих держав. Марксизм-комунізм у грубій формі безборонно шириться по цілому світі.

Поганство, царство зла дійшло за нашого часу аж до того, що окремі держави відкрито практикують народобивство, чого ніколи не бачив ще світ, скільки він стоїть, і на це народобивство християнський світ мало реагує. Під жорстокими ударами зла й явного поганства християнський світ попадає в чорний песимізм, який жене людство в відкритий азійський буддизм, з його байдужістю до долі тіла, з його повним повнженням цінн Людини.

Взагалі людство явно невинно відходить від Нового Заповіту, принесеного Ісусом Христом на спасіння його, і вертається до спрощеного Заповіту Старого та до поганства. А про Третій Заповіт, про Царство Духа на землі всі забуваємо...

І все це діється головню під натиском і прикладом самих державних верхів... Розклад іде зверху...

Не виступаємо цим проти матеріальної культури, бо й вона на користь людства, але нехай над нею панує така культура духа!

VII.

Інфляція Людини.

Основа Християнства — високе ставлення до Людини. Людина — це син Божий, вона створена на образ і подобу Богу. І доки така пошана до

Людини була реальною, Християнство не хиталося.

Звичайно, адална бували підкопування під пошану окремої Людини, але в Християнських державах ці пошани таки все зростала. За останні ж часи, особливо за останні 40 літ, авторитет окремої Людини катастрофічно падає, — людство явно повертає до упрощеного Старого Заповіту, коли мав ціну головно рід, а не окрема Людина. Помяту, але невпинно, збільшується інфляція Людини, цебто порушування основи Християнства і запроваджується найбільшій буддизм.

За нашого часу, особливо в Сове-тах, окрема Людина зовсім обезцінилася, стала нічого не вартою, — це тільки робочі руки в колхозі чи на фабриці, це тільки "військове м'ясо". Сучасний світ всі свої сили віддає на удосконалення руйнної зброї, на будову різних машин, пишних споруд і т. ін., але зовсім не дбає про удосконалення Людини. Сучасна Людина залегок приноситься в жертву державі, спілці, партії, капіталу й т. ін., які зовсім не дбають про неї поза дисципліною, поза покорою до себе. Держави легко обертаються в диктатури, стають тоталітарними. Інфляція Людини довела ціну її до нуля.

За нашого часу Людина розцінюється не сама собою, не тим, що вона образ і подоба Божа, але ціниться тільки за силу й спритність своїх рук. А згине Людина, — її місце зараз заступлять сотні інших подібних. Людину, найвищий твір Божий, сина Божого стали вважати за робочого вола, й запрягли в рабське ярмо. Про підвищення освіти й духа Людини перестали належно дбати, бо інтелігентніша Людина менше надається до ярма, більше брикається...

Появилися науки про більшу вартість окремого народу, а інші народи засуджувались на знищення, як мало-вартісні... Появилася нова хвороба — меншевартість, якою охоплюються мільйони людей в різноманітних державах, де звичайно панує один тільки народ, а всі інші — тільки толеруються...

В добрій третині світу сьогодні запанувала азійська система ставлення

до Людини: вона ніщо, і, скажемо, в Сове-тах більше дбається про скотину, як про Людину...

Це найбільша сучасна криза Християнства, бо руйнуються його основи. Це найбільша трагедія й сучасного світу, бо він же досі творив культуру християнську. Марксизм-комунізм творить цю кризу свідомо, бо він свідомо валить Християнство; капіталізм, наприклад, часто робить подібне через свою "ідеологію долара", для якої Людина так само нешанована, — це головно робочі руки...

Отруя марксизму-комунізму густо стелиться всім світом і збиває авторитет Людини, чому інфляція Людини шириться по всій Вселенній. На поміч комунізму йде й капіталізм, і християнський погляд на Людину падає, і вертається замасковане поганство. Губиться повага до Людини, бо світ перестав бути правдиво християнським. Людство потроху забуває про душу Християнства, — про Царство Боже, про Третій Заповіт, — Царство Духа. Упала ціна Людини, інфляція її доходить до крайньої границі!..

Найбільше терплять "менші світу цього": селянство, робітництво, дрібне урядництво. Хто ними належно опікується? Хто підвищує ім духа? Хто дбає про них з погляду Божої заповіді: "Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний"? Ніхто про духа їхнього не дбає, — їм проповідується тільки стаханівщина...

І буря росте, бо синівство Боже не-смертельне в Людині, його нічим не забити. Росте буря цих "менших світу" нашого, які глибоко відчувають розпаношену інфляцію Людини, коли її обертають в раба, одяково якого: чи то державного в Сове-тах, чи то партійного, чи то грошового!..

І коли ми не покажемо, коли ми не направимось, то буря ударить, і запалить і спалить цей світ, що по-волі перетворюється з християнського в азійський...

І буде тоді плач і скрегіт зубів, а рятунок буде спізнаний...

VIII.

Воскресення й переображення світу.

Але глибоко віримо, що Господь не допустить Свого світу до повної руїни. Християнство переможе, а людство опам'ятається, і світ воскресне до нового життя й переобразиться в істоті своїй. І Людина стане знову правдивим образом Божим, рідним сином свого Отця — Господа. Церква вся віддасться на спасіння людства, а не тільки окремих осіб. Вона запалить Божий огонь по всій Вселенній, і він її остаточно очистить від нового поганства.

Церква висвітлює світові всі глибини Християнства, і в цьому висвітленні буде йти все вперед, а головним висвітленням буде: потрібне щастя для людства настане тільки тоді, коли на землі настане Царство Боже, і коли Людина перетвориться в правдивого сина Божого.

Християнство, як Віра, розростеться в глибину й ширину, і охопить усю вселенну. Любов і Правда стануть основами нашого життя, і вони відновлять християнський погляд на Людину.

Людство в культурі духа й знання піде все вперед, і смерть нарешті буде реальною переможеною й на землі. Смерть — руїна нашого життя, руїна культури, руїна прогресу, і як така вона буде знищена, бож знищив її Ісус Христос. І до цього явно йдеться.

І тоді виявиться повна істота Людини, як духоплоті, і вона стане повним сином Божим, як про це пророкує Ісус Христос. У Людині повно розкриється образ Божий, і вона стане досконалою духоплоттю. І Людина перестане порабощати Людину, бо в світі настане правдива рівність, бо запалає Третій Заповіт, — Заповіт Духа, який оновить цілий світ.

І Людина обожиться, і духом своїм, ведена Духом Святим, повно зіллється зо своїм Створителем.

І тоді вповниться заповідь Сина Божого: "Будьте досконалі, як досконалий є Отець ваш Небесний!"

**Читачу, — конче заплати свої за-
дегності й конче пришли передплату
на 1952 рік!**

АННА (ФІГУС) РАЛЬКО (1926-2007). НЕКРОЛОГ**(1926-2007)**

З великим сумом ми констатуємо смерть Анни (Фігус) Ралько 23 травня 2007 року в оздоровчому центрі Ріверв'ю у віці 80 років.

Анна народилася 22 вересня 1926 року у місті Вайта провінції Манітоба. Дитячі роки провела у цьому місті, відвідуючи Шевченківську школу та допомагаючи батькам на фермі. Потім переїхала до Вінніпега, щоб продовжити навчання в різних колегіях та інститутах. Її пристрастю були українські традиції, культура, мова, релігія та родинна єдність, яким вона була віддана все життя. Її сім'я назавжди запам'ятає особливі часи святкування справжнього українського Різдва і Великдня вдома, з дотриманням усіх звичаїв та традицій. Її інтереси спрямовували в різні куточки світу, які вона відвідувала з найкращою подругою «Доллі». Вони подорожували Україною, Європою та Північною Америкою, фотографуючи відвідані місця. Сім'я може підтвердити існування сотень слайдів, що залишилися в результаті цих поїздок.

Вона старанно працювала в багатьох українських організаціях в Канаді та за кордоном: в консисторії Української Православної Церкви в Канаді (Вінніпег), в інституті Св. Володимира (Торонто), в колегії Св. Андрея (Вінніпег), в газеті «Український Голос» і у Фундації Митрополита Іларіона (Огієнка) (Київ, Україна). Вона — ініціатор створення комітету «Допомога Україні», видання літературних публікацій та пожертв бібліотекам.

За 9 років, з 1991 по 1999, вона особисто склала та перевезла тисячі посилок з одягом та книгами для бідних українців. У 2001 році вона опублікувала книгу «Українська Канада», яка пізніше була передана в університети України та інші регіони «вільного світу», де українці мали навчальні центри. У 2003 році, на честь 40-річчя Інституту Св. Володимира в Торонто, Анна була вшанована за довгі роки відданості та самопожертви. Все життя Анна була членом Канадської

української молодіжної організації, Союзу українських самостійників, Української жіночої асоціації в Канаді, членом Святотроїцької Української Православної Церкви (Вінніпег), і була запрошена в багато інших комітетів та асоціацій української громади.

Прийшли вшанувати її пам'ять племінники й племінниці Роберт Музика (Розмарі), Андрій Пацьорка (Сміт), Орест Пацьорка (Нетті), Марі-Ен Гуз, пра- і прапраплемінники і племінниці, як і багато інших членів родини в Україні.

Сім'я хотіла б висловити свою вдячність персоналу оздоровчого центру Ріверв'ю за турботу і співчуття, виявлені до Анни під час її перебування там. Також сім'я висловлює особливу подяку священику А.Ярмусю та преподобному С. Ярмусю за відвідування її священиками та іншими проповідниками.

Вона назавжди залишиться в пам'яті як жінка сильного характеру, незалежного духу, горда своєї української спадщини.

Похорон відбувся в понеділок, 28 травня, об 11 годині в каплиці Скопо, поховання — у місті Вайта провінції Манітоба.

(За газетою «Український голос». —
Вінніпег, Манітоба. — 2007. — 28.05. — С.13).

Отримано: 18.07.2007 р.

Микола Тимошик, Євгенія Сохацька

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ АННИ ФІГУС-РАЛЬКО

Сумна звістка прийшла з Канади: 23 травня перестало битися серце Анни Фігус-Ралько — відомої в діаспорі і в Україні громадської діячки, багаторічної співробітниці канадського часопису «Український Голос», першої жінки-президента видавничої спілки «Тризуб» у Вінніпезі, співголови Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка) Анни Фігус-Ралько

Тугу за Україною завжди читала в маминих і татових очах

Мамі Анни Фігус — також Анні — було чотири роки, як привезли її до Канади із села Гермаківка Борщівського району тоді ще молоді батьки — Микола та Анастасія Цесміструки. Батько Анни Фігус-Ралько — Антін Фігус — прибув до Канади 18-літнім юнаком 1907 року із села Сапогів того ж таки Борщівського району. Фактично вони відносяться до числа тієї незначної частини відчайдушів-галичан, хто більше ста років тому відкрив піонерську сторінку освоєння канадських прерій українськими переселенцями. Було то 1896 року.

У пошуках кращої долі їхали наприкінці ХІХ століття у невідомі, тривожні й водночас обнадійливі заокеанські світи наші земляки. Чужинці називали їх тоді русинами, буковинцями, галичанами, волиняками, лемками, наддніпрянцями. Називали так тому, що не вважали

тоді державою й саму Україну, розшматовану, роздрту поміж сильнішими сусідами — Росією, Польщею, Австро-Угорщиною, Румунією. Історично несправедливі слова «рутеніш», «рутенійці» надовго стало ознакою свого національного «я». Потрапивши в чуже оточення, не знаючи тамтешніх законів, мови, будучи в переважній більшості малописьменними, розпорошеними на великих відстанях, вони все ж приходили до самоусвідомлення і самоствердження свого «я».

Так поступово, впевнено і гідно ставали переселенці з українських теренів у далеких європах і канадах саме українцями. Ставали тому, що клали до торбини з-поміж найнеобхідніших у дорозі речей зменшку рідної землі, а нерідко — й томик Шевченкового «Кобзаря» чи Біблії рідною мовою. Це берегло їхню пам'ять, наvertsало на батьківські звичаї, спонукало думати. І оберегами цієї пам'яті, цих звичаїв ставали незабаром споруджені своїми руками, на зароблені своїм потом і мозолями кошти церкви і храми, школи й народні доми, інститути й читальні, засновані з власної ініціативи й за покликком душі перші україномовні друковані органи і перші книжкові видавництва.

Аби міцніше триматися своєї віри й мови, вони прагнули селитися неподалік один від одного. Так і виникали на розчищених лісових галявинах чи посеред неозорих прерій південної Манітоби нові поселення з рідними і хвилюючими серця назвами — Луківці, Сеньків, Мазепа, Сірко, Франко... Перші власні й громадські помешкання зводилися, звичайно ж, в українському стилі. Околицю заселеного раніше німцями Стюартборна, де в числі перших українців осіли й батьки Анни Фігус, назвали Шевченкове. Там і народилася ювілярка 22 вересня 1926 року.

Виростала, як сама згадує, в українському середовищі, з «Кобзарем» у руках і тугою за Україною, яку завжди читала в маминих і татових очах. Перед смертю батьки просили своїх п'ятьох дітей, найменшою серед яких була Анна, завжди пам'ятати, хто вони, звідки і чому тут опинилися, не забувати батьківську мову і їхню Батьківщину — Україну. Цей батьківський заповіт діти Анни і Антона Фігусів з честю пронесли своїми непростими життєвими дорогами.

Початкову й середню освіту Анна Фігус здобула в державній школі «Шевченко», яка й тепер, незважаючи на зміну назви поселення на Вайта, носить цю назву.

Навчаючись у шостому класі, вона написала свою першу замітку до «Українського Голосу» — україномовного всеканадського щотижневика, який від початку заснування в 1910 році передплачували батьки й перечитували вечорами по кілька разів кожне число. Незабаром — у числі від 26 квітня 1939 року — ця замітка була опублікована. Йшлося в ній про створене при українській церкві Пречистої діви Марії молоденьке сестринство, яке з участю авторки організувало серед українських дітей збірку центрів для покупки церкві прикрас.

Батьки Анни, читаючи зі сльозами на очах цю замітку за підписом Ганя Фігус, не могли тоді й уявити, що доля їхньої найменшень-

кої буде назавжди пов'язана з цією газетою, а зміст допису визначить її життєве кредо — не зректися свого українства, берегти і стверджувати його дух, завжди і в усьому допомагати Старому Краєві.

Канадські університети

Закінчивши курс книгознавства в бізнесовому коледжі та курси української і російської мов у Манітобському університеті, Анна в лютому 1946 року приходить у редакцію «Українського Голосу» на посаду адміністраторки. На той газета гриміла по цілій Канаді, бо тут зібрався гурт професійно підготовлених і патріотично налаштованих журналістів як старшого, так і молодшого покоління. Газету редагував відомий у діаспорі український діяч Мирослав Стечишин. Перший багатолітній редактор часопису о. Кудрик готував до друку додаток «Голосу» — «Вісник», який пізніше став окремою газетою — пресовим органом Української греко-православної церкви. З редакцією тісно співробітничали відомі українські вчені, які прибули до Канади з другою хвилею повоевній еміграції. З поміж них — Дмитро Дорошенко, Леонід Білецький, пізніше — митрополит Іларіон (професор Іван Огієнко). То були незабутні роки професійного і громадянського становлення.

Кінець 40-х — початок 50-х років у житті української спільноти Канади відзначається поживанням діяльності численних громадських організацій та інституцій. Все голосніше заявляв про себе зокрема Союз Української Молоді Канади, до центрального апарату управління якого й запросили енергійну, приязну і чуйну Анну Фігус. У великих містах і віддалених фермах по цілій Канаді створюються відділи цієї організації, проводиться немало просвітницьких, культурологічних заходів. Відбуваються з'їзди української молоді. Доводилося немало їздити по Канаді, зустрічатися з молоддю, організувати такі заходи.

Насиченими й результативними були її роки праці в Консисторії Української православної церкви в Канаді. Починала з двомовної секретарки, згодом провадила адміністрацією редакції газети «Вісник», організувала збірку церковних речей.

Переїхавши 1963 року із своєрідної столиці канадських українців Вінніпега до урбанізованого й американізованого Торонта, Анна Фігус не зійшла з української орбіти. Її запросили прилучитися до обнадійливого і перспективного проекту — покласти свою міцну цеглинку до становлення і ствердження нового освітнього і наукового осередку, створеного українцями в Канаді, — Інституту Св. Володимира. Кілька років вона віддала праці виконавчого секретаря, а згодом — адміністратора Інституту. Спогади Анни Фігус-Ралько на вечорі Подяки основоположникам Інституту Св. Володимира у жовтні 1997 року про перші роки діяльності цього закладу і про її участь у цьому, що згодом були опубліковані в «Українському Голосі», були найхвилюючіші.

У біографії авторки є ще одна цікава сторінка, пов'язана з Колегією Св. Андрея при Манітобському університеті, де певний час пра-

цювала після повернення до Вінніпега. А коли до цього додати її активну участь у діяльності Союзу Українських Жінок Канади, Комітеті Українців Канади, то можна без перебільшення ствердити, що за життєписом авторки цієї книги можна вивчати й історію перелічених вище українських інституцій та громадських організацій у Канаді, бо до їхньої багатогранної й результативної діяльності вона мала найбезпосередніше відношення.

Рідне дітище — «Український Голос»

Свій самостійний життєвий шлях Анна Фігус-Ралько починала в юному віці з «Українського Голосу» та Видавничої спілки «Тризуб». Сюди й повернулася на початку 90-х років, ставши на початку касиром, секретарем, а згодом і першою жінкою-президентом цієї спілки.

На період президентства Анни Фігус-Ралько у Видавничій спілці «Тризуб» припало святкування 90-річчя «Українського Голосу». З метою надання цій даті всеканадського звучання був організований ювілейний комітет, який провів цілий ряд змістовних заходів. Найголовніших з них — урочистий банкет у Вінніпезі з нагоди ювілею, де було представлено дві основні доповіді, згодом опубліковані в «Українському Голосі», — Анни-Фігус-Ралько і автора цих рядків. Чималих зусиль довелося їй прикласти й до реалізації ще одного ювілейного проекту — створення і випуску відеофільму про історію цього найстарішого в Канаді україномовного часопису. Всеканадська презентація цього фільму відбулася 29 квітня 2001 року.

Майбутнім дослідникам феномену українського друкованого слова на канадських теренах стане в пригоді й книжкове видання про цей часопис, створене і випущене також за безпосередньої участі Анни Антонівни. Ілюстрована рідкісними архівними знімками книга «Історія «Українського Голосу» в біографіях його основоположників і будівничих» (обсягом 112 сторінок) побачила світ у Вінніпезі ще 1995 року. Передмова й ґрунтовна наукова розвідка про цей часопис вміщені у книзі за підписом Анни Фігус-Ралько. Видання присвячене піонерам українського руху в Канаді.

Засновник комітету «Допомога Україні»

Перелік добрих починань, які вдалося здійснити за цей час, займе не одну сторінку тексту. Але варто виокремити з-поміж них найважливішу, найвдячнішу, найблагороднішу справу, через яку ім'я цієї неспокоїної за вдачею і доброї душею жінки навечно увійде в історію не лише української діаспори, а й сучасної України. Йдеться про створений нею 11 грудня 1991 року при редакції «Українського Голосу» Комітет «Допомога Україні».

Звернімо увагу на дату народження цього громадського об'єднання. Пізно ввечері 2 грудня 1991 року весь заокеанський світ довідався приголомшливий результат референдуму — довгоочікуваного волевиявлення українського народу жити в самостійній, незалежній Українській державі. І вже через тиждень Анна Фігус-Ралько реєструє в Канаді організацію, головною ціллю якої є збір коштів для

гуманітарної допомоги Україні, зокрема посильна підтримка тих українців, які особливо потребують помочі — діти-сироти, інваліди, пенсіонери, інтелігенція.

Насамперед Комітет взяв під свою опіку сиротинські будинки та школи-інтернати. У великообсяговому адресарі, який ретельно вела пані Анною майже десять років, детально зафіксовано, кому, на яку адресу і що конкретно надіслано. В окремії картотеці зберігається величезна кількість листів-відповідей. Сотні, тисячі доземних подяк, схвильованих сповідей і щирих зізнань з усіх куточків України. Для багатьох наших мало захищених громадян в умовах розгулу дикого ринку і затьожної кризи такі посилки стають воістину рятівними. Не може не вражати ця цифра: за період від 1991 до 2001 років пані Анна запакувала і надіслала в Україну понад 3000 посилок-пачок із продуктами та одягом загальною вагою близько 60000 кілограмів. Пересилка ж однієї такої посилки з Канади в Україну коштує понад сто доларів. Тому, зрозуміло, що голова Комітету постійно дбала про розширення числа жертводавців. А їх, людей з чуйними серцями, не байдужих до чужої біди, серед канадських українців немало.

Саме від свого духовного наставника і вчителя митрополита Іларіона Анна Фігус-Ралько прилучилася до складного й захоплюючого процесу книготворення, що знадобиться їй пізніше, коли організуватиме напередодні 1000-ліття хрещення України-Руси висилку до Тернополя і Києва релігійної літератури, коли очолюватиме Видавничу спілку «Тризуб», коли видаватиме 4-томне видання Шевченкового «Кобзаря» з коментарями Леоніда Білецького.

Запам'яталася їй одна розмова з владикою, коли одного разу вела з ним мову про доцільність виділення ще однієї кімнати для зберігання книг. Він тоді якось замріяно говорив про зібраний ним безцінний скарб — книгозбірню, про те, що книги, як і люди, мають свої долі. «Я не доживу, напевне, до тієї пори, — мовив стиха. — А вам, переконаний, випаде щастя пересилати ці книги у вільну Україну. Збирайте їх, дорога Анно, в одне місце і вірте, такий час настане».

В реальність цих митрополитових мрій вона тоді мало вірила. А згодом часто згадувала ті слова і переконувалася не раз, якими пророчими були вони!

«Чи й могла уявити тоді, — згадує А. Фігус-Ралько, — що пройде небагато часу і я матиму найбезпосередніше відношення до реалізації тієї Огієнкової мрії — пересиланню його книг на материкову Україну. І не тоді, коли ми дочекалися незалежності України, а дещо раніше, ще в радянські часи. Символічно, що першими такими книгами були примірники Біблії, перекладені митрополитом Іларіоном і видані в Англії заходами Британського і Закордонного біблійного товариства».

В Україну надіслала понад двісті тисяч українських книг

Сталося те ще 1988 року. Саме тоді в Радянському Союзі, переважно в Москві, широко відзначали 1000-ліття хрещення Русі. Й тодішні партійні ідеологи вважали за можливе до цієї політичної дати не лише дозволити церкві перевидати Біблію в українському перекладі Івана

Огієнка, щоправда, без зазначення імені перекладача, а й прийняти для України від української діаспори подарунок — кілька сотень Біблій нашою мовою, зібраних за ініціативою пані Анни в Канаді.

Перші 40 примірників Біблії вона особисто направила на свою рідну Тернопільщину.

1989 року, знову ж таки за наполяганням організаторки акції Анни Фігус-Ралько, «дозвільний асортимент книг було розширено: разом із Бібліями в Україну були надіслані й інші богослужбові книги, зокрема й «Свята Почаївська лавра» митрополита Іларіона, що побачила світ у Вінніпезі 1961 року. За журнальним записом пані Анни, лише до Почаєва було відправлено шість примірників цієї книги на кілька адрес, зокрема благочинному архімандриту Питириму, ієродиякону Мелетію, ієромонаху Петру, бібліотеці Почаївської лаври.

В цілому, протягом 1988-1990 років колишня співробітниця митрополита Іларіона Анна Фігус-Ралько надіслала понад 100 000 примірників українськомовних книг на близько 5000 адрес в усіх областях України, а також до Росії.

Акція пересилки в Україну виданих у діаспорі книжок активніше продовжилася вже після 1991 року, коли зникли політичні й бюрократичні перепони для цієї поважної справи. Через комітет «Допомога Україні» лише за перші два роки його діяльності Анна Фігус-Ралько переслала в Україну ще близько ста тисяч книг на більш ніж тисячу адрес. Це були в основному книги, які зберігалися на складах Консисторії Української православної церкви в Канаді та редакції газети «Український Голос». В додаток до цього з власної бібліотеки, яку активно збирала протягом усього свого життя Анна Антонівна вислала власним коштом до бібліотеки Київської духовної академії та семінарії 2452 книги і до Центральної наукової бібліотеки ім. В.Вернадського НАНУ — 2056 книг.

Організатор і меценат перевидань заборонених раніше в Україні творів митрополита Іларіона

Із створенням за ініціативою Анни Фігус-Ралько в Україні 2000 року благодійної організації — Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка) — видання недрукованих досі творів митрополита Іларіона, які протягом тривалого часу зберігалися у вінніпезькому архіві, розпочалося вже на українській землі. Досі в двох серіях унікального видавничого проекту «Запізніле вороття» («Рукописна спадщина» та «Канадські першодруки») вже побачили світ десять томів цього автора. Це, зокрема, «Історія української літературної мови», «Українська культура», «Свята Почаївська лавра», «Слово про Ігорів похід», «Українське монашество», «Тарас Шевченко», «Богдан Хмельницький», «Рятування України», «Українська церква за час Руїни».

Переважна частина примірників з двотисячних накладів кожного видання розсилається Фундацією безкоштовно в бібліотеки, навчальні заклади та приватним особам згідно зі створеним Анною Фігус-Ралько адресарем.

Показово, що фундатором кількох книг із цієї серії виступила сама Анна Антонівна. Скажімо, вона власним коштом фундувала друк книги «Українська культура», присвятивши її в пам'ять батьків Анни і Антона Фігусів. Кошти на підготовку до друку і випуск книги «Тарас Шевченко», здійсненої за досі недрукованими матеріалами вінніпезького архіву, пані Анна збрала у пам'ять своєї приятельки й соратниці на українізаційному полі Канади Теодори Гаврилишин. А «Слово про Ігорів похід», що побачило світ 2005 року, присвячене всій родині Фігусів із села Сапогова. До речі, наприкінці цієї книги вміщена детальна інформація як про родину Анни Антонівни, так і про історію села Сапогова, написана самою фундаторкою. Тут вміщені також рідкісні світліни, які вона свято берегла із сімейного архіву. Це, зокрема «Стара хата Петра Фігуса», «Селяни в сапогівських кожухах», «Церква Св. Миколая», «Річка Циганка в Сапогові», «Будова читальні «Просвіти в 1932 році», «Анна Фігус-Ралько біля річки Циганки» в час свого першого приїзду в родинне село 1968 року, «В'їзд до села Сапогів з так званої Цісарської дороги».

До реалізації видавничого проекту «Запізніле вороття» пані Анна залучила також і свого брата Івана Фігуса, який виступив спонсором чергового тому заборонених раніше в Україні праць митрополита Лларіона — «Українська церква за час Руїни». У планах Анни Антонівна — фундування однієї з «крамольних» для колишньої радянської влади книг І.Огієнка — «Історія українського друкарства», яка нині вкрай потрібна для українських студентів.

Кореспондент однієї з канадських газет в інтерв'ю, присвяченому діяльності Комітету «Допомога Україні», запитав у пані Анни: що спонукає її, вже пенсіонерку, щодня сідати з кермо свого авто і їхати майже 20 кілометрів до редакції «Українського Голосу» пакувати посилки, готувати звернення до земляків через газети і радіо, організовувати для цього усілякі зустрічі, залучати молодь. Тим більше, що така праця є цілком добровільна і зовсім не оплачувана. Вона відповіла: «Заповіт батьків пам'ятати про свої витоки. Я, народжена в Канаді, не лише пам'ятаю про своє українське коріння, а й роблю поильно все, щоб моя рідна Україна швидше стала на ноги. Аби людям у ній жилося легше й веселіше. Я вірю, що так воно і буде».

Отримано: 29.06.2007 р.

З ІСТОРІЇ ОГІЄНКІВСЬКОГО РУХУ

Є.І.Сохацька

Кам'янець-Подільський державний університет

* До ювілейної річниці Івана Огієнка
(125-ти річчя)

З ІМЕНЕМ ІВАНА ОГІЄНКА

Про культурно-просвітницьку роботу Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка

Іван Огієнко і за покликанням душі, і за родом діяльності був ПРОСВІТИТЕЛЕМ, ВИХОВАТЕЛЕМ І НАСТАВНИКОМ УКРАЇНСЬКОЇ ДУШІ, зболеною й зраненою віками неволі та тоталітарною системою.

«Інфляція людини», — так болісно й образно назвав свою Різдва-ну проповідь Іван Огієнко у чині митрополита Іларіона (1952р.) «Сучасна Людина, — твердив Іларіон, — залегко приноситься в жертву державі, спілці, партії, капіталу й які зовсім не дбають про неї поза дисципліною, поза покорою до себе» <...>. Людина — це син Божий, вона створена на образ і подобу Божу» <...> Адже заповідав Син Божий: «Будьте досконалі, як досконалий є Отець Ваш Небесний» (Наша Культура. — 1952. — Ч.4 (168). — С.14-15, 17).

Сучасні філософи визначають одну з причин непорозуміння й конфліктів в суспільстві — проблему дефіциту людських якостей. Дається взнаки відмова від моральної максими християнства, нерозвиненість інституту національних еліт.

Безперечно, що творча спадщина Івана Огієнка повинна слугувати «випрямленню» людини, її вдосконаленню, що в кінцевому результаті удосконаливатиме наше суспільство, сприятиме його перетворенню в громадянське, вищою метою якої повинно бути слугування української національної ідеї.

Слава Богу, відійшли в минуле часи ігнорування й дискримінації імені цього подвижника Українського Духу. Сталося так, що своєрідним Центром легалізації І.Огієнка став Кам'янець-Подільський, що було цілком органічним і виправданим.

Розпочався процес Огієнкового повернення в Україну в 1992 році, коли широко, у всеукраїнському масштабі, відзначалося 110-річчя від дня народження цього визначного українського діяча. Ювілейні торжества скеровував і організовував ювілейний комітет, очолюваний Миколою Жулинським. До складу комітету входили відомі вчені, етнографи, церковні діячі, працівники освіти (А.Бурячок, Д.Степовик, В.Скуратівський, П.Бойко, О.Опанасюк, Є.Сохацька, П.Ткачук, М.Федунець та ін.). Стартом ювілейного року стало містечко Брусилів на Житомирщині – місце народження І.Огієнка. Тут 15 січня 1992 року відбулося велике літературно-мистецьке свято за участю вчених, представників громадськості України і діаспори та мистецьких колективів Житомирщини.

Завершальним етапом ювілейного року стала науково-теоретична конференція «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) у контексті національного відродження», яка відбулася 16-17 квітня у Кам'янець-Подільському педінституті (з 1997 – педагогічний університет), правонаступникові Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920рр.), ректором і фундатором якого був І.Огієнко.

15 липня 1993 року в Мінюсті України було зареєстровано Всеукраїнське Товариство Івана Огієнка (свідоцтво №476), метою якого визначено пропаганду творчої спадщини одного з батьків української духовності ХХ ст. – Івана Івановича Огієнка (1882-1972 рр.). Тим самим було легалізовано цю неординарну постать, замовчувану і шельмовану впродовж радянського часу.

Товариство об'єднує первинні осередки, створені в переважній більшості областей України. Очолюють їх відомі науковці-філологи, громадські діячі. У Товаристві найвагоміші здобутки мають чотири відділення – Кам'янець-Подільське (Л.Поплавська), Львівське (Я.Ганіткевич), Житомирське (Л.Бондарчук) і Київське (І.Тюрменко). У 2005 р. наново пройшли перереєстрацію осередки: Луганський (Тамара Терновська), Чернігівський (Ніна Огієнко), Сумський (Людмила Яременко), Хмельницький (Світлана Бевза), Тернопільський (Наталія Поплавська), Бережанський (Надія Волинець), Кам'янець-Подільський (Людмила Поплавська-Мужеловська), Рівненський (Раїса Тхорук), Харківський (Наталія Левченко), Черкаський (Петро Похнатюк), Севастопольський – Авдеева Ірина та ін. В активах осередків – проведення наукових конференцій (1992 р., 1997 р.), громадських акцій, налагодження співробітництва з діаспорою [зокрема Канадою – Манітоба, Колегія св.Андрея], здійснення великої кількості наукових публікацій, що дає підстави виділити окремий розділ сучасної науки – «огієнкознавство».

Значним поштовхом для здійснення науково-культурологічної пропаганди Огієнкової спадщини став 1997 рік – рік 115-річчя від дня народження вченого-енциклопедиста. Рядом громадських організацій цей рік був оголошений Роком Івана Огієнка. У всіх згаданих центрах огієнкознавства відбулися наукові конференції. Серед них найзначніші

у Київському міжрегіональному інституті удосконалення вчителів ім. Бориса Грінченка («Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості (До 115-річного ювілею видатного вченого)» (С.І.Болтівець) та Кам'янець-Подільському (Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження)» (Є.І.Сохацька). Результати конференції опубліковано в збірниках однойменних назв [(1992, 1997 рр.)].

У 1995 році Товариство ініціювало створення Комітету по присудженню премій ім. Івана Огієнка. Першим головою комітету був академік Анатолій Погрібний, згодом його очолював відомий журналіст Василь Плоц, зараз — Комітет з премій імені Івана Огієнка очолює ректор Національної Академії Образотворчого Мистецтва і Архітектури, відомий художник, лауреат Шевченківської премії Андрій Чебикін. Заходами Товариства чимало зроблено для повернення імені Огієнка в Україну і увічнення його пам'яті: встановлено барельєф на фасаді гуманітарного корпусу Київського національного університету (1998 р., скульптор Руслан Русин), де навчався і працював І.Огієнко, та меморіальні дошки і пам'ятні знаки у Винниках (під Львовом), Брусилові, Житомирі та Кам'янці-Подільському (2003 р.). Досягнуто домовленості з Брусиловською районною Радою про відкриття в Брусилові музею Івана Огієнка. На картах міст Львова, Житомира, Кам'янця-Подільського, Брусилова з'явилися названі іменем ученого вулиці. Безперечним позитивом роботи Товариства є те, що його учасники — автори перших монографій про вченого (М.Тимошик, З.Тіменик, А.Марушкевич, І.Тюрменко). Захищено членами Товариства чимало кандидатських і 4 докторські дисертації (М.Тимошик, А.Марушкевич, І.Тюрменко, С.Болтівець.).

Значною є роль Товариства у відродженні Кам'янець-Подільського університету (1997), у домаганні присвоїти ім'я І.Огієнка названому вузу (на жаль, незважаючи на вказівку Президента ще у 1998 р., Міністерство освіти не спромоглося позитивно вирішити це питання).

Новий імпульс у справі присвоєння Кам'янець-Подільському університету імені Івана Огієнка пов'язаний зі вступом на посаду ректора названого ВНЗ відомого вченого-огієнкознавця, члена Ради правління Товариства Олександра Завальнюка. На першій же Вченій раді (січень 2001 р.) було поставлено на обговорення звернення Товариства (№9/'₀₁ від 7.11.2001 р.) щодо гідного пошанування 120-річчя фундатора університету Івана Огієнка встановленням йому меморіальної дошки на фасаді головного корпусу. Було одноголосно прийнято рішення, щоб до 85-річчя заснування університету таку встановити. Робочу групу з виготовлення очолив відомий художник Борис Негода.

Цього ж року відбулося розширене засідання Вченої ради університету на прийняття звернення до Президента України щодо зміни статусу педагогічного університету на класичний та присвоєння йому імені Івана Огієнка. Запрошеними були Микола Плав'юк, голова ОУН, экс-президент УНР в екзилі, доктор економічних наук, почесний професор університету, Ірина Тюрменко, доктор історичних наук, професор, огієнкознавець, Володимир Ляхоцький, доктор історичних наук,

професор, огієнкознавець, Богдан Червак, головний редактор газети «Українське слово», Олександр Мазурчак, міський голова м. Кам'янець-Подільського. Виступили ректор Олександр Завальнюк, професор М.Плав'юк, проф. І.Тюрменко, проф. В.Ляхоцький, Євгенія Сохацька, голова Товариства Івана Огієнка, П.Ткачук, завкафедри української мови, О.Мазурчак.

Одногосно було прийнято Звернення до Президента України Л.Д.Кучми про перетворення університету в класичний і присвоєння йому імені Івана Огієнка (протокол Вченої ради №9 від 3 жовтня 2003 р.).

17 вересня 2003 року, у рік святкування 85-річчя Кам'янець-Подільського університету, у рамках проведення II Міжнародного Конгресу українських істориків було відкрито меморіальну дошку Іванові Огієнку на фасаді головного корпусу університету. На святі пошанування виступила голова Товариства. Вона наголосила: «Відкриття дошки — важлива справа, але ще важливіше, щоб Огієнківському дітищу — університету — нарешті надали ім'я його фундатора».

Бій за ім'я Огієнка триває! 8 лютого 2005 р. конференція трудового колективу Кам'янець-Подільського університету знову прийняла Звернення до Президента Віктора Ющенка щодо присвоєння названому навчальному закладу мені Івана Огієнка. Відповідний лист за №165 від 15 лютого 2005 р. було надіслано в Секретаріат Президента.

Наближався 2007 рік — рік 125-річчя від дня народження Івана Огієнка.

Рада Товариства звернулася з новим проханням до Голови Держави, в якому, зокрема, зазначено:

«Ім'я Великого Подвижника національної ідеї потребує глибиннішого державного визнання, зокрема в галузі освіти. Його багатогранна спадщина, зокрема науково-педагогічна, повинна бути введена в діючі навчальні плани ВНЗ.

Враховуючи великі заслуги Івана Огієнка у національному відродженні України початку ХХ ст., створенні національного університету на Поділлі, а також значення його наукової і духовної спадщини для сучасної України та наближення славного ювілею — 125-річчя від дня народження, просимо Вас, шановний Вікторе Андрійовичу, видати Указ «Про чергові заходи щодо відзначення 125-річного ювілею відомого державного і громадського діяча Івана Огієнка — Митрополита Іларіона» (проект додається).

Впевнені, що Ваше особисте втручання зрушить з місця справу, над якою б'ється українська національно зорієнтована громадськість понад п'ятнадцять літ, — справу гідного пошанування Славного Сина Нації — Івана Огієнка (1882-1972 рр.).»

Поки верхи приймали рішення, Товариство, члени Ради готувалися до ювілею.

Рішенням Вченої ради Кам'янець-Подільського державного університету від 29 червня 2006 року прийнято Положення про Відзнаку «За заслуги у розвитку освіти і науки в Кам'янець-Подільському державному університеті» і порядок її вручення.

Посвідчення №1 виписано на ім'я Івана Огієнка (посмертно). В урочистій обстановці на засідання Вченої Ради університету від 3 жовтня 2006 року нагороду прийняла представниця роду Огієнків проф. **Ірина Тюрменко**.

Сьогодні Кам'янець-Подільський державний університет продовжує славетні традиції, закладені Іваном Огієнком у 1918 р. Університет змінюється на очах, перетворюючись на модерний навчальний заклад європейського зразка. Він добре знаний не лише в Україні, а й далеко поза його межами. Тут відчувається дух Івана Огієнка, тут шанобливо зберігається пам'ять про першого ректора, тут панує дух науки, культури, тут втілюється найсучасніша науково-педагогічна думка, тут нарешті діє Центр огієнкознавства, якого немає не лише в Україні, але й у всьому україномовному світі.

Відомі зусилля членів київського осередку Товариства щодо пошанування Івана Огієнка у Києві, зокрема про найменування однієї з вулиць столиці його іменем. Листування з мером столиці та відповідними працівниками управлінь міськадміністрацій упродовж 2000-2006 рр. створило своєрідну «Омельченківську» Огієнкіану, яка не дала позитивних наслідків.

Свідченням пошанування роботи названого осередку є відкриття постійно діючої експозиції у Державному музеї історії в Києві. Цю роботу організувала секретар Товариства, голова його Київського осередку, Ірина Тюрменко. Відкриття виставки відбулося 25 травня 2007 р. і було приурочене прийдешньому 125-річчю від дня народження Івана Огієнка.

Безперечним успіхом роботи Товариства є видання наукових збірників «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» Центром огієнкознавства при Кам'янець-Подільському державному університеті (відп. ред. — Євгенія Сохацька). Вийшло 3 випуски (2004, 2005, 2006 рр.). Видання зареєстроване Державним комітетом телебачення і радіомовлення України (свідоцтво серія КВ № 9201 від 28.09.2004 р.) як науково-навчальне, з 2007 р. (IV випуск буде ВАК'івським).

Автори збірника — науковці з різних обширів України і світу, які виявляють постійний інтерес до спадщини Івана Огієнка. Серед них як відомі огієнкознавці (М.Тимошик, І.Тюрменко, О.Завальнюк, Я.Поліщук, В.Лизанчук, Л.Бондарчук), так і молоді дослідники, які вперше долучаються до творчого спадку вченого-просвітителя та енциклопедиста.

Всі дослідження спроектовані на проблеми сучасної України, акцентують увагу на непроминулій цінності міркувань Огієнка про шляхи розвою української держави, культури, філологічної науки, освіти та виховання. У статтях аналізується діяльність ученого-енциклопедиста у політологічному, культурологічному, історико-літературному та педагогічному вимірах. Вперше визначається проблема огієнкознавства як наукова проблема: пропонуються нові методи та підходи до вивчення формату постаті І.Огієнка, характеризується певна динаміка огієнкознавчих досліджень (І.Тюрменко). Незаперечною цінністю збірника є те, що творчість І.Огієнка досліджується в контексті світоглядних та художньо-естетичних пошуків не лише його доби, а й сучасності (М.Тимошик, О.Завальнюк, В.Ляхоцький, Н.Черниш, Л.Горболіс).

Наскрізним стрижнем наукових пошуків дослідників є ствердження націєтворчого, державотворчого змісту праць І.Огієнка, необхідності

актуалізації його ідей в контексті сучасних процесів українського державотворення (М.Слободян, І.Васильків, Г.Бондаренко, В.Лизанчук, М.Рожик, О.Огірко). Солідність наукового фактажу, опертя на архівні джерела, концептуальність, заактуалізованість на сьогоднішній день, притаманні статтям збірника, дають підстави стверджувати, що він значною мірою розширює параметри сучасної гуманітарної науки.

І щонайважливіше: усі випуски Огієнківського збірника сприяють поверненню в Україну величного й чесного імені ученого, фундатора й організатора Кам'янець-Подільського державного університету, заповнюють значною мірою прогалини вітчизняної історії та науки, до яких був причетний І.Огієнко.

Отож, не пропали задарма зусилля Огієнка і його сподвижників, їхні уроки є для нас прикладом самовідданого служіння нації, рідному народові. Спадкоємність поколінь — це наш міцний фундамент, який і врятує нас із сьогоднішніх труднощів.

Григорій Сковорода вважав, що людина за своєю природою є мандрівником: не лише в просторі, але й в часі. Переходячи з однієї «землі» в іншу, і для неї змінюються не лише країни, але й знаки часу.

Ці знаки часу визначають великі люди з великими ідеями. Серед них Іван Огієнко, який повернувся до нас назавжди і зайняв гідне місце в ідеологічному й культурному просторі України.

Живімо з надією! Об'єднуймося навколо національної ідеї, одержимо якою був Іван Огієнко! Товариство відкрите для нових членів! Чекаємо нових матеріалів для публікації в Огієнківських збірниках.

Отримано: 1.06.2007 р.

М.С.Тимошик

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ФУНДАЦІЯ ІМЕНІ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА)

Хроніка діяльності (2000-2007)

Благодійна організація «Фундація імені митрополита Іларіона (Огієнка)» була створена і зареєстрована в Києві у травні 2000 року.

Згідно зі Статутом, основною метою її діяльності є «втілення в життя заповідей видатного українського вченого-універсала Івана Огієнка (митрополита Іларіона) щодо згуртування громадян України на засадах незалежності держави і високої духовності нації, відновлення миротворчо-благодійних та культурно історичних традицій українського народу; здійснення благодійницької діяльності щодо повернення в Україну, видання та популяризації наукової і творчої спадщини видатних діячів українського відродження з числа письменників, громадських, політичних, релігійних діячів; реалізація ви-

давничих, освітніх, наукових та мистецьких проєктів, спрямованих на розвиток національної культури; утвердження української мови як державної в усіх сферах державного, суспільного і громадського життя, поглиблення процесів українського державотворення, міжнаціональної та міжконфесійної злагоди».

Приводом для створення такої організації стало наукове стажування професора Миколи Тимошика в Канаді, яке відбулося восени 1997 року на запрошення канадської сторони з пропозицією опрацювати досі не вивчений і не систематизований архів митрополита Іларіона у Вінніпезі та написання на його основі нового дослідження про цього видатного мужа епохи. Така книга з глибоко зворушливо і символічною для української діаспори назвою «Лишусь навіки з чужиною...»: Іван Огієнко (митрополит Іларіона і українське відродження» побачила світ 2000 року в Києві і, за ініціативою канадської сторони, була широко презентована з участю автора в 12-ти найбільших містах Канади, де компактно проживають українці.

Під час численних зустрічей у наукових, просвітніх, релігійних установах піднімається питання про необхідність створення в Україні громадської організації, яка б не на словах, а на ділі взялася за перевидання досі не друкованої на Батьківщині автора значної за обсягом наукової і творчої спадщини митрополита Іларіона.

Головою Фундації (від України) став професор Микола Тимошик, від Канади — колишня співробітниця канцелярії митрополита Іларіона, відома у західній діаспорі українська громадська діячка Анна Фігус-Ралько.

Найголовніший набуток Фундації — наукове опрацювання, підготовка до друку, видання та поширення на благодійних засадах досі недрукованих в Україні творів Івана Огієнка з канадського архіву.

У нижчеподаній «Хроніці...» йдеться про перші результати роботи і найголовніші акції Фундації, здійснені протягом останніх шести років.

1997, вересень-жовтень. Консисторія Української православної церкви в Канаді, громада православного собору Святої Тройці у Вінніпезі та Колегія Св. Андрея при Манітобському університеті запрошують київського професора Миколу Тимошика для першого ґрунтовного дослідження архіву митрополита Іларіона у Вінніпезі з метою написання і видання для читачів України і діаспори першого ґрунтовного дослідження життя і творчості цієї особистості.

2000, травень. У Києві відділом Міністерства юстиції реєструється благодійна організація «Фундація імені митрополита Іларіона (Огієнка)». Головою організації стає доктор філології професор Микола Тимошик, співголовою — відома в діаспорі громадська діячка, колишня співробітниця канцелярії митрополита Іларіона, президент видавничої спілки «Тризуб» Анна Фігус-Ралько.

2000, жовтень. Після всеканадської презентації книги М.Тимошика «Лишусь навіки з чужиною...»: митрополит Іларіона (Іван Огієнко) і українське відродження» Консисторія УПЦК, Інститут дослідів

Волині та особи-розпорядники волі митрополита Іларіона щодо його недрукованої спадщини приймають рішення про передачу на руки цього вченого, як Голови новоствореної в Україні благодійної організації, копії всіх рукописних праць Івана Огієнка, що зберігаються в канадському архіві. У справі «Про передання копій праць митрополита Іларіона професорові М.Тимошику», підписаній першоієрархом Української православної церкви в Канаді митрополитом Василієм, зокрема, зазначається: «Згідно з Вашим проханням благословляємо наступне: 1. Передати Вам копії згаданих праць митр. Іларіона; 2. Оригінали залишити в архіві Консисторії УПЦК».

2001, березень. В Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувається громадське обговорення нового видавничого проекту, «Запізніле вороття», який представила Фондація імені митрополита Іларіона (Огієнка) спільно з видавництвом «Наша культура і наука». Видавничий проект буде складатися з двох серій: перша — «Рукописна спадщина» (плануються до видання «Українське монашество», «Тарас Шевченко», «Розп'ятий Мазепа», Богдан Хмельницький», «Рятування України»); друга серія — «Зарубіжні першодруки» (серію складуть «Історія української літературної мови», «Українська культура», «Свята Почаївська лавра», «Слово про Ігорів похід», «Українська церква за час Руїни», «Історія українського друкарства» та інші твори). Всього в проекті — 25 томів. Кожен том матиме ґрунтовну передмову та наукові коментарі, текст видань буде приводитися до вимог сучасного правопису). Упорядником, автором передмов та приміток у цьому масштабному проекті виступатиме професор Микола Тимошик. Наклад кожного видання — по 2 тисячі примірників. Основна частина накладу буде розсилатися безкоштовно в бібліотеки навчальних закладів згідно з «Адресником», створеним Анною Фігус-Ралько в час її праці в Комітеті «Допомога Україна».

2001, червень. Виходить друком перший том заявленого проекту «Запізніле вороття» — «Історія української літературної мови» І.Огієнка.

2001, 27 грудня. Напередодні 120-річчя від дня народження І.Огієнка «Літературна Україна» друкує розлоге інтерв'ю кореспондента часопису Ю.Чикирисова з головою Фондації М.Тимошиком «Недруковані досі твори Івана Огієнка вийдуть незабаром в Україні зусиллями нещодавно створеної в Києві Фондації його імені».

2002, лютий. За безпосередньої участі Фондації в Музеї книги і друкарства відбувся вечір-презентація виставки книжкових видань І.Огієнка, здійснених за кордоном та в Україні.

2002, березень. Виходять друком другий і третій томи видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Українське монашество» та «Українська культура» І.Огієнка.

2002, 16 квітня. З нагоди 120-річчя від дня народження І.Огієнка в Київському Будинку вчителя відбувається великий вечір-презентація нових видань Фондації — «Історії української літературної мови», «Українського монашества» та «Української культури». Захід прохо-

диться під егідою Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка), Київської духовної академії УПЦ КП, всеукраїнського громадсько-політичного тижневика «Освіта». Під час цієї презентації відбувся урочистий акт передачі Державній комісії частини архіву митрополита Іларіона, одержаного головою Фундації Миколою Тимошиком з Монреаля (колекція доньки митрополита Лесі Огієнко). Микола Тимошик передав дві коробки архівних документів директору Національної бібліотеки ім. Вернадського НАНУ академіку О.С.Онищенку.

На вечорі-презентації виступив Патріарх Київський і всієї Руси-України Святійший Філарет Високу оцінку перших кроків Фундації та її проекту «Запізніле вороття» дали в своїх виступах останній президент України в екзилі Микола Плав'юк, відомий громадський діяч, публіцист Євген Сверстюк, Голова Всеукраїнського товариства Євгенія Сохацька, ректор Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету Олександр Завальнюк, професори київських вузів Любов Мацько, Анатолій Погрібний та інші.

2002, листопад. Виходять друком четвертий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Тарас Шевченко» І.Огієнка.

2002, 1 листопада. Найстаріша українськомовна газета в США «Свобода» подає статтю д-ра С.Ярмуся «Фундація ім. Митрополита Іларіона (Огієнка) діє».

2002, 31 жовтня. Канадська українська газета «Новий шлях» (Торонто) вміщує редакційну статтю «Праця Фундації ім. митрополита Іларіона розвивається».

2002, 19 грудня. Канадська українська газета «Міст» (Торонто) вміщує статтю співголови Фундації А.Фігус-Ралько «Фундація ім. митрополита Іларіона (Огієнка) працює».

2003, 6 березня. В «Літературній Україні» вміщується Шевченківська сторінка з ілюстраціями під заголовком «Шевченко, якого ми не знаємо»: до виходу в світ у київському видавництві «Наша культура і наука» не друкованого досі твору Івана Огієнка «Тарас Шевченко». Автор публікації — Микола Тимошик.

2003, 12 березня. Виходить друком друге видання книги співголови Фундації Анни Фігус-Ралько «Українська Канада», окремий розділ якої називається «Фундація імені митрополита Іларіона (Огієнка)». Велика презентація цієї книги відбувається в Житомирському університеті ім. І.Франка. Понад 200 примірників цього видання поширюється на благодійних засадах серед учасників огієнківської конференції.

2003, серпень. У відповідь на доведений факт спалення ченцями Почаївської лаври на території перед Свято-Успенським собором, що належить УПЦ Московського патріархату, книг митрополита Іларіона, що донедавна передували в бібліотеці лаври, Фундація офіційно звертається до голови управління СБУ в Тернопільській області з вимогою ретельно дослідити цей факт, дати йому належну оцінку та надати можливість ознайомитися з документами справи.

У відповідь через деякий час Фундація отримала від поважної державної установи звичайну відписку, в якій зазначається, що «звер-

нень до управління по даному питанню від юридичних та фізичних осіб, а також підготовлених і надісланих за результатами їх розгляду відповідей не виявлено».

2003, грудень. Виходять друком п'ятий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Розп'ятий Мазепа» І.Огієнка.

2003, травень-грудень. По першій програмі Національного радіо в радіожурналі «Воскресіння» виходить щотижнева авторська програма голови Фондації Миколи Тимошика «Запізніле вороття» — про діяльність Фондації та про досі недруковані в Україні твори Івана Огієнка (митрополита Іларіона), що виходять друком за її сприяння.

2003, січень. Часопис «Книжковий огляд» уміщує в числі №1-2 інтерв'ю з головою Фондації М.Тимошиком про діяльність благодійної організації.

2004, 19 лютого. В Київському будинку-музеї Тараса Шевченка відбулася презентація п'ятого тому видавничого проекту «Запізніле вороття» — досі недрукованого твору І.Огієнка «Тарас Шевченко». Захід зібрав значну кількість учасників — шевченкознавців, огієнкознавців, представників інтелігенції столиці та регіонів України. У презентації, яку вели Голова Фондації професор Микола Тимошик та директор Будинку-музею Тараса Шевченка Ольга Руденко, взяли участь і виступили відомі вчені, громадські та релігійні діячі, письменники, видавці — Дмитро Степовик, Євгенія Сохацька, Євген Сверстюк, Ярема Гоян, Василь Бородин, ректор Київської духовної академії і семінарії, настоятель Свято-Михайлівського золотоверхого монастиря архієпископ Димитрій (Рудюк).

2004, вересень. Виходять друком шостий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Богдан Хмельницький» І.Огієнка.

2004, грудень. У відповідь на спалення на території Почаївської лаври ченцями московського патріархату книг митрополита Іларіона, зокрема, надрукованої у Вінніпезі 1961 року фундаментального дослідження І. Огієнка «Свята Почаївська лавра» заходами Фондації ця книга виходить друком, як сьомий том, у видавничому проекті «Запізніле вороття».

2005, вересень. Виходять друком восьмий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Слово про Ігорів похід» І.Огієнка.

2005, жовтень. За підписом співголів М.Тимошика та А.Фігуралько Фондації на адресу Київського міського голови О.Омельченка (копія листа — Київській міській Раді) було надіслано листа такого змісту:

«У черговий раз звертаємося до Вас із пропозицією позитивно розв'язати проблему, на яку ось уже кілька років поспіль наукова громадськість Києва ще не отримала жодної реакції по суті.

Йдеться про перейменування вулиці одіозного комуністичного діяча, справжнього україножера, бездумного і бездушного провідника політики імперського центру, ворога Української держави Ювеналія Мельникова на честь видатного діяча українського відродження Івана Огієнка — випускника і професора Київського університету

Св. Володимира, міністра освіти та віровизнань уряду УНР, людини, заслуги якої перед світом і Україною вже відомі, але досі по-справжньому не поціновані.

Про обґрунтування доцільності перейменування саме цієї вулиці на вулицю імені Івана Огієнка йдеться в публікації «Іван Огієнко та Київ» (три подачі у «Вечірньому Києві») та інших обнародуваних уже матеріалах, копії яких додаються.

Додаємо також копію Звернення на Ваше ім'я, підписане групою народних депутатів та відомих учених, громадських діячів і надіслане на Ваше ім'я ще в серпні 1997 року, коли світ відзначав 115-ту річницю від дня народження Огієнка.

Сподіваємося на позитивне вирішення питання цього разу — в час, коли ми всі щиро повірили в реальні, а не декларовані гасла щодо українізації карти Києва і ствердження авторитету нашої столиці як справді Української держави».

Відповіді на це звернення не було.

2006, лютий. Виходять друком дев'ятий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Рятування України» І.Огієнка.

2006, 5 квітня. Спільно з Літературно-меморіальним музеєм М.Грушевського у Львові Фондація проводить великий літературно-мистецький вечір «Михайло Грушевський та Іван Огієнко: на перехрестях долі». На вечорі відбувається громадське обговорення проекту «Запізніле вороття».

2006, липень. За підписом співголів М.Тимошика та А.Фігуралько Фондації на адресу Президента України В.Ющенка були надіслані пропозиції щодо увічнення пам'яті Івана Огієнка з нагоди його 125-ліття. В листі зокрема зазначалося:

«Наукова і культурологічна громадськість ось уже 15 років поки що безуспішно спонукає владні структури *зробити два конкретні кроки* щодо увічнення пам'яті цієї видатної, досі не поцінованої достойно в Україні особистості:

1. Присвоїти Кам'янець-Подільському державному університету ім'я Івана Огієнка як засновника цього університету і його першого ректора.

2. Перейменувати вулицю одіозного комуністичного діяча, справжнього україножера, бездумного і бездушного провідника політики імперського центру, ворога Української держави Ювеналія Мельникова (центр столиці) на честь Івана Огієнка.

Доручення Мінісвіті та науки щодо присвоєння імені Огієнка Кам'янець-Подільському університетові уже неодноразово давалися попередньою центральною виконавчою владою. Однак всі вони залишилися без відповіді».

Відповіді на це звернення не було.

2006, липень. За підписом співголів М.Тимошика та А.Фігуралько Фондації на адресу нового Київського міського голови Л.Чернівецького надіслано звернення щодо перейменування вулиці та проведення в столиці України літературно-мистецького заходу з нагоди ювілею Огієнка. У листі, зокрема, зазначалося:

«Про обґрунтування доцільності перейменування саме вулиці Мельникова в Києві на вулицю імені Івана Огієнка йшлося в численних публікаціях столичної та центральної преси, опубліковані протягом останніх років, зокрема три подачі «Іван Огієнко та Київ» (три подачі у «Вечірньому Києві») та інших обнародованих уже матеріалах, копії яких додаються. Оприлюднювалися і звернення, підписані групою народних депутатів та відомих учених, громадських діячів, які неодноразово надсилалися до київської міської влади...

Для гідного пошанування ювілею цієї особистості в столиці України пропонуємо також провести, за підтримки і безпосередньої участі міської влади, в Києві (скажімо, Будинку вчителя чи Українському домі) в січні 2007 року літературно-мистецький вечір «Запізніле вороття» — з нагоди 125-ліття Івана Огієнка. Сценарій і організаційне забезпечення такого заходу бере на себе Фондація імені митрополита Іларіона (Огієнка). Готові з цього приводу тісно співпрацювати з відповідним управлінням очолюваної Вами мерії...

У додатках надсилаємо копії оприлюднених у пресі звернень групи відомих представників української інтелігенції столиці з цього питання, а також довіку про офіційне наше звернення до попередньої влади від 14.10.2005 року, **на яке й досі ми не отримали відповіді**».

2006, серпень. За підписом в. о. начальника Головного управління з питань внутрішньої політики Київської міської державної адміністрації Л.Блінди Фондація отримала листа-відписку про те, що «вшанування пам'яті видатних особистостей та встановлення пам'ятних знаків у м. Києві здійснюється за поданням комісії з питань перейменувань».

2006, жовтень. Виходять друком десятий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Українська церква за час Руїни» І.Огієнка.

2006, 19 жовтня. Канадський українськомовний часопис «Українські вісті (Едмонтон)» вміщує допис співголови Фондації А.Фігус-Ралько «Чиновники гальмують питання про увічнення пам'яті Івана Огієнка (митрополита Іларіона).

2007, січень. Виходять друком одинадцятий том видавничого проекту «Запізніле вороття» — «Історія українського друкарства» І.Огієнка.

2007, січень. З нагоди 125 річчя від дня народження І.Огієнка Фондація розробляє план проведення Всеукраїнського туру презентації видавничого проекту «Запізніле вороття». Перша презентація відбулася в Києві на відкритому пленарному засіданні Академії наук Вищої школи. Виступили: президент АПН України Василь Кремень, Голова Фондації Микола Тимошик, академіки-секретарі АПН України Неллі Нічкало, Микола Вашуленко, Ольга Сухомленська, Голова Всеукраїнського товариства Івана Огієнка, голова Центру огієнкознавства Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету Євгенія Сохацька.

2007, 14 лютого. Презентація видавничого проекту Фондації «Запізніле вороття» з нагоди 125-річчя від дня народження Івана

Огієнка та проголошеного Президентом України року української книги відбулася у Галицькому інституті ім. В.Чорновола. У заході, окрім студентів, взяли участь директори середніх навчальних закладів Тернополя і області.

2007, 28 березня. Презентація видавничого проекту Фундації «Запізніле вороття» з нагоди 125-річчя від дня народження Івана Огієнка та проголошеного Президентом України року української книги відбулася у Львівському музеї історії релігії спільно зі Львівським інститутом бізнесу і права.

2007, 12 квітня. Презентація видавничого проекту Фундації «Запізніле вороття» з нагоди 125-річчя від дня народження Івана Огієнка та проголошеного Президентом України року української книги відбулася в Миколаївському державному університеті ім. В.Сухомлинського.

2007, 11 травня. Презентація видавничого проекту Фундації «Запізніле вороття» з нагоди 125-річчя від дня народження Івана Огієнка та проголошеного Президентом України року української книги відбулася в Черкаському національному університеті ім. Б.Хмельницького.

2007, 17 травня. Презентація видавничого проекту Фундації «Запізніле вороття» з нагоди 125-річчя від дня народження Івана Огієнка та проголошеного Президентом України року української книги відбулася в Уманському державному університеті ім. П.Тичини.

2007, 23 травня. Презентація видавничого проекту Фундації «Запізніле вороття» з нагоди 125-річчя від дня народження Івана Огієнка та проголошеного Президентом України року української книги відбулася в Чернівецькому національному університеті ім. Ю.Федьковича.

Отримано: 18.07.2007 р.

**РЕЗОНАНС. ВІДГУКИ НАУКОВЦІВ ПРО ЗБІРНИКИ
«ІВАН ОГІЄНКО І СУЧАСНА НАУКА ТА ОСВІТА».
[ВІДП. РЕД. Є.І.СОХАЦЬКА]. — ВИП. I-III. —
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ, 2003, 2005 і 2006 рр.**

Про I-ий збірник (2003 р.)

У збірнику вміщено матеріали, які є спробою цілісної характеристики енциклопедичної постаті Івана Огієнка — державного і громадського діяча, мовознавця, літературознавця й творця національної школи. Статті, присвячені Іванові Огієнку, мають новаторський та пошуковий характер, відповідають сучасному рівневі української науки.

Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник. Серія історична та філологічна. Вип. I. — Кам'янець-Подільський держ. університет, 2003. — 200 с.

Кур'єр Кривбасу. — 2004. — №176. — С.223.

Про II-ий збірник (2005 р.)

Мені щойно передали з України II випуск Огієнківського збірника, якому сердечно радію і вітаю Вас із цим інтелектуальним святом! Збірник вийшов різноманітний, багатий, тим і цікавий. Видно безперечний поступ, огієнкознавство розширюється й зміцнюється. Визнаю Вашу велику в цьому заслугу, бо ж скликати такий колектив авторів було непросто, треба було мобілізувати офіційні й приватні контакти, переконати людей, домогтися такого гарного результату. Радусь й те, що Вам вдалося видати книжку так оперативно, що тепер в Україні є ознакою доброго професійного стилю, бо навіть солідні інституції (як от, наш Інститут літератури або Львівський університет, з якими мені останнім часом довелося мати стосунки як авторові) затягують з реалізацією видавничих проєктів. Особлива подяка за вміщення матеріалів, пов'язаних з цьогорічною моєю преміальною одісеєю.

Звичайно, охоче напишу до наступного збірника. Можливо, як матиму більше часу й дозволите зайняти більше площі друку, щось поряднішого й поважнішого, ніж тепер опублікував. Бо, чесно сказати, дрібне «причинкарство» не вельми мене приваблює, хоча й цей жанр у науці не зайвий.

Ще раз дякую Вам за приємний дарунок. Зичу нових здобутків Вам особисто й Центрові!

Бувайте здорові й людям милі!

17.XI.2005 р. Ярослав Поліщук, м.Краків (Польща)

Дякую Вам за надіслані примірники надзвичайно змістовного, різноманітного за тематикою, якісно видрукуваного збірника «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта». Для мене честь мати у ньому публікацію. Сподіваюсь, наша співпраця матиме продовження у майбутньому.

Надсилаю Вам ювілейні матеріали нашої Академії. У жовтні святкували «Ювілейні — 75», однак ані імені І.Огієнка, ані статусу «національна» не отримали. Відверто прикро, особливо за перше. Цей факт, на мою думку, свідчить про те, що нам всім доведеться докласти зусиль, щоб ім'я І.Огієнка не викликало супротиву у владних структурах.

2.XI.2005 Наталія Черниш, м.Львів

Дуже вдячна Вам за надіслані збірники. Отримала велике інтелектуальне задоволення, читаючи їх. Особливо вразив розділ «До історії Огієнківського руху», з якого дізналася про колосальну роботу, спрямовану на подолання різного роду перешкод і труднощів на шляху увіковічення пам'яті І.Огієнка. Дуже добре, що все подається докладно і з деталями, без зайвого прикрашання та завуальювання — так, як воно було насправді. І в цьому відчуваються нові віяння, до яких ми не звикли і які дуже потрібні. Вразили своєю відкритістю також місця, у яких іде мова про присудження Огієнківських премій і пов'язаних із цим процесом нюансами.

Перший збірник опрацювала поністю, з олівцем в руках, відмічаючи найбільш цікаве для себе, над іншим ще працюю.

З ім'ям І.Огієнка пов'язано кілька важливих подій, зокрема той факт, що свою дисертацію, присвячену питанням краєзнавства у початковій школі, я захистила у рік, оголошений ЮНЕСКО роком І.Огієнка (1997). Звичайно, що такий збіг обставин і насамперед те, що мені судилося носити таке ж прізвище (по чоловікові лінії), зумовили виникнення зацікавленості його творчістю. В Огієнка приваблює все, але для мене, людини, яка перейшла через 50-річний рубіж, найбільший інтерес становить його духовна спадщина.

15.XI.2005 р. Ніна Огієнко, м.Чернігів

Щиро дякую за гарний, змістовний збірник наукових праць. Зроблений елегантно, професійно.

Дякую за запрошення подавати статті. Уже агітую наших працівників, щоб готували матеріали.

Отже, на все добре!

З повагою і вдячністю!

9.XI.2005 Василь Лизанчук, м.Львів

Отримала збірничок. Дуже дякую. Дякую за оперативність публікування та оперативність надіслання: це у наш час зустрічається нечасто. Я вже зустрічалася з різними видавцями та організаторами: кошти сплатиш, оформиш матеріал згідно з вимогами, опублікують — і були випадки (не буду говорити, з яким вузом), що до 2-х років «виринаю» збірник. Тому Ваша оперативність — це приємно.

Обов'язково відгукнуся на Вашу пропозицію щодо участі у наступному збірник, присвяченому І.Огієнку. У мене буде матеріал, не знаю, як його назвати, але це буде (у порівняльному аспекті) «І.Огієнко і український письменник і священник Т.Бордуляк».

На жаль, ми з Вами не зустрічалися, але, повірте, я дуже тішуся, коли отримую від Вас вісточку. Колись зустрінемося!

Зичу Вам успіхів у всіх ваших благородних починаннях!

Хай щастить!

01.XI.2005 р. Лариса Горболіс, м.Суми

Побачив світ другий випуск наукового збірника «Іван ОГІЄНКО і сучасна наука та освіта» (256 сторінок). У «Передньому слові» голови Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка, керівника Центру огієнкознавства університету, кандидата філологічних наук, доцента Євгенії СОХАЦЬКОЇ говориться: «У запропонованих статтях аналізується діяльність ученого-енциклопедиста у політичному, культурологічному, історико-літературному та педагогічному вимірах. Вперше визначається проблема огієнкознавства як наукова проблема: пропонуються нові методи та підходи до вивчення формату постаті І.ОГІЄНКА, характеризується певна динаміка огієнкознавчих досліджень (І.ТЮРМЕНКО). Незаперечною цінністю збірника є те, що творчість І.ОГІЄНКА досліджується в контексті світоглядних та художньо-естетичних пошуків не лише його доби, а й сучасності (М.ТИМОШИК, О.ЗАВАЛЬНЮК, В.ВЛЯХОЦЬКИЙ, Н.ЧЕРНИШ, Л.ГОРБОЛІС)».

Наскрізний стрижень наукових пошуків дослідників, пише Євгенія Іванівна, «є ствердження націєтворного, державотворчого змісту праць І.ОГІЄНКА, необхідності актуалізації його ідей в контексті сучасних процесів українського державотворення (М.СЛОБОДЯН, І.ВАСИЛЬКІВ, Г.БОНДАРЕНКО, В.ЛИЗАНЧУК, М.РОЖИК, О.ГІРКО)». Видання відзначається солідністю наукового фактажу, опертям на архівні джерела, концептуальністю, заактуалізованістю на наш час. Отже, є усі підстави стверджувати, що науковий збірник помітно розширює параметри гуманітарної науки сучасності, сприяє поверненню в країну величного імені видатного ученого, талановитого фундатора й невтомного організатора нашого університету.

У збірнику містяться 37 цікавих матеріалів, авторами яких є 9 докторів наук, професорів, 23 кандидати наук, доценти. Серед них – рідні вченого: професор кафедри українознавства Київського національного університету харчових технологій Ірина ТЮРМЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Чернігівського державного університету Ніна ОГІЄНКО. Досить широка географія роботи дослідників: Брусилів на Житомирщині (рідне місто І.ОГІЄНКА), Івано-Франківськ, Житомир, Кіровоград, Київ, Луганськ, Львів, Рівне, Суми, Харків, Чернігів, Краків (Польща).

Авторами наукових праць є працівники нашого університету: доктори наук, професори О.ЗАВАЛЬНЮК, В.ПРОКОПЧУК, А.ШИНКАРЮК, кандидати наук, доценти М.ВАСЬКІВ, О.КОМАРНИЦЬКИЙ, Б.КОВАЛЕНКО, Н.КОВАЛЕНКО, І.КУЧИНСЬКА, Н.ЛАВРУСЕВИЧ, Л.МАРЧУК, Г.НАСМІНЧУК, О.РАРИЦЬКИЙ, Є.СОХАЦЬКА, Н.ШЕРЕМЕТА, викладач Л.МУЖЕЛОВСЬКА. Книга гарно прислужиться науковцям, вчителям, студентам, усім, хто шанує науковий подвиг О.ОГІЄНКА, цікавиться історією духовності нашого народу, українською культурою.

газ. «Студентський меридіан». — 2006. — 14.ІІ. — С.1.

Про III- й збірник (2006 р.)

Збірника я отримала 8 грудня — дуже дякую за таке почесне місце. Дуже цікавий матеріал в збірнику — після свят думаю закінчити читати його.*

Анна Фігус Ралько, м. Вінніпег (Канада)

* Це остання звістка від славної пам'яті А.Ралько, співголови фундації ім. митрополита Іларіона (І.Огієнка).

Січень, 2007 р.

Вплітаємо бережанські мелодії у Різдвані мотиви Вашого життя та щирі віншування з нагоди 2007 року, що так швидко примчав на зміну минулому! Нехай тішать Вас і Свят-вечори, і колядки зі щедрівками, і ніколи не міліє Ваша працьовитість. Вдячна Вам за

Огієнківський збірник, додаєте велику пайку до пізнання і поцінування такої величної постаті! Дякую від бережанців.

*Грудень, 2007 р. Надія Волинець, м. Бережани,
Тернопільської обл.*

Щиро дякую Вам за надісланий Огієнківський збірник, вже III. Знаю, яких зусиль він вимагав від Вас як натхненника усіх дописувачів, організатора непростих видавничих справ. Але це увінчалось успіхом — і широка тематика статей (до речі, багато відомостей про І.Огієнка — історика друкарства), і авторитетна автура, і величезний масив нового фактичного матеріалу та оригінальність висновків, і належна якість друку і ошатність самого видання підтверджують мою думку. Переконана, що й надалі саме завдяки Вам огієзнавство плідно розвиватиметься. Маю намір написати про Ваш збірник у нашій газеті «Поліграфіст» — до ювілею І.Огієнка.

6.XI.2007 р. Наталія Черниш, м. Львів

Радію разом з Вами, що багато чого робиться з відзначення (поки що підготовки) 125-річного ювілею І.Огієнка. Як же цією монетою [до 125-річчя І.Огієнка випущена монета. — Є.С.] та й володіти? Приємно, що буде й марка, й конференція. Подія у науковому світі значна.

Дуже сподіваюся, що зможу надрукуватися у Вашому IV випуску. Принаймні буду працювати. Ви мені прислали том «Листування митрополита Іларіона» (до нього листи), а немає тому, де б були листи самого Огієнка? Тоді б можна було б описати його епістолярій. Звичайно, присланий матеріал теж можна певним чином опрацювати. Треба подумати.

Дійсно, шкода, що питання про присвоєння імені І.Огієнка (Вашому університету, мається на увазі?) не може бути вирішено. Це вже чиновники перешкоджають.

Грудень, 2006 р. Алла Євграфова, Суми

Шановна пані Сохацька, дякую, що Ви нас не забуваєте. Перечитала збірник одразу, як отримала. Один передала в університетську бібліотеку. Літературознавство цікаве. Вибачте за неорганізованість. Відчуваю, що Вам прикро, що не пишу. Але, повірте, не пишу геть нічого, одні відгуки на контрольні та їжджу з Рівного до Острога та назад.

Пані Євгеніє, чи можуть у Вашому збірнику друкуватися студенти, якщо порядно напишуть? І ще хотіла запитати: чи знаєте Ви чи займався Огієнко питаннями апокрифів? Дякую.

18.XII.06 рр. Раїса Тхорук, м. Рівне

Дуже дякую за збірник «І.Огієнко і сучасна наука та освіта» [Вип. III. 2006]. І справді, мені він дуже сподобався — і змістом, і оформленням, і загальною ідеєю. Видно, що Ви вклали душу в цю справу. Обов'язково надішлемо Вам матеріали до цього збірника — не тільки я, а й мої аспіранти.

4.01.2007 Людмила Ткач, м.Чернівці

Дуже вдячна Вам за поздоровлення зі святами й гарні побажання! Звістка від Вас — завжди радість, що зігріває душу своїм теплом.

Окремо хочеться подякувати за надісланий збірник і за увагу до моєї статті. У ній я намагалася інтерпретувати ті наболілі питання сьогодення, які пророче піднімає у своїх творах І.Огієнко з надією, що вони будуть почуті співвітчизниками.

В уяві вже викристалізовується стрижнева ідея наступної публікації, але для роботи над нею потрібна праця І. Огієнка: «Як жити на світі. Мої поради молоді.» Судячи із обсягу сторінок, вона невелика і повинна бути у бібліотеці Кам'янець-Подільського університету, правда, можливо у небагатьох екземплярах. Якщо є можливість, то вишліть будь-ласка.

29.XII.2006 р. Ніна Огієнко, м. Чернігів

Щиро вдячна Вам за надісланий збірник та запрошення до співпраці. Сподіваюся, що й мої колеги зголосяться долучитися до виходу у світ четвертого випуску збірника. Що ж до вражень від Кракова, то вони особливі, незабутні, а конференція дала можливість познайомитися з чудовими людьми, збагатитися новими науковими ідеями.

29.XI.2006 р. Світлана Кирилюк, м.Чернівці

Дуже вдячні Вам за публікацію. Ваша допомога є також свідченням великої Вашої громадянської позиції.

З вдячністю візьму участь у IV випуску Вашого збірника. Якщо Ви не заперечуєте, то надішлю Вам свою статтю з питань єврейської освіти та добродійності, яку ми допрацювали згідно Вашої рекомендації.

Думаю, що буде вчасно надіслати її у квітні — травні 2007 року.

Грудень, 2006 р. Олександр Нейман, м. Київ

Вдячний за надісланий мені екземпляр наукового збірника «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» (Вип. III), присвячений 125-річчю з дня народження нашого земляка — брусилівчанина, Титана Думки, Духовного Провідника Нації. Вихід у світ цього видання — це своєрідний віночок шани Івану Івановичу Огієнку.

Науковий збірник містить в собі актуальні розвідки науковців, пов'язаних з творчістю І.Огієнка. Чимала заслуга у виданні цього збірника і Ваша, Євгеніє Іванівно!

17.XI.2006 р. Микола Поліщук, с. Брусилів на Житомирщині

В.С.Прокопчук

Кам'янець-Подільський державний університет

НОВЕ ОГІЄНКОЗНАВЧЕ ВИДАННЯ

«Молюся за весь Рідний Край...» Саме під такою назвою у серпні 2007 року побачила світ чергова книга доцента кафедри української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського державного університету Євгенії Іванівни Сохацької.¹ Вона приурочена 125-ій річниці від дня народження Івана Огієнка і містить добірку статей авторки про світоглядні позиції й наукову, культурологічну діяльність першого ректора нашого університету професора Івана Івановича Огієнка. У доробку Євгенії Іванівни, який налічує понад 100 наукових праць, це — 2 окреме видання.

Йї звернення до життя й наукової діяльності Івана Огієнка цілком вмотивоване. Україна повертає з небуття постаті замовчуваних борців, осягає й значимість спадку І.І. Огієнка. Син Волині, як державотворець, організатор освіти в Українській Народній Республіці він у значній мірі сформувався на Поділлі, у Кам'янці-Подільському, де 1918 року очолив один з перших українських державних університетів. Є.І.Сохацька більше 15 років веде цілеспрямовану й послідовну боротьбу за повернення університетові імені його першого ректора, очищає від ідеологічного намулу й фальсифікацій його життя й наукову діяльність. Заслуги авторки в цій царині очевидні: як визнаний огієнкознавець вона очолила раду Всеукраїнського товариства Івана Огієнка, відкритий 2004 року Центр огієнкознавства Кам'янець-Подільського державного університету, зініціювала й провела дві конференції, серію огієнкознавчих читань, видала три наукових збірники «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» (а це більше 100 наукових статей, повідомлень огієнкознавчої тематики), 1998 року удостоєна Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

¹ Сохацька Є.І. «Молюся за весь Рідний Край...» (Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його Культурологічної діяльності). — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. — 276 с.

Структура книги дає можливість у повній мірі зреалізувати задум — представити окремі аспекти життя й науково-мовознавчої, літературознавчої, культурологічної праці професора Івана Огієнка. Її вихід у світ поблагословив переднім словом палкий прихильник огієнкознавчих студій, дослідник вкладу І. Огієнка в становлення вищої школи в УНР ректор Кам'янець-Подільського державного університету, професор Завальнюк О.М., справедливо підкресливши, що творчі пошуки авторки сприятимуть духовному оздоровленню українців, подоланню дефіциту людської високості.

На початку збірки вміщено й Указ Президента України «Про вшанування пам'яті Івана Огієнка» від 7 лютого 2007 р. № 85/2007, чим підкреслено співзвучність праці 125-річчю І.І.Огієнка. Але ж Указ ініціювало Всеукраїнське товариство Івана Огієнка, направило до президентського секретаріату свій проект указу під назвою «Про відзначення 125-річчя від дня народження Івана Огієнка».

Центральною частиною книги є цикл із 19 статей, підготовлених Є.І.Собацькою в різний час. Вони складають дві третини 276 — сторінкової праці і є підсумком певного етапу пізнання життя й творчості Видатного Українця.

Важливе місце займають додатки, які доповнюють основні ідеї книги суттєвими фактами культурно-просвітницької роботи Всеукраїнського товариства Івана Огієнка («З іменем Івана Огієнка»), Центру огієнкознавства при Кам'янець-Подільському державному університеті («Перші кроки Центру огієнкознавства»), фрагментами виступів Є.І.Собацької 24 березня 1998 року на врученні Огієнківської премії («...Його ангел дивиться на нас»), 3 жовтня 2002 р. — на вченій раді університету під час чергового розгляду питання присвоєння вузові імені першого ректора («Справедливе повернення»), 17 вересня 2003 року — під час відкриття меморіальної дошки І.Огієнку на фасаді Кам'янець-Подільського держуніверситету («Торжество української віри»). У додатках вміщені й відгуки видатних учених, громадських і культурних діячів України і західної діаспори на вихід наукових збірників «Іван Огієнко й сучасна наука та освіта» (Кам'янець-Подільський, 2003, 2005, 2006). У них дана висока оцінка діяльності і Центру огієнкознавства, і його керівниці в царині огієнкознавчих студій й засвідчена широка географія її науково-дослідницьких зв'язків. Пізнавально-методичний характер має вміщена в книзі літературна композиція «Блаженний наш Митрополит», побудована за проповідями, науковими творами Івана Огієнка, поезіями отця Олександра Костюка, уривками з монографії М.Тимошика «Лишусь навіки з чужиною...»

Важливе місце в книзі посідають ілюстрації, зокрема фотографії Івана Огієнка — вченого та митрополита. Добіркою з чотирнадцяти світлин відтворено основні віхи пізнання, а для деякого — й відкриття світлої постаті І.Огієнка: пленарне засідання першої в Україні наукової конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність Івана Огієнка в контексті українського національного відродження» (1992), з урочистого вечора до 110-ої річниці І.Огієнка в київському Будинку

учителя (1992), перше засідання Комітету по присудженню премії імені І.Огієнка (Житомир, 1995), щойно відкрита меморіальна дошка на фасаді університету (2003), в офісі Центру огієнкознавства (2004), академік НАН України П.Т.Тронько біля могили І.Огієнка в Канаді (1999) та інші.

Залишимо за читачем первинність вражень від змісту книги. Зазначимо лише, що кожна стаття позначена глибиною й скрупульозністю дослідницької праці вправного науковця, яка крок за кроком, по зернині збираючи факти, вибудовує систему обґрунтувань і доказів. Візьмемо для прикладу першу статтю «Не гнись під ударами обуха». Вдало дібраними свідченнями сучасників, за допомогою їх заяв, звернень, вміщених у канадських виданнях «Слово істини», «Наша Культура», «Новий Шлях», доцент Сохацька Є.І. розбиває видумки сучасних «критиків» про якесь співробітництво митрополита Іларіона з німецькою владою. Показує, що Владика найбільше потерпав якраз від відсутності порозуміння з окупантами, зазнавав усіляких утисків від генерал-губернатора Франка, який ігнорував хіротонію-обрання Івана Огієнка архієпископом Холмсько-Підляським, жодного разу не зустрівся з архієпископом. До числа вагомих аргументів присовокупила й фотокопію листа Служба безпеки України, підписаного генералом В.Пристаїком (1998), про те, що «у державному архіві Служби безпеки України, ні в УСБУ у Хмельницькій області та в архівних підрозділах інших обласних управлінь СБУ, а також у Центральному архіві Федеральної Служби безпеки Росії, будь-яких документальних матеріалів про І.І.Огієнка немає». Висновок зробити не важко: якщо навіть спецслужби Російської Федерації та України не мають компромату, то ... За матеріалами вказаної періодики, простеживши кам'янець-подільський, варшавський, холмський, канадський періоди життя, устами тих, хто жив поруч, бачив, знав щоденне життя І.Огієнка, Є.І.Сохацька розбиває сумніви й наклепи, переконує в жертвовності й подвижництві його земного буття.

У творення нової книги про І.Огієнка внесли вклад доктори філологічних наук, професори М.Г.Кудрявцев та Я.О.Поліщук, своїми позитивними рецензіями підтримавши видання, та колектив приватного поліграфічного підприємства «Мошак М.І.» і його керівник Мирослав Мошак — палкий поцінувач українства, вправний видавець і популяризатор української книги.

Свою нову книгу Євгенія Іванівна присвятила синам Максимові та Олегові, сподіваючись, як і кожен, що естафету добрих справ батьків понесуть їх діти.

Єдиний, на наш погляд, недолік книги — дрібний наклад — всього 300 примірників, віднесемо на труднощі перехідної доби, надіючись, що незабаром Є.І.Сохацька порадує нас новими працями.

Отримано: 17.09.2007 р.

Людмила Бондарчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОРИГІНАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Євгенія Сохаська. «Молюся за весь Рідний Край...». Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. — 275 с.

Радісно і схвилювано розгортала я книжку «Молюся за весь Рідний Край...» Нарешті!

...Пригадую, у березні 1992-го, коли організувала 1-і студентські Огієнківські читання, мала тільки одну працю, власне вирваний і дивом збережений розділ з праці «Українська палеотипія XV-XVIII віків» І.Огієнка. Цей розділ називався «Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок» (С.197-224). Надалі, завдяки науково-практичним конференціям та особистим зв'язкам, могла тримати в руках безцінні листки «Успенської вежі» З.Тіменика, пізніше — універсальні монографії М.Тимошика, В.Ляхощко-го та ін. авторів, що дозволяло організувати міжуніверситетські читання у нашому місті, а також — всеукраїнську науково-практичну конференцію (1997), так само — організувати студентські дослідження.

Книжка «Молюся за весь Рідний Край...» своєрідна. Оригінально скомпонована тематично. Задіяний величезний масив архівних матеріалів, відновлені імена, дати, події, окреслені умови, у яких доводилося працювати, безконечно відбиваючись, І.Огієнкові.

Як марний гомін, приймаємо тепер усі видумки сучасних лівих про співробітництво Іларіона з німецькою владою, про те, що він був буцімто єврей, бо... переклав Св. Письмо з староеврейської та под. Тим переконливішими звучать усі звернення культурних сил України до сучасної влади щодо повернення світлого імені першого ректора Кам'янець-Подільського державного університету — І.Огієнка — самому університету. Університет у Кам'янці буде університетом імені І.Огієнка — така історична закономірність. Як історично закономірною стала з'ява у культурному просторі бездержавної України і величю-драматичної постаті І.Огієнка. Тепер, разом з усім опублікованим матеріалом, глибоко розуміємо, що у змаганнях за самовизначення України ключову роль відіграв саме І.Огієнко — учений-славіст, професор, великий Просвітник поневоленої нації, Апостол українського духу. Органічно влітаються в книжку листи, спогади Г.Костюка — вони доповнюють образ Учителя, як і атмосферу, як і образ усієї української дійсності 20-х та 90-х років. Паралелю вражають!

Мало коментувати Огієнка. Усією своєю діяльністю він ніби нагадує нам, сьогоднішнім, що життя українського вченого, інтелігента мусить вимірюватися не роками, а невтомною творчою працею. З далеких 30-х рр., як живий, доноситься його голос:

— «...духовна культура завжди перемагає».

— «Творімо українську культуру всіма силами нації!»

Достоїнство викладу — він зігрітий душею авторки і постійним прагненням вплинути на читача:

— «Пам'ятаймо про це!»

— «Як жаль, що немає сьогодні таких велетів, як Огієнко, що важко достукатися до високих Міністерств освіти та Кабінету міністрів для обговорення питання про присвоєння Кам'янець-Подільському державному університетові імені І.Огієнка. Як ніколи, нам потрібен Огієнко сьогодні. Для духовного загартування і єдності, злагоди і невтомної праці в ім'я України. Він повертається до нас. Дорогою благочестя. Але надто повільно і мляво» (с.72).

Мені б дуже хотілося, щоб наступний випуск книжки, як її другої частини, був присвячений діяльності осередків в Україні, що і досі проходить у непростих умовах. Але проходить! І вже можемо говорити не про маленькі потічки (виступи, читання, доповіді, конференції), але про справжній Огієнківський рух, що захоплює все нових і нових прихильників, гартує нових і нових патріотів, що готові берегти честь рідної мови і честь рідної культури, і честь державності, як власну честь і гідність.

Отримано: 24.09.2007 р.

НАШІ АВТОРИ

Людмила Бондарчук (м. Житомир), кандидат філологічних наук, доцент кафедри мови з методикою викладання в початкових класах Житомирського державного університету імені Івана Франка, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Олена Гандзій (м. Хмельницький), аспірантка кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського державного університету.

Оксана Дідківська (м. Житомир), кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Житомирського державного технологічного університету.

Алла Євграфова (м. Суми), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Сумського державного університету.

Олександр Завальнюк (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор, академік АНВШ України, ректор Кам'янець-Подільського державного університету.

Алла Івасенко (м. Львів), викладач кафедри гуманітарних дисциплін Львівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом.

Олександр Клімчук (м. Кам'янець-Подільський), здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського державного університету.

Наталія Коваленко (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського державного університету.

Лідія Ковалець (м. Чернівці), кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Антоніна Кононенко (м. Суми), лаборант кафедри технічної теплофізики Сумського державного університету.

Михайло Кудрявцев (м. Кам'янець-Подільський), доктор філологічних наук, професор, завкафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського державного університету.

Олена Кульбабська (м. Чернівці), доцент кафедри сучасної української мови, докторант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Михайло Лецкін (м. Житомир), кандидат філологічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Василь Лизанчук (м. Львів), доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри радіомовлення і телебачення Львівського на-

ціонального університету імені Івана Франка, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Віталій Лозовий (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського державного університету.

Мирослава Лубкович (м. Львів), асистент кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка, директор Львівської обласної держтелерадіокомпанії, заслужений журналіст України.

Наталія Лютко (м. Житомир), студентка V курсу історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Володимир Ляхощкий (м. Київ), доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Київського національного медичного університету імені Олександра Богомольця, академік АНВШ України, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Олександр Найман (м. Київ), кандидат політичних наук, головний учений секретар Академії історії та культури євреїв України імені Шимона Дубнова.

Галина Насмінчук (м. Кам'янець-Подільський), доцент кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського державного університету.

Віра Огієнко (м. Львів), краєзнавець.

Олег Огірко (м. Львів), доктор філософії, ад'юнкт-професор, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри філософії і політології АНАВМ.

Леся Памірська (м. Житомир), аспірантка кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Микола Поліщук (м. Брусилів, Житомирська обл.), кандидат історичних наук, краєзнавець.

Ярослав Поліщук (м. Краків, Польща), професор Інституту східнослов'янської філології Ягеллонського університету, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Оксана Почапська (м. Кам'янець-Подільський), аспірантка факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Віктор Прокопчук (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент УАІН, директор бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету.

Людмила Починок (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського державного університету.

Галина Сагач (м. Київ), доктор педагогічних наук, професор, академік Академії наук ВШ України, директор Центру риторики «Златоуст» Міжрегіональної академії управління персоналом.

Марія Слободян (м. Львів), кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Львівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом.

Євгенія Сохаська (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, професор кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського державного університету, керівник Центру огієнкознавства, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Микола Тимошик (м. Київ), доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Зиновій Тіменик (м. Львів), кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка».

Анатолій Трембіцький (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, завідувач Хмельницьким міським відділом Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України.

Ірина Фаріон (м. Львів), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Тетяна Франчук (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського державного університету.

Наталія Черниш (м. Львів), кандидат філологічних наук, професор кафедри видавничої справи і редагування Української Академії друкарства.

Шейхо Каміран (м. Львів), аспірант факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наталія Шеремета (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського державного університету.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.....	3
УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА	4

1. ІВАН ОГІЄНКО Й ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

<i>Сагач Г.М.</i> Гомілетика Івана Огієнка і сучасність	5
<i>Слободян М.І.</i> Виховний потенціал творчої спадщини І.Огієнка (митрополита Іларіона).....	14
<i>Черниш Н.І.</i> Агатангел Кримський та енциклопедична справа	20
<i>Найман О.Я.</i> Книговидавництво, освіта та благодійність євреїв України на початку ХХ ст.	26
<i>Поліщук М.С.</i> Педагогічні погляди Домініки Литвинчук (Огієнко) щодо національно-патріотичного виховання.....	33
<i>Дідківська О.І.</i> З тавром ворогів народу	38
<i>Лецькін М.О.</i> Іван Огієнко і письменники землі житомирської	51
<i>Почапська Оксана.</i> Тематичні межі малих форм української сатиричної публіцистики у періодичних виданнях Подільської губернії 1917-1921 рр.	57
<i>Франчук Т.Й., Клімчук О.В.</i> І.Огієнко про потенціал рідної мови щодо формування цілісного освітнього простору в навчальному закладі	62
<i>Гандзій О.А.</i> Проблеми меншовартості у працях Івана Огієнка та Романа Іваничука: спроба типологічних характеристик	66
<i>Насмінчук Г.Й.</i> «Ми будемо захищати себе – свою віру, і мову, і свій народ...»: проблема віри на сторінках роману «Северин Наливайко» М.Вінграновського крізь призму духовних постулатів Івана Огієнка	77
<i>Починок Л.І.</i> Проблема національно-патріотичного та духовного апостольства у творчості Ольги Кобилянської	81

2. ІВАН ОГІЄНКО – ФІЛОСОФ, РЕЛІГІЙНИЙ ДІЯЧ

<i>Тіменик З.І.</i> Темпоритмічність віри, любові, правди у митрополита Іларіона (Огієнка) (Наукове повідомлення)	88
<i>Огірко О.В.</i> Митрополит Іван Огієнко як перекладач Святого Письма	91
<i>Поліщук Я.О.</i> Наталена Королева та митрополит Іларіон (спільність концепції віри)	101
<i>Ковалець Л.М.</i> Релігійний аспект життєво-творчої і духовної біографії Юрія Федьковича (загальні зауваги)	108
<i>Лозовий В.С.</i> Діяльність І.Огієнка щодо українізації церкви в добу Директорії УНР (1919-1920 рр.)	114

3. ДО ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

<i>Сохацька Є.І.</i> «Не гнись під ударами обуха...» (Штрихи до життєпису Івана Огієнка за сторінками його перших канадських видань).....	119
<i>Завальнюк О.М.</i> Іван Огієнко і Кам'янець-Подільська університетська гімназія для дорослих (1918-1920 рр.)	148

4. ІВАН ОГІЄНКО – МОВОЗНАВЕЦЬ

<i>Лизанчук Василь, Лубкович Мирослава.</i> «... Од Бога і голос той і ті слова ідуть меж люди!»	156
<i>Фаріон Ірина</i> Літературна мовотворчість отця Маркіяна Шашкевича	180
<i>Бондарчук Л.І.</i> Іван Огієнко – учений-україніст: погляд через призму сучасності	192
<i>Євграфова А.О.</i> Художньо-змістова парадигма національної ідеї Івана Огієнка.....	196
<i>Шеремета Н.П.</i> Історія становлення й розвитку української літературної мови в соціологічному аспекті	203
<i>Івасенко А.В.</i> Дослідження історії української літературної мови у працях І.Огієнка	211
<i>Кульбаська О.В.</i> Вторинна прекація в концепції І.Огієнка та в сучасних інтерпретаціях	215
<i>Кононенко А.М.</i> Погляди І.Огієнка на речення	221
<i>Памірська Л.Ю.</i> Мовна освіта представників національних меншин Волині поч. ХХ ст. у контексті політики міністра освіти Івана Огієнка	229
<i>Шейхо Каміран.</i> До питання про зародження, становлення, особливості функціонування сирійської й української преси: порівняльний аспект	234
<i>Коваленко Н.Д.</i> Реалізація семантичних рядів «дуже товстий» і «дуже худий» у західноподільських говірках	241

5. ІВАН ОГІЄНКО – ДЕРЖАВНИК, КУЛЬТУРОЛОГ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ

<i>Лютко Н.В.</i> «Слово про Ігорів похід» у дослідженнях Івана Франка та Івана Огієнка: спроба порівняння	248
<i>Трембіцький Анатолій.</i> І.Огієнко та Є.Сіцинський – чільні діячі Подільського Товариства Українського Червоного Хреста	259
<i>Кудрявцев М.Г.</i> Плоди відступництва: до проблем художніх інтерпретацій євангельського мотиву	268

6. СПОГАДИ

Огієнко Віра. Данилова гора (До історії родини Івана Огієнка) ... 284

7. ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Ляхоцький В.П. Родом з дитинства [Вступне слово до публікації: Іван Сливка. Шкільні роки Івана Огієнка] 291
Огієнко Іван. Інфляція людини. Різдвяна проповідь митрополита Іларіона. Вінніпег. Митрополитальний Собор. 1952 р. 295

8. НЕКРОЛОГ

Анна (Фігус) Ралько (1926-2007). Некролог 302
Тимошик Микола, Сохацька Євгенія. Світлій пам'яті
Анни Фігус-Ралько 303

9. З ІСТОРІЇ ОГІЄНКІВСЬКОГО РУХУ

Сохацька Є.І. З іменем Івана Огієнка 310
Тимошик М.С. Фундація імені митрополита Іларіона (Огієнка) 315
Резонанс. Відгуки науковців про збірники «Іван Огієнко й сучасна наука та освіта». [Відп. ред. Є.І.Сохацька]. — Вип. I-III. — Кам'янець-Подільський, 2003, 2005 і 2006 рр. 322

10. РЕЦЕНЗІЇ

Прокотчук В.С. Нове огієнкознавче видання 328
Бондарчук Людмила. Оригінальне дослідження 331
НАШІ АВТОРИ 333

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський державний університет
Всеукраїнське товариство Івана Огієнка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІВАН ОГІЄНКО
І СУЧАСНА НАУКА
ТА ОСВІТА

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Серія історична та філологічна

Випуск IV

Статті подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей. Передрукування матеріалів, опублікованих у збірнику, дозволяється тільки за згодою авторів.

Підписано до друку 8.10.2007 р. Гарнітура «Петербург».
Формат 60 x 84/16. Обл. вид. арк. 23,43. Умовн. друк. арк. 19,83.
Зам. № 258. Наклад 150.

Редакційно-видавничий відділ
Кам'янець-Подільського державного університету
Вул. Івана Огієнка, 61, м.Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 117 від 11.07.2000 р.